Aiga Bērziņa
Guntis Vāveris

DROŠĪBAS DIENESTS STARPKARU LATVIJĀ, 1918–1940: VĒSTURE

DROŠĪBAS DIENESTS STARPKARU LATVIJĀ, 1918–1940: VĒSTURE

Aiga Bērziņa
Guntis Vāveris

DROŠĪBAS DIENESTS STARPKARU LATVIJĀ, 1918–1940: VĒSTURE

Rīga
Valsts drošības dienests
2020

UDK 35(474.3)
Dr644

DROŠĪBAS DIENESTS STARPKARU LATVIJĀ, 1918–1940: VĒSTURE

Autori Aiga Bērziņa un Guntis Vāveris
Zinātniskais redaktors *Dr. hist.* Ēriks Jēkabsons
Korektore Elita Priedīte
Māksliniece un maketētāja Vanda Voiciša

Grāmatā izmantoti dokumenti un fotogrāfijas no Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva, Latvijas Valsts arhīva, Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva, Latvijas Okupācijas muzeja un Valmieras muzeja.

Uz vāka ēka Rīgā, Alberta ielā 13, kur no 1921. līdz 1940. gadam atradās drošības dienests. Fotogrāfijas autors nav zināms.

© Valsts drošības dienests, 2020

ISBN 978-9934-8830-4-0

Saturs

Priekšvārds 7

Autoru priekšvārds 9

**Būt drošības sardzē.
Laikmeta fona akcenti (1918–1940)** 11

Izmantotie avoti un literatūra 18

1. nodaļa **Dienesta darbības raksturojums un tā institucionālās izmaiņas** 27

1.1. Drošības un pretizlūkošanas dienesti no 1918. gada decembra līdz 1919. gada augustam 29
1.2. Valsts drošības departaments (1919. gada augusts – novembris) 33
1.3. Rīgas Kriminālpolicijas Politiskā nodaļa (1919–1920) 36
1.4. Politiskā apsardze, arī apsardzība (1920–1924) 38
1.5. Politiskā pārvalde (1924–1939) 44
1.6. Politiskās policijas pārvalde (1939–1940) 49

2. nodaļa **Dienesta infrastruktūra un darbības nodrošinājums** 55

2.1. Dienesta struktūra 56
2.2. Dienesta centrālās ēkas Rīgā 61
2.3. Politiskās apsardzes punkts pie bēgļu karantīnas Rēzeknē (1920–1924) 69
2.4. Budžets un materiāltehniskais nodrošinājums 73
2.5. Ieroči un speclīdzekļi 77

3. nodaļa **Darbinieki un darba apstākļi** 83

3.1. Personālsastāva raksturojums 85
3.2. Darbinieku personīgās īpašības, izglītības līmenis un politiskie uzskati 100
3.3. Darba vides raksturojums 104
3.4. Dienesta vadošais personāls, iestāžu vadītāji 122

4. nodaļa **Operatīvās darbības metodes** **133**

4.1. Ziņu ievākšana un novērošana 135
4.2. Reģistri 145
4.3. Slepenie palīgi 150
4.4. Preventīvā darbība 157

5. nodaļa **Operatīvās darbības virzieni** **165**

5.1. Komunistiskā pagrīde 167
5.2. Padomju Krievijas (vēlāk PSRS) diplomātiskā pārstāvniecība 175
5.3. Bēgļi, robežu pārkāpēji un ārzemnieki 180
5.4. Arodbiedrības un citas organizācijas 184
5.5. Sociāldemokrāti 189
5.6. Labējie ekstrēmisti 192
5.7. Etniskās minoritātes 196
5.8. Citas grupas 202

6. nodaļa **Pirmstiesas izmeklēšanas darbības** **211**

6.1. Izmeklēšana (izziņa) 212
6.2. Kratīšana un pārmeklēšana 215
6.3. Slēpnis (slazds) 222
6.4. Aizdomās turēto personu aizturēšana un arests 226
6.5. Nopratināšana 230

7. nodaļa **Citi darbības virzieni** **239**

7.1. Starpinstitucionālā sadarbība 240
7.2. Amatpersonu apsardze 243
7.3. Starptautiskā sadarbība 248

Nobeigums **254**

Izmantoto avotu un literatūras saraksts **258**

Darbā minēto personu rādītājs **270**

Drošības dienesta darbība attēlos **282**

Priekšvārds

Grāmata iepazīstina ar pagaidām maz pētītu tēmu – Latvijas Republikas civilā pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta (mūsdienās – Valsts drošības dienesta) vēsturi starpkaru periodā. Dienests savu darbību uzsāka Latvijas valsts izveides sākotnē kopā ar citām valsts pastāvēšanai vitāli svarīgām iestādēm. Latvijas vēsture nav iedomājama bez šī dienesta.

Grāmata vēlreiz apliecina vispārzināmo aksiomu – nevienas valsts sekmīga pastāvēšana nav un nebūs iespējama bez spēcīgas specdienestu sistēmas, kas ir neatņemams stūrakmens katras valsts nacionālās drošības un aizsardzības arhitektūrā. To apliecina arī šis pētījums, kas atklāj dienesta prasmes savlaicīgi identificēt un sekmīgi likvidēt Latvijai nedraudzīgu valstu specdienestu izvērstās aktivitātes – spiegošanu, kā arī politiskās un informatīvās ietekmes operācijas.

Grāmata „Drošības dienests starpkaru Latvijā, 1918–1940: vēsture" ir pirmais nopietnais un fundamentālais pētījums par Latvijas Republikas civilā pretizlūkošanas un drošības dienesta vēsturi. Ikvienam lasītājam – nozares profesionālim, akadēmiķim vai arī entuziastam – tā sniegs vērtīgu informāciju par Valsts drošības dienesta sākotni, par Latvijas nacionālajai drošībai pastāvošajiem draudiem starpkaru periodā, specdienesta darbiniekiem un darba metodēm.

Mūsu pienākums ir turēt svētā piemiņā tos dienesta darbiniekus, kas atdevuši savas dzīvības, sargājot mūsu valsti, kam visaugstākais gods bija stāvēt sardzē svētākajam no mantojumiem, kam bija gods kalpot Latvijai.

Mūsu pienākums ir zināt šīs vēstures lapaspuses, lai no tām mācītos, lai ar tām lepotos, lai nodotu nākamajām paaudzēm.

Normunds Mežviets
Valsts drošības dienesta priekšnieks

Autoru priekšvārds

Tikai mums pašiem apkopojot un vērtējot pagātnes notikumus, rodas iespēja iepazīt savu un savas valsts vēsturi. Valsts drošības dienestam un tā darbiniekiem ir nozīmīga loma mūsdienu Latvijā. Arī Neatkarības kara, parlamentārās demokrātijas un autoritārā režīma laikā pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta darbība bija izšķiroši svarīga valsts eksistencei. Tikko dibinātā valsts bija jāsargā gan no ārēja, gan no iekšēja apdraudējuma. Iespējams, ka šādai grāmatai bija jātop jau pirms daudziem gadiem – tik tiešām Latvijas historiogrāfijā atsevišķu plašāku pētījumu par pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta darbības pirmsākumiem pārsteidzošā kārtā nav.

Arī šis darbs nav analītisks un detalizēts dienesta darbības starpkaru posma vērtējums, bet gan pirmais mēģinājums aptvert ļoti nozīmīgā civilā pretizlūkošanas un drošības dienesta vēsturi, kas ne tikai atklāj ziņas par to, bet daudz vēsta par Latviju un tās iedzīvotājiem. Autori cer, ka daudzi piemēri, citāti no dažādiem avotiem un bieži arī kuriozi gadījumi lasītājam dos iespēju sajust laikmeta garšu un vēlreiz pārliecināties, ka Latvijas neatkarība un drošība ir vērtības, kas nav pašsaprotamas, bet gan to nosargāšana prasa pašaizliedzīgu darbu un valstiskuma apziņu.

Autori vēlētos, lai šis darbs pētniekiem kalpotu kā pamudinājums pievērsties Latvijas Republikas pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta starpkaru perioda dziļākai izpētei. Perspektīva tēma būtu teju ikviens darbā aplūkotais jautājums, piemēram, dienesta infrastruktūra un personāls, tā darbības metodes un

virzieni u. c., kā arī virkne jautājumu, kas ir nozīmīgi dienesta un Latvijas starpkaru vēsturei kopumā, bet šajā darbā vien pieminēti vai nav iekļauti, piemēram, dienesta darbības politizācija, dienesta iestāžu tēls sabiedrībā, sabiedrības attieksme, dienestā strādājošo darbinieku portrets – izglītība, darba pieredze, disciplīna utt.

Pirms pievērsties vēstures pētniecībai, nepieciešams aplūkot darbā lietoto terminoloģiju. Latvijas vēstures historiogrāfijā, runājot par Latvijas Republikas civilo pretizlūkošanas un drošības dienestu starpkaru periodā, lietoti dažādi termini – „politiskā policija" un „politpārvalde". Vēstures pētniekiem tas neizraisa jautājumus par konkrētās iestādes darbību, bet plašākai sabiedrībai joprojām ir neskaidri. Izpratni par dienesta darbību apgrūtina salīdzinoši daudzās dienesta nosaukumu maiņas starpkaru posmā, kas liecina par ierēdņu un pašas iestādes speciālistu meklējumiem pēc precīzāka termina, kas raksturotu un aptvertu darbības būtību. Tādēļ šajā darbā pēc Valsts drošības dienesta ierosmes lietots termins „drošības dienests", ar nolūku izcelt primāro iestādes darbības mērķi, kas kopīgs gan priekštečiem starpkaru posmā, gan pēctečiem mūsdienās. Turpmāk tekstā ar šo nozīmi lietots arī termins „dienests". Citātos un citos konkrētos gadījumos izmantots attiecīgais iestādes nosaukums, kāds tas bija saskaņā ar attiecīgo likumdošanu.

Darba izstrādes gaitā autoriem neatsveramu palīdzību sniedza Valsts drošības dienesta un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva darbinieki, jo sevišķa pateicība izsakāma 4. arhīvglabātavas darbiniecēm Ritai Ņikitinai, Laumai Frahadovai un Inesei Freimanei. Autori izsaka sirsnīgu pateicību profesoram *Dr. hist.* Ērikam Jēkabsonam, kurš ne tikai neatteica vērtīgus padomus grāmatas recenzēšanas gaitā, bet plašākā mērā iedvesmoja pievērsties šai tēmai, *Dr. hist*. Jānim Šiliņam par palīdzību grāmatas tapšanas procesā un policijas vēstures pētniekam Alvilam Zaueram, kurš nesavtīgi dalījās ar savām zināšanām un ar vērtīgiem atradumiem dažādās Latvijas atmiņu institūciju krātuvēs.

Aiga Bērziņa, *Mg. hist.*
Guntis Vāveris, *Mg. hist., Mg. oec.*

Būt drošības sardzē. Laikmeta fona akcenti (1918–1940)

1918. gada 18. novembrī tika proklamēta neatkarīga Latvijas Republika. Jau no pirmajām jaundibinātās valsts dienām tai bija jāveido stingri pamati, lai nodrošinātu valsts iekšējo drošību, pārvaldes formas un iedzīvotāju aizsardzību. To uzticēja Iekšlietu ministrijas pakļautībā esošajām iekšējās drošības struktūrām, bet jo īpaši – 1919. gada 11. augustā dibinātajam Valsts drošības departamentam.[1] Kaut arī laika posmā no 1919. līdz 1940. gadam šīs iestādes nosaukums vairākkārt mainījās, nemainīga palika tās būtība – īstenot specifiskas funkcijas, ko mūsdienās saprotam kā darbu valsts drošības interesēs.

Dienesta darbības vēsture no Latvijas Republikas proklamēšanas līdz pat padomju okupācijai aptver nedaudz vairāk kā 20 gadus, taču tas ir sabiedriskām un politiskām norisēm bagāts laiks uz koša vēsturiskās pieredzes un sarežģīta sociālpolitiskā mantojuma fona. Tādēļ, pirms pievērsties pašai dienesta vēsturei, turpmākajās rindkopās ieskicēti tie vēsturiskā fona jeb konteksta elementi, kuri, lasot šo darbu, būtu paturami prātā, domājot par starpkaru Latviju un valsts iekšējās drošības nolūkos veiktajiem pasākumiem.

[1] Valdības darbība. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 10. augusts, Nr. 109, 2. lpp.; Jaunākās ziņas. Ministriju darbība. *Baltijas Vēstnesis.* 1919. g. 11. augusts, Nr. 63, 3. lpp.

19. gadsimta 90. gados Latvijas teritorijā pastiprinājās sabiedrības sociālā noslāņošanās un politisko uzskatu diferencēšanās. Šie procesi iezīmēja to politisko un sociālekonomisko norišu arēnu, kurā 20. gadsimta sākumā notika virkne Latvijai būtisku notikumu. 20. gadsimta pirmo divu desmitgažu politiskās un sociālās attīstības gaita – sarežģītās etniska rakstura un sociālā statusa attiecības, 1905. gada revolūcija, tai sekojošā sociālā un kriminogēnā spriedze 1905.–1906. gadā, Pirmais pasaules karš un Latvijas Neatkarības karš, 1917. gada Februāra revolūcijas un Oktobra apvērsuma ietekme – veidoja nokaitētu atmosfēru, kurā virmoja politisko ideju daudzveidība, dažādas, pat savstarpēji konfrontējošas un diametrāli pretējas pārliecības par taisnību, ko ietekmēja sabiedrības locekļu individuālā un kolektīvā pieredze. Šo pretnostatījumu kvintesence bija Latvijas Neatkarības karš, kad ļoti sarežģītajos militārpolitiskajos un sociālekonomiskajos apstākļos skaidri identificējami kļuva 1918. gada 18. novembrī proklamētās neatkarīgas Latvijas Republikas idejiskie un praktiskie ienaidnieki.

Latvijas Republikas sākotne bija neapskaužama – valsts teritorijā atradās Pirmo pasaules karu zaudējušās Vācijas okupācijas varas armija – demoralizēta un nevērīga pret tikko izveidoto Latvijas valdību, bet Krievija pēc 1917. gada 7. novembra lielinieku izdarītā valsts apvērsuma atradās pilsoņu kara stāvoklī. Pasludinātā neatkarība Latvijas valstij bija jāizcīna un jānostiprina gan ar militārām darbībām, gan izmantojot visus iespējamos diplomātijas instrumentus,[2] vienlaikus neaizmirstot par virkni citiem valsts eksistencei nepieciešamajiem jautājumiem, tostarp arī valsts iekšējo drošību. Pirmie soļi likumdošanā tika veikti 1918. gada 5. decembrī, kad Iekšlietu ministrijai pakļautā Iekšējās apsardzības nodaļa izstrādāja policijas darba organizēšanas noteikumus. Tās pienākumos bija gādāt „par sabiedrisku drošību un kārtību, aizstāvēt visus un katru pret katru varmācību un patvarību",[3] citiem vārdiem sakot, valsts eksistences viens no pamata balstiem bija nodrošināt likumu ievērošanu un sabiedrisko kārtību.[4]

Jau līdz 1918. gada izskaņai valsts iekšējās drošības organizēšana bija uzsākta lielākajā daļā Latvijas[5] – iecelti policijas prefekti Rīgā, Ventspilī, kā arī

---

[2] Vispārīgam ieskatam skatīt: Jēkabsons, Ē. *Neatkarības kara stāsti. 1918–1920.* Rīga: LN izdevniecība, 2017, 493 lpp. Skatīt arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts Vēstures arhīva (LNA LVVA) 2019. gadā izdotos avotu dokumentu krājumus par Latvijas Neatkarības karu.

[3] Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu. Pieņemti Latvijas Tautas Padomes sēdē 5. decembrī. *Pagaidu Valdības Vēstnesis.* 1918. g. 14. decembris, 2. lpp.

[4] *20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīga valsts. 1918–1940*. Rīga: Latvijas Vēstures institūts, 2003, 499. lpp.

[5] Jaunajos noteikumos Pagaidu valdība noteica policijas iestāžu darba organizatoriskos pamatprincipus – lielākajās pilsētās (Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā, Rēzeknē, Ventspilī un Valkā) veidot policijas prefektūras (vada iekšlietu ministra apstiprināts prefekts), bet apriņķos policijas darba organizēšana ir apriņķa priekšnieka pārziņā, savukārt pagastos darbu pārrauga vecākais policijas kārtībnieks. Pagastu un pilsētu pašvaldību iestādēm bija jānodrošina policijas darba telpu jautājums (*Pagaidu Valdības Vēstnesis.* 1918. g. 14. decembris, 2. lpp.). Kopumā saglabājās vēl no cariskās Krievijas laikiem esošās apriņķa robežas un Latvijas teritoriju dalīja 17 administratīvās vienības (Ščerbinskis, V. Pirmie soļi. Latvijas valsts un tās pārvaldes izveidošana. Grām.: *1918.–1920. Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 37. lpp.)

apriņķu priekšnieki lielākajā daļā Vidzemes, Kurzemes un Zemgales.[6] Tomēr jau no pirmajām darbības dienām policijas iestāžu darbības organizēšana saskārās ar divām ļoti būtiskām problēmām, kas traucēja vai pat uz laiku apturēja darbību. Pirmkārt, bijušās vācu okupācijas varas institūcijas un karaspēks, kas līdz pat 1919. gada jūnija beigām atteicās nodot dažādas pārvaldes funkcijas Latvijas varas iestādēm.[7] Otrkārt, 22. novembrī Sarkanā armija pārgāja mūsdienu Latvijas robežu, un ieņemtajās teritorijās kontroli pārņēma Padomju Latvijas pārstāvji.[8] Lielinieku populistiskās idejas Latvijas sabiedrībā (un daudzviet Eiropā kopumā) Pirmā pasaules kara ekonomisko un sociālo satricinājumu iespaidā bija populāras. Padomju karaspēkam ienākot un strauji virzoties tālāk Latvijas teritorijā, sarosījās vietējie pagrīdnieki, kā arī no Padomju Krievijas iesūtītās komunistu grupas. Tām bija galvenā loma padomju varas organizēšanā laika posmā no 1918. gada novembra beigām līdz 1919. gada janvāra pirmajai pusei.[9] Kaut arī Pētera Stučkas vadītās Padomju Latvijas valdība ātri atklāja savu destruktīvo būtību, tomēr komunistu pagrīdnieku darbība no komunistiem atbrīvotajās teritorijās apdraudēja sabiedrisko drošību un stabilitāti. Pret pagrīdniekiem un to atbalstītājiem iespēju robežās vērsās Latvijas policijas iestādes un aizsargi.[10] Tomēr uzreiz jāatzīmē, ka cīņa pret pagrīdniekiem un to atbalstītājiem, it īpaši Kurzemē, bija grūta neesošo resoru dēļ.[11]

Kaut arī līdz ar 1920. gada 11. augustā Latvijas un Padomju Krievijas parakstīto miera līgumu Neatkarības karš bija oficiāli noslēdzies, daudzas pret neatkarīgu Latvijas Republiku noskaņotas personas joprojām atradās valsts teritorijā un gatavojās tālākām darbībām. Kopš 1920. gada februāra Latvijas Komunistiskā partija bija pārstāvēta Komunistiskajā Internacionālē jeb Kominternē,[12] kā arī veidoja Latvijā komunistisko organizāciju tīklu.[13] Aktīvisti centās izplatīt

---

[6] Ošs, G. Liepājas policijas prefektūras izveide un darbība. *Latvijas Arhīvi*. 2012. g. Nr. 3/4, 122. lpp.

[7] Policijas darbības kontekstā sarežģītie izveides apstākļi un gaita plašāk pētīti par Liepāju. Skatīt: Ošs, G. Liepājas policijas prefektūras izveide un darbība. *Latvijas Arhīvi*. 2012. g. Nr. 3/4, 122. lpp.

[8] Par Padomju Latvijas darbību plašāk skatīt: Šiliņš, J. *Padomju Latvija 1918–1919.* Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013

[9] Šiliņš, J. *Padomju Latvija 1918–1919.* Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013, 88. lpp.

[10] Jau 1918. gada 16. decembrī Latvijas Pagaidu valdības iekšlietu ministrs Miķelis Valters izdeva „Aizrādījumus", kur aicināja vietējās pašvaldības veidot vietējo komunālo apsardzību, kas būtu padota Pagaidu valdībai. Kopš 1919. gada marta otrās puses aizsargi veica īpašu klaušu dienestu, palīdzot vietējām policijas iestādēm cīņā ar pagrīdes komunistiem. Plašākam ieskatam par aizsargu nozīmi un darbību iekšējās drošības kontekstā skatīt: Butulis, I. Latvijas Aizsargu organizācijas tiesiskie līkloči (1919–1940). *Latvijas Vēsture*. 1994 (4), 23.–30. lpp.; Ščerbinskis, V. Aizsargu klaušu dienests. *Latvijas Vēsture*. 1997 (4), 44.–52. lpp.; Butulis, I. *Sveiki, Aizsargi*. Rīga: Jumava, 2011, 20.–22. lpp.

[11] Plašāk par sarkano partizānu darbību un to popularitāti sabiedrībā skatīt: Āva, U. „Sarkanie" partizāni Kurzemē Neatkarības kara laikā (1919–1920). *Latvijas Universitātes Žurnāls VĒSTURE*. 2018. g. Nr. 6, 48.–61. lpp.

[12] Starptautiskā komunistisko un strādnieku partiju organizācija (1919–1943). Par savas darbības pamatuzdevumiem izvirzīja vispasaules komunistiskās revolūcijas inspirēšanu, mēreno marksistisko partiju ideoloģiju pakļaušanu ļeņinisma koncepcijai.

[13] Andersons, E. *Latvijas Vēsture. 1914–1920*. Stokholma: Daugava, 1967, 550., 551. lpp.

komunistisku literatūru (brošūras, uzsaukumus u. c.)[14], pulcēt kopā ar valsts iekārtu neapmierinātos un paust pretvalstisku nostāju – aģitējot, izkarot sarkanos karogus, uz ēku sienām rakstot komunistiskus lozungus u. tml. Turklāt atbalstu pagrīdniekiem, ignorējot noslēgto miera līgumu, sniedza Padomju Krievija.[15]

Pretī nodomiem sagraut neatkarīgu, demokrātisku Latviju varēja stāties vien Iekšlietu ministrijai pakļautās iekšējās drošības struktūras, bet primāri – 1919. gada 11. augustā izveidotais Valsts drošības departaments. Tomēr vēl līdz 1919. gada novembrim nebija noteikts funkciju jeb darba lauka dalījums,[16] jo valstī joprojām spēkā bija karastāvoklis, ko 1919. gada 12. februārī bija izsludinājusi Pagaidu valdība.[17] Divu Latvijas Republikas izpildvaras institūciju – Apsardzības un Iekšlietu ministrijas darbības sfēras pārklājās, tāpēc jau pēc dažiem mēnešiem veica šo iestāžu reorganizāciju, dibinot Rīgas Kriminālpolicijas Politisko nodaļu. Savukārt 1920. gada rudenī Iekšlietu ministrija, konstatējot nepieciešamību pēc atsevišķas iestādes, kas nodarbotos ar politisko noziegumu izmeklēšanu, dibināja Politisko apsardzi (citur apsardzība),[18] kas pārņēma Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas darbību.

Starpkaru posmā Latvijā Iekšlietu ministrijai bija pakļautas dažādas policejiskas funkcijas veicošas iestādes (kārtības policija, kriminālpolicija, dzelzceļa policija, robežpolicija). Kaut to pamatfunkcijas bija atšķirīgas, tomēr spēkā esošo likumu un to izmaiņu kontekstā[19] tās nevar pilnībā nodalīt vienu no otras. Policija starpkaru periodā bija nozīmīgākā Iekšlietu ministrijas struktūra, kuras pārziņā

[14] Aģitācijas materiālu izplatīšana bija aktuāla visu starpkaru posmu. Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona darbinieki norādījuši, ka 1931. gadā „ierēdņi konfiscē pakām un kastēm dažādu komunistu legālo literatūru. Dažreiz rajonā pat trūkst telpu tās novietošanai". *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka. 34. lp.

[15] Plašāk skatīt: Stranga, A. *Latvijas–Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas–Padomju Krievijas attiecības 1919–1925. gadā.* Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 258 lpp.

[16] *Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanās vēsture, 1918–1925.* Rīga, 1925. Otrais iespiedums: ASV, 1979, 57. lpp.

[17] Liepājā kara stāvoklis stājās spēkā 1919. gada 14. februārī, pārējā Kurzemē – 16. februārī, bet citviet Latvijas teritorijā no dienas, kad lēmums konkrētajā vietā publicēts.

[18] Termins „apsardzība" ieviesies no krievu valodas laikā, kad pastāvēja Krievijas impērijas Policijas departamenta Apsardzības nodaļa (1866–1917, *Охранное отделение Департамента полиции)* jeb sarunvalodā ohranka (*охранка)*. 1923. gada 13. februārī Politiskās apsardzes Izmeklēšanas nodaļas sagatavotā ziņojumā teikts: „Iestādes nosaukuma „Politiskā apsardzība" vietā lietojams nosaukums „Politiskā apsardze". Iestāde apzīmējama ar konkrēto lietas vārdu, ko šinī gadījumā apzīmē vārds „apsardze". Vārdam „apsardzība" ir abstrakts jēdziens."; Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 164. lp.

[19] Domāti 1924. gada likums par Centrālo kriminālpoliciju, Iekšlietu ministrijas pakļautībā izveidojot Kriminālo un Politisko pārvaldi; 1929. gadā pieņemtie grozījumi, kas apstiprināja iestāžu sadalījumu – Kārtības, Kriminālajā un Politiskajā policijā; 1939. gada likums, kas paredzēja no Administratīvā departamenta nodalīt atsevišķu Kārtības policijas departamentu, bet Kriminālpolicijas pārvaldi apvienot kopā ar Politisko pārvaldi, tādējādi veidojot Drošības policijas departamentu. Par Iekšlietu ministrijai pakļauto policijas iestāžu darbību skatīt: Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija.* Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 236., 238. lpp.

bija rūpes par valsts iekšējo drošību.[20] Ministrijai pakļauto policijas iestāžu plašajā darba un pienākumu lokā iekļāvās arī drošības dienesta funkcijas. Saskaņā ar Latviešu konversācijas vārdnīcu drošības dienesta funkcijas veica „sevišķa policijas institūcija, kuras mērķis ir valsts policejiskā aizsardzība. Tā, pretstatā citām policijas iestādēm, kas nodrošina aizsardzību atsevišķiem indivīdiem vai atsevišķām viņu grupām, cīnās pret pastāvošās valsts iekārtas apdraudēšanu".[21] Faktiski drošības dienests nodarbojas ar iekšējo izlūkošanu jeb pretizlūkošanu.[22] Primāri tās mērķis, saskaņā ar teoriju, ir vākt, sistematizēt un analizēt informāciju, kuru tālāk nodot politikas veidotājiem, lai tā palīdzētu pēdējiem pieņemt informācijā balstītus un apsvērtus lēmumus.[23]

Demokrātijas apstākļos valsts iekšējās drošības iestāžu – primāri drošības dienesta uzdevums bija sargāt tās brīvības izpausmes, ko ļāva valsts demokrātiskā iekārta un kuras nebija pretrunā ar 1922. gada 15. februārī pieņemto Satversmi. Latvijas sabiedrībai 20. gadu sākumā beidzot radās iespēja brīvi praksē īstenot demokrātisku līdzdalību sabiedriskās un politiskās norisēs, uz ko tā bija tiekusies jau kopš 19. gadsimta 50. gadiem.[24] Par Latvijas sabiedrības atbalstu demokrātiskai iekārtai liecina ne tikai pilsoņu aktīva iesaistīšanās demokrātiskajās institūcijās.[25] To apliecina augstā sabiedrības aktivitāte, vēlējot Saeimu (apmēram 80 % robežās) un lielais nodibināto sabiedrisko organizāciju – biedrību un kooperatīvu

[20] Policijas un arī pašvaldības iestāžu darbību valstī būtiski ietekmēja ierobežotie līdzekļi, bet jo sevišķi atbilstoša personāla katastrofisks trūkums. Formāli Latvijas policija (Kārtības policija un Kriminālā policija) tika izveidota no jauna, tomēr tās materiālā un tiesiskā bāze nāca mantojumā no iepriekšējiem režīmiem. Materiālā bāze – telpas un to iekārtojums – tika pārņemts no vācu okupācijas varas izveidotās policijas, bet tajā pašā laikā policijas personālsastāvs bija pilnībā radīts no jauna (Ščerbinskis, V. Aizsargu klaušu dienests. *Latvijas Vēsture*. 1997. g. Nr. 4, 45. lpp.; Ščerbinskis, V. Pirmie soļi. Latvijas valsts un tās pārvaldes izveidošana. Grām.: *1918.–1920. Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 39. lpp.) Bet jau 20. gadu sākumā notika darbs pie policijas ierēdņu atestēšanas ar mērķi uzlabot policijas personālsastāva darba kvalitāti, atbilstību ieņemamajam amatam un veicināt godprātīgu darba izpildi (*20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīga valsts. 1918–1940*. Rīga: Latvijas Vēstures institūts, 2003, 504. lpp.) Tomēr panākt cerēto kvalitāti kavēja politiskās elites un varas īstenotāju pieņemtie lēmumi – vistiešāk tie, kas attiecas uz policijas iestādēm piešķirto budžeta līdzekļu samazinājumu, turklāt bieži vien politisku, nevis praktisku nolūku vadīti. Kopumā, neskatoties uz dažādiem darbības apgrūtinājumiem, it sevišķi 20. gados un 30. gadu sākumā – nepietiekamais finansējums, inventāra, bruņojuma un darbinieku trūkums (Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. Maija Latvija.* Rīga: Latvijas Mediji. 2017, 235. lpp.), policijas iestādes spēja pildīt savus uzdevumus.

[21] *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Sast. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33001. sleja

[22] Valsts drošības iestāžu likumā skaidrots, ka „pretizlūkošana ir īpaši pilnvarotu valsts iestāžu darbība, kuras nolūks ir nodrošināt valsts konstitucionālās iekārtas, valstiskās neatkarības, valsts ekonomiskā, zinātniskā, tehniskā un militārā potenciāla, valsts noslēpumu un vitāli svarīgu valsts interešu un drošības aizsardzību pret spiegošanu, diversijām, kaitniecību, terora aktiem un cita veida apdraudējumiem, kā arī veikt īpašus pasākumus šo apdraudējumu novēršanai, izbeigšanai vai to izraisīto seku likvidēšanai".

[23] *The Oxford handbook of National Security Inteligence.* Oxford University press, 2010, P 886.

[24] Ījabs, I. Starp plurālismu un efektīvu pārvaldi – Latvijas demokrātija kopš neatkarības atjaunošanas. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 197. lpp.

[25] Ījabs, I. Starp plurālismu un efektīvu pārvaldi – Latvijas demokrātija kopš neatkarības atjaunošanas. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 198. lpp.

skaits (11 071).[26] Dienesta darbinieki sargāja demokrātijas iekārtu un ideālus, bet vienlaikus paši mācījās saprast, ko, saskaņā ar pieņemto valsts pamatlikumu, nozīmē demokrātija. Šī izpratne sabiedrībā kopumā varēja būt un bija atšķirīga, ņemot vērā sabiedrības vēsturisko pieredzi, izglītības līmeni, vērtības un ikdienas dzīves prasības un iespējas, un, visbeidzot, politisko redzējumu. Politisko uzskatu un organizāciju darbības brīvība (izņemot komunistu organizācijas, kas bija aizliegtas) veidoja valsts demokrātijas pamatus. Praksē tas nozīmēja arī nepieciešamību pēc prasmes sabiedrībā pieņemt un atzīt dažādu ideju koeksistenci. Turklāt ne tikai pieņemt un atzīt, bet nemitīgi nodarboties ar pašrefleksiju[27], sekojot līdzi tam, vai valsts politiskā un sabiedriskā attīstība norit demokrātijas ietvaros.

Dienesta uzmanība un modrība bija vērsta plašā spektrā – valsts demokrātisko iekārtu apdraudēja ne tikai komunisti, bet arī cita veida antidemokrātiski noskaņoti spēki (labējie ekstrēmisti), kas it īpaši sarosījās laikā, kad Latviju 30. gadu sākumā skāra pasaules ekonomiskā krīze. Ekonomisko grūtību ietekmē tā sabiedrības daļa, kas simpatizēja galēji labējiem un ekstrēmiem uzskatiem, vainīgos meklēja valsts liberāli demokrātiskā iekārtā, par kritēriju nereti izraugoties konkrētu personu vai grupu politisko pārliecību, etnisko piederību un stereotipus. Piemēram, labējie ekstrēmisti uzskatīja, ka esošā valsts iekārta nacionālajām minoritātēm Latvijā piedāvā pārāk daudz kultūras, saimnieciskās un politiskās attīstības iespēju.[28] To visu pavadīja arī valsts politiskās elites savstarpējās cīņas par varu un ietekmi, kur viedokļu sadursmi noteica ne tikai dažādi politiskie ideāli, bet bieži arī personiska rakstura aizspriedumi un nesaskaņas. Tam visam pa vidu savus pienākumus veica dienests, būdams sāpīgu sociālpolitisko norišu, bet normālas valsts demokrātiskas attīstības tiešs liecinieks.

Šo attīstību pārtrauca 1934. gada 15. maija valsts apvērsums Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa vadībā. Turpmāko laiku, līdz pat Latvijas okupācijai 1940. gada 17. jūnijā – valsts pārvaldi autoritārā diktatora vadībā bez parlamenta, kad sabiedrībai liegtas ar Satversmi noteiktās tiesības legāli iesaistīties valsts politiskās dzīves veidošanā, var raksturot kā tādu, kas pārtrauc demokrātiskas sabiedrības dabisku attīstību. Nacionālisma ideoloģijas ietvaros tika konstruēts mīts par demokrātijas kā pārvaldes formas neatbilstību vēsturiskā taisnīguma panākšanai Latvijā. Faktiski 30. gadu beigās Latvijā notika valsts iekšējās drošības iestāžu pakāpeniska centralizācija, kam pēc autoritārā režīma uzskatiem bija efektīvi jānovērš kaitīgu, pretvalstisku pasākumu iespējamība.

Tas būtiski skāra arī iekšējās drošības struktūru, vispirms jau darbības principus – no demokrātiskās iekārtas sardzes šīm struktūrām bija jātransformējas

[26] Oberlenders, E. Jaunās valsts stiprās un vājās puses. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 49. lpp.
[27] Ījabs, I. *Politikas teorija: Pirmie soļi.* Rīga: Lasītava, 2017, 206. lpp.
[28] Oberlenders, E. Jaunās valsts stiprās un vājās puses. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 51. lpp.

par autoritārisma diktātam sekojošu plaša spektra sabiedrības uzraugu. Iekšējās drošības institūcijas – pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienests, policijas struktūras, aizsargu organizācija – kļuva par efektīvu instrumentu, pasvītrojot to nozīmi kārtības un drošības sajūtas uzturēšanai valstī. Vienlaikus tas sevī ietvēra stingrāku sabiedrības un tajā pastāvošā noskaņojuma uzraudzību it kā pašas sabiedrības labā. K. Ulmanim lojālais iekšlietu ministrs Vilis Gulbis, atzīmējot policijas (terminā iekļaujot visas pakļautās drošības institūcijas) 20 gadu jubileju un paužot tās lojalitāti režīma īstenotajai politikai, rakstīja: „Policijas saime ir pateicīga mūsu Tautas Vadonim, mūsu Valsts un Ministru Prezidentam Kārlim Ulmanim, par vēsturiskā 15. maijā nodibināto drošību un kārtību, par rūpību un gādību, kādu pret policijas darbiniekiem arvienu parādījis mūsu Prezidenta kungs, būs mūžam padevīga un gatava sekot Vadoņa norādījumiem, lai šo kārtību sargātu un savus pienākumus pildītu”.[29] Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā pārtrauca neatkarīgas valsts rīkotos iekšējās drošības pasākumus, kas nepārtraukti bija veikti divu desmitu gadu garumā.

[29] Gulbis, V. Pagājuši 20 gadi… *Policija*. 1938. g. 1. novembris, 6. lpp.

Izmantotie avoti un literatūra

AVOTI

Pētījumā izmantoti lielākoties nepublicētie avoti, galvenokārt arhīvu dokumenti, no kuriem daudzi līdz šim nav ieviesti zinātniskajā apritē. Šie avoti ne tikai atspoguļo dienesta darbību, bet plašākā mērā – ļauj izprast Latviju starpkaru posmā. Turpmākajās rindkopās īsumā raksturoti galvenie izmantotie avoti un literatūra, apzinot līdz šim historiogrāfijā paveikto un iezīmējot nākotnes izpētes perspektīvas.

Nepublicētie avoti

Darba izstrādē izmantots ievērojams klāsts nepublicēto avotu, kas galvenokārt atrodas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk LVVA) 3235. fondā („Politiskās policijas pārvalde"). Latvijas vēstures historiogrāfijā starpkaru posma 20. gadsimta 20.–30. gadu vēstures izpēte nav iedomājama bez tiem dokumentiem, ko savā darbībā radījis dienests. Dažādu Latvijas vēsturei veltītu tēmu izpētei šie dokumenti kalpojuši kā būtisks (tiesa, dažkārt izteikti subjektīvs) informācijas, bieži arī kā spilgtu, kolorītu citātu avots. Taču šo dokumentu veidotāja – dienesta vēsture un tās apskats, darbības analīze un dokumentu konteksts palicis otrajā plānā.

3235. fondā esošo dokumentu klāsts ir ļoti plašs, saturiski daudzveidīgs un skaitliski liels – 24 794 lietas[30] par laiku no 1917. līdz 1940. gadam. Tomēr dienesta darbības vēstures izpēti apgrūtina minētajā arhīva fondā esošo dokumentu haotiskais raksturs. Atzīmējams, ka starpkaru posmā drošības dienesta darbības laikā tika konstatētas nepilnības dokumentācijā, kas sevišķi attiecas uz 20. gadsimta 20. gadu sākumu. 1923. gada februārī Politiskās apsardzes priekšnieks visām struktūrvienībām rakstīja, ka „izdarot revīziju rajonos, ir novēroti dažādi defekti".[31]

Lielākoties tie attiecās tieši uz noteikto lietvedību – dokumentācija kārtota pavirši, dokumentos trūka nepieciešamā informācija, kāds noteikts un iestādes darbībai nepieciešams dokumentu veids vispār nebija atrodams. Tāpat norādīts, ka „ierakstāmais teksts vietām sīki nesalasāmi saspiests", „netiek izdarītas atzīmes" vai „taisītas liekas" utt.[32] Tāpat Politiskā apsardze šad tad saņēma iebildumus no tiesas un ieslodzījuma iestādēm par nepilnīgu dokumentāciju. Piemēram, 1922. gada 8. novembrī Latgales apgabaltiesas prokurors aizrādīja, ka viņam nodotas izskatīšanai lietas par no Padomju Krievijas nākušo bēgļu personības noskaidrošanu, bet tajās iekļauti tikai nopratināšanas protokoli un trūkušas izziņas par lietas uzsākšanu, citu personu nopratināšanas protokoli, ziņas par personību un dzīvesvietu, ko jau ievācis drošības dienests u. c.[33]

Dienesta dokumenti LVVA 3235. fondā sakārtoti sešos aprakstos, no kuriem visapjomīgākais ir 1. apraksts, kas dalās 24 daļās. Šī fonda apraksti sagatavoti vēl padomju okupācijas laikā un to veidošanas principus noteica attiecīgā laika arhīva darbības uzdevumi, darbinieku noslogotība un zināšanu līmenis par iestādes darba un lietvedības specifiku. Tādēļ mūsdienās pētniekiem ir sarežģīti ar šiem aprakstiem strādāt, jo nepieciešama ne tikai pacietība, bet arī veiksme. Šāds pētniekiem nedraudzīgs formāts veidojies dažādu iemeslu dēļ. No vienas puses, to ietekmēja varas maiņa 1940. gadā, kad Latviju okupēja PSRS. Pēkšņi lielā apjomā uzkrātie dokumenti draudēja nonākt okupācijas varas rokās. Zināms, ka neliela daļa dienesta dokumentu gājuši zudumā (505 lietas), vai nu 1941. gada jūnijā pārvedot tos uz PSRS iekšieni – Čkalovu (mūsdienās Orenburga Krievijā)[34], vai arī jau iepriekš – 1940. gada 17.–18. jūnijā, kad, okupācijas varas armijai teju sasniedzot Rīgu, kāda daļa dokumentu iznīcināta. To, ka tā varētu būt bijusi dienesta augstākās vadības apzināta rīcība, zināmā mērā apliecina tas, ka fondā trūkst sarakstu, reģistru un personas lietu, kas skar aģentus un

[30] LVVA, Latvijas Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārvalde. Fonda lieta. Fonda Nr. 3235. I sējums.
[31] LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 42. op. lp.
[32] LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 42. op. lp.
[33] LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 25. lp.
[34] LVVA, 2580. f., 1. apr., 272. l., 1. lp.

slepenos ziņotājus.[35] Tāpat apraksta sagatavošanas kvalitāti ietekmēja fakts, ka savulaik – 1940. gada otrajā pusē – drošības dienesta dokumenti arhīvā nonāca bez atbilstošiem pavadošiem dokumentiem – pieņemšanas/nodošanas akta, pārbaudes akta u. c. dokumentiem, kas, acīmredzot, ietekmēja dokumentu tālāku sakārtošanu arhīvā.[36]

Kā jau minēts iepriekš, LVVA 3235. fonda dokumentu klāsts ir ļoti plašs. Tā sastāvs, uzskaite un raksturojums būtu atsevišķa pētījuma vērts. LVVA 3235. fonda sastāvu veido dažāda rakstura sarakste (iestādes ietvaros, ar citām institūcijām, amatpersonām un privātpersonām), dažāda veida reģistri un rīkojumu grāmatas, darbinieku ziņojumi augstākstāvošām amatpersonām, atsevišķu darbības aspektu ikgadēji pārskati, lietas par organizācijām un privātpersonām, avīžu izgriezumi, fotoalbumi, fotogrāfijās, dažādi shematiski zīmējumi u. c. Sevišķi būtu jāizceļ drošības dienesta kartotēka, kur apkopota svarīgākā informācija par plašu sabiedrības loku – no politiski ietekmīgām personām līdz pat vienkāršiem strādniekiem, lauksaimniekiem, skolēniem u. c. Kartotēka lieliski ilustrē drošības dienesta darbu – sabiedrības monitoringu (pat kontroli), sevišķi autoritārisma apstākļos. Jāpiebilst, ka daudzu dokumentu klāsts ilustrē arī dienesta darbības nepilnības. Piemēram, fondā esošie fotoalbumi praktiski nav anotēti un to konteksts ir neskaidrs.

Darba tapšanā sevišķi nozīmīgi bija 1938. gadā sagatavotie pārskati par Politiskās pārvaldes Liepājas rajona vēsturi (1918–1938)[37], kas glabājas LVVA, un Jelgavas rajona vēsturi (1918–1938)[38], kas līdz šim nezināmu iemeslu dēļ nav fondēts LVVA, bet atrodas Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkā. Abi darbi tapuši saistībā ar Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktora 1938. gada rīkojumu „Par policijas iestāžu vēstures sarakstīšanu un vēsturisko stūrīšu iekārtošanu",[39] kura mērķis bija atzīmēt Latvijas Republikas 20. pastāvēšanas gadadienu un godināt Iekšlietu ministrijas un tās pakļautības iestāžu darbiniekus, kas aktīvi darbojušies šajā laikā. Lai gan darbi tapuši autoritārā režīma laikā un tos caurstrāvo režīma oficiālā retorika, tajos secīgi pa gadiem izsekots konkrēto rajonu darbībai, sevišķi koncentrējoties uz politisko noziedznieku (galvenokārt komunistu un nacionālistu) aktivitātēm un rajonu darbinieku rotāciju.

LVVA glabā virkni pētāmā laika dokumentu citos fondos, kuros atrodama papildinoša, paskaidrojoša vai pat unikāla informācija par drošības dienesta darbību un tās darbiniekiem. Tādi, pirmkārt, ir dažādi militāru un civilu valsts

---

35 LVVA, Latvijas Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārvalde. Fonda lieta. Fonda Nr. 3235. III sējums, 1a., 4. lp.

36 LVVA, Latvijas Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārvalde. Fonda lieta. Fonda Nr. 3235. III sējums, 1a., 1. lp.

37 LVVA 3235. f., 1/8. apr., 553. l.

38 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka. 78. lp.

39 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 318. l., 20. lp.

iestāžu fondi,[40] bet var droši apgalvot, ka arī sabiedrisko iestāžu un biedrību, un privātpersonu fondos un kolekcijās meklējamas ziņas par šo tēmu. Nākotnes pētniecībā būtu būtiski izmantot arī citu valsts iestāžu dokumentus, kur atrodamas vērtīgas ziņas par dienesta darbību, kas nav sastopamas 3235. fonda dokumentos. Piemēram, LVVA esošos Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta (3234. fonds), kura pakļautībā darbojās dienests, kā arī Tiesu palātas prokurora (7432. fonds) dokumentus u. c. Neapšaubāmi, ka dokumenti par dienesta darbību glabājas arī citās Latvijas un ārvalstu atmiņas institūcijās, pirmkārt, jau apcietināto Politiskās pārvaldes darbinieku lietās Latvijas Vēstures arhīvā (LVA).

Darbā izmantotie dokumenti atklāj būtiskas ziņas par dienesta darbību un tās specifiku. Fondā esošie un pa daļai šajā darbā izmantotie dokumenti satur plašu informāciju gan par dienesta darbību, gan arī par laikmeta sabiedrību kopumā. Tādēļ ir saprotams, kādēļ līdz šim 3235. fonds kalpojis un arī turpmāk nākotnē kalpos kā būtisks informācijas avots par sociālpolitisko un ekonomisko situāciju Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados. Kaut arī dienesta dokumenti satur ļoti interesantu un pētniekiem vērtīgu informāciju, tomēr tos vienmēr jāizmanto kritiski un piesardzīgi, apzinoties, ka dienests bija specifiskas darbības iestāde, kur jāņem vērā tā ievāktās informācijas apstrādes un interpretācijas subjektīvie faktori.

Publicētie avoti

Pagaidām nav izdots īpaši dienesta darbībai veltīts avotu dokumentu krājums. Ņemot vērā kaut vai LVVA esošo avotu klāstu un dažādību, kas attiecas uz dienesta darbību, šāda krājuma sagatavošana nākotnē būtu vērtīgs pienesums Latvijas vēstures izpētei. Pagaidām vienkopus visvairāk dienesta dokumentu publicēti vēsturnieku Ērika Jēkabsona un Valtera Ščerbinska 2012. gadā sagatavotajā avotu krājumā, kas veltīts 1934. gada 15. maijā organizētajam valsts apvērsumam.[41] Šī fundamentālā avotu publikācija aptver dokumentus no dažādām krātuvēm, kur to atlasē atrodamas arī vērtīgas ziņas par dienesta iesaisti, nozīmi un darbības raksturu valsts apvērsuma laikā un turpmākajos gados līdz padomju okupācijai.

---

[40] Piemēram, 5601. fonds „Armijas štāba personas lietu kolekcija" un 3503. fonds „Liepājas pilsētas komandantūra" u. c.

[41] Ščerbinskis V., Jēkabsons Ē. (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 576 lpp.

Iespieddarbi

Darba izstrādes gaitā izmantoti atsevišķi starpkaru posmā sagatavoti un publicēti dažāda rakstura darbi. Tie nosacīti dalāmi divās grupās:

1) dienesta sagatavotie iespieddarbi. Darba kontekstā īpaši jāizceļ 1924. gadā drošības dienesta sagatavotā un iespiestā darbības instrukcija,[42] kas detalizēti atklāj ne tikai nepieciešamās darbinieku prasmes un kompetences, bet arī skaidro pielietotās darba metodes;
2) iespieddarbi, kas veltīti policijas (visaptverošā kontekstā) darba organizēšanai – rokasgrāmatas policijas darbiniekiem, kas nosaka policijas darba pienākumus un darba principus.[43]

Tāpat darbā izmantoti arī specifiska rakstura iespieddarbi, kas īpaši veltīti valsts drošības jautājumiem,[44] kā arī visaptveroša rakstura darbi, kas sagatavoti Latvijas valsts 10 gadu jubilejas kontekstā.[45] Minētajos izdevumos ir apkopotas ziņas par dienesta darbību. Informatīvi plašs un līdz ar to darbā noderīgs bija Latviešu konversācijas vārdnīcā ievietotais šķirklis, kas veltīts „Politiskās policijas" darbībai.[46] Faktiski tā ir pirmā plašai sabiedrībai sagatavotā informācija par dienesta darbu, kas vienlaikus arī parāda, kā pati iestāde sevi pozicionēja sabiedrībā.

Atmiņas

Cilvēka tekstuāls atskats uz paša dzīves gaitām jeb atmiņu publicējums ir ļoti specifiska vēstures avotu grupa, kas vienmēr izmantojama ar zināmu piesardzību, ņemot vērā atmiņu pieraksta laiku, vietu un motivāciju. Darba izstrādē izmantoti arī šie avoti, kas nosacīti dalāmi divās grupās.

1. Atmiņas, ko atstājuši dienesta darbinieki. Pirmo grupu darbā pārstāv Politiskās apsardzes priekšnieka Voldemāra Alpa atmiņas. Tās ir sevišķi nozīmīgas, jo ir vienīgās, ko atstājis civilā drošības dienesta vadītājs. Kaut gan to publicējums ir specifiska formāta, un faktiski 2006. gadā sagatavotais darbs[47] ir 20. gadsimta 30. gadu avīžu izgriezumu apkopojums un nebūtu uzskatāms par ierastu atmiņu publicējuma formātu. Lai gan V. Alps apzināti koncentrējās uz komunistisko organizāciju darbības vērtējumu, atmiņas

---

42 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 100 lpp.
43 Ceriņš, A. Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 474 lpp.; Ceriņš, A. *Policijas tiesības un pienākumi.* Rīga: Policijas skola, 1931; *Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem*. Rīga: Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments, 1938. Neoficiāls izdevums. 135 lpp.
44 *Izlūkošana un spiegošana*. Ārējās izlūkošanas nodaļa, 1921, 45 lpp.
45 *Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšana un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. Rīga, 1928, 384 lpp.
46 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Sast. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938.
47 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 38 lpp.

atklāj atsevišķas būtiskas epizodes dienesta darbībā, kas ļauj gūt priekšstatu par iestādes darba specifiku. Tāpat darbā izmantotas ar militārajām drošības struktūrām saistīto personu, piemēram, Sergeja Staprāna, atmiņas.[48]

2. Otra atmiņu grupa saistās ar citu iesaistīto personu, piemēram, politisko darbinieku publicētajām atmiņām, kurās pausts viedoklis par dienesta mērķiem un darba metodēm. Tās galvenokārt attēlo dienestu kā izteikti represīvu un barbarisku iestādi. Šāds vērtējums minēts dažādu Latvijas komunistu atstātajās atmiņās, kurām neizbēgama ir spēcīga ideoloģizēta nokrāsa un vēstures notikumu interpretācija.[49] Tāpat dienests pieminēts (galvenokārt arī kritiskā diskursā) to politiķu[50] vai sabiedrisko darbinieku[51] atmiņās (it īpaši par laiku pēc 1934. gada 15. maija), kuri nonāca iestādes uzmanības lokā.

Prese

Pētījumā izmantoti arī dažādi starpkaru posma specifiska rakstura preses izdevumi (piemēram, „Policijas Vēstnesis", „Valdības Vēstnesis", „Latvijas Sargs", „Latvis", „Policija" u. c.), kuros publicēti informatīva satura raksti, kas skar dienesta darbību. Rakstos publicētā informācija nereti papildina arhīva dokumentos esošās ziņas, kā arī sniedz salīdzinoši skaidru priekšstatu par to, kā par dienesta darbību rakstīja konkrētie preses izdevumi. Papildus tiem izmantoti arī periodiskās preses izdevumi, kuros sniegts dienesta darbības vērtējums. Piemēram, darbā izmantots kreisi noskaņotais laikraksts „Sociāldemokrāts", kurā bieži tika pausts kritisks viedoklis par drošības dienestu, kuru apkopoja (vācot laikrakstu izgriezumus[52]) arī dienesta darbinieki.

Kopumā darbā izmantotie avoti ļauj sniegt vispārīgu ieskatu par dienesta uzdevumiem, darba organizēšanu, darbības virzieniem, struktūru, darba metodēm un problēmām.

LITERATŪRA

Veidojot grāmatu, izmantoti dažādu autoru pētījumi, kuros, ievērojot tēmas kontekstu, veltīta uzmanība valsts iekšējās drošības vēstures jautājumiem, tostarp atsevišķiem dienesta darbības aspektiem.

---

48 Staprāns. S. *Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules*. Otrais izdevums. Rīga: Arto-1, 2014, 140 lpp.

49 Kalnbērziņš, J. *Atmiņas*. Rīga: Liesma, 1983. 181 lpp.; Šteimanis, J. *Latvijas Komunistiskā partija cīņā par strādnieku šķiras vairākumu*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957, 142 lpp.

50 Cielēns, *F. Laikmetu maiņā. 2. sējums*. Līdinge: Momento, 1963, 313.–316. lpp.; Bastjānis, V. *Gala sākums: Vērojumi un vērtējumi*. Līdinge, 1964, 33.–38., 41.–45., 49.–65. lpp.

51 Šilde, Ādolfs. *Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas*. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1988, 118., 119. lpp.

52 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l.

Vēsturnieku publikācijas

Zināmā mērā pārsteidzošs ir fakts, ka Latvijas historiogrāfijā līdz šim šīs politiski un sabiedriski nozīmīgās iestādes visaptveroša vēstures izpēte akadēmiskā līmenī pagaidām izpalikusi. To zināmā mēra varētu skaidrot gan ar konkrētā LVVA 3235. fonda meklēšanas un uzskaites līdzekļu stāvokli, kam būtu nepieciešami būtiski uzlabojumi, gan arī ar fondā esošo dokumentu specifisku un pašas izpētes tēmas – pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta darbības – komplicēto raksturu.

Darbā izmantotas tās dažādos izdevumos sastopamās nedaudzās vēsturnieku publikācijas, kas veltītas dienesta darbības īsam raksturojumam,[53] iestādes vadošā personāla likteņiem[54], tostarp arī, caur šo peronu darbību atklājot politiskās virtuves aizkulises,[55] kā arī dienesta uzmanības lokā esošām potenciālajām riska grupām.[56] Šīm publikācijām darba izstrādes gaitā bija būtiska nozīme, jo tajās paustie viedokļi un fakti ne tikai raksturo tēmas izpētes problēmjautājumus, bet arī pirmoreiz pēc okupācijas režīma beigām meklēja jaunu, no padomju ideoloģijas brīvu skatījumu par dienesta darbību un tās darbinieku likteņiem.

Šo virzienu zināmā mērā turpina arī citi darbā izmantotie pētījumi, kas veltīti valsts drošības iestāžu vēsturei,[57] kā arī policijas vēsturei[58] un militārajai izlūkošanai.[59] Minēto publikāciju sakarā gan jāpiebilst, ka to kvalitāte (atsevišķu autoru dēļ) rada virkni iebildumu,[60] tomēr šī darba izstrādes kontekstā tiem ir ne tikai historiogrāfiska, bet arī saturiska nozīme.

Darba izstrādē izmantoti arī trimdas autoru darbi, kas veltīti valsts drošības iestāžu izveidei un darbībai. Darbi sagatavoti no padomju ideoloģijas brīvā garā un satur interesantas ziņas arī par dienesta vēsturi. Trimdā sagatavoto publikāciju būtiskākais trūkums ir arhīva dokumentu neizmantošana, kas saprotamu iemeslu

---

53 Žvinklis, A., Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 1994. g. Nr. 1, 114.–124. lpp.; Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija.* Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 235.–241. lpp.; Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 451. lpp.; Trejs, Ē. Policijas darbība pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados. Grām.: *Valsts iekšējās drošības 100 gadu evolūcija. Attīstība. Dinamika. Problemātika. Zinātniskis – praktiskais materiālu krājums.* Valsts Policijas koledžas V Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Valsts policijas koledža, 2018, 186.–196. lpp.

54 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.

55 Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 31. marts; Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 9. aprīlis.

56 Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specific Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020. 959. lpp.

57 Niedre, O.; Zālīte, I.; Bergmanis, A.; Feldmanis, I.; Ābola, Z. *Latvijas izlūkdienesti 1919.–1940. 664 likteņi.* Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture" fonds, 2001.

58 Žīgure, A. *Latvijas policijas vēsture. Otrā grāmata.* Rīga: Likuma vārdā, 1998, 317 lpp.

59 Stabiņš, E. *Latvijas armijas izlūkdienests. Īss dienesta vēstures apskats*. Rīga: Aizsardzības ministrijas Militārās pretizlūkošanas dienests, 1997, 57 lpp.

60 Skatīt: Jēkabsons, Ē. Latvijas izlūkdienesti 1919.–1940.: 664 likteņi. Recenzija. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2001. g. Nr. 4, 104.–133. lpp.

dēļ nebija iespējama.[61] Noderīgas ziņas darba sagatavošanā sniedza arī darbi par Latvijas vēsturi,[62] kuros vai nu ir atsevišķas nodaļas vai apakšnodaļas par pētāmo tēmu, vai, ja tādas nav, esošā informācija ļauj labāk izprast laikmetu arī dienesta kontekstā.

Studentu gala noslēguma darbi

Šo literatūras grupu veido Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes (turpmāk LU VFF) Vēstures bakalaura un maģistru studiju programmu studentu noslēguma darbi, kuri veltīti tēmām, kas skar arī dienesta darbību. Starpkaru posma vēsturei veltītās tēmas bieži vien nevar būt pilnvērtīgi izpētītas, ja tās gaitā netiek aplūkoti dienesta dokumenti. Darbā izmantotie LU VFF studentu pētījumi veltīti galvenokārt Latvijas starpkaru posma etnisko minoritāšu vēsturei,[63] taču arī sociālai vēsturei[64] un arodbiedrību vēsturei,[65] viens darbs tieši veltīts Politiskās pārvaldes darbībai Rīgas rajonā 1930. gadu otrajā pusē.[66] Pēdējais no tiem apskata iepriekš nepētītu tēmu un veikts atbilstoši un kvalitatīvi maģistra darba izvirzītajām prasībām. Izmantotie studentu darbi dienesta vēstures kontekstā kopumā atklāj noteiktas iestādes darbības iezīmes, kā arī darbības piemērus, kas noderēja šī pētījuma laikā.

Kaut gan kopumā darbā izmantoto literatūru var raksturot kā saturiski daudzveidīgu, tomēr tā visbiežāk ilustrē, atklāj un paskaidro konkrētas drošības darbības jomas kāda cita centrālā izpētes jautājuma kontekstā.

[61] *Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanās vēsture, 1918–1925*. Rīga: Valters un Rapa, 1925, 259 lpp. Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 832 lpp.

[62] *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Bērziņš, V. (atb. red.). Rīga: LU Latvijas Vēstures institūts, 2003, 1024 lpp.

[63] Feldentāle, E, *Lietuvas politisko bēgļu darbība Latvijā 20. gs. 20. gadu otrajā pusē.* Bakalaura darbs. Rīga: LU VFF, 2015. Zinātniskais vadītājs Dr. hist. Jēkabsons, Ē.; Gusačenko, A. *„Sokol" organizācijas darbība Latvijā (1928.–1940. g.).* Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Univeritāte, 2017. Zinātniskais vadītājs Gavriļins, A. 186 lpp.; Kazachonak, K. *Latvijas baltkrievu sabiedriski politiskā darbība 1919.–1934. gadā.* Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. Zinātniskais vadītājs Jēkabsons, Ē., 85 lpp.

[64] Bērziņa, A. *Sieviete-ieslodzītā Latvijas Republikas cietumos, 1919.–1921. gadā.* Maģistra darbs. Zinātniskais vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 125 lpp.

[65] Plakane, *G. Legālo kreiso sabiedrisko organizāciju sociālpolitiskā darbība Latvijā 1920. gados: Rīgas arodbiedrību centrālbiroju piemērs.* Maģistra darbs, Zinātniskais vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020, 95 lpp.

[66] Puša, G. *Politiskās pārvaldes darbība Latvijā 1934.–1939. gadā.: Rīgas apriņķa piemērs*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, Zinātniskais vadītājs Butulis, I. 108 lpp.

1. NODALA

Dienesta darbības raksturojums un tā institucionālās izmaiņas

Pēc Latvijas Republikas neatkarības proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī, sākoties Latvijas Neatkarības karam, jaundibināto valsti apdraudēja ne tikai ārējie ienaidnieki. Viens no nozīmīgākajiem uzdevumiem bija nodrošināt un stiprināt valsts iekšējo drošību. Kaut arī pirmie soļi šajā virzienā tika sperti jau tūlīt pēc valsts proklamēšanas, tomēr militārpolitiskās situācijas dēļ attiecīgo iekšējās drošības iestāžu darba organizēšana aizkavējās. Pilnvērtīga izveide bija iespējama vien 1919. gada vasarā, kad Kārļa Ulmaņa vadītā Latvijas Republikas Pagaidu valdība un valsts pārvaldes iestādes atgriezās Rīgā pēc pilsētas atbrīvošanas no lieliniekiem un uzsāka kontroles pārņemšanu no vācu okupācijas iestādēm.

Valsts drošībai nostiprinoties, ārējiem draudiem samazinoties un valsts pārvaldei attīstoties, tika uzsākts sarežģīts un izaicinājumiem bagāts pārejas posms uz darbību miera apstākļos, atceļot pastiprināto apsardzi un aizvien lielāku lomu atvēlot civilām iestādēm.

Iekšlietu ministrijai pakļautie Latvijas pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesti un to darbības laiks (1919–1940)

Iestādes nosaukums	Darbības laiks
Valsts drošības departaments	1919. gada 11. augusts – 1919. gada 15. novembris
Rīgas Kriminālpolicijas Politiskā nodaļa	1919. gada 15. novembris – 1920. gada 1. oktobris
Politiskā apsardze (apsardzība)	1920. gada 1. oktobris – 1924. gada 9. maijs
Politiskā pārvalde	1924. gada 9. maijs – 1939. gada 6. jūlijs
Politiskās policijas pārvalde	1939. gada 6. jūlijs – 1940. gada 24. jūlijs

1.1.

Drošības un pretizlūkošanas dienesti no 1918. gada decembra līdz 1919. gada augustam

Latvijas Republika pēc neatkarības proklamēšanas atradās ārkārtējā stāvoklī, ko noteica vispārējā militāri politiskā situācija. Tā ne tikai kavēja normālu valsts iestāžu darbību, bet, tā kā Latvijas teritorijā noritēja karadarbība un bija izsludināts karastāvoklis, visas iekšējās drošības iestādes atradās militāro iestāžu rokās. Latvijas armija, komandantūras un citas militārās iestādes bija tieši atbildīgas ne tikai par karu ar ārējiem ienaidniekiem (Sarkano armiju, Bermonta spēkiem u. c.), bet arī par valsts iekšējās dzīves sakārtošanu un iekšējās drošības stiprināšanu. Tāpēc pirmie Latvijas Republikas pretizlūkošanas un drošības dienesti tika organizēti militāro iestāžu sastāvā, un, tikai situācijai stabilizējoties, šādas institūcijas tika organizētas Iekšlietu ministrijas (tas ir, civilās pārvaldes) pakļautībā.

Karadarbības apstākļos izlūkošanas, politiskās drošības un pretizlūkošanas jautājumi atradās militāro struktūru pārziņā. 1918. gada nogalē, izstrādājot Apsardzības ministrijas plānu, tika paredzēta Kontroles-informācijas nodaļas izveide, kura nodarbotos ar izlūkošanu un pretizlūkošanu. Reālu darbību Kontroles-informācijas nodaļa Sergeja Staprāna vadībā uzsāka 1919. gada martā, pārņemot kontroli pār Liepājas Karostā izvietotajām aizturētajām personām (dažiem simtiem), kuras apsūdzēja nelegālā frontes šķērsošanā un piederībai komunistiem. Kontroles-informācijas nodaļa darbu

turpināja arī aprīļa puča laikā un arī vēlāk, sagatavojot ziņojumus Pagaidu valdībai un ministrijām par valsts iekšējo stāvokli.[67]

Kontroles-informācijas nodaļas vadītājs S. Staprāns savās atmiņās par šo laiku raksta, ka viņam uzdeva veikt „izlūkošanas vadību viņpus frontes, frontē un Liepājā". Pirmais viņa darbs bija nodaļu dibināšana, līdzstrādnieku meklēšana un ziņu ievākšanas no teritorijas, kas atradās lielinieku kontrolē, organizēšana. Nodaļa darbojās arī ar Rīdigera von der Golca, kurš „auda slepenus politiskus tīklus," un viņa līdzgaitnieku darbības uzraudzīšanu, un S. Staprāns apgalvo, ka jau marta beigās viņam bijušas ziņas par vāciešu gatavošanos K. Ulmaņa valdības gāšanai, un secina, ka „mana aģentūra bija labi nostādīta: mani virsnieki bija Golca štābos, tāpat noteiktas ziņas es saņēmu no Landesvēra". Aprīļa puča laikā S. Staprāns rūpējies, lai zemkopības ministrs Jānis Goldmanis un apsardzības ministrs Jānis Zālītis „nekristu vāciešu rokās", un katru dienu ticies ar K. Ulmani un ģenerāli Augustu Misiņu un bijis uz kuģa „Saratov" pie ministriem, kurus informējis par stāvokli Liepājā, frontē un citur. S. Staprāns raksta, ka viņam „bija sava slepena kanceleja Hanzas viesnīcā, kur divas mašīnrakstītājas bija manas palīdzes tehniskā darbā pie ziņojumu rakstīšanas utt.". Tāpat S. Staprāns sadarbojies ar latviešu komandantūrām un policiju. Pēc puča Kontroles-informācijas nodaļas darbinieki braukuši pa laukiem, kur vērojuši iedzīvotāju garastāvokli un stāstījuši, ka „Pagaidu valdība drīz nāks atpakaļ pie varas, ka vācieši ar savu puču bankrotējuši utt.". Tāpat S. Staprāns piedalījies Andrieva Niedras „nolaupīšanā" un citos aktuālos notikumos.[68]

Pēc Pagaidu valdības atgriešanās Rīgā (1919. gada 15. jūlijā) izveidoja Latvijas armijas virspavēlnieka štābu, kurā ietilpa Operatīvā daļa. Savukārt Operatīvās daļas sastāvā ietilpa: Kara politiskā nodaļa, Izlūkošanas nodaļa (sākotnēji paredzēts, ka nodaļa nodarbosies gan ar iekšējo, gan ārējo izlūkošanu, bet vēlāk sadalīta Iekšējās un Ārējās izlūkošanas nodaļās), Kara cenzūras nodaļa, Topogrāfijas nodaļa un Sakaru nodaļa.[69] Iekšējās izlūkošanas nodaļas vadītājs kapteinis Voldemārs Beķers savās 1925. gadā izdotajās atmiņās par Latvijas Republikas dibināšanu atceras, ka 1919. gada vasarā viņš „ [..] ķēries pie Politiskās nodaļas noorganizēšanas armijas štābā". Tomēr iesāktais darbs pārtraukts tāpēc, ka V. Beķers nosūtīs darbam uz Vidzemes–Latgales gūstekņu nometni Valmierā. Septembrī V. Beķers atgriezās Rīgā un tālāko viņš apraksta šādi: „Tajā laikā caur savu bezdarbību un caur darbinieku patvaļām bēdīgā un bailīgā stāvoklī atradās armijas štāba Izlūkošanas nodaļa. [..] Redzēdams Izlūkošanas nodaļas atbildīgo un nepieciešamo lomu šajā valsts un

---

[67] Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis.* 1923. g. 16. novembris, Nr. 57, 3., 4. lpp.; *Latvijas iekšējās drošības nostiprināšanās vēsture, 1918–1925*. 56. lpp.; Kontroles-informācijas nodaļas sagatavotos ziņojumus skatīt:
Jēkabsons, Ē., Šiliņš, J. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris–1919. gada 16. aprīlis*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2019, 335 lpp.

[68] Staprāns, S. *Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules*. Otrais izdevums. Rīga: Valters un Rapa, 2014, 59.–100. lpp.

[69] *Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920: Enciklopēdija*. Pētersone, I. (atb. red.). Rīga: Preses nams, 1999, 64. lpp.

karaspēka radīšanas laikmetā, es uzņēmos to [nodaļas vadīšanu]. [..] Izlūkošanas nodaļu es pārņēmu haotiskā stāvoklī, jo tur nebija nekas noorganizēts un no darbiniekiem maz bija tādu, uz ko varēja pilnīgi palaisties. Uzreiz arī nevarēja visus līdzšinējos darbiniekus atlaist, jo nebija ko ielikt vietā, to varēja izdarīt tikai pakāpeniski. Vispirms es centos nostādīt visu izmeklēšanu pilnīgi juridiski, t. i., ievāktās baumas un apsūdzības, izdarot attiecīgas izziņas, apstrādāt pēc likuma un pēc tam nodot attiecīgai tiesai."[70]

Tomēr jau līdz ar Latvijas Republikas dibināšanu notika mēģinājumi organizēt valsts iekšējās drošības struktūras, kas atrastos 1918. gada 19. novembrī izveidotās Iekšlietu ministrijas pakļautībā. Jau 1918. gada 5. decembrī Ministru Kabinets pieņēma Iekšlietu ministrijas izstrādātos „Pagaidu noteikumus par iekšējās apsardzības organizēšanu". Tie noteica valsts iekšējās drošības organizēšanas principus, kārtību un tās vadību un struktūru. Noteikumi paredzēja arī civilo policijas iestāžu un dienestu dibināšanu un definēja to administratīvās varas funkcijas. Lai gan atsevišķi drošības dienesta uzdevumi noteikti netika, visām policijas vienībām uzdeva uzturēt kārtību un drošību, ievākt ziņas un piedalīties dažādu noziegumu iepriekšējā izmeklēšanā.[71] Kaut arī valstī esošās militārpolitiskās situācijas dēļ speciāla pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta dibināšana 1918. gada nogalē nebija iespējama, tomēr šāds jautājums neapšaubāmi atradās Pagaidu valdības, konkrēti, Iekšlietu ministrijas uzmanības lokā. Cīņa ar Padomju Latvijas karaspēku nozīmēja to, ka 1918.–1919. gada pirmajā pusē no komunistu varas brīvajā valsts teritorijā policijas funkcijas atradās joprojām vācu okupācijas laikā izveidoto varas struktūru pārziņā un tas būtiski kavēja Latvijas Republikas drošības iestāžu izveidi.[72] Vācu okupācijas iestādes Rīgā darbojās kopš 1917. gada septembra, un tās bija arī pirmās, kas atjaunoja darbību pēc lielinieku spēku atkāpšanās 1919. gada maija beigās.

Citāda situācija bija Liepājā, kur sarežģītos politiskos apstākļos Iekšlietu ministrijai pakļautā Iekšējās apsardzības nodaļa vērsās pret valsts drošības draudiem. Sevišķu uzdevumu ierēdnis Eduards Kaimiņš uz kuģa „Runeberg", kurš ieradās Liepājas ostā no Zviedrijas, pārtvēra „noslēpumainu paketi ar Vidzemes muižniecības zēģeļi". Vēlāk sūtījumu caurskatot sevišķai komitejai, tika atklāti dokumenti par Baltijas muižniecības sazvērestības plānu pret Latvijas Pagaidu valdību, un 24. februārī tika izdota pavēle par sazvērestības organizētāja

---

70 Beķers, V. *Manas atmiņas par Latvijas valsts nodibināšanās laikmetu*. Rīga: Autora izdevums, 1925, 111.–113. lpp.

71 Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu. Pieņemti Latvijas Tautas Padomes sēdē 5. decembrī. *Pagaidu Valdības Vēstnesis.* 1918. g. 14. decembris, 2. lpp.; Pieejami arī: LVVA, 1368. f., 2. apr., 20. l., 6.–9. lp.

72 Piemēram, jau 1918. gada 2. decembrī iekšlietu ministram Miķelim Valteram Tautas padomes sēdē nācās sniegt paskaidrojumus sociāldemokrātiem par to, kādēļ policija izdzenājusi Rīgas strādnieku deputātu sapulci, norādot, ka policijas vara pilsētā joprojām ir vācu iestāžu rokās. (*Latvijas valsts dibinātāji.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018, 141. lpp.)

Heinriha fon Strīka apcietināšanu, izsolot 10 000 rubļu lielu „pateicības algu viņa uzrādītājam vai apcietinātājam". Apcietināt viņu gan neizdevās.[73]

Interesantu liecību par savu darbību 1919. gada sākumā, netieši sniedzot ziņas arī par centieniem veidot pretizlūkošanas un iekšējās drošības iestādi un atspoguļojot sarežģītos apstākļus, kādos tas notika, atstājis Augusts Kārlis Ferdinants Kazakats, kuru 1934. gada 24. janvārī aizdomās par sadarbību ar Bermonta armiju Neatkarības kara laikā nopratināja Politiskā pārvalde.[74] Nopratināšanas laikā A. Kazakats informējis, ka 1919. gada februārī viņš iestājies dienestā Dzelzs divīzijā, bet martā no tās izstājies un tā paša gada martā–maijā turpinājis dienestu Latvijas Pagaidu valdības labā. Nopratināšanas protokolā tālākie notikumi aprakstīti šādi: „Tūlīt pēc tam tiku iecelts no Pagaidu valdības iekšlietu ministra Valtera par politiskās policijas t. i. nodaļā par sapulcēm par priekšnieku. 1919. gada maijā es izstājos no dienesta. Tūlīt pēc tam iestājos Dzelzs divīzijā. 1919. gadā Liepājā mani sadauzīja huligāni, un es tiku nosūtīts uz Karalaučiem slimnīcā. 1919. gada jūnijā ierados Rīgā pēc savām mantām un, atradis tās, aizbraucu uz Vāciju. Tur man mantas nozuda. Es beidzot daļu mantu atradu un atbraucu uz Liepāju. Es atbraucu nevis uz Liepāju, bet no Vācijas uz Jelgavu. Jelgavā es atkal iestājos Dzelzs divīzijā un iesniedzu Rietumu armijas štābā lūgumu, lai mani uzņem šinī armijā. Mani ieskaitīja pie Rietumu armijas rezerves priekšnieka. 1919. gadā mani pārcēla Jelgavā kā slepenpolicijas priekšnieka palīgu. Mans uzdevums bija apcietināt vācu un krievu karavīrus, kas gāja laupīt. Tur es biju par priekšnieka palīgu līdz 1919. g[ada] septembra vidum. Pēc tam tiku apcietināts par to, ka aizrādīju, ka nelikumīgā kārtā bermontieši nošāvuši 6 cilvēkus un apvainoja mani par spiegošanu par labu latviešiem. Mani nodeva Bermonta kara tiesai, kas mani attaisnoja, un 8. oktobrī 1919. gadā mani atsvabināja no apcietinājuma. 19. oktobrī 1919. gadā es aizbraucu uz Vāciju, kur uzturējos līdz 1930. gada septembrim."[75]

Lai gan pagaidām vairāk ziņu par 1919. gada pavasarī Iekšlietu ministrijas pakļautībā esoša dienesta izveidi vai darbību nav izdevies atrast, šis neapšaubāmi bija viens no aktuālākajiem ministrijas jautājumiem. Tāpat uzmanība turpmākos pētījumos būtu jāpievērš latviešu un vāciešu iestāžu sadarbībai iekšējās drošības stiprināšanā, kā arī to darbinieku likteņiem, kas aplūkotajā laikā piedalījās šādu iestāžu darbībā.

[73] LVVA, 1368. f., 2. apr., 20. l., 3. lp.

[74] A. Kazakats, dzīvodams Vācijā, jau kopš 1924. gada iesniedza lūgumus uzņemt viņu un viņa ģimeni Latvijas pavalstniecībā, ko Iekšlietu ministrija „ņemot vērā to, ka lūdzējs ņēmis dalību Bermonta avantūrā", neapstiprināja. Latvijā A. Kazakats atgriezās 1930. gada septembrī pēc Latvijas sūtniecības Berlīnē atļaujas un vēlāk ieguva Latvijas pilsonību. Skatīt: LVVA 3234. f., 2. apr., 15939. l.

[75] LVVA 3235. f., 1/2. apr., 189/1. lieta, 40. lp.

1.2.

Valsts drošības departaments (1919. gada augusts–novembris)

1919. gada 11. augustā Iekšlietu ministrijas pakļautībā „drošības stiprināšanai valsts iekšienē" darbu Rīgā uzsāka Valsts drošības departaments.[76] Tas, tāpat kā Iekšlietu ministrija, savu darbību balstīja 1918. gada 5. decembrī izdotajos „Pagaidu noteikumos par iekšējās apsardzības organizēšanu".[77]

Viens no pirmajiem Valsts drošības departamenta uzdevumiem bija saskaņā ar 1919. gada 29. jūlija Latvijas armijas virspavēlnieka rīkojumu izformēt un likvidēt vācu žandarmēriju Rīgā. Tās izformēšana bija sākta jau 1919. gada 4. jūlijā, kad Dienvidlatvijas brigādes virspavēlnieks izdeva pavēli iecelt jaunu žandarmērijas priekšnieku un pārņemt vācu žandarmēriju,[78] un pilnībā pabeigta līdz 1919. gada 12. augustam.[79] Avotos norādīts, ka Valsts drošības departaments dibināts izformētās vācu žandarmērijas vietā, tāpēc historiogrāfijā kā šīs iestādes dibināšanas datums nereti minēts 1919. gada 29. jūlijs, kad izdota iepriekš minētā likvidācijas pavēle.[80]

[76] Valdības darbība. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 10. augusts, Nr. 109, 2. lpp.; Jaunākās ziņas. Ministriju darbība. *Baltijas Vēstnesis.* 1919. g. 11. augusts, Nr. 63, 3. lpp.

[77] Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu. Pieņemti Latvijas Tautas Padomes sēdē 5. decembrī. *Pagaidu Valdības Vēstnesis.* 1918. g. 14. decembris, 2. lpp.; Pieejami arī: LVVA, 1368. f., 2. apr., 20. l., 6.–9. lp.

[78] Skatīt, piemēram: *Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918–1925*. Rīga: Valters un Rapa, 1925, 41.–57. lpp.

[79] Par žandarmērijas izformēšanu. *Valdības Vēstnesis.* 1919. g. 13. augusts, Nr. 11, 2. lpp.

[80] Skatīt, piemēram: *Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918–1925*. Rīga: Valters un Rapa, 1925, 56., 57. lpp.

Tomēr šādam apgalvojumam trūkst pamatojuma, un ticamāk, ka lēmums par Valsts drošības departamenta dibināšanu pieņemts vēlāk – 1919. gada augustā. Par to liecina arī apstāklis, ka 1919. gada vasarā Rīgā izveidoja Militārās policijas prefektūru,[81] kas, tāpat kā Valsts drošības departaments, pretendēja pārņemt vācu žandarmērijas funkcijas.[82]

Valsts drošības departamenta galvenais uzdevums Neatkarības kara laikā bija uzturēt valsts iekšējo drošību, veikt neuzticamu un aizdomīgu personu darbības izmeklēšanu, veikt lielinieku laikā pastrādāto noziegumu izmeklēšanu u. tml. darbības, kas atbilda pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienesta būtībai, tādējādi gādājot par politisko drošību valstī. Valsts drošības departamenta darbinieki uzraudzīja vispārējo politisko stāvokli valstī, cīnījās pret nelikumīgām politiskām aktivitātēm, sastādīja komunistu, Bermonta armijas atbalstītāju un citu politiski neuzticamu peronu sarakstus, izsniedza privātpersonām pārvietošanās atļaujas, kā arī veica apcietināšanas un aizdomās turamās personas nodeva prokuratūrai lietas tālākai izskatīšanai. Papildu tam Valsts drošības departaments iesaistījās likumdošanas izstrādē, ieslodzīto amnestijas komisijas darbā u. c.,[83] kā arī izskatīja Padomju Latvijas iestāžu atstātos dokumentus, bet 1919. gada rudenī piedalījās cīņās pret bermontiešiem.[84]

Valsts drošības departamenta uzdevumi lielā mērā pārklājās ar Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas darbību, kurai vairākos būtiskos jautājumos, piemēram, Bermonta armijas atbalstītāju lietu izmeklēšanā, bija „plašāka kompetence un lielāks darbības apjoms".[85] Tādēļ 1919. gada 1. novembrī, tikai pēc dažu mēnešu ilgas darbības, iekšlietu ministrs Alfrēds Birznieks izdeva rīkojumu likvidēt Valsts drošības departamentu līdz tā paša gada 15. novembrim, likvidāciju uzticot departamenta direktoram Jānim Liģerim-Liggeram.[86] Likvidēšanas darba organizēšanai Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktors iecēla Likvidācija komisiju, kuras sastāvā bez J. Liģera-Liggera tika iekļauts arī Iekšējās apsardzības nodaļas darbinieks Jānis Garoziņš, Rīgas Kriminālpolicijas priekšnieks Gustavs Tīfentāls un Iekšlietu ministrijas sevišķu uzdevumu ierēdņi E. Kaimiņš un Šveics. Tomēr Likvidācijas komisijas darbs, „aizbildinoties ar nevaļu", vēl 13. novembrī nebija uzsākts.[87]

1919. gada 8. decembrī izdotajā Latvijas Pagaidu valdības deklarācijā norādīts, ka Valsts drošības departaments likvidēts tādēļ, ka tas „nav attaisnojis

---

81 Prefektūra – policijas pārvalde.
82 *Rīgas prefektūra, 1919–1929.* Rīga: Rīgas prefektūras izdevums, 1929, 9., 10. lpp.
83 Valdība atsvabina apcietinātos no cietumiem. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 26. oktobris, Nr. 174, 2. lpp.
84 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 500. lpp.
85 Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis.* 1923. g. 16. novembris, Nr. 57. 3., 4. lpp.
86 LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 2., 4. lp.
87 LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 2., 4. lp.

uz viņu liktās cerības".[88] Valsts drošības departamenta inventāru paredzēja nodot Iekšlietu ministrijas Administratīvajam departamentam un piekomandētos darbiniekus pēc atsevišķa rīkojuma nozīmēt darbam citur vai atlaist.[89] Savukārt rajonos inventāru un dokumentāciju pārņēma apriņķa priekšnieki un policijas prefekti, kuriem paredzēja piešķirt papildu personālu, kā arī noteica, ka „visas no Drošības departamenta nodaļas iesāktās un nepabeigtās izmeklēšanas lietas Jums jāvada tālāk ar tagadējiem spēkiem".[90]

Historiogrāfijā pastāv viedoklis, ka Valsts drošības departaments likvidēts, jo nav spējis sekmīgi apkarot politiskos noziegumus un ka tā un Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Izlūkošanās nodaļas funkcijas lielā mērā pārklājušās („divas iestādes darīja pēc savas būtības vienādu darbu"[91]).[92] Tāpat historiogrāfijā norādīts, ka šāda Valsts drošības departamenta likvidācija bija pārsteidzīga un kopumā nesekmīga.[93] Šajā kontekstā to, ka Valsts drošības departamenta likvidēšana noritēja sasteigti, apliecina, piemēram, apstāklis, ka darbiniekiem netika savlaicīgi paziņots par atlaišanu no dienesta.[94]

[88] *1918.–1920. gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās*. Rīga: Valsts Kanceleja, 2013, 765. lpp.
[89] Drošības departamenta lietā. *Baltijas Vēstnesis*. 1919. g. 4. novembris Nr. 135, 1. lpp.
[90] LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 53. lp.
[91] Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis.* 1923. g. 16. novembris, Nr. 57, 3., 4. lpp.
[92] Skatīt, piemēram: *Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918–1925.* Rīga: Valters un Rapa, 1925, 41.–57. lpp.; Žīgure, A. Latvijas policijas vēsture. Otrā grāmata. Rīga: Fakts, 1998, 317 lpp.
[93] *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 500. lpp.
[94] Valsts kontrole. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 28. decembris, Nr. 224, 2. lpp.

1.3.

Rīgas Kriminālpolicijas Politiskā nodaļa (1919–1920)

Likvidējot Valsts drošības departamentu, tā funkcijas un lietvedību 1919. gada novembrī daļēji pārņēma jaunizveidotā Rīgas Kriminālpolicijas Politiskā (citur – Piektā) nodaļa. Līdzās Rīgas Kriminālpolicijai, kā jau minēts iepriekšējā nodaļā, daļu Valsts drošības departamenta funkciju pārņēma apriņķu priekšnieki un lielo pilsētu prefektūras, tomēr drošības dienesta funkcijas tie neuzņēmās.[95]

Arī Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas darbību lielā mērā iespaidoja militārās norises valstī un valsts iekšējās un ārējās apsardzības organizēšana kopumā. Vēl vairāk, līdz 1920. gada 14. martam, kad tika atcelts Pagaidu valdības izsludinātais karastāvoklis, visas policijas iestādes bija pakļautas militārajām iestādēm, un, tikai sākot ar šo datumu, tās pārveidoja par civilo policiju. Tas nozīmēja, ka arī Politiskā nodaļa pārgāja civilā pakļautībā, tomēr šis process, kad civilā un militārā nozare attālinājās, bija komplicētāks, nekā sākotnēji varētu šķist. Vēl 1920. gada 16. jūnija Valdības deklarācijā uzsvērts, ka „pirmais, pēc kā prasa mūsu valsts iekšējā dzīve, ir drošība un noteikta kārtība". Tālāk turpināts, uzsverot, ka valsts vēl nevar pāriet uz „normālām pārvaldīšanas formām" (domāts – miera laika), bet tas jādara pakāpeniski, un paskaidrots, ka „svarīgs solis būs nodomātu drošības orgānu pakāpeniska atdalīšana no kara iestādēm un viņu jaunorganizēšana pie civilpārvaldes iestādēm".[96]

[95] *Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918–1925*. Rīga: Valters un Rapa, 1925, 41.–57. lpp.
[96] *1920.–1925. gads Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokolos, notikumos, atmiņās.* Rīga: Valsts kanceleja, 2018, 792. lpp.

Praksē pie šādas militarizētas struktūras policijas uzdevumu lokā pārsvarā nonāca krimināla rakstura pārkāpumi, bet politiskie noziegumi un apdraudējums netika sekmīgi apkarots. Taču tik un tā Politiskā nodaļa aktīvi iesaistījās Rīgas un apkārtnes politiskās dzīves un aktivitāšu uzraudzībā, kā arī dažādu lietu izmeklēšanā, noziedzīgu darbību atklāšanā un novēršanā. Politiskās nodaļas darbinieki kopā ar kolēģiem no citām policijas struktūrām veica aizdomīgu personu novērošanu, personības noskaidrošanu, izsniedza atzinumu par politisko uzticamību, kā arī izdarīja kratīšanas un veica aizturēšanas. Jāņem vērā, ka ne vienmēr darbība deva gaidītos rezultātus. Avotos rodami arī kuriozi atgadījumi. Piemēram, 1919. gada 16. decembrī plkst. 23.00 Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas darbinieki saņēma rīkojumu veikt kratīšanu Rīgā, Akmeņu ielā 2. Ierodoties minētajā vietā, darbinieki konstatēja, ka ēka ir nodegusi, tāpēc pārbaudīta blakus esošā māja Akmeņu ielā 4, kurā nekas aizdomīgs netika atklāts.[97]

Politiskās nodaļas uzdevumu lokā bija arī cīņa pret korupcijas riskiem valsts iestādēs. Piemēram, 1920. gada 9. jūlijā Politiskajai nodaļai uzdeva „caur slepenu novērošanu noskaidrot", vai Rūpniecības ministrijas Tirdzniecības departamenta direktors Antons Launags un Eksporta-importa nodaļas vadītājs Kārlis Ikšels „ar savu algu neved pārāk plašu dzīvi".[98]

Līdzīgi, kā tas bija ar Valsts drošības departamentu, arī Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas uzdevumi joprojām pārklājās ar Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas uzdevumiem. Tādējādi tika lemts dibināt profesionālu politiskās noziedzības apkarošanas iestādi, kas darbotos visā Latvija teritorijā. Rīgas Kriminālpolicijas Politisko nodaļu likvidēja 1920. gada rudenī.[99] Papildus Iekšējās izlūkošanas nodaļas darbam, militāriem un civiliem mērķiem nepieciešamās izlūkošanas darbības notika arī citās armijas vienībās.[100] Pēc Armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas likvidācijas 1920. gada 15. oktobrī armija saglabāja gan ārējās, gan iekšējās izlūkošanas funkcijas, kuras nereti sniedza ziņas par iekšējās drošības jautājumiem. Tomēr šajā ziņā tika konstatētas zināmas problēmas, kuras atklāj Ārlietu ministrijas 1921. gadā izdotā brošūra par izlūkošanu un spiegošanu. Tajā rakstīts, ka „par nožēlošanu izlūkošana vēl nav nodalīta atsevišķā kara zinātnes nozarē, kādēļ vēl tagad starp karavīriem ir daudz profānu[101] šai jautājumā, kurš pēc savas būtības ir viens no tiem pamata akmeņiem, uz kuriem ir būvēta kara vešanas māksla".[102]

---

97 LVVA, 3235. f., 1/21. apr., 13. l., 20., 21. lp.
98 LVVA, 3235. f., 1/21. apr., 8. l., 126. lpp.
99 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 501. lpp.
100 Par Iekšējo izlūkošanas nodaļu un citiem militārās izlūkošanas dienestiem vairāk skatīt: Stabiņš, E. *Latvijas armijas izlūkdienests. Īss dienesta vēstures apskats*. Rīga: Aizsardzības ministrijas Militārās pretizlūkošanas dienests, 1997, 57 lpp.
101 Profāns – nemākulis, nepraša.
102 *Izlūkošana un spiegošana*. Ārējās izlūkošanas nodaļa, 1921, 3. lpp.

1.4.

Politiskā apsardze, arī apsardzība (1920–1924)

1920. gada 1. oktobrī reizē ar Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas likvidēšanu Iekšlietu ministrijas pakļautībā no jauna dibināja pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienestu – Politisko apsardzi (citur Politiskā apsardzība), kas turpināja priekšteču funkcijas – veica iekšējo izlūkošanu, sekoja līdzi politiskam noskaņojumam sabiedrībā, pārbaudīja personu politisko uzticamību un uzraudzīja politiski neuzticamas personas, izmeklēja šādu personu veiktos noziegumus, turpināja cīņu pret pagrīdes komunistu darbību un sastādīja politiski neuzticamo personu sarakstus. Politiskās apsardzes priekšnieka Voldemāra Alpa vārdiem sakot, iestādes darbība bija „meklēt, kur ož pēc politikas".[103]

Atskatoties uz dienesta darbības sākumu, 1938. gadā Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona darbinieki par šo laiku raksta: „Pēc valsts nodibināšanas politiskās policijas ierēdņi, maz piedzīvojuši, bet uzticīgi jaunajai valstij, izkaro sīvas cīņas ar pretvalstiskām organizācijām un personām, lai mierā un drošībā augtu jaunā valstī." [104]

1921. gada 10. novembrī, atbildot uz Tieslietu ministrijas jautājumu par Politiskās apsardzes dibināšanu un kompetencēm, norādīts, ka „viņas darbībā ietilpst visu politisko pārkāpumu vajāšana, izņemot tos, kuri izdarīti no karavīriem".[105] Darbības pēctecību apliecina arī fakts, ka Politiskajā apsardzē nereti pieņēma darbā bijušā

---

[103] Alps, V. *Latvija spiegu tīklos.* Rīga: LARO, 2006, 57. lpp.

[104] *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 75. lp.

[105] LVVA, 7432. f., 3. apr., 8. l., 188. lpp.

Valsts drošības departamenta darbiniekus. Uzkrātā darba pieredze un prakse daudzējādā ziņā atviegloja iestādes darba organizēšanu, tomēr reizēm tas radīja arī zināmus sarežģījumus. Iepriekš darbinieki reģionos bija pieraduši rīkoties zināmā mērā patstāvīgi, un tas apgrūtināja Politiskās apsardzes vadības veikto darba centralizēšanu un koordinēšanu. Piemēram, vēl 1920. gada nogalē rajonos nebija noteikts darbības plāns un atbildīgajai personai – Rīgas izmeklēšanas ierēdnim – trūka ziņu, vai darbība konkrētos rajonos notiek atklāti, vai slepeni (konspiratīvi). Izmeklēšanas ierēdnis arī atzina, ka darbība rajonos vēl nav kārtīgi noorganizēta, kā iemeslu tam minot apstākli, ka atsevišķi vietējie vadošie policijas darbinieki izvēršot „valstij kaitīgu darbību", kā piemērus norādot Krustpils un Tukuma policijas iecirkņus.[106]

Nozīmīga ietekme Politiskās apsardzes attīstībā bija Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas likvidēšanai 1920. gada 15. oktobrī. Tās funkcijas „attiecībā uz politisko noziegumu apkarošanu" pārņēma Iekšlietu ministrijas Politiskā apsardze. Piemēram, pēdējās rīcībā pārgāja visas ieslodzītās personas, kuras līdz tam atradās Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas pārziņā. Aplūkotajā laikā Valmieras cietumā šādi bija trīs ieslodzītie, kuru lietu izmeklēšana, pamatojoties uz 1920. gada 14. oktobra rakstu, pārgāja Politiskās apsardzes Valmieras rajona rīcībā. Tāpat Politiskā apsardze no Iekšējas izlūkošanas nodaļas pārņēma ziņojumus no pagastu valdēm, policijas prefektiem un citām iestādēm un amatpersonām.[107]

Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas likvidēšana pavēra iespējas izvērst aizvien plašāku dienesta darbību ārpus Rīgas un tās apkārtnē. Piemēram, 1920. gada 20. oktobrī, pārņemot Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas Lejaskurzemes rajona Izlūkošanas nodaļas lietvedību, funkcijas un uzdevumus, tika dibināts Politiskās apsardzes rajons Liepājā, kurš darbību uzsāka tajā pašā datumā. Liepājas rajona dibināšana bija sevišķi nozīmīga esošās ostas dēļ. Rajona darbinieki ziņojumos atzīmēja, ka „pa dzelzceļiem un kuģiem Liepājā ieplūst daudz un dažādi ļaudis – Latvijā atgriežas kara bēgļi, uz Krieviju dodas politiskie emigranti no Eiropas un Amerikas un daudzi bēg no Krievijas komunistu terora".[108]

Politiskās apsardzes Liepājas rajona mītne sākotnēji atradās Valsts kases telpās, Hāgedorna (tagad Teātra) ielā 3. Rajona pirmais vadītājs bija izmeklēšanas ierēdnis Pēteris Matvejs,[109] bet kopš 1921. gada 11. maijā rajona vadību pārņēma izmeklēšanas ierēdnis Kārlis Alksnis.

Pirmajos trīs darbības mēnešos vien – 1920. gada oktobrī–decembrī – pēc presē sniegtajām ziņām Politiskā apsardze visā Latvijas teritorijā apcietināja

[106] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 172. op. lp.
[107] LVVA, 3277. f., 1. apr., 274. l., 12. lp.; LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 58. lp.
[108] LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 6., 12. lp.
[109] Par P. Matveju skatīt: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 392. l.

716 personas, no kurām 193 nodeva sodīšanai prokuratūrai un administratīvajām iestādēm, savukārt 105 personas izraidīja no valsts un 372 – pēc izmeklēšanas atbrīvoja.[110] Darbību rajonos par 1920. gada nogali atkal spilgti raksturo paveiktais Liepājas rajonā, kur pēc 1928. gadā apkopotajām ziņām, 1920. gadā nepilnu trīs mēnešu laikā iesāktas 98 izmeklēšanas (no tām 73 personām par atrastām proklamācijām un sarkaniem karogiem), izdarītas 63 kratīšanas un apcietinātas 59 personas.[111]

Sākotnēji Politiskā apsardze darbojās saskaņā ar kara stāvokļa noteikumiem,[112] bet kopš 1921. gada 11. janvāra uz Iekšlietu ministrijas izdoto noteikumu pamata.[113] Tie noteica Politiskās apsardzes darbības uzdevumus: „stiprināt valsts drošību un neatkarību, sekojot personām un organizācijām".[114] 1921. gada 4. februārī iekšlietu ministrs A. Bergs, pastarpināti sniedzot vērtējumu Latvijas pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienestu līdzšinējai darbībai, rakstīja Politiskās apsardzes priekšniekam: „Lūdzu saņemt un nodot visiem Politiskās apsardzības darbiniekiem manu sirsnīgu pateicību par Latvijas atzīšanas gadījumā[115] izteiktām jūtām un patriotisko apņemšanos strādāt arī turpmāk visiem spēkiem pie valsts pamata nostiprināšanas, par ko reizē ar šo paziņoju Ministru prezidenta kungam. Es vienmēr esmu augsti cienījis mūsu inteliģentās jaunatnes ideālismu un pašaizliedzību, ar kādu viņa ir strādājuse Politiskās apsardzības visai atbildīgo un grūto darbu, kurš tik nepieciešams valstij. Šim darbam pa lielai daļai jāpateicas par miera un kārtības uzturēšanu un valsts iekšējās dzīves nostiprināšanos. Esmu pārliecināts, ka arī turpmāk Politiskā apsardzība allaž stāvēs savu uzdevumu augstumos, uz ko tai novēlu laimes Latvijas atzīšanas gadījumā." [116]

Tomēr, neskatoties uz iekšlietu ministra izteikto uzslavu, pāreja uz miera laika kārtību iestādē bija sarežģīta, par ko liecina Lūgumu un sūdzību komisijas[117] izdarītā revīzija Politiskajā apsardzē 1921. gada 24. maijā. Revīzijas komisija konstatēja: „Politiskās apsardzības nodaļas tagadējā uzbūve un iekārta nav saskaņota ne ar Latvijas demokrātiskiem pamatlikumiem, ne ar pastāvošiem agrākiem krievu likumiem [..]. Pie tagadējās Politiskās apsardzības iekārtas viņā var notikt lielākas patvarības, nekā agrākā krievu žandarmērijā, jo tad pie izziņas un nopratināšanas piedalījās prokuratūras priekšstāvis, kamēr tagad Politiskās apsardzības darbinieki

---

110 Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis.* 1923. g. 16. novembris, Nr. 57, 3., 4. lpp.

111 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 9. lp.

112 Izsludināti 1919. gada 11. februārī. Skatīt: LVVA, 1368. f., 2. apr., 20. l., 17. lp.

113 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 501. lpp.

114 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 24. lp.

115 1921. gada 26. janvārī Antantes Augstākā padome Parīzē pieņēma lēmumu par Latvijas Republikas *de iure* atzīšanu.

116 LVVA, 3235. f., 1/9. apr. 13. l., 19. lp. op.

117 Lūgumu un sūdzību komisija dibināta ar Satversmes Sapulces 1920. gada 12. oktobra lēmumu ar mērķi izskatīt ienākušās sūdzības par valsts iestādēm un ierēdņiem. Vairāk skatīt: Īss pārskats par Lūgumu un sūdzību komisijas darbību. *Valdības Vēstnesis*, 1923. g. 16. aprīlis, Nr. 78, 1. lpp.

iekšlietu ministra apstiprinātās instrukcijas noteikumus maz ievēro un vēl arvien ķeras pie tādiem izziņas līdzekļiem, kā arestēto „piesišana”.”[118]

Pārejot uz miera laika kārtību un pastiprinātās apsardzes stāvokļa atcelšanu, radās nepieciešamība izstrādāt jaunu juridisko pamatojumu dienesta darbībai. 1923. gada februārī Politiskā apsardze norādīja, ka „pēdējā laikā presē un sabiedrībā izplatās baumas par Politiskās apsardzības likvidēšanu, resp[ektīvi] viņas reorganizēšanu, pievienojot pilsētās pie kriminālpolicijas un laukos pie apriņķu priekšniekiem. Tiek pat uzsvērts, ka Rīgā šim nolūkam jau prefektūra sagatavojot telpas” un uzsvēra, šo baumu bīstamību un „negatīvo atsaukšanos uz Politiskās apsardzības vispārējo darbību”.[119]

1923. gadā Iekšlietu ministrija izstrādāja jaunu likumprojektu par Politisko apsardzi, kas papildinātu un konkretizētu iepriekš pieņemtos Iekšlietu ministrijas noteikumus. Likumā noteikts, ka Politiskās apsardzes uzdevums ir „rūpēties par politiski noziedzīgu nodarījumu novēršanu un atklāšanu”.[120] Likumprojektu 1923. gada 16. oktobrī iesniedza Saeimā, kur to pēdējā balsojumā noraidīja un nodeva atpakaļ Iekšlietu ministrijai pārstrādāšanai. Likumprojekts netika pieņemts, jo tā saturs izpelnījās asu sociāldemokrātu kritiku, kuri iebilda pret patstāvīga dienesta izveidi. 1924. gada 15. februārī uz trīs mēnešiem (līdz 1924. gada 15. maijam) pagarināja pastiprinātas apsardzes darbību, kas atļāva Politiskajai apsardzei darboties līdzšinējā statusā.[121]

Sociāldemokrāti jau no Politiskās apsardzes darbības sākuma asi iestājās pret iestādes īstenotajām aktivitātēm un plašākā mērā – tās esamību. Piemēram, 1922. gada 6. aprīlī Rīgas domes arodnieku frakcijas deklarācijas sēdē lēma, ka nepieciešams radikāli grozīt valsts saimniecisko un vispārējo politiku, lai būtu iespējama sekmīga Rīgas pilsētas saimniecība „tautas masu interesēs”, kas, cita starpā, iekļautu Politiskās apsardzes un pilsonisko pašaizsardzības nodaļu likvidēšanu, sabiedriskās drošības dēļ ievedot strādniecībai nenaidīgu pašvaldības miliciju.[122]

Politisko spēku pārstāvniecību Saeimā un politiskās varas īstenotāju attiecības ar dienestu būtu atsevišķas izpētes vērtas. Darba kontekstā jāizceļ sociāldemokrātu regulāri paustā kritika gan presē, gan no Saeimas tribīnes pret Politiskās apsardzes un vēlāk Politiskās pārvaldes darbību līdz pat 1934. gada maijam. Kreisi noskaņotie laikraksti (piemēram, „Sociāldemokrāts”) veltīja dienestam tādus epitetus kā „politiskā izvirtība”, „pilsonības uzraugs un sargeņģelis” (sarkastiskā nozīmē), „provokatori”, „kauna traips”, „Ulmaņa kalpi” u. c.,[123] kas no vienas puses norāda

118 LVVA, 7432. f., 3. apr., 17. l., 165. lp.
119 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 894. l., 52. lp.
120 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 138. lp.
121 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 502. lpp.
122 Pasaulē un mājās. *Darbs un Maize*. 1922. g. 25. maijs, Nr. 6.
123 Skatīt: LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l.

uz valstī pastāvošo vārda, izteiksmes un politisko uzskatu paušanas brīvību, bet zināmā mērā atsedz ne tikai dienesta darbības problēmas, bet arī politisko organizāciju un valsts iestāžu savstarpējo attiecību sarežģījumus – zemu uzticības pakāpi un aizdomas, kas veidojās ideoloģisku pretišķību, savstarpējo attiecību vēstures[124] un arī aktuālo politisko aizkulišu ietekmē.

Par spīti minētajām darbības fonam, 1923. gada 14. februārī Politiskās apsardzes priekšnieks Pēteris Martinsons, atskatoties uz amatā paveikto un raksturojot iestādes darbību, uzsvēra gada laikā sasniegto: „Šinīs dienās pagājis gads, kamēr es uzņēmos Politiskās apsardzības vadīšanu. Šis pagājušais gads ir bijis caurmērā rosīgas darbības un labu panākumu bagāts. Politiskās apsardzības tiešais darbs – Latvijas valsts ienaidnieku vajāšana, novājināšana un iznīcināšana, ir devis vajadzīgos panākumus. Šajā laika sprīdī ir atklātas un likvidētas daudz svarīgas komunistu un citas valsts noziedznieku organizācijas. Nenogurstošā darbā ir likvidētas Latvijas komunistu centrālkomiteja, Rīgas, Zemgales, Ogres, Vidzemes u. c. organizācijas; ir paralizēta komunistu žīdu organizācijas darbība visā Latvijā; atklātas spiegu organizācijas; likvidēti daudzi noziedzīgas darbības pasākumi pašā sākumā; daudzi no mūsu valsts noziedzniekiem nodoti tiesām un notiesāti; daudzi izraidīti aiz Latvijas valsts robežām utt. Atzīmējot šos pagājušā gada darbības nopelnus, es negribu tos pierakstīt manai vadībai, bet atzīstu, ka tas panākts ar kopēju darbu, ar visu man padoto ierēdņu tiešo līdzdalību. Atzīdams Jūsu pašaizliedzīgo darbu un nopelnus vispārējās lietas labā, ar šo atrodu par savu patīkamo pienākumu izteikt Jums savu pateicību par kopējo veikto darbu. Esmu pārliecināts un ceru, ka arī nākošais gads būs ne mazāk nopelnu un ražīga darba bagāts, uz ko es Jūs visus aicinu.”[125] Kopumā secināms, ka, situācijai valstī stabilizējoties un valdošajai varai nostiprinoties, 20. gadu vidū arī samazinājās dienesta darbības apjoms, salīdzinot ar pirmajiem darbības gadiem kara laika un pēckara apstākļos. Iekšlietu ministrs Pēteris Berģis 1923. gada 13. martā raksta, ka „sakarā ar vispārējo politisko nomierināšanos valstī Politiskās apsardzības darbs ir stipri samazinājies”.[126]

Dienesta darbā nozīmīga bija 1924. gadā (neilgi pirms iestādes reorganizācijas) izdotā „Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai”, kura izstrādāta ar mērķi „sniegt daudzmaz vadošus noteikumus Politikās apsardzes Aģentūras darbībā” un jaunajiem dienesta darbiniekiem dot „tīri praktiskus aizrādījumus”, kas balstīti līdzšinējā darbībā un pieredzē. Instrukcijas pirmajā daļā, definējot dienesta būtību, rakstīts: „Politiskā apsardze ir viens no valsts administratīvās

[124] Iespējams, ka šādu sociāldemokrātu nostāju pret iekšējās drošības dienestiem veidoja skarbā pieredze ar *ohrankas* darbiniekiem 1905. gada revolūcijas notikumu kontekstā. Piedzīvotie aresti, vajāšanas un nereti fiziskā vardarbība varēja radīt instinktīvu vēlmi ar tādu pašu vai pietuvinātu attieksmi attiekties pret valsts iekšējās drošības dienestu jau Latvijas Republikas laikā.

[125] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 43. lp.

[126] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 894. l., 55. lp. op.

varas izteiksmes jūtamākiem veidiem."[127] Pamatots ir uzskats, ka šī instrukcija bija aktuāla visu starpkaru posmu. Tā sastāv no divām daļām. Pirmajā aplūkoti galvenie priekšnoteikumi sekmīgai aģentūras darbībai:

1) vispārīgi nosacījumi,
2) konspirācija,
3) aģentu īpašības un spējas,
4) uzraudzība uz personīgu iniciatīvu,
5) slepenā aģentūra,
6) ārējā novērošana,
7) ziņu ievākšana,
8) biedrības, biedrību savienības un sapulces,
9) kratīšana,
10) „noklaušināšana".

Savukārt otrajā daļā uzmanība pievērsta 1) izlūkošanai un spiegošanai un 2) šifriem, kodiem un ziņu pārsūtīšanai. Šādas daļas nepieciešamība pamatota, norādot, ka „Politiskās apsardzes uzdevums ir arī apkarot spiegošanu, kura tiek izvērsta ne vien no ārvalstīm, bet arī cieši saistās ar valstī darbojošamies pretvalstiskām organizācijām" un, lai to sekmīgi veiktu, darbiniekiem nepieciešams izprast pašu spiegošanas būtību.[128]

1924. gada maijā, atceļot pastiprinātas apsardzības stāvokli, atcēla arī noteikumus par Politisko apsardzi. Tas radīja nepieciešamību izstrādāt un pieņemt jaunus noteikumus, uz kā pamata darboties. 1924. gada maijā Saeima apstiprināja likumu, kas izbeidza Politiskās apsardzes darbu, to pārveidojot par Politisko pārvaldi.[129]

[127] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 3.–5. lpp.
[128] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924.
[129] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 103. lpp.

1.5.

Politiskā pārvalde (1924–1939)

1924. gada 9. maijā dibināja Politisko pārvaldi (sarunvalodā saukta par Politpārvaldi), kas turpināja Politiskās apsardzes darbu. Politiskās pārvaldes izveide bija tajā pašā datumā pieņemtā „Likuma par Centrālo kriminālpoliciju" rezultāts. Likumā noteikts, ka Iekšlietu ministrijas pakļautībā esošā Centrālā kriminālpolicija sastāv no Kriminālās un Politiskās pārvaldes. Lai gan koncentrētas vienā departamentā, abas pārvaldes savā darbībā bija autonomas.[130] Politiskā pārvalde darbojās uz Kriminālprocesa likuma un pārējo valsts likumu un noteikumu pamata, tiesa gan ar vairākiem izņēmumiem, kas attiecās uz operatīvo darbību. Pārvaldes uzdevums bija „atklāt un vajāt noziedzību, kas vēršas pret valsts demokrātisko iekārtu un drošību".[131] Presē norādīts, ka līdz ar Politiskās pārvaldes dibināšanu turpmāk „darbības iekārtā lielas pārgrozības nav paredzamas. Dažas tiešās funkcijas pāries uz Administratīvo departamentu."[132] Vienotas Centrālās kriminālpolicijas izveidi sekmēja ne tikai jau minētie sociāldemokrātu iebildumi pret atsevišķa drošības dienesta darbību, bet arī apsardzības stāvokļa atcelšana valstī un no tā izrietošā nepieciešamība darboties saskaņā ar kriminālprocesa noteikumiem.[133]

130 *Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918–1925.* Rīga: Valters un Rapa, 58. lpp.; Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem.* Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 117. lpp.

131 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 155. lp.; Likums par Centrālo kriminālpoliciju. *Policijas Vēstnesis*. 1924. g. 29. aprīlis, Nr. 34, 1. lpp.

132 Centrālā kriminālpolicija. *Latvijas Vēstnesis*. 1924. g. 9. maijs, Nr. 104, 1. lpp.

133 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 502. lpp.

Atskatoties uz Iekšlietu ministrijas un tai pakļauto iestāžu darbības pirmo dekādi, žurnālists, laikraksta „Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis" redaktors Jānis Ozols 1928. gadā rakstīja: „Pie politiskās policijas darbības jāapstājas sevišķi, jo tai mūsu valsts dzīvē piekrīt sevišķi liela loma. Tas tāpēc, ka neatkarīgai Latvijai jau no pašas viņas dzimšanas bijuši daudz ienaidnieku, kas cenšas panākt mūsu valsts demokrātiskās iekārtas graušanu un patstāvīgas Latvijas iznīcināšanu."[134] 20. gadu otrajā pusē Politiskās pārvaldes veiktajam darbam bija liela nozīme valsts iekšējās drošības uzturēšanā, tādējādi auga šīs iestādes akcijas politiskā kontekstā. Pēc atsevišķu politisku spēku uzskatiem tas radīja bažas par Politiskās pārvaldes politizāciju. To apliecina politiķa, sociāldemokrāta, bijušā ārlietu ministra Fēliksa Cielēna atmiņās paustais par it kā vēl vienas slepenas valsts drošības organizācijas izveides ieceri tieši Ārlietu ministrijas pakļautībā, kura pa daļai pieskatītu arī drošības dienesta darbību,[135] kas vēl spilgtāk izgaismo savstarpēji sarežģītās valsts politiskās elites savstarpējās attiecības.

20. gadu beigās un 30. gadu sākumā Politiskās pārvaldes juridiskā bāze ieguva jaunus papildinājumus. 1929. gadā izdotajos Policijas iekārtas noteikumos Politiskās pārvaldes un Kriminālpolicijas funkcijas tika aizvien izteiktāki nodalītas. Savukārt 1933. gadā pieņemtais jaunais likumus par policijas iekārtu pilnībā nošķīra abu iestāžu darbību.[136]

Tālāku valsts iekšējas drošības dienesta darbību kardināli mainīja 1934. gada 15. maija valsts apvērsums, pēc kura līdz pat Latvijas neatkarības zaudēšanai 1940. gada vasarā iestājās Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms. Pat 21. gadsimta otrajā desmitgadē Latvijas publiskajā telpā šie vairāk nekā 80 gadus senie notikumi joprojām ir samērā sensitīva tēma, kas sabiedrībā raisa dažādus viedokļus un diskusijas. Politiskās pārvaldes iesaiste valsts apvērsuma īstenošanā un tās darbības politizācija būtu arī atsevišķa pētījuma vērta, ko zināmā mērā netieši jau aizsākuši vēsturnieki Ēriks Jēkabsons un Valters Ščerbinskis, sagatavojot avotu krājumu par valsts apvērsumu.[137] Krājumā publicētie dokumenti netieši, bet reizē arī spilgti ilustrē Politiskās pārvaldes iesaisti un lielo nozīmi apvērsuma veikšanā. Pat vēl vairāk – valsts apvērsuma norise notika ar tiešu Politiskās pārvaldes līdzdalību. Faktiski Politiskā pārvalde pati pārkāpa normatīvos aktus, kas regulēja dienesta darbību, piemēram, 1924. gada instrukcijā noteikto obligāto prasību – dienesta darbiniekiem būt uzticīgiem pastāvošajai valsts iekārtai[138] – parlamentārajai demokrātijai. Tieša līdzdalība apvērsuma īstenošanā, pārkāpjot 1933. gada likumā „Par policijas iekārtu" noteiktos uzdevumus, padarīja Politisko pārvaldi par

---

134 *Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. Rīga: Jubilejas komisija, 1928, 151. lpp.

135 Skatīt: Cielēns, F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas.* 2. sējums. Līdinge: Momento, 1963, 438.–449. lpp.

136 Žīgure, A. *Latvijas policijas vēsture*. Otrā grāmata. Rīga: Iekšlietu ministrijas v/u „Likuma vārdā", 1998, 261. lpp.

137 Skatīt: Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 576 lpp.

138 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 10. lpp.

noziegumа īstenotājiem. Proti, likumā Politiskās pārvaldes uzdevums bija „atklāt un apkarot noziedzīgus nodarījumus, kas vērsti pret valsts iekārtu un drošību”.[139]

Iesaistīšanās valsts apvērsumā nostādīja Politisko pārvaldi atklāti pretrunīgās pozīcijās ne tikai pret demokrātijas iekārtu un Satversmi, bet arī pret sabiedrību kopumā. Proti, atbalstot jauno politisko režīmu un kļūstot par vienu no tā balstiem, Politiskās pārvaldes (un autoritārā režīma) ieskatos valsts iekšējai drošībai potenciāli bīstams varēja būt ikkatrs tās iedzīvotājs, kas izteica jebkādu neapmierinātību ar K. Ulmaņa autoritāro režīmu.

Politiskās pārvaldes politizācija vadības līmenī sākās neilgi pirms apvērsuma. Proti, jau iepriekš visu policijas struktūru vadības līmenī bija notikušas izmaiņas. Par Politiskās pārvaldes vadītāju kopš 1934. gada 20. aprīļa – tikai nepilnu mēnesi pirms K. Ulmaņa apvērsuma – kļuva Jānis Fridrihsons, ilggadējs valsts drošības dienestā esošs un pieredzējis darbinieks, bet vienlaikus arī cieši saistīts ar Latviešu Zemnieku savienību (LZS).[140] Šāds solis īstenots, jau domājot par valsts apvērsuma veikšanu, un to apliecina arī sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa atmiņās paustais, norādot uz jaunā vadītāja līdzdalību apvērsuma plānošanā.[141] Viennozīmīgi K. Ulmanis vēlējās, lai nozīmīgākajos valsts amatos būtu viņam uzticami un ar LZS saistīti cilvēki, it īpaši jau dienesta kontekstā, kur iepriekš noslīpētās darba iestrādes demokrātijas sardzei nu varēja kalpot sabiedrības uzraudzībai vai pat kontrolei autoritārā režīma apstākļos.

Valsts apvērsuma priekšvakarā Politiskās pārvaldes priekšnieks noteica vecākajiem uzraugiem sagatavot kratīšanas orderus, domājot galvenokārt par sociāldemokrātu partijas biedru (tostarp arī Saeimas deputātu) arestiem,[142] kas arī nekavējoties sekoja.[143] Augsto līdzdalības pakāpi apliecina fakts, ka Politiskās pārvaldes ierēdņi apvērsuma laikā strādāja 14 līdz 16 stundas diennaktī.[144] Valsts apvērsums ievadīja rūpīgāku sabiedrisko organizāciju (biedrību, savienību u. c.) uzraudzību, sabiedrības noskaņojuma un dažādu valsts iedzīvotāju grupu (piemēram, etnisko minoritāšu) uzraudzību un (piemēram, par politiski neuzticamu un potenciāli neuzticamu personu) reģistru sastādīšanu.

---

139 Policijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*. 1933. g. 29. aprīlis, 3., 4. lpp.

140 20. gs. *Latvijas vēsture II: Neatkarīgā valsts*. Bērziņš, V. (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 590. lpp.

141 Bērziņš, A. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: LN izdevniecība., 2015, 52. lpp.

142 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 531. l, 4. lp.

143 Ziņojums laikrakstā „Jaunākās Ziņas” par 1934. gada 15.–16. maija notikumiem. Grām.: Ščerbinskis V., Jēkabsons, Ē. (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 213., 214. lpp.

144 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 531. l., 52., 53. lp.

Politiskā pārvalde bija tieši iesaistīta arī Liepājas koncentrācijas nometnes[145] izveidē un darbībā, uzraugot uz nometni nogādātos politieslodzītos. Vēsturnieks V. Ščerbinskis norāda, ka tieši Politiskā pārvalde kopā ar Latvijas armijas štāba Informācijas daļu, veicot pretizlūkošanas darbības, sastādīja apcietināto sarakstus, kuri no cietumiem, kuros aizturētās personas bija nokļuvušas 16. maijā un citās dienās veiktajos arestos, tika pārvesti uz speciāli izveidoto un apmēram pusgadu pastāvējušo Liepājas koncentrācijas nometni.[146] Tāpat Politiskās pārvaldes pārziņā bija ieslodzīto kontaktēšanās iespējas ar tuviniekiem – apmeklējumi iespējami ne biežāk kā reizi nedēļā, turklāt vienā apmeklējuma reizē varēja tikties tikai ar vienu ģimenes locekli. Satikšanās atļaujas izsniedza Politiskās pārvaldes priekšnieks Rīgā un attiecīgās struktūrvienības vadītājs Liepājā.[147]

Politiskās pārvaldes darbība 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē sniedza K. Ulmaņa režīmam būtisku informatīva rakstura palīdzību, īsteni policejiskā manierē uzraugot sabiedrību. No vienas puses, šāda pastiprināta uzmanība ļāva novērst dažādus, joprojām eksistējošus iekšējos drošības draudus (piemēram, pagrīdes komunistu aktivitātes). Taču, no otras puses, 30. gadu otrajā pusē dienesta funkcijas un izpausmes sasniedza savu politizācijas līmeņa apogeju un tās darbības raksturā iezīmējās arī vēlme attaisnot politiskās varas uzurpatora K. Ulmaņa izrādīto uzticību un pastiprināti meklēt (un arī pārspīlēt) briesmas un sazvērestības pret pastāvošo anti-demokrātiskā režīma eksistenci. Tādējādi pēc 1934. gada K. Ulmaņa apvērsuma ievērojami pieauga Politiskās pārvaldes birokrātiskais darba apjoms. Arī pēc apvērsuma Politiskā pārvalde veica virkni pārmeklēšanas un apcietinājumu, jo tās uzmanības lokā nonāca vēl plašākas sabiedrības riska grupas. Ja 1932. gadā dienests veica 2031 kratīšanu, tad 1934. gadā tādas bija jau 2420.[148] Tomēr jāatzīmē, ka jau neilgi pēc apvērsuma Politiskās pārvaldes veiktās aktivitātes ievērojami samazinājās.[149] To norāda arī dienesta veikto apcietinājumu skaita samazināšanās – 1934. gadā – 1846 aresti, 1935. gadā – 790, bet 1939. gadā – 410.[150] Tāpat samazinājās arī veikto kratīšanu skaits. Attiecīgi 1934. gadā – 2420, 1935. gadā – 1383, bet 1939. gadā – 389 kratīšanas.[151]

---

145 Šādu tipa – koncentrācijas (karagūstekņu) nometņu mērķis bija preventīvs – nepieļaut militārpersonu vai civilistu (politisko pretinieku) iesaistīšanos valstij vai režīmam naidīgās akcijās, novērst potenciālos draudus valstij (vai režīmam), ko varēja radīt šo cilvēku grupu atrašanās brīvībā. Plašāk skatīt: Ščerbinskis, V. Liepājas koncentrācijas nometne un tās režīms. 1934. gada maijs–1935. gada marts. *Latvijas Arhīvi*. 2009. g. Nr. 1/2, 79. lpp.

146 Ščerbinskis, V. Liepājas koncentrācijas nometne un tās režīms, 1934. gada maijs–1935. gada marts. *Latvijas Arhīvi*. 2009. g. Nr. 1/2, 79. lpp.

147 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/2. l., 72., 73. lp.

148 Puša, G. Politiskās pārvaldes darbība Latvijā 1934.–1939. gadā.: Rīgas apriņķa piemērs. 94. lpp.

149 Žvinklis, A. Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1994. g. Nr. 1, 115. lpp; Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija.* Rīga: Latvijas mediji, 2017, 240, 241. lpp.

150 Puša, G. Politiskās pārvaldes darbība Latvijā 1934.–1939. gadā: Rīgas apriņķa piemērs. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 95. lpp.

151 Puša, G. Politiskās pārvaldes darbība Latvijā 1934.–1939. gadā: Rīgas apriņķa piemērs. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 94. lpp.

1938. gadā Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta izdotajā likumu krājumā teikts, ka Politiskā pārvalde ir viena no Iekšlietu ministrijas pakļautībā esošā Administratīvā departamenta centrālajām iestādēm, kuras uzdevums ir novērst un atklāt noziegumus, kas vēršas pret valsts demokrātisko iekārtu un drošību. Politiskā pārvalde sastāv no:

1) Izmeklēšanas nodaļas – pārzina rajonu izmeklēšanas darbību, administratīvā ceļā izšķiramas lietas, pārvaldes kartotēku un arhīvu;
2) Aģentūras nodaļas – pārzina nelegālo pretvalstisko kustību un organizāciju lietas;
3) Sekretariāta – pārzina saimniecības un personāla lietas.[152]

Jau iepriekš, vismaz kopš 1936. gada novembra, katrā dienesta darbības rajonā – Rīgas, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Daugavpils, Valmieras un Gulbenes – ietilpa aptuveni trīs apriņķi. Katra rajona priekšnieka rīcībā bija viens izmeklēšanas ierēdnis, seši līdz astoņi jaunākie un vecākie uzraugi, darbvedis – kopā astoņi līdz divpadsmit darbinieki,[153] kā arī slepenie palīgi.

[152] *Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem*. Rīga: Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments, Neoficiāls izdevums, 1938, 7. lpp.
[153] Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija.* Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 241. lpp.

1.6.

Politiskās policijas pārvalde (1939–1940)

1939. gada 24. maijā Latvijas valdība pieņēma jaunu likumu par Iekšlietu ministrijas iekārtu. Tā rezultātā 1939. gada 6. jūlijā Politisko pārvaldi un Kriminālpolicijas pārvaldi apvienoja Drošības policijas departamentā, kas nozīmēja, ka dienests tika atdalīts no Administratīvā departamenta, kura pakļautībā tas ilgus gadus darbojās. Par Drošības policijas departamenta priekšnieku iecēla līdzšinējo Politiskās pārvaldes vadītāju Jāni Fridrihsonu, viņam vienlaikus paliekot arī par Politiskās policijas pārvaldes priekšnieku.[154]

1939. gada izdotajos paskaidrojumos par Iekšlietu ministrijas iekārtu rakstīts: „Kriminālā policijas pārvalde un Politiskā pārvalde apvienotas Drošības policijas departamentā, pārveidojot Politisko pārvaldi analoģijas labā par Politiskās policijas pārvaldi un uzliekot šīs pārvaldes priekšnieka pienākumus departamenta direktoram. Politiskās pārvaldes sekretariāts atdalīts no minētās pārvaldes, jo tas kārtos abu pārvalžu saimniecību, personāla un vispārīga rakstura lietas."[155]

Līdz ar pārmaiņām bija plānots vairot valsts iekšējo drošību, veicinot Kārtības un drošības policijas departamenta darbinieku skaita pieaugumu, kā arī apbruņojuma uzlabošanu. Šim nolūkam 1939. gada oktobrī Ministru kabinets piešķīra 225 000 latu. Kopumā 1939. gada budžetā valdība paredzēja 790 000 latu policijas darba uzlabošanai.[156]

---

154 Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Rīga: Daugavas Vanagi, 1983, 451. lpp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V., Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*, 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.

155 LVVA, 1368. f., 1. apr., 1894. l., 1. lp.

156 Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Rīga: Daugavas Vanagi, 1983, 452. lpp.

Pastiprināti sabiedrības monitoringa pasākumi izpaudās autoritāram režīmam būtiskās svinību dienās, no kurām vispirms jāizceļ 15. maija svinības jeb autoritārā režīma izpratnē – valsts atdzimšanas svētkus. Rajonos dienesta struktūrvienības iesniedza priekšniekam Rīgā detalizētus ziņojumus par svētku norisi, dalībnieku iesaisti, sabiedrības noskaņojumu,[157] kas nosacīti kalpoja kā indikators attieksmes mērījumiem par pastāvošo režīmu. Ja šādu režīma un sabiedrības kopības un vienotības sajūtas konstruēšanas[158] pasākumu norises laikā notika kādi starpgadījumi, tos izmeklēja dienesta darbinieki. Piemēram, par K. Ulmaņa 1939. gada 18. novembra radio runas pārraidē Ludzā konstatētajiem skaļruņa traucējumiem Rēzeknes rajona priekšniekam tika uzdots „pilnīgi slepenā kārtā noskaidrot šo traucējumu cēloņus".[159]

1940. gadā dienests sastāvēja no Izmeklēšanas un Aģentūras nodaļām, kā arī astoņiem rajoniem – Rīgas, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Daugavpils, Valmieras, Gulbenes un kopš 1939. gada rudens – arī Ventspils. Dienestā darbojās rajonu priekšnieki un 206 izmeklēšanas ierēdņi un uzraugi, kā arī bija piesaistīts plašs aģentu tīkls.[160] Pēdējās lielās akcijas pirms padomju okupācijas dienests veica 1940. gada aprīlī, kad tika izdarīti plaši komunistu aresti.

Pēc Latvijas okupācijas Politiskās policijas pārvaldi ar visu tās īpašumā esošo inventāru un dokumentāciju pārņēma padomju politiskā policija (Iekšlietu Tautas komisariāts jeb NKVD – *Народный комиссариат внутренних дел*), kura strauji uzsāka Latvijas Politiskās policijas pārvaldes darbinieku arestus. 1940. gada 22. jūnijā J. Fridrihsonu atbrīvoja no amata. Laika posmā no J. Fridrihsona atstādīšanas līdz pilnīgai Latvijas drošības dienesta likvidācijai vadību pārņēma Vikentijs Latkovskis, kurš bija komunistiskā režīma atbalstītājs. LVVA dokumentos redzams, ka jau 1940. gada jūlijā visus dienesta lēmumus apstiprinājis un dokumentus parakstījis tieši V. Latkovskis. Par drošības dienesta amatpersonu nomaiņu dažādos līmeņos liecina, piemēram, 1940. gada 11. jūlija LKP Vidienas apgabala komitejas lūgums par Politiskās policijas pārvaldes Valmieras rajona priekšnieku iecelt LKP biedru Jāni Edgaru Cini.[161]

Pēc Latvijas drošības dienesta pārņemšanas tika uzsākta dienesta likvidācija, un 24. jūlijā valstī slēdza visas Latvijas tiesībaizsardzības un iekšējās drošības iestādes, to vietā liekot tautas milicijas vienības.[162] Vēsturnieks A. Žvinklis situāciju raksturo šādi: „Pilnīgas slepenības apstākļos padomju politiskā policija izrēķinājās

---

157 Piemēram, skatīt Politiskās pārvaldes rajonu ziņojumus saistībā ar svētku dienām – Valsts atdzimšanas, 18. novembra, Pļaujas, Dziesmu, Bērnu u. c. svētku norisi par laiku no 1937. līdz 1940. gadam. LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 767. l., 143 lp.

158 Plašāk skatīt: Hanovs, D., Tēraudkalns, V. *Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā, 1934–1940*. Rīga: Zinātne, 2011, 328 lpp.

159 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 767. l., 90., 91. lp.

160 Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. Maija Latvija.* Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 241. lpp.

161 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 876a. l,. 60. lp.

162 Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija.* Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 241. lpp.

ar citas neatkarīgas kaimiņvalsts speciālo dienestu darbiniekiem."[163] Jaunajam režīmam īpaši svarīgi bija pārņemt nu jau likvidētā dienesta lietvedību un visu tās rīcībā esošo informāciju, lai to izmantotu savā darbībā.

Tiesa, jāmin, ka daļa dienesta darbinieku savu darbu turpināja pildīt vēl 1940. gada vasarā un pat piedalījās pirmajos padomju politiskās policijas rīkotajos arestos.[164] Piemēram, 2011. gadā ierakstītajās atmiņās „Sokol" dalībnieks Konstantīns Vasiļevskis atceras sava tēva, Daugavpils „Sokol" organizācijas dibinātāja un priekšnieka Sigismunda Vasiļevska arestu 1940. gadā. K. Vasiļevskis, būdams 12 gadus vecs, bijis klāt, kad mājās jau pēc Padomju karaspēka ienākšanas ieradušies Latvijas Politiskās policijas pārvaldes darbinieki, kuri, sadarbojoties ar padomju darbiniekiem, veikuši mājās kratīšanu, meklējot personīga rakstura vēstules. Pēc kratīšanas K. Vasiļevskis aizbraucis no Rīgas, bet viņa tēvs 6. jūlijā arestēts un vēlāk par „kontrarevolucionārām attiecībām ar starptautisko buržuāziju" tiesāts un 1941. gada 15. janvārī Babītē, izpildot viņam piespriesto nāvessodu, nošauts.[165]

Aprakstu par 1940. gada notikumiem dienestā atstājis arī vēsturnieks un jurists Ādolfs Šilde. Viņš raksta, ka 1940. gadā Semjons Šustins (arī Simons Šustins) lika pamatus čekas darbībai Latvijā un citē Politiskās policijas pārvaldes darbinieka Herberta Teidemaņa atmiņas par šo laiku, kurš apliecina, ka, Sarkanajai armijai ienākot Rīgā, dienesta darbinieki turpināja darbu un atsaucās uz K. Ulmaņa rīkojumu „palikt savās vietās". H. Teidemanis darbu oficiāli turpinājis līdz 1940. gada augustam un tajā laikā instruējis S. Šustinu „vietējās dzīves jautājumos" un uzmanījis nelegālos sakarus ar ārzemēm. H. Teidemanis raksta, ka „apmēram ceturtajā dienā pēc krievu ienākšanas Latvijā pie mums Politiskajā pārvaldē ieradās Šustins. Viņš uzdevās fiktīvā vārdā par „Silenieku". Ar viņu reizē ieradās vēl citi padomju darbinieki. Tiem visiem izsniedza Latvijas iekšzemes pases. Arī pēdējiem ar izdomātiem, bet latviskiem vārdiem. Tas bija vēl jūnija dienās. Šustins par visu informējās. Sākumā izturējās pieklājīgi un mēreni. Viņš sēdēja agrākā Politiskās pārvaldes priekšnieka Fridrihsona kabinetā." Tāpat H. Teidemanis norādījis, ka „no vecajiem darbiniekiem kāds Krūze pamanījās vēl pirmajās dienās parakstīt pilsonisko ieslodzīto atbrīvošanu", tos visticamāk apvienojot ar atbrīvojamiem komunistiem.[166]

---

163 Žvinklis, A. Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1994. g. Nr. 1, 114. lpp.

164 Ērglis, Dz., Šneidere, I., Vīksne, R., Žvinklis, A. Padomju represijas Latvijā 1940. gada jūnijā–augustā: struktūranalīze. Grām.: *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*. 13. sējums. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004, 99.–129. lpp. 100. lpp.

165 S. Vasiļevskis reabilitēts 1993. gada 18. maijā. Konstantīna Vasiļevska atmiņas. Atmiņas ierakstītas 2011. gada janvārī. Ieraksta autors Daugavpils Sv. Borisa un Gļeba katedrāles mācītājs tēvs Georgijs Petrovskis. Atšifrējis Andrejs Gusačenko 2017. gada 15. janvārī. Garums – 82 minūtes. Glabājās G. Petrovska un A. Gusačenko personīgajās kolekcijās.

166 Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā.* Otrais izdevums. Rīga: Elpa, 1993, 98. lpp.

Ā. Šilde arī norāda, ka citu dienesta darbinieku liktenis 1940. gadā nebija tik veiksmīgs kā H. Teidemanim, kuram „izdevās vēl laikus izglābties",[167] un raksta, ka „smagas dienas piedzīvoja pārējie šīs pārvaldes darbinieki", no kuriem daudzus (sevišķi vadošos darbiniekus) apcietināja un represēja. Ā. Šilde apgalvo, ka šīs akcijas rezultātā aizgāja bojā ap 300 drošības iestāžu darbinieku.[168]

Tāpat vēsturnieks Ā. Šilde, balstoties uz H. Teidemaņa liecībām, īsumā apraksta notikušo ar dienesta arhīvu un slepeno palīgu tīklu. Viņš uzsver, ka sevišķi apdraudēts bija Politiskās policijas pārvaldes Aģentūras vadītājs Roberts Štiglics, kuram bija informācija par drošības dienesta slepeno palīgu tīklu, bet kuram izdevies izglābties no padomju represijām, caur Igauniju aizbēgot uz Somiju. Tāpat Ā. Šilde atzinīgi vērtē R. Štiglica rīcību attiecībā pret darbības dokumentāciju, jo viņš „apmēram trīs dienas kurināja krāsni un iznīcināja savus slepenos dokumentus", kamēr vadītāja J. Fridrihsona rīcība, pavēlot „kartotēkas un dokumentus atstāt kārtībā un aizliedzot tos iznīcināt" citu pārsteidza, radot neizpratni.[169] Pretrunīgas ziņas gan sniedz okupācijas varu dokumenti – tieši par atsevišķu dokumentu iznīcināšanu J. Fridrihsonam celta apsūdzība.[170] Tomēr pilnīgu pētījumu par 1940. gada notikumiem Latvijas dienestā trūkst, un šis laiks joprojām ir apvīts ar dažādiem mītiem un pieņēmumiem, un, lai tos mainītu, būtu nepieciešams veikt izpēti Latvijas un Krievijas arhīvos.

167 Daļa bijušo Valsts drošības dienesta darbinieku vācu okupācijas laikā sadarbojās ar okupācijas varu. Viens no tādiem bija Herberts Teidemanis, kurš Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā vadīja Drošības policijas komandierim pakļauto Latviešu politisko policiju no 1942. gada aprīļa līdz 1944. gada oktobrim. (Kangeris, K. Policijas struktūras Latvijā vācu okupācijas laikā. Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 16. sēj. Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados.* Rīga: Latvijas Vēstures institūts, 2004, 298. lpp.)

168 Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā.* Otrais izdevums. Rīga: Elpa, 1993, 98., 99. lpp.

169 Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā.* Rīga: Elpa, 1993, 98., 99. lpp.

170 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1269. l., 34., 46. lp.

Valsts iekšējās drošības uzturēšana un stiprināšana bija būtisks priekšnosacījums neatkarīgas Latvijas Republikas eksistencei, kur liela nozīme bija drošības dienestam. Tā darbība aptver sarežģītu un dinamisku politisko un sociālo norišu laiku, kas vistiešākajā veidā ietekmēja tā darbu.

Starpkaru posmā dienests piedzīvoja vairākas institucionālās izmaiņas – mainījās iestādes nosaukums, vadība, personāls un juridiskā bāze. Tomēr pamatuzdevumi palika nemainīgi, un dienesta funkciju izpildē konstatējama pēctecība, nodrošinot nepārtrauktu valsts iekšējās drošības uzraudzību un politisko noziegumu apkarošanu.

2. NODALA

Dienesta infrastruktūra un darbības nodrošinājums

Viens no pirmajiem dienesta uzdevumiem saistījās ar sekmīgas, darboties spējīgas infrastruktūras izstrādi, kas aptvertu visu Latvijas teritoriju un līdz ar to ļautu dienestam veiksmīgi atklāt un cīnīties pret nelegālām politiski motivētām aktivitātēm.

Infrastruktūras attīstību aizkavēja militārpolitiskā situācija valstī un institucionālās izmaiņas, un tikai līdz ar Politiskās apsardzes dibināšanu 1920. gada rudenī bija iespējams izvērst plašu un koordinētu darbību, kā arī izstrādāt darbības shēmu un iestādes struktūru.

Visu starpkaru posmu dienests darbojās Iekšlietu ministrijas pakļautībā un arī tās budžets bija stingri pakļauts Ministru kabinetam un Iekšlietu ministrijai. Dienesta telpas, inventāru, tehniku, ieročus u. c. darbībai nepieciešamo iegādājās un uzturēja atbilstoši valsts finansiālajai situācijai.

2.1.

Dienesta struktūra

Valsts drošības departamenta struktūra Rīgā sastāvēja no Sekretariāta (dienesta vadības), Izmeklēšanas nodaļas (nodarbojās ar izmeklēšanas darbībām, ievāca ziņas par personu politisko uzticamību un sastādīja Bermonta armijas atbalstītāju sarakstus), Reģistrācijas nodaļas (sagatavoja atsauksmes par personu politisko uzticamību, apliecības par personu iebraukšanu Latvijā un izbraukšanu, pārskatīja lielinieku atstātos dokumentus, sastādīja komunistu sarakstus) un Kontroles nodaļas (pārņēma un apstrādāja likvidētās Kontroles-informācijas nodaļas dokumentāciju, izstrādāja dienesta dokumentācijas veidlapas, apstrādāja materiālus par personām, kuras apsūdzēja spiegošanā Krievijas labā). Atsevišķi darbojās arī konvoja komanda.[171]

Līdzko to ļāva militārā situācija un cilvēkresursi, Valsts drošības departaments 1919. gadā darbību izvērsa ne tikai Rīgā, bet arī reģionos, galvenokārt strādājot pie apriņķu komandantūrām un vietējām policijas struktūrām. Piemēram, Liepājā, Lielā ielā 12 strādāja Valsts drošības departamenta Liepājas rajona izmeklēšanas ierēdnis, kurš izvērta ciešu sadarbību ar Liepājas pilsētas prefektūru.[172] Šāds darbības modelis tika attīstīts arī citos apriņķos un pilsētās, un kopumā Valsts drošības departaments tika izvietots Pārdaugavā, Ventspilī, Liepājā, Cēsīs un Valmierā.[173] Valsts drošības departamentu likvidējot, Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas darbība tika izvērsta tikai galvaspilsētā un tās apkārtnē, kur, kā jau

[171] LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 24., 25. lp.; LVVA, 1368. f., 2. apr., 204. l., lp.
[172] LVVA, 3503. f., 1. apr., 100. l., 68. lp.
[173] LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 24., 25. lp.

minēts, tās uzdevumi pārklājās ar Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas uzdevumiem. Reģionos pretizlūkošanu un citu bijušā Valsts drošības departamenta uzdevumu izpildi iespēju robežās nodrošināja militārās vienības, komandantūras un apriņķu priekšnieki.[174]

1920. gadā dibinātā Politiskā apsardze strādāja tiešā Iekšlietu ministrijas pakļautībā. Iekšlietu ministrijas ēka atradās Aleksandra (tagad Brīvības) bulvārī 37/39. Iekšlietu ministrijā un tai pakļautajās iestādēs 1920. gada novembrī ietilpa: Ministrijas kanceleja, Preses un biedrību nodaļa, Garīgo lietu departaments, Administratīvais departaments, Iekšējās apsardzības nodaļa, Pagastu aizsargu nodaļa, Pasu nodaļa, Pašvaldības departaments, Lauku pagastu nodaļa, Pilsētu nodaļa, Dzīvokļu inspekcija, Karagūstekņu un bēgļu nodaļa, Latgales lietu departaments, Veselības departaments, Aptieku pārvalde, Slimnīcu un kūrortu nodaļa, Veterinārā valde, Apdrošināšanas departaments, Tehniskā nodaļa, Vispārīgā nodaļa, Valsts kara zaudējumu komisija, Rīgas pilsētas kara zaudējumu komisija, Rīgas apriņķa kara zaudējumu komisija un Vidzemes evaņģēliski luteriskā konsistorija un Politiskā apsardze, kas bija izvietota atsevišķā ēkā.

Jau 1920. gada decembrī Politiskās apsardzes darbība Latvijā iedalījās šādi:

1) Politiskās apsardzes pārvalde ar mītni Rīgā, Baznīcas ielā 9;
2) Liepājas rajons ar mītni Liepājā, Hagedorna (tagad Teātra) ielā 3, kas pārzināja Liepājas, Aizputes un Kuldīgas rajonus;
3) Valmieras rajons ar mītni Valmieras mācītājmuižā (tagad Valmiera, Raiņa iela 9f), kas pārzināja Valmieras apriņķi, daļu no Cēsu un Valkas apriņķa;
4) Daugavpils rajons ar mītni Daugavpilī, Pēterpils (tagad Saules) ielā 57, kas pārzināja Daugavpils un Ilūkstes apriņķi;
5) Rēzeknes rajons ar mītni Rēzeknē, Vakzāles (tagad Brīvības) ielā 5[175], kas pārzināja Rēzeknes apriņķi un daļu no Ludzas apriņķa;
6) Vecgulbenes rajons ar mītni Alūksnē, kas pārzināja daļu no Valkas un Ludzas apriņķa;
7) pārējos Latvijas apriņķos un pilsētās Politiskās apsardzes uzraugi darbojās pie apriņķu priekšniekiem, tiešā Politiskās apsardzes Rīgas pārvaldes un Rīgas rajona izmeklēšanas ierēdņa pakļautībā.[176] Piemēram, Ventspilī 1920. gada oktobrī iestāde atradās Sinagogas ielā 8, 3. dzīvoklī, kur strādāja viens Politiskās apsardzes darbinieks – jaunākais uzraugs Jūlijs Krauze.[177,178] Reģionos un citās Latvijas pilsētās strādājošie darbinieki bija pakļauti

---

174 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.*, Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 500., 501. lpp.

175 Vēl 1920. gada novembrī Rēzeknes rajona mītne atradās Rēzeknē, Pestītāja (Spaskaja) ielā 17.; Skatīt: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 10. lp.

176 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 162. lp.; Sk.: turpat, 10. l., 10. lp.

177 Par J. Krauzi vairāk skatīt.: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 428. l.

178 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 14. lp.

Politiskās apsardzes vadībai Rīgā un darbojās ciešā sadarbībā ar to. Piemēram, jaunākais uzraugs J. Krauze 1920. gada decembrī informācijas apmaiņas nolūkā lūdza Politiskās apsardzes Rīgas rajona darbiniekus nosūtīt viņam laikrakstus „Jaunākās Ziņas" un „ja iespējams, arī citus",[179] kā arī regulāri ziņoja par stāvokli un dažādām aktivitātēm savā darbības rajonā.

Savā atbildības teritorijā katrs Politiskās apsardzes rajons pats organizēja rajona iekšējo struktūru. Piemēram, Liepājas rajonā 1921. gadā bija noorganizēta rajona saimniecība un darbvedība, pieaugot darbinieku skaitam, tajā pašā gadā tika dibināti rajonu punkti – Kuldīgā, Aizputē, Palangā un Priekulē –, paplašināta ārējā novērošana un apzināti veidots slepeno palīgu tīkls.[180]

Tomēr jāatzīmē, ka zināmas bažas Politiskās apsardzes infrastruktūras jautājums izsauca tāpēc, ka Politiskās apsardzes sadalījums „nesaskan ar Prokuratūras iecirkņiem, kas sevišķi traucējoši ir pie ierēdņu izsaukšanas par lieciniekiem."[181]

Arī rajonos bija aktuāls telpu jautājums. Telpas, kādās strādāja dienesta darbinieki, bieži bija ne tikai nepiemērotas darbam, bet pat zināmā mērā kaitīgas. 1921. gada septembrī Vecgulbenes rajona pārzinis norādīja, ka viņam padotā kanceleja (Alūksnē, Pils ielā 7) atrodas vienā dzīvoklī ar privātpersonām un „šādā kārtā nevar būt darbības konspirācija", kā arī atzīmēja, ka ne Alūksnes pilsētas valde, ne policijas priekšnieks nevar citas kancelejas telpas ierādīt.[182] Savukārt 1923. gada martā tas pats pārzinis ziņoja, ka „rajona telpas neapmierina higiēnas prasības", skaidrojot, ka „kancelejas telpas un rajona pārziņa kabinets, atrazdamies mājas otrajā stāvā virs neapdzīvotām veikala un noliktavu rūmēm, pastāvīgi pilnas neveselīgu izgarojumu, kādi spiežas caur grīdu no apakšējiem žīdu veikaliem".[183]

Vēlāk dienesta struktūrā tika izdarītas zināmas izmaiņas, un 1922. gada decembrī Politiskā apsardze sastāvēja no Pārvaldes (Rīgā), Izmeklēšanas nodaļas (Rīgā), Rīgas rajona, Liepājas rajona, Valmieras rajona, Daugavpils punkta, Rēzeknes rajona, Vecgulbenes rajona un punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē.[184] Savukārt 1923. gada nogalē un 1924. gadā Politiskās apsardzes struktūra bija šāda: Izmeklēšanas nodaļa, Sekretariāts, Aģentūra, Rīgas rajons, Liepājas rajons, Valmieras rajons, Vecgulbenes rajons, Daugavpils punkts un Rēzeknes punkts.[185] Redzams, ka dienesta struktūrā vadība ieviesa vien nelielas, precizējošas izmaiņas, kas iestādes darbību būtiski neietekmēja.

179 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 160. lp.
180 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 12.–14. lp.
181 LVVA, 3234. f., 1/2. apr. 146/2. l., 39. lp.
182 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 36. lp.
183 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 248. lp.
184 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 36. lp.
185 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 124. lp.

Prokuratūras iecirkņi.

I Rīgas — Rīgas, Valmieras, Cēsu un Valkas apr. ar pilsētām.

II Liepājas — Liepājas, Aizputes, Ventspils, Kuldīgas un Talsu apr. ar pilsētām

III Jelgavas — Jelgavas, Bauskas, Tukuma, Jaunjelgavas un Iecavas apr. ar pilsētām

IV Latgales — Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apr. ar pilsētām

Politiskās apsardzes rajoni.

I Rīgas rajons ietilpst 3 prokuratūrās (Rīgas, Jelgavas un Liepājas) un tajā sekošus apr. Rīgas un daļu Cēsu, Jelgavas, Bauskas, Jaunjelgavas, Tukuma, Talsu un Ventspils ar pilsētām

II Liepājas rajons 1 prokuratūrā un aizņem Liepājas, Aizputes un Kuldīgas apr. ar pilsētām.

III Valmieras rajons ietilpst Rīgas prokuratūrā un aizņem Valmieras, daļu Cēsu un daļu Valkas apr. ar pilsētām

IV Vecgulbenes prokuratūras (Rīgas un Latgales) rajonā aizņem daļu Valkas un daļu Ludzas apr.

V Rēzeknes rajons Latgales prokuratūrā un aizņem Rēzeknes un daļu Ludzas apr. ar pilsētām.

VI Daugavpils punkts 2 prokuratūrās (Latgales Jelgavas) un aizņem Daugavpils un Jēkabpils apr. ar pilsētām.

Politiskās apsardzes rajonu un prokuratūras iecirkņu sadalījums. 1921. gads.
LVVA, 3234. f., 1/2. apr. 146/2. l., 39. lp.

Katra Politiskās apsardzes struktūra dalījās sīkāk. Piemēram, Aģentūra darbojās iestādes vadītāja uzraudzībā, un viņa tiešā pakļautībā atradās uzraugs-rīkotājs, slepenās aģentūras vadītājs un darbvedis. Savukārt darbvedis bija atbildīgs par Žurnālu, Bēgļu lietām, Ārzemnieku lietām, Sūtniecību lietām un Arodnieku lietām un presi, kā arī sazinājās ar Politiskās apsardzes Izmeklēšanas daļu un Sekretariātu (kanceleju).[186]

Pēc nepieciešamības uz ilgāku vai īsāku laiku varēja atvērt arī citus dienesta punktus. Piemēram, 1923. gada februārī Daugavpils punkts ziņoja, ka Pridruiskas (tagad Piedruja) un Dagdas apkārtnē uzturoties vairākas „šaubīgas un pretvalstiskas" personas, kuras, cita starpā, uzturot sakarus ar Padomju Krieviju, un šajā apkārtnē esot daudz nelegālu robežas šķērsošanas gadījumu, tāpēc būtu vēlams nodibināt papildu punktu, „lai būtu iespējams sekmīgāk darboties un paralizēt pretvalstisko elementu darbību".[187] Atbildē uz to P. Martinsons norādīja, ka šāds punkts nekavējoties dibināms un līdzekļus tā darbībai izsniegs no pārvaldes.[188]

[186] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 124. lp.
[187] LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 44. lp.
[188] LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 43. lp.

Līdz ar institucionālām izmaiņām Politiskās apsardzes struktūru un tai piederošo īpašumu 1924. gadā pārņēma Politiskā pārvalde, kuras centrs atradās Rīgā. Mainoties nosaukumam, būtiskas izmaiņas dienesta infrastruktūrā nav konstatējamas. Tāpat kā Politiskajai apsardzei, arī Politiskajai pārvaldei bija „padoti septiņi rajoni līdz ar pēdējos ietilpstošiem atsevišķiem punktiem",[189] tie bija Rīgas, Liepājas, Valmieras, Vecgulbenes (vēlāk Gulbenes), Daugavpils, Rēzeknes rajoni un 1924. gada 7. jūlijā dibinātais Jelgavas rajons, kurā ietilpa Jelgavas, Tukuma, Ventspils, Jēkabpils un Bauskas apriņķi.[190]

Kopumā Latvijas drošības dienesta iekārta bija līdzīga tai, kāda tā bija arī kaimiņvalstīs. 1924. gada februārī Politiskās apsardzes sevišķu uzdevumu ierēdnis Kārlis Alksnis, atgriežoties no komandējuma Igaunijā, Tallinā, ziņoja: „Kas attiecās uz Igaunijas apsardzības policijas, resp[ektīvi] politiskās policijas iekārtu, viņa daudz neatšķiras no Latvijas Politiskās apsardzības. Viss apsardzības policijas štats kopā ar galveno pārvaldi sastāv no 80 cilvēkiem. Galvenā pārvalde sastāv no 14 ierēdņiem un pate ar lietu uzsākšanu jeb izmeklēšanu nenodarbojās. Galvenā pārvalde tikai kontrolē un seko rajonu darbībai un dod norādījumus rajoniem. Tallina ir izdalīta speciālā rajonā. Pie galvenās pārvaldes atrodas tikai reģistratūra (kartogrāfija), kurā ir reģistrētas ap 10 000 personas. Galvenā pārvaldē speciālās slepenās aģentūras nodaļas nav. Pie katra rajona pastāv sava aģentūra, kuras darbību kontrolē galvenā pārvalde. Katru nedēļu rajoni piesūta galvenai pārvaldei ziņojumus par stāvokli rajonā. Visas naudas summas, izņemot aģentūras naudas, rajoni saņem pēc rajonu pieņemtā budžeta no vietējām valsts bankas nodaļām. Aģentūras summas izmaksā pārvalde. [..] Aģentūras vajadzībām paredzētās summas galvenās pārvaldes rīcībā ir 500 000 marku mēnesī."[191]

Līdzīga dienesta struktūra saglabājās līdz pat iestādes likvidēšanai. Piemēram, 1939. gadā izstrādātajā jaunajā Iekšlietu ministrijas struktūrā paredzēts, ka Politiskā policijas pārvalde sastāv no Izmeklēšanas nodaļas, kas pārzina rajonu izmeklēšanas darbību, administratīvā kārtā izspriežamās lietas, kartotēku un arhīvu, un Aģentūras, kas pārzina nelegālās pretvalstiskās kustības un organizāciju lietas.[192]

189 Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem*. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 117. lpp.

190 Sākotnēji jaundibinātais Jelgavas rajons darbojās Rīgas rajona pakļautībā un uz Jelgavu pārcēlās tikai 1925. gada rudenī ar mītni Jelgavā, Pulkveža Brieža ielā 2, vēlāk Bisenieka ielā 7; *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka. 11. lp.

191 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 179. lp.

192 LVVA, 1368. f., 1. apr., 1894. l., 4., 5. lp.

2.2.

Dienesta centrālās ēkas Rīgā

Mūsdienās, tūristiem apmeklējot arhitektoniski krāšņo Alberta ielu Rīgā, gidi un ekskursiju vadītāji, stāstot par nama Nr. 13 vēsturi, allaž uzsver tā ciešo saistību ar Politisko pārvaldi starpkaru posmā Latvijā. Kaut arī nams teju 20 gadus bija dienesta mājvieta (un vēlāk padomju okupācijas gados šī bija pirmā ēka, kurā darbojās NKVD), tomēr tā nav bijusi vienīgā ēka iestādes darbības vēsturē, kurā mitinājusies dienesta vadība. Savas darbības pirmajos gados, vēl pirms pārcelšanās uz Alberta ielas 13. namu, dienests vairākas reizes mainīja savu atrašanās vietu.

Pirmā ēka, kur kopš 1919. gada augusta atradās dienesta – tolaik Valsts drošības departamenta centrālā mītne Rīgā, bija krāšņais nams Suvorova (tagad Krišjāņa Barona) ielā 12 ar oficiālo iestādes darba laiku no plkst. 9.00 līdz 15.00.[193] Historisma (neorenesanses) stilā celtais nams kopš 1876. gada bija kalpojis kā īres nams, kas piederēja bagātajai tirgotāju Pfābu (*Pfab*) dzimtai. Namu projektēja vācu arhitekti no Berlīnes – Hermans Ende (*Ende*) un Vilhelms Bekmans (*Böckmann*).[194] Acīmredzot, finansiālu apstākļu spiesta, Pfābu dzimta izīrēja[195] nama telpas Valsts drošības departamentam vai arī tās tika rekvizētas, tādējādi kļūstot par iestādes darba telpām. Jāpiebilst, ka vēlākos gados šis nams tautā tika saukts par „Benjamiņu namu", jo to 1928. gadā iegādājās uzņēmēji Antons un Emīlija Benjamiņi.[196] Arī mūsdienās ēka, kas pieder lietuviešu

[193] Valsts Drošības departaments. *Valdības Vēstnesis.* 1919. g. 16. augusts, Nr. 14, 3. lpp.
[194] LVVA, 2761. f., 3. apr., 524. l., 3. lp.
[195] Tas gan ir autoru pieņēmums, kā apstiprināšana būtu turpmākas izpētes jautājums.
[196] Šaitere, T. Bejamiņu nama ceturtā dzīve. *Latvija Amerikā*. 2006. g. 20. maijs, Nr. 20, 10. lpp.

uzņēmumam „*Europe Royale Hotels*" nes Benjamiņu vārdu, aizmirstot, ka tajā reiz uz īsu brīdi mitinājās viena no nozīmīgākajām valsts iekšējās drošības iestādēm.

Nākamais nams, kas īslaicīgi kļuva par iestādes mājvietu, bija tolaik *Dr. med.* Oskaram Bušam piederošais, 1897. gadā pēc arhitekta Konstantīna Pēkšēna projekta celtais nams[197] Baznīcas ielā 9.[198] Šajā ēkā Politiskās apsardzes vadība atradās no 1920. gada 1. oktobra līdz 1921. gada 20. decembrim.[199] Savukārt iepriekš šī nama telpas izmantoja Latgales un vēlāk Vidzemes divīzijas štābs (kopš 1919. gada oktobra).[200]

Iestādes dokumentos norādīts, ka 1920. gadā Politiskās apsardzes centrālajā ēkā „var iekļūt bez sevišķa uzaicinājumu" tās darba laikā, kas bija no plkst. 9.00 līdz 15.00. Politiskās apsardzes apmeklētājus reģistrēja speciāli šim nolūkam izveidotā grāmatā.[201] Baznīcas ielā 9 dienests aizņēma 40 dažāda lieluma telpas, kurās uzturējās vidēji 82 dienesta darbinieki un varēja izmitināt 30–40 arestētos. Telpas izmantoja šādi:

Priekšnieka kabinets un uzgaidāmā telpa – 2 telpas;
Priekšnieka palīgu kabineti – 2 telpas;
Izmeklēšanas nodaļa – 11 telpas;
Aģentūra – 6 telpas;
Reģistratūra un fotogrāfs – 4 telpas;
Kanceleja, arhīvs un mantu uzglabāšana – 5 telpas;
Dežūrējošā ierēdņa istaba – 1 telpa;
Dežūrējošā kārtībnieka istaba – 1 telpa;
Sargu komandas istaba – 1 telpa;
Apcietināto pārziņa istaba – 1 telpa;
„Vakts" (sarga) telpa – 1 telpa;
Arestu telpas – 5 telpas.[202]

Tomēr nams neatbilda dienesta darba vajadzībām un tā darbinieki saskārās ar zināmām neērtībām, kas ietekmēja pienākumu izpildi. Piemēram, par aresta telpām Lūgumu un sūdzību komisija, kas ēku apskatīja 1921. gada maijā, sagatavoja kritisku aprakstu: „Visu šo telpu iekārta nav piemērota aresta telpām; tā, piemēram, vienā istabā, kurā atrodas arestētie vīrieši, ieeja caur istabu, kurā apcietinātas sievietes; no šādas istabas ieeja blakus istabā, kuru apdzīvo uzraugi. Apcietinātie ievietoti pa vairākiem kopā no 2–10 cilvēkiem; viens arestētais atrodas atsevišķā istabā. Aresta telpas, lai gan atrodas trešā stāvā, nav pietiekoši drošas, jo logi aizsargāti tikai ar dzeloņu drāti. Arestētie sūdzas par nepietiekošu tīrību, jo grīda

197 Nams celts kā tirgotāja Mihaila Lobaha ģimenes dzīves vieta. LVVA, 2671. f., 3. apr., 2212 l., 12. lp.
198 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 14.–17. lp.
199 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 933. l., 92. lp.
200 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 933. l., 23. lp.
201 LVVA, 3235. f., 894. l., 70., 82. op. lp.
202 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 9., 13., 14., 21. lp.

nemazgāta, uz guļamām nārām nav maisu, mazgāšanai nedodot ūdeni un par savu naudu nav atļauts iegūt produktus".[203, 204]

1921. gada 21. jūnijā mājas īpašnieks O. Bušs vērsās Iekšlietu ministrijā, lūdzot pārtraukt īres līgumu (telpas dienests izīrēja, līguma projektā norādīta īres maksa – 2000 Latvijas rubļi mēnesī), lai viņš tajā varētu veikt remontu un iekārtot agrāk namā bijušo klīniku. O. Bušs norādīja, ka 1918. gadā viņš pametis Rīgu un devies uz Vāciju, no kurienes „savā izpostītā dzīvē" atgriezies 1921. gada aprīlī un atradis, ka „māja ir tādā stāvoklī, kurš prasa pamatīgu remontu", norādot, ka „no pašas augšas līdz 4. stāva logam ir plaisa mājas pašā vidū", kas paliekot aizvien lielāka.[205] Jādomā, ka O. Buša prasība bija viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc dienests ēku Baznīcas ielā 1921. gada nogalē atstāja. Tajā pašā laikā ēkas īpašnieka vēstule skaidri demonstrē apstākļus, kādos 20. gadu sākumā atradās dienests un apliecina, ka darbs notika tam nepiemērotās telpās.

1921. gada 13. augustā Politiskās apsardzes darbinieki no Iekšlietu ministrijas būvvaldes pārņēma valstij piederošo namu Rīgā, Alberta ielā 13, kas līdz tam piederēja Finanšu ministrijai.[206] Šajā namā drošības dienests atradās gandrīz 20 gadus – līdz pat Latvijas okupācijai 1940. gadā. Ēka sabiedrībā iemantoja simbolisku lomu, reprezentējot visu iestādi, tāpēc apskatīta sīkāk.

Nams celts 1904. gadā pēc valsts padomnieka Andreja Ļebedinska pasūtījuma.[207] Projekta autors – arhitekts Mihails Eizenšteins. Nams jau pirms 1923. gada bija nodots Iekšlietu ministrijas rīcībā, tomēr tajā nereti darbojās arī citas iestādes, piemēram, 1921. gadā to paredzēja „rezervēt katoļu semināra vajadzībām".[208] 1923. gada 11. jūlijā Saeimas sēdē iekšlietu ministrs A. Birznieks par Alberta ielas 13. nama nodošanu dienestam izteicās sekojoši: „Man jāsaka, ka šī nama pirkšana valdībai ir devusi lielu peļņu un, ja Politiskā apsardzība ir ielikta šai namā, tad tā vieta ir ļoti izdevīga, un priekš tam tas nams ir sevišķi patīkams."[209]

Pārņemot namu, tika secināts, ka ēka sastāv no 22 dzīvokļiem un palīgtelpām (trepju telpas, pagrabs, bēniņi), katrā no tām konstatējot dažādus trūkumus. Tika secināts, ka „visos dzīvokļos ir vajadzīgs vispārīgs remonts, jo gandrīz visos dzīvokļos trūkst logu rokturi, durvju slēdzenes, krāsnis un klozeti[210] nav kārtībā, elektriskie vadi ievilkti tikai pa daļai un provizoriski, trūkst durvju zvani,

---

203 Neatkarības kara laikā un pēckara gados cietumos ieslodzītajām personām bija atļauts pieņemt ēdienu no „āra" vai iegādāties par personīgiem līdzekļiem, jo valsts ekonomiskās situācijas dēļ ieslodzīto porcijas bija nepietiekošas.
204 LVVA, 7432. f., 3. apr., 17. l., 165. lp.
205 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 27. lp.
206 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 7., 8. lp.
207 LVVA, 2671. f., 3. apr., 2081. l., 2. lp.
208 Valdības darbība. *Valdības Vēstnesis.* 1921. g. 20. jūlijs, Nr. 159, 1. lpp.
209 Par mūsu Iekšlietu ministrijas darbību. *Valdības Vēstnesis.* 1923. g. 13. jūlijs, Nr. 148, 1. lpp.
210 Domāti – tualetes podi.

nepieciešami krāsotāju darbi, sētas rūmē bojāts asfalts utt."[211] Remonta veikšanai Iekšlietu ministrija piešķīra papildu budžetu.[212]

1922. gada 11. decembrī veiktajā nama taksācijas aktā dots šāds nama apraksts: „Ķieģeļu mūra stūra nams, piecus stāvus augsts ar pagrabiem, kuri ir apdzīvojami. Pagrabu telpas deviņas pēdas augstas. Apdzīvojamos stāvos telpas augstums 11,5–10[213] pēdas. Katrā stāvā pa 20 dzīvojamām istabām. Telpas tiek apsildītas ar krāsnīm. Namā izbūvēts ūdens vads un elektriskā apgaismošana, kā arī vannas un ūdens klozeti. Jumts iesegts no ielas puses ar šīferu un sētas pusē ar ciņķētu[214] skārdu. 1921. gadā lielākā daļa telpu izremontētas, resp[ektīvi] izbalsinātas, un krāsnis salabotas. Nams būvēts 1904. g[adā] un stipri nodilis, kā no āra, tā arī iekšpuses."[215]

Pēc iekārtošanās jaunajā ēkā Alberta ielā 13 dienesta rīcībā bija 26 telpas, kas izvietotas piecos stāvos.[216] Nama pirmajā stāvā bija Izmeklēšanas nodaļas vadītāja kabinets, telpas Izmeklēšanas nodaļas kancelejai, telpa kartotēkai, telpa arhīvam, darba kabinets, kā arī uzgaidāmā telpa. Otrajā stāvā atradās telpas sekretariātam, pārvaldes kancelejai, kasei, kā arī darba kabineti iestādes darbvedim un priekšniekam. Ceturtajā stāvā bija darba kabineti Rīgas rajona priekšniekam, Aģentūras vadītājam, izmeklēšanas ierēdnim, rajona kancelejai, dežurantam, uzraugu rīkotājam, tāpat tur atradās arī divas uzraugu istabas, uzgaidāmā telpa, Rīgas rajona slepenā darbvedība un telpa mašīnrakstītājai. Piektajā stāvā bija telpas Aģentūras kancelejai un trīs darba kabineti izmeklēšanas ierēdņiem.[217] 1922. gadā ēkas pagrabā izbūvēja garāžu automobiļiem.[218] Šajā pašā gadā ēkā uz vietas dzīvoja arī Politiskās apsardzes priekšnieks (ieņēma 4 istabas), juriskonsults (4 istabas), saimniecības vadītājs (4 istabas), šoferis (2 istabas), četri uzraugi (katram 2 istabas), četri kārtībnieki (katram viena istaba), kā arī sētnieks un kurinātājs (katram viena istaba).[219]

Regulāras nama pārbaudes tika veiktas ik gadu, un no tām secināms, ka dažādas problēmas saglabājās vēl ilgi. Piemēram, 1927. gadā veica Politiskās pārvaldes nama Alberta ielā 13 apsekošanu, kuras laikā konstatēja, ka namam nepieciešams veikt šādus remonta darbus: nostiprināt nama fasādes cementa figūras un noņemt tās, kas apdraud garāmgājējus, pārmūrēt skursteņus, veikt skārda jumta remontu, pārkrāsot nama jumtu sarkanā eļļas krāsā, izbalsināt un izkrāsot galveno trepju telpu (paneļus gaišā eļļas krāsā, pārējo – glītā līmkrāsā, vairākos toņos), visai ēkai no ārpuses baltā eļļas krāsā nokrāsot „ļoti nodilušos logus un

211 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 7., 8. lp.
212 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 60. lp.
213 3–3,5 metri.
214 Domāts – cinkotu.
215 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 232. lp.
216 Ēkas 3. stāvs nebija nodots politiskās policijas rīcībā.
217 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 44. lp.
218 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 933. l., 110. lp.
219 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 933. l., 131. lp.

durvis" un gaiši pelēkā eļļas krāsā – balkonu dzels margas, atjaunot bojātās krāsnis un pēc nepieciešamības aresta telpām izgatavot un iebūvēt dzelzs restes.[220]

Zināms, ka 1923. gada janvārī Politiskā apsardze vērsās pie iekšlietu ministra ar lūgumu piešķirt līdzekļus **muzeja**[221] ierīkošanai. Tika norādīts, ka Politiskā apsardze jau ir ierīkojusi nelielu bibliotēku, kurā atrodami dažādi laikraksti un nelegālās literatūras izdevumi, bet bibliotēkas attīstīšanu kavē finanšu trūkums. Tāpat norādīts, ka dienesta rīcībā „atrodas dažādi materiāli, kuri atrasti un atņemti dažādiem mūsu valsts noziedzniekiem un kuriem ir muzejiska nozīme".[222] Lai muzeju ierīkotu, Politiskā apsardze lūdza iekšlietu ministru piešķirt tai 22 720 rubļu. Iekšlietu ministrijā izdarīta atzīme, ka saņemtais ziņojums jāņem vērā, sastādot dienesta budžetu.[223] Lai gan dokumentārs apstiprinājums muzeja ierīkošanai līdz šim nav atrasts (un arī Alberta ielas 13 ēku plāns neapstiprina muzeja esamību tajā), zināmi vairāki fotoattēli, kuros muzejs ir redzams, ļaujot secināt, ka šī iecere ir īstenota.[224] Tomēr pastāv iespējamība, ka tas noticis vēlāk. 1938. gadā, atzīmējot Latvijas Republikas 20. gadadienu, Administratīvā departamenta direktors izdeva rīkojumu „Par policijas iestāžu vēstures sarakstīšanu un vēsturisko stūrīšu iekārtošanu". Rīkojumā dotas konkrētas norādes, kā šiem „vēstures stūrīšiem" jāizskatās: „Prefektiem, apriņķu priekšniekiem, Dzelzceļu policijas priekšniekam, Kriminālās policijas un Politiskās pārvaldes darbiniekiem izvēlēties piemērotu telpu, kurai nav jābūt lielai, jo tā kalpotu tikai reprezentācijai. Ja šādas telpas nebūtu, tad vēstures stūrītis iekārtojams iestādes priekšnieka dienesta kabinetā. Vēstures istabā vai stūrītī gar sienām novietojamas plāksnes ar kritušo darbinieku vārdiem un datumiem, kad tie miruši. Pie šīs sienas novietojams galds ar diviem albumiem no sevišķi laba papīra un attiecīgā iesējumā. Vienā, mazākā albumā, ievietojamas kritušo ģīmetnes, viņu biogrāfijas un varoņdarbu apraksti. Otrā, lielākā albumā, glītrakstā ar tušu rakstāma iestādes vēsture. Šis darbs veicams ar lielu rūpību un mīlestību. [..] Starp tekstu ievietojami fotogrāfiski uzņēmumi, kas šāda albuma nozīmi celtu vēl vairāk. [..] Uz galda vai piemērotās vitrīnās šeit novietojamas arī goda balvas, kādas iestāde saņēmusi kā dāvinājumu, vai tās darbinieki izcīnījuši sacīkstēs. Vēstures stūrītis vai istaba pakāpeniski izdaiļojams, nebojājot tā svinīgumu, ar darbiem no pašiem darbiniekiem: gleznām, skulptūrām, labiem, paliekošiem roku darbiem [..]."[225]

Alberta ielā 13 dienests atradās līdz 1940. gadam. Vēlākajos padomju okupācijas gados tas iezīmēja sabiedrības attieksmi pret šo namu un pat visu ielu. Ne velti padomju laikos ielu pārsauca komjaunieša Friča Gaiļa vārdā, kuru 1933. gada 3. janvārī aizturēja un ievietoja Politiskās pārvaldes aresta telpās, bet pēc dienas – 4. janvāra vakarā – viņš

220 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 933. l., 1. lp.
221 Muzejs aplūkotajā laikā nereti tika saprasts šaurākā izpratnē – kā izstāde.
222 Daļu nelegālo materiālu, ko starpkaru laikā konfiscēja drošības dienests, mūsdienās var aplūkot Latvijas Kara muzejā un citās Latvijas atmiņu institūcijās. Daļa iespieddarbu atrodami LVVA 3235. fondā.
223 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 894. l., 30., 31. lp.
224 Skatīt J. Fridrihsona meitas albumu Latvijas Okupācijas muzeja krājumā.
225 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 318. l., 20. lp. Daļa drošības dienesta muzeja eksponātu šobrīd atrodas glabāšanā Latvijas Kara muzejā.

gāja bojā mīklainos apstākļos, izkrītot pa ēkas 4. stāva logu.[226] Padomju propagandā šis gadījums izmantots, lai demonstrētu dienesta represīvās metodes, kur „politpārvaldes moku kambaros nogalināts komjaunietis".[227] Tomēr pētījumu par F. Gaiļa nāves apstākļiem trūkt, tāpēc nav iespējams sniegt tā vērtējumu.

Viena no dienesta specializētajām telpām bija **fotogrāfiju telpa un laboratorija**. Tajā uzņēma un attīstīja dažādus fotoattēlus, kas bija saistīti ar izmeklējamām lietām, piemēram, lietisko pierādījumu fotogrāfijas, kā arī fotografēja arestētās personas.

Vēsturnieks Alvils Zauers, kurš pievērsies policijas vēstures pētīšanai, secina, ka noziegumu vietu un tajās izņemto lietisko pierādījumu fotografēšana 20. gadsimta 20. gadu sākumā notika tikai sevišķi nozīmīgu lietu dokumentācijai, bet 30. gados, dibinot aizvien jaunas fotolaboratorijas pie dažādām policijas iestādēm, tā jau izmantota daudz plašākos apmēros.[228] Jādomā, ka arī dienestā laika gaitā ievērojami pieauga gan noziegumu vietu un pierādījumu fotografēšana, gan, attīstoties vispārējai kriminālistikai, arī citu tiesu ekspertīzes paņēmienu lietojums, kas redzams arī LVVA drošības dienesta fotoalbumos.[229]

Interesantas ziņas par dienesta fotolaboratoriju un tās darbības apstākļiem sniedz Politiskās pārvaldes Izmeklēšanas nodaļas 1934. gada 27. aprīļa ziņojums. Tajā tiek kritizēts fotolaboratorijas telpu stāvoklis, kas tika raksturots kā „pilnīgi nepiemērotas šādai tik svarīgai darba nozarei Politiskās pārvaldes darbībā, kāda ir fotografēšana".[230] Spriežot pēc ziņojuma, telpās katastrofāli trūka gaismas, lai „pareizi un pietiekoši apgaismotu uzņemšanai nostādīto objektu, resp[ektīvi], personu vai kaut ko citu, nerunājot nemaz par ilustrāciju, plakātu, zīmējumu un rakstu vai ģīmetņu reprodukciju izvešanu".[231] Turklāt telpas šaurums un gaismas trūkums atstāja ietekmi uz to fotouzņēmumu kvalitāti, kas bija nepieciešama izmeklēšanas darbā.

Ziņojumā tika kritizēta arī dienesta rīcībā esoša fototehnika jeb fotogrāfijas iekārta, kas „iegādāta ilgus gadus atpakaļ [1925. gadā], [..] ir nolietojusies un bojāta, kamdēļ tai ir nepieciešams remonts".[232] Savukārt pārfotografēšanas iekārta raksturota kā „tik primitīva, ka tur nav paredzēta pat vismazāko elementāro prasību ievērošana".[233] Fotogrāfiju izgatavošanas laboratorija arī atzīta par tādu, kas der vien pagaidu darbībai, turklāt par tās „iekārtošanu un izveidošanu nekas nav gādāts, jo fotogrāfs [Mārtiņš] Bērziņš ne ar kādiem priekšlikumiem vai ierosmi šinī jautājumā nav nācis".[234]

Telpas bija nepiemērotas darbam gan no fotogrāfiju izgatavošanas, gan no darbinieku veselības viedokļa. Laboratorija atradās telpā, kas kādreiz bijusi vannas

---

226 Kočāne, S. Ēka Alberta ielā 13 beidzot laimīga. *Diena*. 2001. g. 7. marts.
227 Skatīt, piemēram: *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām*. 2. sēj. Drīzulis, A. (red.). Rīga: Zinātne, 1986, 113. lpp.; Lāsts bendēm! Friča Gaiļa piemiņai. *Liesma*. 1966. g. 5. februāris, Nr. 21.
228 Zauers, A. *Kriminālistiskā ekspertīze Latvijā laikmetu griežos*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2001, 131. lpp.
229 Skatīt, piemēram, LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1243., 1254.–1256., 1263. l.
230 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 64. lp.
231 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 64. lp.
232 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 64. lp. op.
233 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 64. lp. op.
234 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 64. lp. op.

istaba, un „negatīvu un papīru skalošanas vajadzībām izlietota veca, sarūsējusi, ļoti netīra šīs mazgājamās istabas bijusī vanna".[235] Tāpat uzsvērts, ka arī darbam nepieciešamās ķimikālijas tiek glabātas ļoti neparocīgi, turklāt traukiem trūkst nepieciešamā marķējuma. Kritizēta arī telpās fotografēto personu reģistrēšanas kārtība, kas būtu vienkāršojama, ja „daudzo alfabēta grāmatu vietā tiktu ieviesta kartīšu sistēma, kas atvieglotu vienas vai otras jau agrāk fotografētas personas ātrāku uzmeklēšanu". Ziņojuma beigās norādīts, ka vadībai būtu nepieciešams iepazīties ar Tiesu zinātniskās ekspertīzes un Rīgas prefektūras fotogrāfiju iekārtām, no kuras „varētu gūt praktiskus norādījumus arī priekš Politiskās pārvaldes fotogrāfijas tālākas izveidošanas".[236]

Paša dienesta rīcībā (Alberta ielas 13. namā) nebija ne slimnīcas, ne ambulances, tāpēc personas, kurām bija nepieciešama medicīniskā palīdzība vai kuras to prasīja, tika nosūtītas uz Rīgas Centrālcietuma slimnīcu.[237]

Īpaši svarīgs bija nama drošības jautājums. 1924. gadā rakstīts, ka „ēkā atrodas arī aresta telpas priekš arestētiem, un sakarā ar to apstākli ēka tiek apsargāta no diviem sargu posteņiem, kuri kontrolē katru personu, kura ierodas minētā ēkā".[238]

Dienesta galvenajā mītnē iestādes vadība 1927. gadā sagatavoja instrukciju, kas reglamentēja tās drošu darbību un precīzu pienākumu izpildi. Saņemot aktuālu informāciju (sadursme uz ielas, neatļauta demonstrācija, pretvalstiska aģitācija, pretvalstisku uzsaukumu izplatīšana un tml.) vai nu telefoniski, vai personīgi, uzraugam bija nekavējoties jāziņo rajona priekšniekam (pārzinim) vai, nepieciešamības gadījumā, arī dienesta priekšniekam. Paralēli ziņojumiem augstākstāvošajiem, uzraugam „uz savu iniciatīvu [..] jāizsauc pārvaldes ēkā un tuvāk dzīvojošie uzraugi, lai rajonā, priekšniecībai ierodoties, jau būtu vajadzīgais uzraugu skaits".[239]

Sevišķi svarīgi bija nodrošināt ēkas apsardzi. Tai bija ierīkoti divi posteņi, katrā no tiem atradās divi kārtībnieki (durvju un vārtu sargi). Viens no posteņiem atradās pie parādes ieejas trepju telpā, bet otrs – sētas vārtu rūmē. Sargi uzraudzīja tās privātpersonas, kuras ieradās iestādē, ne tikai iztaujājot ierašanās iemeslus, bet arī reģistrējot apmeklētāja personas datus (vārds, uzvārds un dzīvesvieta), kā arī atzīmējot, pie kura dienesta darbinieka apmeklētāji ieradušies. Apmeklētājam tika izsniegts speciāls ieejas talons, kurā bija norādīts istabas numurs sarunai ar konkrēto iestādes darbinieku. Atstāt dienesta telpas varēja tikai ar attiecīgā darbinieka veiktu atzīmi talonā un viņa pavadībā. Vienatnē iziet no telpām drīkstēja tikai „labi pazīstamas personas".[240] Apmeklētāji tika novēroti arī uzgaidāmajā laikā, pirms tie tikās attiecīgi vai nu ar dienesta priekšnieku, vai citiem ēkā strādājošajiem, ieskaitot arī iestādes šoferi un sētnieku.

[235] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 65. lp.
[236] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 65. lp.
[237] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 146/2. l., 23. lp.
[238] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 933. l., 388. lp.
[239] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 41. lp. op.
[240] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 42. lp.

Katras dienas beigās sargam bija jānodod dienesta sekretāram dienas apmeklētāju saraksts. Tāpat dienas beigās sekretāra pakļautībā esošais kārtībnieks aizslēdza otrā stāva durvis un atslēgas nodeva pie parādes durvīm dežūrējošajam kārtībniekam. Dežurējošā uzrauga pārziņā palika uzmanīt dienesta darbinieku ierašanos uz „vakara darbiem" un aizslēgt durvis tad, kad tie visi atradās dienesta telpās. Plkst. 22.00 „pārvaldes ieejas durvis un vārti jāpārved uz nakts stāvokli, t. i., jānoslēdz, jāaizliek ķēdes parādes durvīm – arī koka plates un jānodzēš uguns, izņemot sargu dežūrlampas".[241] Ja kāda nepazīstama persona vēlējās iekļūt dienesta telpās, sargs nekavējoties ziņoja dežurantam, veicot īpašu zvanu signālu. Dežurants devās pie sarga un tad atvēra durvis „uz ķēdi", iztaujājot nācēju par apmeklēšanas iemeslu. Nācēju ielaida „tikai nepieciešamos gadījienos", turklāt, ja nācēji bija vairāki, ēkā tika ielaists tikai viens no viņiem.[242]

Dienesta telpās Rīgā noteikto brīdinājumu signālu (zvanu) skaidrojums[243]

Zvanu skaits pēc kārtas	Dienesta struktūrvienība (darbinieks)
2	Sekretārs
3	Aresta telpās esošie
4	Darbvedis
5	Šoferis
7	Dežurējošais uzraugs, ja durvju (vārtu) sargs ārpus durvīm (vārtiem) novēro kaut ko ārpusē aizdomīgu
1 (pēc iespējas garš)	Ja durvju (vārtu) sargs novēro kaut ko „sevišķi draudošu"

Jau iepriekš, 1923. gada septembrī, Aģentūras vadītājs noteica dežūrējošiem uzraugiem „stingri raudzīties, ka viņi [Aģentūras apmeklētāji] uzturētos vienīgi tikai uzgaidāmajā telpā Nr. 28, nepielaižot to apkārt staigāšanu pa koridoriem un citām istabām".[244] Stingri bija aizliegts naktī dežūras laikā gulēt, jo tas varēja apdraudēt ne tikai vispārējo drošību, bet arī radīt būtiskus traucējumus izmeklēšanas darbā. Piemēram, 1934. gada 28. novembrī kāds uzrauga vietas izpildītājs Liberts dežūras laikā gulējis, tādējādi dodot iespēju „apcietinātai personai ieiet dežūras istabā, paņemt no galda lietai pievienotos lietišķos pierādījumus – proklamācijas [..] un tās iznīcināt".[245]

241 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 42. lp. op.
242 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 43. lp.
243 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 43. lp.
244 LVVA, 3235. f., 1/6. 726. l., 7. lp.
245 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 726. l., 53. lp.

2.3.

Politiskās apsardzes punkts pie bēgļu karantīnas Rēzeknē (1920–1924)

Savas specifikas dēļ atsevišķi no kopējās dienesta struktūras izdalāms un aplūkojams Politiskās apsardzes punkts pie bēgļu karantīnas Rēzeknē, kas bija veidots, lai kontrolētu bēgļu plūsmu un pārbaudītu valstī iebraukušo personu iepriekšējās darbības un politisko uzticamību. Šis Politiskās apsardzes punkts savā uzbūvē un darbībā atšķīrās no pārējām dienesta struktūrvienībām, kuras strādāja patstāvīgi. Iepazīstot punkta darbību, labāk izprotama Politiskās apsardzes darbības sarežģītība, kā arī dažādas grūtības tās pastāvēšanas sākumposmā, kas pilnīgāk raksturo arī Latvijas pastāvēšanas pirmos gadus.

1920. gada vasarā sākās vispārēja bēgļu reevakuācija no Padomju Krievijas. Bēgļu reevakuāciju koordinēja Iekšlietu ministrija, kas noteica, ka, šķērsojot Latvijas robežu, ikviena persona nonāca Latvijas tiesībaizsardzības iestāžu uzraudzībā, līdz tika nokārtotas visas nepieciešamās iebraukšanas formalitātes. Pēc robežkontroles bēgļi nonāca bēgļu karantīnās, no kurām lielākā atradās Rēzeknē. Karantīnas uzdevums bija nodrošināt pirmās nepieciešamības preces bēgļiem, kā arī veikt iebraukušo personu pārbaudi – veselības stāvokļa apskati, dokumentu noformēšanu, politiskās uzticamības noteikšanu utt. un veidot statistiku par iebraucošajām personām.[246] Tieši politiskās pārbaudes dēļ pie Rēzeknes bēgļu karantīnas

[246] Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību 1922. g. *Valdības Vēstnesis*. 1923. g. 24. janvāris, Nr. 19, 2. lpp.; Brusbārdis, R. Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas. *Latvijas Vēsture.* 2011. g. Nr. 1,. 40. lpp.

atklāja arī Politiskās apsardzes punktu, jo līdz ar bēgļiem Latvijas teritorijā no Padomju Krievijas ieplūda liels skaits politiski neuzticamu personu un pat apzināti tika iesūtīti politiskie oponenti.

Rēzeknes bēgļu karantīna bija lielākais bēgļu etapa punkts Latvijā. Tas bija izvietots 46 ēkās un kopā aizņēma 50 ha zemes.[247] Tomēr bēgļu karantīna atradās katastrofālā stāvoklī – nebija ūdens padeves, telpas bija nolaistas un izpostītas, nebija nodrošinātas pienācīgas higiēnas prasības un apsildīšana. Bez infrastruktūras problēmām bija arī sarežģījumi ar karantīnas apsardzi, nepietiekama Bēgļu atsvabināšanas komisijas kapacitāte un korupcija gan armijā, kas veica karantīnas apsardzi, gan civildienestā. Darbs bēgļu karantīnā bija saistīts ar pastāvīgu pārpūli un noritēja psiholoģiski smagos apstākļos.[248] Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē darbinieki nebija pakļauti Rēzeknes bēgļu karantīnai, kurai bija pašai savi vadītāji, taču notika savstarpēja aktīva sadarbība.

Pirmais Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē vadītājs bija leitnants Otto Ivansons. Lai izprastu O. Ivansona profesionālo darbību, sniegts neliels ieskats viņa iepriekšējās darba gaitās. O. Ivansons dzimis 1893. gadā Koknesē, neprecējies, ieguvis reālskolas izglītību. 1911. gadā brīvprātīgi iestājies Krievijas impērijas armijā, no kuras 1912. gadā tuvredzības dēļ atbrīvots. Pirmā pasaules kara laikā, 1915.–1917. gadā, strādājis Viskrievijas zemstu savienībā[249] un Sarkanajā Krustā, vēlāk Krievijas impērijas armijas Kontrizlūkošanas nodaļā. 1918. gadā Rīgā ievēlēts par II Pārdaugavas krājaizdevumu sabiedrības padomes priekšnieka vietnieku. 1918. gada 5. decembrī Rīgā brīvprātīgi iestājies Latvijas Pagaidu valdības bruņotajos spēkos, ieskaitīts Virsnieku-instruktoru rotā, no 19. decembra Ģenerālštāba 3. nodaļas priekšnieka palīgs. 1919. gada janvārī atstājis Rīgu. 1919. gada 4. februārī komandēts uz Igauniju. 1919. gada 1. aprīlī paaugstināts leitnanta pakāpē. No 1919. gada 15. jūlija – Ziemeļlatvijas brigādē kā Izlūkošanas daļas priekšnieks, no 14. oktobra – Izmeklēšanas nodaļas priekšnieks pie Rīgas rajona komandanta. 1920. gada 25. februārī iecelts par Vidzemes divīzijas štāba sevišķu uzdevumu virsnieku. 1920. gada 23. aprīlī atvaļināts no dienesta. 1920. gada 21. oktobrī kā izmeklēšanas ierēdnis iestājies Politiskās apsardzes dienestā, komandēts uz Rēzekni kā Politiskās apsardzes punkta pie Rēzeknes bēgļu karantīnas priekšnieks, kam „uzdots reorganizēt Politisko apsardzību pār robežu ieplūstošo bēgļu vidū". 1921. gada 1. jūnijā paaugstināts par sevišķu uzdevumu ierēdni, bet 1922. gada 16. janvārī iecelts par Aģentūras vadītāju. 1922. gada 4. martā pēc paša lūguma veselības stāvokļa dēļ no dienesta Politiskajā apsardzē atbrīvots. Vēlāk strādājis kā Zinātniskās tiesekspertīzes institūta atbildīgais

[247] Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību 1922. g. *Valdības Vēstnesis*. 1923. g. 24. janvāris, Nr. 19, 2. lpp.
[248] Brusbārdis, R. Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas. *Latvijas Vēsture.* 2011. g. Nr. 1,. 40., 41. lpp.
[249] Pirmā pasaules kara laikā Krievijas impērijā izveidota ārkārtēja valsts augstākā starpresoru iestāde.

eksperts.[250] 1928. gadā apbalvots ar Triju Zvaigžņu 5. šķiras ordeni. Politiskās pārvaldes priekšnieka parakstītā ordeņa pieteikumā rakstīts: „Ivansons, būdams Politiskās apsardzības dienestā, īsā laikā ļoti sekmīgi noorganizēja un saprātīgi vadīja Politisko apsardzību caur Rēzeknes karantīni pār robežu ieplūdušo bēgļu vidū un pierobežas apgabalā, pie kam caur Ivansona enerģisko un pašaizliedzīgo darbību izdevās atklāt un apcietināt daudzus atbildīgus komunistu darbiniekus, kuri līdz ar Latvijas bēgļiem zināja iekļūt Latvijā spiegošanas un terora nolūkos.”[251]

Ņemot vērā karantīnas vispārējo stāvokli, dienesta darba apstākļi punktā pie bēgļu karantīnas Rēzeknē bija sevišķi smagi. Politiskās apsardzes darbinieki mitinājās barakā pie bēgļu pieņemšanas punkta, kur ierobežoto finanšu un telpu trūkuma dēļ dzīvošanas un darba apstākļi neatbilda higiēnas prasībām.

Piemēram, 1920. gada decembrī Politiskās apsardzes punkta vadītājs O. Ivansons rakstīja lūgumu Politiskās apsardzes priekšniekam V. Alpam, nosūtīt viņa rīcībā piecas petrolejas lampas – vienu viņam, divas nopratinātājiem un divas kancelejā, jo malkas trūkuma dēļ jau vairākas dienas neesot elektrības, bet apgaismošana ar svecēm esot ļoti dārga. Cita starpā viņš arī rakstīja, ka jau trīs dienas strādājot aukstumā, kā rezultātā viena no kancelejas darbiniecēm „grūti saslima aiz pārsaldēšanās”. Dažas dienas vēlāk punkta vadītājs ziņoja, ka „kārtība karantīnas saimniecības daļā ar katru dienu paliek ļaunāka”, neesot ne ūdens, ne gaismas, ne arī malkas, kā par vainīgo pie šādiem apstākļiem norādot Rēzeknes karantīnas punkta saimniecības pārzini.[252] Bet dažas dienas vēlāk O. Ivansons norādīja, ka „ass ir telpu jautājiens, bet tomēr līdz turpmākam kā nebūt iekārtosimies. Ļoti neērti un lietai kaitīgs ir tas, ka mūsu nodaļas barakā dzīvo vēl citi, kuri katru vārdu dzird caur plānām sienām, nopratināšanas jāizdara kancelejā, kur strādā darbinieces, kas nav pielaižams nekādā ziņā, publikai nav kur palikt, caur manu istabu jāstaigā visiem cauri, kas nāk kancelejā, tā kā mierīgi strādāt varu tikai naktī utt.”[253]

Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē darbinieki saskārās ne tikai ar sadzīves problēmām, bet arī ar citām dienesta grūtībām. 1920. gada nogalē O. Ivansons rakstīja vadībai Rīgā: „Šejienes uzraugi baidās vēlāk vakarā iet ārā un uz pilsētu, jo piedraudējumi bijuši jau no vairāk pusēm, pazīt pazīst visus, ieroču nav, jo tie lielie revolveri nav lietojami kabatā nēsāšanai. Uzraugi sāk runāt par to, ka nevarēšot ilgi palikt dienestā, ja netikšot ieviesta visstingrākā konspirācija.”[254]

[250] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 397. l., 12., 48., 49., 57. lp.; LVVA, 7432. f., 1. apr., 113. l.; Aizsaulē aizgājis. *Policija.* 1937. g. 1. decembris, Nr. 12, 45. lpp.
[251] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 397. l., 63. lp.; LVVA, 5601. f., 1. apr., 2358. l., 2.–5. lp.
[252] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 197., 198. lp.
[253] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 151. lp.
[254] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 100. lp., 110. lp. op.

Jāmin, ka ne vienmēr sadarbība karantīnas un dienesta starpā izvērtās veiksmīga. Politiskās apsardzes punkta pie Rēzeknes karantīnas darbinieki vairakkārt vērsās pie Politiskās apsardzes priekšnieka ar lūgumu nodot punkta kontroli dienestam, skaidrojot, ka Rēzeknes karantīnā ir vāja apsardzība un dažādas nepilnības, piemēram, bēgļu ešelonu organizācijā un pieņemšanā, kas būtu novēršamas.[255]

Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē darbību krietni apgrūtināja lielā bēgļu plūsma, nekārtīgā bēgļu pieņemšana un dokumentācija, kā arī apstāklis, ka bēgļu pieņemšanas punkta vadība darbojās neatkarīgi no dienesta. Politiskās apsardzes darbinieki aizrādīja, ka novēloti saņem ienākušo bēgļu sarakstus, robežpunktos trūkst telpu darbības izvēršanai, bēgļu ešeloni neesot saskaņoti un secina, ka „pie tagadējās iekārtas un cilvēku trūkuma" punkta darbinieki nav spējīgi sagatavot ziņojumus par atbrīvotajām un aizturētajām personām.[256] Tomēr par spīti dažādām grūtībām, Politiskās apsardzes darbinieki iespēju robežās pārbaudīja visas personas, kas caur Rēzeknes karantīnu ieceļoja Latvijā. Piemēram, 1920. gada 7. decembrī no Padomju Krievijas (Pleskavas, Permas, Jarosļavas, Ribinskas, Rostovas, Ugļičas un Novgorodas) Rēzeknē ieradušies 1328 bēgļi: 889 latvieši, 267 krievi, 95 ebreji, 80 lietuvieši, deviņi vācieši, deviņi baltkrievi, divi igauņi un viens polis. Tie visi tika pieņemti Rēzeknes karantīnā un uz Padomju Krieviju atpakaļ sūtīto nav bijis.[257]

Papildus tam Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē darbinieki vistiešākajā veidā strādāja, lai novērstu lielinieku iesūtītās aģentūras izvēršanos un, sadarbībā ar Ārlietu ministrijas struktūrām, veidoja Latvijai nevēlamo bēgļu sarakstu. Neraugoties uz šī darba lielo nozīmi valsts iekšējās drošības uzturēšanā, dienests nebija izstrādājis konkrētas vadlīnijas, kuras personas būtu uzskatāmas par jaunajai valstij nevēlamām un iekļaujamas šādā sarakstā. Turklāt šo darbu apgrūtināja arī apstāklis, ka Latvijas iestādēm kopumā nebija konsekventas politikas attiecībā uz jautājumu, kurām personām ļaut iebraukt Latvijā, bet kurām to liegt.[258]

Bēgļu plūsmai samazinoties, Politiskās apsardzes punktu pie bēgļu karantīnas Rēzeknē kā atsevišķu struktūrvienību 1923. gada 9. augustā likvidēja un tā funkcijas pārņēma Politiskās apsardzes Rēzeknes rajons. Savukārt 1924. gada 1. aprīlī Rēzeknes rajonu pārdēvēja par Rēzeknes punktu ar rajona tiesībām,[259] jo 1924. gada 26. septembrī likvidēja Rēzeknes bēgļu karantīnu.[260]

---

255 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 86. lp.
256 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 133. lp.
257 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 135. lp.
258 Brusbārdis, R. Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas. *Latvijas Vēsture*. 2011. g. Nr. 1,. 42. lpp.
259 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 49., 77. lp.
260 Bēgļu karantīnas likvidēšana. *Latvijas Sargs.* 1924. g. 23. septembris, Nr. 216, 1. lpp.

2.4.

Budžets un materiāltehniskais nodrošinājums

Finanses dienestam piešķīra Valsts budžeta vispārējā pieņemšanas kārtībā. Dienests, atbilstoši tā mērķiem un uzdevumiem, bija bezpeļņas iestāde – visus tās darbībai paredzētos finanšu līdzekļus piešķīra valsts. Valsts pastāvēšanas pirmsākumos visām iestādēm bija jāsaskaras ar akūtu līdzekļu trūkumu. Piemēram, 1919. gada augustā Valsts drošības departaments prasīja 34 634 rubļu lielu budžetu, ko paredzēja izlietot algām (23 634 rubļus), kancelejas ierīkošanai un ikdienas izdevumiem (4 000 rubļus), aģentu piemaksām („gratifikācijas" 2 000 rubļus) un neparedzētiem izdevumiem (5 000 rubļus). Darbinieku skaitam un darba apjomam pieaugot, radās nepieciešamība arī pēc lielāka iestādes budžeta, un septembrī tika prasīti jau 103 950 rubļi, oktobrī – 117 550 rubļi un novembrī – 131 344 rubļi.[261]

Valsts drošības departamenta nodrošinājumu raksturo pie departamenta likvidācijas nodotais inventārs. Piemēram, Cēsu rajons, kas atradās Cēsīs, Rīgas ielā 17, Cēsu apriņķa priekšniekam nodeva: zaru slotu, reģistratoru, galda zvanu, papīrgrozu, „rēķina bumbiņas", piecas preses, divus lineālus, piecus spalvas kātus, trīs zīmogu spilventiņus, trīs zīmuļus, piecas tintnīcas, trīs kaučuka zīmogus (stempeles) un vienu metāla zīmogu, vienu pudelīti sarkanas tintes, kastīti ar „saspraužamajiem", vienu „caurspiežamo",

[261] LVVA, 1368. f., 2. apr., 204. l., lp.

trīs galdus, trīs beņķus, bleķa spaini, piecas „spautuves",[262] 10 labotas durvju atslēgas un piecas jaunas, astoņas atvilktņu atslēgas, stikla „slapināmo", trīs papīra burtnīcas, 198 papīra loksnes, diega spolīti ar adatu, rakstāmmašīnu „*Idial Poliglot nr. 2*" (atsūtīta no Rīgas), kā arī dažādas mēbeles, kuras pēc saraksta Valsts drošības departamenta Cēsu rajonam lietošanai piešķīra Cēsu apriņķa Uzņemšanas komisija.[263]

Vēl spilgtāk dienesta materiālo stāvokli raksturo Valsts drošības departamenta Valmieras rajona priekšnieka A. Vecvagara lūgums jau pēc dienesta likvidēšanas 1920. gada janvārī izmaksāt viņam 409,20 rubļus, ko viņš no personīgajiem līdzekļiem tērējis rajona vajadzībām.[264]

Arī Politiskā apsardze darbojās trūcīgos apstākļos, par ko liecina, piemēram, 1920. gada 16. oktobrī izdotais rīkojums „stingri raudzīties uz to, lai naktīs Politiskās apsardzības telpās nedegtu vairāk lampas, nekā tas nepieciešami vajadzīgs un pie elektriskās strāvas lietošanas tiktu ievērota vislielākā taupība".[265] Savukārt 1923. gada septembra beigās Aģentūras vadītājs izdeva īpašu rīkojumu uzraugiem „piegriezt vērību, lai neietu pazušanā elektro-lampiņas, kamdēļ pie dežūras pārņemšanas jāatzīmē, cik lampiņu ir aģentūras telpās".[266]

Nozīmīga bija dienesta mobilitāte un nepieciešamība pēc pārvietošanās līdzekļiem. Pēckara gados visā Latvijā trūka zirgu, kas bija galvenais pārvietošanās līdzeklis. Lai nodrošinātu dienesta darbinieku mobilitāti, dažkārt 20. gadsimta 20. gados uz Iekšlietu ministrijas izdotas apliecības pamata (pret samaksu īpašniekam) izmantoja tā saucamos šķūts zirgus.[267] Piemēram, 1921. gadā Politiskās apsardzes Liepājas rajona darbiniekiem nereti nācās kratīšanas un apcietināšanas akcijas veikt vairāku dienu garumā, jo ceļš uz un no tālākiem rajonā ietilpstošajiem pagastiem bija jāveic ar šķūts zirgiem. Bijuši arī gadījumi, kad Liepājas rajona darbiniekiem „dažreiz izpalīdz ar savu automašīnu" Liepājas garnizona priekšnieks pulkvedis Krišs Ķūķis.[268] Šķūts zirgus pret tūlītēju samaksu, atbilstoši likumdošanai, dienests izmantoja vēl 20. gadsimta 30. gados.[269]

Finanšu taupības nolūkā pastāvēja stingri tālruņa[270] lietošanas ierobežojumi – 1920. gadā bija atļauts tikai nepieciešamos gadījumos to lietot sarunām ārpus pilsētas.[271] Trīs gadus vēlāk šo prasību papildināja rīkojums „pie pārvaldes

---

262 *Spaustuvė* – tipogrāfija (lietuviešu val.). Šeit domātas iespiediekārtas.
263 LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 49. lp.
264 LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 181. lp.
265 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 5. lp
266 LVVA, 3235. f., 1/6. 726. l., 8. lp.
267 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 100. lp.; 1/9. apr. 13. l., 4. lp.
268 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 10. lp.
269 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 428. l., 69. lp.
270 Ar tālruņiem Valsts drošības departamenta darbiniekus iespēju robežās apgādāja jau 1919. gadā. Piemēram, Valmieras rajonam lietošanā bija Valmieras pasta priekšnieka piešķirts telefona aparāts. LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 60. lp.
271 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 8. lp.

tālruņa lietošanas neielaisties privātās sarunās un izturēties korekti".[272] Bet 1926. gadā dienesta vadība atkal norādīja uz to, „lai aģentūras telefona aparāts tiktu pēc iespējas mazāk lietots ierēdņu privātām sarunām un tikai nepieciešamības gadījumā".[273]

Darbības sākumā nereti trūka daudzas darbam nepieciešamas lietas. Piemēram, rajonos nebija rakstāmmašīnu, tāpēc visa dokumentācija tika rakstīta ar roku. Turklāt vispārējā papīra deficīta apstākļos[274] nācās meklēt inovatīvus risinājumus un izlietot pieejamo papīru, tāpēc „arhīvā esošo norakstu otrā pusē var lasīt gan privātas vēstules, avansu norēķinus, vīna receptes, gan viesnīcu rēķinus".[275]

Priekšstatu par Politiskās apsardzes materiālo nodrošinājumu rajonos sniedz 1921. gada 15. novembra Rēzeknes rajona inventāra saraksts. Redzams, ka rajona rīcībā bijušas četras istabas. Pirmajā istabā atradies vienkāršs galds, rakstāmgalds, stūra *sofa* (dīvāns), pīts krēsls, salona krēsls, Vīnes krēsls, papīrgrozs, Rēzeknes apriņķa karte, sienas kalendārs, elektriskā lampa, krievu šautene un loga *gardīne* (aizkars). Otrajā istabā bijis rakstāmgalds, divi vienkārši galdi, trīs Vīnes krēsli, salona krēsls, rakstāmmašīna, lauka telefona aparāts, elektriskā lampa, Latvijas karte, tintes glezna, skapis ar plauktiem un prese. Trešajā istabā atradies velosipēds, brūna bērza koka gulta, salūzis dīvāns, bleķa spainis, mazgājamais galdiņš ar bļodu, salauzta slaukāmā birste un beņķis. Savukārt ceturtajā istabā bijuši divi vienkārši galdi, divi Vīnes krēsli, dēļu krēsls, beņķis, logu *gardīne* (aizkars) un dzelzs gulta. Sevišķi smaga bija situācija ar ieročiem un munīciju. Rajona rīcībā bija *Smit-Vesson* sistēmas revolveris bez patronām un divi *Vebley* sistēmas revolveri, katrs ar četrām patronām.[276]

Dienesta saimniecības un infrastruktūras uzturēšana valsts budžetā bija paredzēta visu starpkaru posmu. 1938. gadā izdotā likumu krājumā teikts: „Politiskās policijas iestādes saņem no valsts līdzekļus telpu ierīkošanai, darbam, lietišķo pierādījumu un satiksmes līdzekļu novietošanai, kā arī apcietinātiem. Valsts arī rūpējas par šo telpu apgaismošanu un apsildīšanu."[277]

Pēc laikrakstā „Sociāldemokrāts" publicētās informācijas Politiskās apsardzes budžets 1920.–1921. gadā bija aptuveni 4 miljoni rubļu, 1921.–1922. gadā – aptuveni 11 miljoni rubļu, 1922.–1923. gadā – aptuveni 13 miljoni rubļu, bet 1923.–1924. gadam tiekot prasīti 15,750 000 rubļi.[278] Šie skaitļi uzskatāmi par apzināti

272 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 8. lp.
273 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 25. lp.
274 Skatīt, piemēram: Lasītājiem! *Latvijas Sargs*. 1919. g. 10. decembris, Nr. 210, 1. lpp.; Rakstā norādīts, ka valstī valda papīra deficīts, kas apgrūtina laikrakstu iznākšanu.
275 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 12. lp.
276 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 33/3. l., 136. lp.
277 *Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem.* Rīga: Iekšlietu ministrijas administratīvais departaments, neoficiāls izdevums, 1938, 20. lpp.
278 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 2. op. lp.

nepatiesiem, norādot lielāku iestādes budžetu un tādējādi demonstrējot iestādes neproduktivitāti valstiskā kontekstā.

Aplūkojot sīkāk, redzams, ka 1923./1924. budžeta gadā Politiskajai apsardzei no valsts budžeta piešķirti 313 765 lati, no tiem lielākā daļa – 211 959 lati personāla atalgošanai, bet 101 806 lati citiem izdevumiem.[279] 1925./1926. budžeta gadā Politiskajai pārvaldei piešķīra 367 884 latus. No tiem 295 103 latus – atalgojumam (algas, piemaksas un sevišķi darbi vai brīva līguma strādnieki), 79 397 latus – administratīvajiem izdevumiem (kancelejas, sakaru, ceļa izdevumi, iecelšanas un / vai pārcelšanas izdevumu atlīdzība, slepenie izdevumi un citi sīkie izdevumi), 9 210 latus – saimniecības izdevumiem (īre, apkure, apgaismošana, tīrīšana, ūdens apgāde, satiksmes līdzekļu uzturēšana u. c.), 900 latus – inventāra iegādei (iestāžu iekārtas un saimniecības piederumu) un 9274 latus – ēkas Rīgā, Alberta ielā 13 remontam.[280] Minētā summa sastādīja vien apmēram 4 % no Iekšlietu ministrijas 1925./1926. gada budžeta (9 051 597 lati).[281]

Pēc K. Ulmaņa apvērsuma finansējums valsts iekšējai drošībai tika palielināts, tajā skaitā palielināja arī dienesta budžetu. Piemēram, Rīgas apriņķa pārraudzībai valsts budžeta līdzekļi piecu gadu laikā bija pieauguši par apmēram 40 % – ja 1933./34. gadā tie bija 8574 lati, tad 1938./1939. gadā – jau 14 169 lati.[282]

[279] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 314/2. l., 10. op. lp.
[280] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 314/3. l., 16. op. lp.
[281] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 314/3. l., 16. op. lp.
[282] Puša, G. *Politiskās pārvaldes darbība Latvijā 1934.–1939. gadā.: Rīgas apriņķa piemērs.* Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 32. lpp.

2.5.

Ieroči un speclīdzekļi

Darbības sākumā dienesta darbiniekiem trūka inventāra, ieroču, munīcijas un dažādu speclīdzekļu. Arī Politiskā apsardze nespēja nodrošināt ieročus visiem operatīvajiem darbiniekiem. Sevišķi to trūkumu (īpaši darbības sākumā) izjuta Politiskās apsardzes rajonu un punktu darbinieki.[283] Piemēram, Politiskās apsardzes Liepājas rajonā 1920. gadā uz sešiem darbiniekiem bijuši tikai divi *Vebley* sistēmas revolveri.[284]

Situācija ar ieročiem uzlabojās ļoti lēni. 1922. gadā Politiskās apsardzes rīcībā bija kopumā 214 ieroči – revolveri. No tiem 108 atradās pārvaldē, bet pārējie bija izdoti lietošanai: 14 kancelejai, 63 Aģentūrai, pa septiņiem Daugavpils, Liepājas un Rēzeknes rajoniem, pieci Valmieras rajonam un trīs Vecgulbenes rajonam. No revolveru veidiem visvairāk bija *Sauer & Sohn*, *Mauzera* un *Nagana* sistēmas revolveri, bet bija arī *Parabellum*, *Kolta* sistēmas, *Breise*, *Brauninga*, *Welby-Scott*, *Pipper*, *Smith & Wesson* un citi.[285]

1923. gada aprīlī tika uzdots sastādīt darbiniekiem izsniegto ieroču reģistru, kā arī sekot līdzi tam, lai izsniegtie ieroči, kas reiz bijuši lietiskie pierādījumi, būtu lietošanā tikai ar rakstisku dienesta priekšnieka atļauju.[286] Uzmanība jāpievērš apstāklim, ka ieroču trūkumu zināmā mērā centās atrisināt, izmantojot tos ieročus, ko dienests ieguva savas darbības rezultātā – konfiscētos ieročus un lietiskos pierādījumus. Piemēram, Politiskās apsardzes

[283] LVVA, 3235. f., 1/2. 847. l., 57. lp.
[284] LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 9. lp.
[285] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 847. l., 69.–71. lp.
[286] LVVA, 3235. f., 1/6. apr, 726. l., 2. lp.

priekšnieka palīgam Jānim Kaktiņam 1923. gada jūlijā bija divstobru medību bise, ko iepriekš bija konfiscējis Talsu apriņķa priekšnieks un nosūtījis dienestam kā lietisko pierādījumu.[287]

Ieročus (vismaz Aģentūras darbiniekiem) saskaņā ar attiecīgiem rīkojumiem bija jānēsā līdzi vienmēr „pilnā kārtībā un līdz ar paredzēto daudzumu patronu", un neievērošanas gadījumā draudēja disciplinārs sods.[288] Šādi atgādinājumi par nepieciešamību rūpēties par apbruņojumu dokumentos parādās arī 30. gadu beigās, kad situācija bija krietni uzlabojusies. Neraugoties uz to, dienesta priekšnieks no jauna uzsvēra rajonu priekšniekiem un nodaļu vadītājiem, ka „paviršība pret saviem pienākumiem ir nepielaižama, jo Politiskās pārvaldes ierēdnim katrā laikā un katros apstākļos jābūt cīņas spējīgam".[289]

Precīzāku ainu par dienesta rīcībā esošajiem ieročiem sniedz 1923. gada 17. marta Politiskās apsardzes Aģentūras inventāra uzskaitījums. Aģentūra bija vislabāk apbruņotā un ekipētā dienesta struktūrvienība, kuras rīcībā bija:

ieroči un munīcija:	**revolveri – 60 gab.:** *Vebley* sistēmas – 21 gab. un 126 patronas, *Sānu uguns* sistēmas[290] – 1 gab., *Parabellum* sistēmas – 1 gab., *Sauer & Sohn* sistēmas – 25 gab. un 1000 patronas, *Mauzer* sistēmas – 12 gab., **šautenes – 24 gab.:** Krievu sistēmas – 18 gab. un 650 patronas, Vācu sistēmas – 5 gab. un 830 patronas, Angļu sistēmas – 1 gab. un 65 patronas, **ložmetēji – 2 gab**. (saņemti no Latvijas armijas Galvenā štāba kopā ar piecām ložmetēju kastēm ar lentām), **rokas granātas – 25 gab.:** „Olu" granātas – 10 gab., „Spalas" – 15 gab.;
speclīdzekļi:	**„štiks" (durklis) – 1 gab.,** **zobens – 1 gab.,** **„kaburs" (pistoles maksts) – 1 gab.,** **roku dzelži – 5 gab.;**
transporta līdzekļi:	**velosipēds – 1 gab.** **„motociklets" (motocikls) – 1 gab.**[291]

287 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 363. l. 68. lp.
288 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 26. lp. op.
289 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 664. l., 9. lp.
290 Speciāls revolvera tips ar pielāgotām patronām, kur uzsitiens notiek pa patronas sānu, nevis centru, tādējādi iniciējot aizdedzi un šāvienu.
291 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 847. l., 96., 96. op. lp.

Neraugoties uz ieroču un speclīdzekļu trūkumu, 1924. gada instrukcijā noteikts, ka „aģentiem pilnīgi jāpārzina visu šķiru un sistēmu ieroči, jāprot ar tiem apieties un labi šaut”.[292] Dienests, apbruņojumam uzlabojoties, savā darbā izmantoja dažāda kalibra automātiskās pistoles (7,65 mm, 6,35 mm), kas bija piemērotas slepenam darbam, kā arī citus speclīdzekļus, piemēram, drāšu stekus ar koka rokturi.[293] Arī 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē rajonu priekšniekiem un nodaļu vadītājiem bija stingri jāuzrauga, lai „katram darbiniekam būtu vienmēr klāt automātiskā pistole ne mazāka par 7,65 [kalibru]”.[294]

Palielinoties dienesta budžetam, uzlabojās arī situācija ar apbruņojumu. Tomēr visu starpkaru posmu saistībā ar ieroču pielietošanu un uzglabāšanu raksturīgi dažādi lielāki vai mazāki darbinieku pārkāpumi. Piemēram, 1939. gada 5. janvārī Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments izdeva rīkojumu, kurā teikts: „Izdarītās ieroču apskatēs konstatēts, ka ieroču uzglabāšanai un to turēšanai kārtībā policijas darbinieki vēl arvien piegriež maz vērības”, kā arī atzīmēts, ka ieroču vispārējais stāvoklis pēdējā laikā nevis uzlabojies, bet gan pasliktinājies.[295]

[292] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 54., 12. lpp.
[293] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 894. l., 82. op. lp.
[294] LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 664. l., 9. lp.
[295] LVVA, 3235., 1/1. apr., 354. l., 4. lp. (Administratīvā departamenta rīkojumi, 1939)

Politiskās apsardzes Liepājas rajona vienīgais apbruņojums 1920. gadā – divi *Vablay* revolveri.

LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 9. lp.

Dienesta struktūra, darbības nodrošinājums un iestādes darbības specifika kopumā bija atkarīga no valsts iekārtas un tajā pastāvošās attieksmes pret noteiktām parādībām sabiedrībā. Aplūkojot starpkaru posmu, vērojama pēctecība Valsts drošības departamenta, Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas, Politiskās apsardzes un vēlāk Politiskās pārvaldes darbā, kas liek secināt, ka visu starpkaru posmu jautājums par politiskās un iekšējās drošības jautājumiem Iekšlietu ministrijā bijis aktuāls.

Uzturēts par valsts budžeta līdzekļiem, dienests reaģēja uz valsts iekšējās drošības apdraudējumiem un ar tā rīcībā esošajiem resursiem centās tos jau iepriekš paredzēt un novērst. Tomēr dienesta darbību ietekmēja vispārējā valsts ekonomiskā un politiskā situācija, kuras rezultātā pēckara gados dienests darbojās taupības apstākļos, nespējot apmierināt visas savas vajadzības. Nopietns pretinieks dienesta budžeta palielināšanai bija sociāldemokrātu argumentācija, kuri Saeimā un arī plašākā sabiedrībā aktīvi norādīja uz kļūdām dienesta darbībā, tādējādi provocējot negatīvu skatījumu uz tā darbu un raisot karstas diskusijas par iestādes budžetu. Situācija uzlabojās tikai pakāpeniski, kulmināciju sasniedzot pēc K. Ulmaņa apvērsuma. Lai gan apvērsums neizraisīja pārmaiņas dienesta struktūrā, tas nodrošināja Politiskajai pārvaldei augstāku prestižu un ietekmi sabiedrībā, kā arī sekmēja tā materiāli tehniskā nodrošinājuma pilnveidošanu.

3. NODAĻA

Darbinieki un darba apstākļi

Dienesta darbības nodrošināšanai jau 1919. gadā bija aktuāla profesionālu, uzticamu un zinošu darbinieku piesaiste. Svarīga bija gan vadošo speciālistu atlase, gan citu dienestā pieņemamo personu atbilstība amatam, ko noteica darba specifika un lielā valstiskā nozīmība. No darbiniekiem tika prasīta īpaši augsta profesionalitāte un morālā sagatavotība. 1924. gada Politiskās apsardzes instrukcijā rakstīts: „Politiskās apsardzes darbinieku ētika un morāliskie pienākumi prasa no viņiem pilnīgu nodošanos un patiesīgumu savā darbā." [296]

[296] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 5. lpp.

Darbinieki strādāja, pakļauti stingrai hierarhijai un, arī pārejot uz miera laika kārtību un atsakoties no militārās vadības, saglabāja striktu disciplīnu un pakļautības shēmu. Tajā pašā laikā darbinieku vidū, sevišķi pēckara gados, dažādi disciplinārie pārkāpumi nebija retums. Dienesta darba apstākļi lielā mērā izrietēja no valsts budžeta un vispārējā valsts ekonomiskā stāvokļa. Darbs dienestā notika paaugstināta riska un emocionāli smagos apstākļos.

3.1.

Personālsastāva raksturojums

Pirmie darbinieki Valsts drošības departamentā darbu uzsāka 1919. gada augustā, bet oficiāli amatos tika apstiprināti septembra sākumā. Iekšlietu ministra Alfrēda Birznieka 1. septembra rezolūcija paredzēja no 14. augusta skaitīt amatā Valsts drošības departamenta Izmeklēšanas nodaļas priekšnieku Jāni Romanovu, no 15. augusta – priekšnieka palīgu Edgaru Rempi, Reģistrācijas nodaļas priekšnieku Kārli Celmiņu un Pārdaugavas rajona priekšnieku Teodoru Brigi, no 16. augusta – Kontroles nodaļas priekšnieku Kārli Albertiņu, bet no 1. septembra – Cēsu rajona priekšnieku Jāni Supānu, Ventspils rajona priekšnieku Jāni Šilinski un Liepājas rajona priekšnieku Frici Vītoliņu.[297] Kontroles nodaļas vadītājs Kārlis Albertiņš no 12. augusta bija iecelts arī par Valsts drošības departamenta priekšnieka vietas izpildītāju.[298] Šo cilvēku iecelšana amatos nebija nejaušība, jo daudzi jau iepriekš bija ieņēmuši līdzīgus amatus. Piemēram, J. Romanovs iepriekš bija dienējis Latvijas galvenā žandarmērijā kā Izmeklēšanas nodaļas priekšnieks un Aģentūras vadītājs.[299]

Par pirmo, un kā vēlāk izrādīsies – vienīgo, Valsts drošības departamenta priekšnieku (citur – priekšnieka vietas izpildītāju) 1919. gada 3. septembra Ministru kabineta sēdē iecēla virsleitnantu Jāni Liģeri-Liggeru.[300]

[297] Iecelšanas. *Valdības Vēstnesis.* 1919. g. 2. septembris, Nr. 28, 3. lpp.; Iecelšanas. *Valdības Vēstnesis.* 1919. g. 3. septembris, Nr. 29, 2. lpp.

[298] *Latvijas valsts dibinātāji*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018, 326. lpp.

[299] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 694. l., 3. lp.

[300] Ministru Kabineta sēde. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 4. septembris, Nr. 130, 3. lpp.; Citur kļūdaini norādīts, ka J. Liģeris-Liggers amatā iecelts augustā.

J. Liģeris-Liggers un vairāki citi Valsts drošības departamenta darbinieki, piemēram, jau minētais J. Romanovs, iepriekš atradās Rīgas žandarmērijas dienestā, kur J. Liģeris-Liggers ieņēma priekšnieka vietu.[301] Citi Valsts drošības departamenta darbinieki nāca no dažādām karaspēka daļām.

Pēc Valsts drošības departamenta štatu projekta redzams, ka 1919. gada augustā Rīgā (centrā) paredzēja 87 darba vietas. Tās sīkāk iedalītas šādi:

- Vadība – 12 darbinieki (direktors, direktora palīgs, vecākais sevišķu uzdevumu ierēdnis, sekretārs, darbvedis, mašīnrakstītāja, žurnāliste, kantorists, divi izsūtāmie zēni un divas apkopējas);
- Izmeklēšanas nodaļa – 45 darbinieki (nodaļas priekšnieks, divi darbveži, piecas kantoristes, divas mašīnrakstītājas, divi izsūtāmie zēni, virsaģents, satiksmes ierēdnis pie policijas prefekta, izmeklēšanas virsierēdnis, 11 izmeklēšanas ierēdņi, 14 aģenti, divi aģenti pie Telefona centrāles, aģents pie ostas valdes, aģents Dzelzceļa valdē un aģents Pasta-telegrāfa nodaļā);
- Reģistrācijas nodaļā – 10 darbinieki (nodaļas priekšnieks, divi darbveži, piecas kantoristes, viena mašīnrakstītāja un viens izsūtāmais zēns);
- Kontroles nodaļā – 10 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, piecas mašīnrakstītājas, trīs izmeklēšanas uzdevumu ierēdņi);
- Konvoja komandā – 10 darbinieki (konvoja priekšnieks, vecākais kārtībnieks un astoņi jaunākie kārtībnieki).[302]

Bet Valsts drošības departamenta rajonos paredzēja vēl 134 darbavietas. Tās sīkāk iedalītas šādi:

- Rīgas Pārdaugavas rajona nodaļa (pārzina Rīgas apriņķi un Daugavas kreiso krastu) – 15 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, divi nopratināšanas ierēdņi, seši aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Jelgavas rajons (pārzina Jelgavas un Bauskas apriņķus) – 16 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, divi nopratināšanas ierēdņi, septiņi aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Tukuma rajons (pārzina Tukuma un Talsu apriņķus) – 12 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, nopratināšanas ierēdnis, četri aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Ventspils rajons (pārzina Ventspils un Kuldīgas apriņķus) – 14 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, divi nopratināšanas ierēdņi, pieci aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);

301 LVVA, 3235. f., 1/20. apr., 58. l., 60. lp.
302 LVVA, 1368. f., 2. apr., 204. l., bp.

- Liepājas rajons (pārzina Aizputes un Grobiņas apriņķus) – 20 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, trīs nopratināšanas ierēdņi, 10 aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Jaunjelgavas rajons (pārzina Jaunjelgavas un Ilūkstes apriņķus) – 12 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, nopratināšanas ierēdnis, četri aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Krustpils rajons (pārzina līdz tam atbrīvoto Latgales daļu) – 14 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, nopratināšanas ierēdnis, seši aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Cēsu rajons (pārzina Cēsu apriņķi) – 15 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, divi nopratināšanas ierēdņi, seši aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns);
- Valmieras rajons (pārzina Valmieras un Valkas apriņķus) – 16 darbinieki (nodaļas priekšnieks, darbvedis, kantoriste, mašīnrakstītāja, virsaģents, divi nopratināšanas ierēdņi, septiņi aģenti, apkopēja un izsūtāmais zēns).[303]

Kopumā plānoja Valsts drošības departamenta darbību izvērst visā Latvijā, nodarbinot 221 cilvēku.

Praksē šāds dienesta štats netika sasniegts. Valsts drošības departamenta darbinieku skaits samazinājās līdz ar iecerēm to likvidēt. Piemēram, 1919. gada oktobrī dienestā Rīgā atradās 53 darbinieki (pieci Kancelejā, septiņi Reģistrācijas nodaļā, trīs Kontroles nodaļā, 14 Izmeklēšanas nodaļā, 17 Aģentūrā un septiņi kārtībnieki).[304]

1919. gada 18. decembrī, jau pēc Valsts drošības departamenta likvidēšanas, Administratīvā departamenta direktors Valsts kontrolei sniedza šādu paskaidrojumu: „Visiem bijušā Valsts drošības departamenta ierēdņiem vietas nevarēja tikt piedāvātas aiz tā iemesla, ka jauna iestāde likvidētās vietā nenāca. Daļa ierēdņu tomēr tika pieņemta Rīgas Kriminālpolicijā jau no 15. novembra un daži kancelejas ierēdņi Administratīvā departamentā. Vietas nevarēja tikt piedāvātas likvidētā departamenta vietējo nodaļu darbiniekiem aiz tā iemesla, ka jautājums par kriminālpolicijas štatu pavairošanu vēl nebija galīgi izšķirts.”[305]

Rīgas Kriminālpolicijas Politiskā nodaļa tika komplektēta uz likvidētā Valsts drošības departamenta bāzes. Darbā uz Politisko nodaļu pārgāja liela daļa iepriekš Valsts drošības departamentā dienējušo darbinieku. Vairāki citi bijušie Valsts drošības departamenta darbinieki, sevišķi karavīri, pievienojās arī Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Izlūkošanas nodaļai.[306] 1920. gada janvārī, samazinot Latvijas

---

[303] LVVA, 1368. f., 2. apr., 204. l., bp.
[304] LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 14. lp.
[305] LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 166. lp.
[306] *Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanas vēsture 1918–1925*. Rīga: Valters un Rapa, 1925, 41.–57. lpp.

armijas virspavēlnieka štāba Izlūkošanas nodaļas darbību, vērojams, ka vairākas personas pieteicās darbam Rīgas Kriminālpolicijas Politiskajā nodaļā. Piemēram, 1920. gada 14. janvārī saņemts lūgums no Alfrēda Riekas, kurā teikts: „Tā ka Armijas virspavēlnieka štāba Izlūkošanas nodaļas štats tiek samazināts un savu līdzšinējo vietu esmu spiests atstāt, tad laipni lūdzu ierādīt man aģenta vietu Rīgas policijas Kriminālā nodaļā. Cara laikā kalpoju I Latviešu strēlnieku pulka Jātnieku izlūku nodaļā. Lieliniekiem uzbrūkot, iestājos Zaļajā armijā (partizānos). Latvijas Pagaidu valdībai atgriežoties, iestājos Nacionālā armijā, no kurienes tiku komandēts uz Armijas Virspavēlnieka štābu, Rīgas apriņķa Izlūkošanas nodaļu. Esmu baudījis vidusskolas izglītību.”[307]

Tāpat kā veidojoties iepriekšējām dienesta vienībām (Valsts drošības departamentam un Rīgas Kriminālpolicijas Politiskajai nodaļai), arī Politiskās apsardzes darbinieki[308] komplektējās galvenokārt no militārpersonām. Darbā Politiskajā apsardzē pārgāja Rīgas Kriminālpolicijas Politiskajā nodaļā strādājošie un vairāki bijušie Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas darbinieki. Piemēram, Politiskās apsardzes Liepājas rajonā 1920. gadā no sešiem darbiniekiem četri bija iepriekš dienējuši Iekšējās izlūkošanas nodaļā.[309] Vēl 1920. gada nogalē toreizējais izmeklēšanas ierēdnis, vēlākais Politiskās pārvaldes vadītājs J. Fridrihsons rakstīja, ka „līdz šim visi darbinieki ir pārņemti no vecām izlūkošanas nodaļu paražām.”[310] Tas lielā mērā attiecās arī uz dienestā nodarbinātajām sievietēm – darbvedēm, kantoristēm, sekretārēm, mašīnrakstītājām u. c. Piemēram, 1920. gada 1. oktobrī Politiskajā apsardzē kā darbvede dienestu uzsāka Antonija Buzarova. 1919. gada 10. jūnijā A. Buzarova bija iestājusies dienestā Latvijas armijā, strādājot kā rakstvede Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Iekšējās izlūkošanas nodaļā. Dienestā viņa atradās līdz pat tā likvidēšanai, 1940. gadā represēta. 1929. gadā A. Buzarova apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeņa I pakāpes Goda zīmi. Politiskās pārvaldes priekšnieka parakstītajā ordeņa pieteikumā teikts: „Antonija Buzarova par visu savu dienesta laiku ir ierādījusi labu darba izpratni un ar centību izpilda viņai uzticētos pienākumus.”[311]

Tomēr ļoti būtiski uzsvērt, ka, salīdzinot ar Krievijas impērijas Policijas departamenta Apsardzības nodaļu jeb *ohranku*, dienesta personālsastāvam praktiski nebija darba pieredzes attiecīga rakstura iestādēs. Pat vēl vairāk, pret šādu bijušo *ohrankas* darbinieku iekļaušanu kategoriski iestājās sociāldemokrāti, kuriem atmiņā bija sadursmes ar cara laika policiju 1905. gada revolūcijas kontekstā. Spilgtākais piemērs šādai kategoriskai sociāldemokrātu attieksmei saistās ar bijušā

307 LVVA, 3235. f., 1/21. apr., 18. l., 56. lp.
308 Voldemārs Alps savās atmiņās Politiskās apsardzes darbiniekus sauc par „apsardzībniekiem”. Skatīt: Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 38. lpp.
309 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 7. lp.
310 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 151., 172. op. lp.
311 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 920. l., 1., 11., 14. lp.

Rīgas policijas Izmeklēšanas nodaļas uzrauga Jāņa Dāvusa atbrīvošanu no darba jaunizveidotajās Latvijas drošības iestādēs 1919. gadā.[312]

Dienesta darbinieki atradās civildienestā. Šāds dienests bija likumīgi pilnvarota darbošanās valsts pārvaldē ar likumiem un sevišķiem noteikumiem.[313] Pirmajos gados ierēdņu iecelšana visā valsts pārvaldē, dienestu ieskaitot, bija neformāla rakstura – nebija oficiālu procedūru un prasību, kas regulētu darbinieku iecelšanu amatos. Arī ierēdņu atlases procedūra nebija reglamentēta. Tikai 1920. gada 14. aprīlī stājās spēkā Pagaidu valdības „Likums par civildienestu", kurš regulēja darbinieku pieņemšanu un atlaišanu, bet 1921. gada 13. maijā pieņēma „Noteikumus par valsts dienestā stāvošo personu sadalījumu amata kategorijās", kas noteica valsts dienestā nodarbināto personu sadalījumu amatu (un līdz ar to algu) kategorijās.[314]

1920. gada novembrī Politiskajā apsardzē strādāja 152 personas: priekšnieks, priekšnieka palīgs, sekretārs, 10 darbveži (trīs pirmās šķiras, trīs otrās šķiras un četri trešās šķiras), četri žurnālu reģistratori, trīs vecākie kancelejas ierēdņi, seši kancelejas ierēdņi, arhīva pārzinis, fotogrāfs, četri reģistratori, izmeklēšanas pārzinis, 12 izmeklēšanas ierēdņi, aģentūras pārzinis, 29 vecākie uzraugi, 52 jaunākie uzraugi, divi vecākie kārtībnieki, astoņi jaunākie kārtībnieki, septiņi ziņneši, apkalpotājs, šoferis, vecākais pasta cenzors, divi jaunākie pasta cenzori. 43 darbinieki bija precējušies. No darbiniekiem 18 bija sievietes,[315] kuras pārsvarā nodarbināja kancelejas darbos. Tomēr to skaitā bija divas jaunākās pasta cenzores (Aleksandra Švarcbaha[316] un Otīlija Baštika) un viena jaunākā uzraudze (Anna Keglere).[317]

Vienīgā zināmā sieviete-uzraudze – Anna Keglere, bija dzimusi 1897. gadā Rīgā, beigusi piecas klases ģimnāzijā, neprecējusies. Līdz darbam Politiskajā apsardzē dzīvojusi pie vecākiem, divus gadus strādājusi Telefonu centrālē. Politiskās apsardzes dienestā sieviete iestājusies 1920. gada 1. oktobrī. 1922. gada 1. septembrī A. Keglere no dienesta atlaista, jo turēta aizdomās par sakaru uzturēšanu ar komunistiem. 1923. gadā sastādītajā „dienesta atzīmē" norādīts, ka sevišķi nozīmīgs bijis A. Kegleres darbs, pārmeklējot aizdomās turamās sievietes.[318]

---

312 Jānis Dāvuss vairāku revolūcijas dalībnieku atmiņās (piemēram, sociāldemokrāta Fēliksa Cielēna) palicis ar savu cietsirdīgo izturēšanos un pat spīdzināšanu. Jēkabsons, Ē.; Ščerbinskis, V. Latvieši armijā un policijā 1905. gada revolūcijas laikā. *Latvijas Arhīvi*. 2005. (4). 24.–26. lpp.; J. Dāvusa atmiņas skatīt: *Slepenpolicista Dāva atmiņas par savu darbību un 1905. gada revolūciju Latvijā.* Rīga: Autora izdevums, 1925.

313 Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem.* Rīga: Rīgas Policijas skola, 1931, 118. lpp.

314 Vairāk skatīt: Danovskis, E. Civildienesta izveidošana Latvijā pēc valsts proklamēšanas (1918–1920). *Latvijas Universitātes Žurnāls „Juridiskā Zinātne".* 2014. g. Nr. 7, 84.–98. lpp.

315 Arī vēlāk drošības dienestā nodarbināja sievietes. Piemēram, zināms, ka 1921. gada aprīlī Politiskajā apsardzē strādāja deviņas 18–30 gadus vecas sievietes. No tām astoņas latvietes un viena vāciete. LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 247. lp.

316 Par A. Švarcbahu vairāk skatīt: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 484. l.

317 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 46.–51, lp.

318 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 444. l., 10., 14., 15., 17., 27. lp.

Personāla komplektēšanu pozitīvi ietekmēja 20. gados veiktā armijas demobilizācija un bēgļu reevakuācija, kuru rezultātā liels skaits vīriešu bija spiesti meklēt jaunu nodarbošanos. Piemēram, 1920. gada 10. oktobrī „Politiski-slepenā nodaļā" vērsās kāds Cēsu apriņķa apsardzības rotas seržants ar lūgumu pieņemt viņu darbā Politiskajā apsardzē armijas demobilizācijas dēļ un skaidroja, ka „ar vienu man ir bijusi patika pie policijas dienesta, ko domāju ar labas gribas un enerģijas palīdzību pienācīgi veikt".[319]

1921. gada 18. augustā Politiskajā apsardzē, neskaitot Pārvaldi, kurā bija ap 60 darbinieku, nodarbināja 53 darbiniekus (skatīt tabulu). Neņemot vērā darbinieku dažādos ieņemamos amatus, prokurora biedrs Aleksandrs Seglenieks, kurš 1921. gada augustā izdarīja revīziju Politiskajā apsardzē, konstatēja: „Nav pareiza darba sadalījuma. Visi darbinieki, beidzot ar uzraugiem, izdara vienu un to pašu darbu – kratīšanas, apcietināšanas, nopratināšanas un uzstājas tiesās. Sakarā ar to visi darbinieki ir atklātībai zināmi un viss uzraugu štats nevar darīt savu darbu – izstrādāt slepenus ziņojumus, slepeni ievācot ziņas, veidot novērošanu un sekošanu. Caur to Politiskās apsardzības darbība arī nemaz neatšķiras no ārējās jeb kriminālpolicijas darbības." Tāpat A. Seglenieks norāda, ka „visiem Politiskās apsardzības darbiniekiem, gandrīz bez izņēmuma, trūkst teorētisku un praktisku zināšanu".[320]

Politiskās apsardzes rajonu darbinieki 1921. gada 18. augustā[321]

	Priekšnieks	Izmeklēšanas ierēdnis	Vecākais uzraugs	Uzraugs	Kartogrāfists	Kantorists	Mašīnrakstītājs	Kopā
Daugavpils rajons	1	–	2	–	–	–	1	4
Rēzeknes rajons	1	–	1	11	1	–	1	15
Vecgulbenes rajons	1	–		5	–	–	–	6
Liepājas rajons	1	–	3	3	–	–	–	7
Valmieras rajons	1	–	3	3	–	1	–	8
Rīgas rajons	1	2	6	4	–	–	–	13
Kopā	6	2	15	26	1	1	2	**53**

319 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 99. l., 2. lp. op.
320 LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 2. lp. op.
321 Autoru sastādīta pēc: LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 1., 2. lp.

1922. gada 1. janvārī Politiskā apsardze nodarbināja 162 personas: priekšnieku, priekšnieka palīgu, juristu (juriskonsults), trīs nodaļu vadītājus, piecus rajonu pārziņus, trīs sevišķu uzdevumu ierēdņus, sekretāru, 15 izmeklēšanas ierēdņus, deviņus darbvežus, arhīva pārzini, trīs cenzorus, četrus mašīnrakstītājus, četrus vecākos kancelejas ierēdņus, četrus I šķiras un četrus II šķiras kancelejas ierēdņus, 42 vecākos uzraugus, 43 uzraugus, fotogrāfu, šoferi, divus vecākos kārtībniekus, astoņus kārtībniekus, četrus ziņnešus un divus apkalpotājus.[322]

Politiskās apsardzes darbinieku sadalījums pa darbavietām.

- **Pārvaldē (Rīga) – 61 darbinieks**
  - Priekšnieks
  - Priekšnieka palīgs
  - Jurists
  - Trīs nodaļu vadītāji
  - Trīs sevišķu uzdevumu ierēdņi
  - Sekretārs
  - Deviņi darbveži
  - Astoņi izmeklēšanas ierēdņi
  - Trīs cenzori
  - Arhīva pārzinis
  - 23 vecākie uzraugi
  - Trīs mašīnrakstītāji
  - Četri vecākie kancelejas ierēdņi

- **Rīgas rajonā – 14 darbinieki, no tiem septiņi rajonā un septiņi punktos**
  - Rajona pārzinis
  - Izmeklēšanas ierēdnis
  - Divi vecākie uzraugi
  - Divi uzraugi
  - Mašīnrakstītājs
  - Ventspils punkts (Rīgas rajona pakļautībā) – viens vecākais uzraugs
  - Tukuma punkts (Rīgas rajona pakļautībā) – viens vecākais uzraugs
  - Jelgavas punkts (Rīgas rajona pakļautībā) – divi vecākie uzraugi
  - Krustpils punkts (Rīgas rajona pakļautībā) – viens vecākais uzraugs
  - Madonas punkts (Rīgas rajona pakļautībā) – viens uzraugs
  - Bauskas punkts (Rīgas rajona pakļautībā) – viens vecākais uzraugs

[322] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 4., 4a. lp.

- **Liepājas rajonā – astoņi darbinieki, no tiem seši rajonā un divi punktos**
  - Rajona pārzinis
  - Izmeklēšanas ierēdnis
  - Trīs vecākie uzraugi
  - Uzraugs
  - Aizputes punkts (Liepājas rajona pakļautībā) – viens uzraugs
  - Kuldīgas punkts (Liepājas rajona pakļautībā) – viens uzraugs

- **Valmieras rajonā – septiņi darbinieki, no tiem pieci rajonā un divi punktos**
  - Rajona pārzinis
  - Izmeklēšanas ierēdnis
  - Trīs uzraugi
  - Rūjienas punkts (Valmieras rajona pakļautībā) – viens vecākais uzraugs
  - Cēsu punkts (Valmieras rajona pakļautībā) – viens vecākais uzraugs

- **Vecgulbenes rajonā (ar centru Alūksnē) – astoņi darbinieki, no tiem pieci rajonā un trīs punktos**
  - Rajona pārzinis
  - Izmeklēšanas ierēdnis
  - Divi vecākie uzraugi
  - Uzraugs
  - Domopoles punkts (Vecgulbenes rajona pakļautībā) – viens uzraugs
  - Vecgulbenes punkts (Vecgulbenes rajona pakļautībā) – viens uzraugs
  - Kalsnavas punkts (Vecgulbenes rajona pakļautībā) – viens uzraugs

- **Rēzeknes rajonā – 15 darbinieki, no tiem seši rajonā un deviņi punktos**
  - Rajona pārzinis
  - Izmeklēšanas ierēdnis
  - Divi uzraugi
  - Divi jaunākie kancelejas ierēdņi
  - Viļānu punkts (Rēzeknes rajona pakļautībā) – viens uzraugs
  - Ludzas punkts (Rēzeknes rajona pakļautībā) – trīs uzraugi
  - Kārsavas punkts (Rēzeknes rajona pakļautībā) – divi uzraugi
  - Punkts pie bēgļu karantīnas Rēzeknē (Rēzeknes rajona pakļautībā) – vecākais uzraugs un divi uzraugi

- **Daugavpils rajonā – deviņi darbinieki rajonā**
  - Divi izmeklēšanas ierēdņi
  - Trīs vecākie uzraugi
  - Trīs jaunākie uzraugi
  - Kancelejas ierēdnis.[323]

Pēc laikrakstā „Sociāldemokrāts" 1923. gadā publicētās informācijas dienestā (domājams, ka departamentā) sākotnēji nodarbinātas 38 personas, bet 1923. gada aprīlī jau 150, tādējādi propagandējot, ka šāds straujš darbinieku skaita pieaugums ir pārāk liels. Raksturojot dienesta darbiniekus, laikrakstā teikts: „Visā šinī iestādē nav neviena jurista, bet darbinieki rekrutējas galvenām kārtām no bijušiem cara laiku policijas ierēdņiem un augstskolas studentiem, no politiski nenobriedušām personām, kuras šai darbā skaitās „bramanības"[324] un piedzīvojumu dēļ."[325] Šis viedoklis ilustrē kreisi noskaņoto sabiedrības grupu demonstrēto viedokli par dienestu, kurš apzināti vērsts uz iestādes tēla diskreditāciju sabiedrības acīs.

Politiskās apsardzes vadība jautājumā par personāla lielumu gan bija pretējās domās, uzsverot, ka iestādē ir akūts darbinieku štatu trūkums. Politiskās apsardzes vadība regulāri saņēma ziņojumus no saviem padotajiem par darbinieku trūkumu un nepieciešamību pieņemt jaunas personas. Sevišķi daudz cilvēku vajadzēja Rīgas pārvaldei, jo tā bija lielākā un centrālā struktūrvienība, tā atbildēja ne tikai par galvaspilsētu un tās apkārtni, bet sākotnēji arī par tām Latvijas teritorijām, kurās nebija patstāvīgu Politiskās apsardzes struktūru. Piemēram, 1920. gada nogalē J. Fridrihsons norādīja, ka Rīgā nepieciešami vēl vismaz divi uzraugi, no kuriem viens strādātu Biržos-Vecgulbenē, bet otrs – Madlienas apkārtnē.[326]

Darbinieki trūka arī apriņķos, kur 1920. gadā lielākoties strādāja pa vienam Politiskās apsardzes darbiniekam. Piemēram, Ventspilī darbā dienestā atradās tikai viena persona – Jūlijs Krauze. J. Krauze dienestā Politiskajā apsardzē kā jaunākais uzraugs bija kopš 1920. gada 14. oktobra, pārejot tajā no Ventspils Izlūkošanas nodaļas (seržants). J. Krauzem stājoties amatā, ar jauno dienesta darbinieku tika iepazīstināts apriņķa priekšnieks, rakstot, ka J. Krauzes uzdevums ir „ievākt ziņas par politisko stāvokli un politiski neuzticamām personām apriņķī, kā arī pēc vajadzības izdarīt apriņķa robežās kratīšanas un arestus," un vienlaikus lūdzot apriņķa priekšniekam „būt visādi piepalīdzīgam" J. Krauzes uzdevumu veikšanā.[327] Jau neilgi pēc darba uzsākšanas, 1920. gada oktobrī J. Krauze no Ventspils ziņoja Politiskās apsardzes priekšniekam, ka nākotnē paredz daudz darba, „kurus vienam nebūs iespējams veikt", tāpēc lūdz uz Ventspili pēc iespējas ātrāk nosūtīt kādu vecāko

323 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 4., 4a. lp.
324 Bramanīgs – tāds, kas ļoti dižojas, lielīgs, uzstājīgs.
325 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 2. op. lp.
326 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 151., 172. op. lp.
327 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 428. l., 10. lp.

uzraugu.[328] Tā paša gada 16. novembrī J. Krauze paaugstināts par vecāko uzraugu. Neraugoties uz J. Krauzes lūgumiem Ventspilī palielināt personālsastāvu, jādomā, ka otrs darbinieks ieradies tikai 1921. gadā. 1921. gada 9. augustā J. Krauze ģimenes apstākļu dēļ lūdz sevi atbrīvot no dienesta vai pārcelt uz Tukumu, norādot, ka Ventspils „Punkta vadību varbūt varētu nodot man padotam uzraugam Blumfeldam, jo Blumfelds tagad ir iepazinies ar Ventspils darbību, un vispārīgi Blumfelds ir centīgs darbinieks".[329] 12. augustā Blumfelds pārņēmis Ventspils punkta vadību. Savukārt J. Krauze pārcelts dienestā uz Rīgas rajonu, ko pēc paša vēlēšanās atstājis 1924. gada 29. aprīlī. Jau tā paša gada 8. jūlijā J. Krauze atgriezies dienestā, ieņemot izmeklēšanas ierēdņa amatu. 1937. gada 13. decembrī pārcelts ārējā policijas dienestā (kriminālpolicijā), līdz ar to savu darbību drošības dienestā izbeidzot. Atstājot dienestu, J. Fridrihsons par J. Krauzi atstājis sekojošu raksturojumu: „Krauze savā vairāk kā desmit gadus ilgajā darbības laikā Politiskā pārvaldē pierādījis lielu darba mīlestību un centību. Bijis vienmēr disciplinēts pret priekšniecību un koleģiāls pret saviem darba biedriem. Varu ieteikt Krauzi kā spējīgu, godīgu, saprātīgu un labi piemērotu darbinieku valsts dienestam."[330]

Līdzīga bija situācija arī citur. Piemēram, 1920. gada oktobrī no Jelgavas ziņo turienes vienīgais Politiskās apsardzes darbinieks, ka, „lai kaut cik ierobežotu komunistu darbību un arī dažādu baumu izplatīšanu, kuras sakarā ar pašiem pēdējiem notikumiem nāk no vietējo vāciešu-Latvijas valsts nīdēju puses, ir nepieciešams pavairot Politiskās apsardzības darbinieku skaitu Jelgavā jeb vislabāk noorganizēt patstāvīgu rajonu".[331] Tāpat Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē priekšnieks O. Ivansons, norādot uz darbinieku nepietiekamību, 1920. gada decembrī rakstīja Politiskās apsardzes priekšniekam, ka „pie tagadējā kancelejas darbinieku skaita izpildīt priekšrakstus īsā laikā nevaru, jo priekš tam jātaisa izraksts no kartogrāfijas".[332] Šādi un līdzīgi ziņojumi īpaši daudz tika sūtīti darbības sākumā, tomēr līdzīgas sūdzības pienāca arī visu starpkaru posmu, kas norāda uz ilglaicīgām problēmām. Vēsturnieks Edgars Andersons, raksturojot visu starpkaru posmu, norādījis, ka, salīdzinot ar Latvijas valsts iekārtai naidīgo personu daudzumu, dienesta darbinieku skaits bija niecīgs.[333]

Darbinieku trūkumu ārpus Rīgas atzina arī Politiskās apsardzes vadība. 1920. gada decembrī J. Fridrihsons ziņoja, ka nepieciešams Jelgavas un Ventspils punktiem dot patstāvīgas funkcijas, bet, ja tas nebūtu iespējams, vismaz palielināt uzraugu skaitu šajās vietās, katrā no tiem nodarbinot vismaz trīs personas.[334] Tomēr tas situāciju neuzlaboja. 1921. gada janvārī Politiskās apsardzes priekšnieka

---

328 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 10. lp.
329 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 428. l., 18. lp.
330 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 428. l., 130. lp.
331 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 13. lp. op.
332 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 128. lp.
333 Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 479. lpp.
334 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 172. lp.

palīgs P. Martinsons rakstīja: „Politiskā apsardzība šīs prasības nevar apmierināt vai apmierina tikai pa daļai, jo viņas štati aprobežoti ar noteiktu darbinieku skaitu."[335] Tā redzams, ka vēl 1922. gadā Ventspilī darbojās tikai viens vecākais uzraugs. Nepieciešamības gadījumā uz rajoniem un punktiem tika komandēti darbinieki no Rīgas. Piemēram, ir zināms, ka 1922. gada augustā „no Rīgas ieradušamies Politiskās apsardzības aģentiem" izdevās Ventspilī apcietināt deviņas personas „par piederību pie komunistiskās organizācijas".[336] Turklāt atzinumu par nepieciešamību palielināt dienesta personālu izteica arī citi iekšlietu un tieslietu pārstāvji. Piemēram, 1921. gada augustā šādu ierosinājumu izteica Rīgas apgabaltiesas prokurora biedrs A. Seglenieks, norādot, ka „jāpanāk vec[āko] uzraugu un uzraugu štata palielināšana līdz 120".[337]

Dienesta darbinieki strādāja normatīvos aktos paredzētajā kārtībā. 1921. gada noteikumos par Politisko apsardzi skaidri definēti amatpersonu ieņemamie amati, viņu darbība un pakļautība. Politiskā apsardze darbojās priekšnieka vadībā, kuru amatā pieņem iekšlietu ministrs un apstiprina Ministru kabinets, viņš strādā tiešā iekšlietu ministra pakļautībā. Priekšnieks „ir tiešais Politiskai apsardzībai doto pavēļu un rīkojumu izpildītājs. Viņš liek iekšlietu ministram priekšā ienākušās ziņas, kuras attiecas uz Politiskās apsardzības pārvaldi un pasludina iekšlietu ministra pavēles. Viņa rīcībā vajaga būt visām tām ziņām, kuras nepieciešanas kā priekš iekšlietu ministra ievērības, tā arī izpildīšanai priekš Politiskās apsardzības. Politiskās apsardzības priekšnieka pienākumi: vispār sekmēt Politiskās apsardzības kārtīgu darbību, atklājot un novēršot laikā pretvalstiskus noziegumus. Līdz ar šo viņa pienākums vadīt likumīgā kārtā lietu izziņu".[338]

Pēc priekšnieka otra nozīmīgākā amatpersona bija priekšnieka palīgs, kuru amatā apstiprināja iekšlietu ministrs pēc Politiskās apsardzes priekšnieka ierosinājuma. Palīga uzdevums bija „palīdzēt Politiskās apsardzības vadīšanā un darbībā". Tāpat viņš nepieciešamības gadījumā aizvietoja priekšnieku.[339]

Pārējo Politiskās apsardzes personālu noteica iestādes štata vietas, kuras iespēju robežās (budžets, personāla pieejamība u. c.) varēja mainīt pēc priekšnieka ieskatiem. Visu darbinieku pienākums bija „izlietot visus viņu rīcībā atrodošos līdzekļus, lai izzinātu un atklātu organizācijas un personas, kuras aktīvi vai pasīvi pabalsta un veicina pretvalstisku noziedzīgu darbību".[340]

1923. gada Politiskās apsardzes likumprojektā paredzēts, ka Politiskās apsardzes amatpersonas ir Politiskās apsardzes priekšnieks, priekšnieka palīgs, sevišķu uzdevumu ierēdņi, sekretārs, Aģentūras un Izmeklēšanas nodaļu vadītāji

335 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 35. lp.
336 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 4., 4a., 231. lp.
337 LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 1., 2. lp.
338 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 24. lp.
339 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 24. lp. op.
340 LVVA, 3235. f. 1/9. apr., 7. l., 24. lp. op.

un ierēdņi, rajonu pārziņi, vecākie un jaunākie uzraugi un kancelejas personāls. Priekšnieku un tā palīgu amatā ieceļ iekšlietu ministrs, bet pārējos – Politiskās apsardzes priekšnieks ar iekšlietu ministra piekrišanu.[341]

Dienestā nodarbināja arī dažādus kancelejas darbiniekus. Pēc darba uzdevumiem un prasībām darbinieki tika iedalīti divās grupās – *ārējie* (slepenie darbinieki, kā izmeklētāji, uzraugi u. c.) un *iekšējie* (atklātie darbinieki, kā lietveži, sekretāri, mašīnrakstītāji u. c.). Piemēram, 1920. gadā Rēzeknes karantīnas punkta kancelejā strādāja vismaz divas vietējās iedzīvotājas. 1920. gada decembrī darbā pieņēma mašīnrakstītāju Johannu Stieri, kura strādāja vakaros, un Emīliju Stervenu. Pieņemot jaunās darbinieces, abas sievietes un viņu ģimenes tika pārbaudītas un konstatēts, ka par viņām „nekādu kompromitējošu ziņu nav".[342] E. Steverna 1915. gadā bija kopā ar vecākiem devusies bēgļu gaitās un nokļuvusi Ņižņijnovgorodā, kur tēvs strādājis fabrikā, 1918. gada aprīlī E. Stervena pabeigusi skolā astoņas klases. 1920. gada 25. augustā ģimene atgriezusies Latvijā, kur E. Stervena pieņemta darbā Politiskās apsardzes punktā pie bēgļu karantīnas Rēzeknē. Līdzīgs bija J. Stieres stāsts, kura 1915. gadā kopā ar vecākiem bēgļu gaitās nokļuva Petrogradā, kur beigusi sešklasīgo ģimnāziju. J. Stiere 1918. gada maijā atgriezusies Latvijā, kur dzīvojusi ar vecākiem, līdz 1920. gada nogalē dabūjusi darbu bēgļu karantīnā Rēzeknē.[343] Šāda biogrāfijas un politiskās uzticamības pārbaude pirms pieņemšanas darbā tika veikta visiem potenciālajiem dienesta darbiniekiem, lai arī, uz kādu amatu arī viņi pretendētu.

20. gadsimta 30. gados darbā Politiskajā pārvaldē tika pieņemti arī tā saucamie inteliģentie bezdarbnieki. Piemēram, 1934. gada 26. oktobrī kā brīva līguma darbiniece pieņemta Veronika Greste, kura nodarbināta kā mašīnrakstītāja un 1936. gada maijā komandēta darbam Jelgavā. 1939. gada 23. martā sieviete pēc pašas lūguma no dienesta atbrīvota.[344]

Pārmaiņas personāla sastāvā ietekmēja vadības maiņas. 1923. gada 6. jūlijā laikrakstā „Latvis" publicēts raksts, kurā tā autors Ārgalietis apgalvo, ka, kamēr Pēteris Martinsons bijis Politiskās apsardzes priekšnieks (1922.–1923. gads), viņš Politiskajā apsardzē „sāka ieviest radikālas pārmaiņas, steidzīgā kārtā atlaizdams dažus vecākos darbiniekus, to vietā ieceļot zaļus jaunekļus bez piedzīvojumiem, bet ar lielu bravūru. [..] Neiestrādājušies ierēdņi nevar sekmīgi darboties un kaitē tikai resora prestižam".[345] Uz to P. Martinsons presē atbildēja: „Kas attiecas uz „zaļiem jaunekļiem", tad ar prieku konstatēju, ka manā laikā tiešām pieņemti darbā „zaļi jaunekļi", kuri piederēja pie tiem, [kuri] basām kājām un vecām šautenēm izcīnīja Latvijas brīvību. Es nebiju viņos maldījies, jo šie „zaļie jaunekļi" karoja iekšējā frontē tikpat sekmīgi,

341 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 138. lp.
342 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 151., 166. lp.
343 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 151., 168. lp.
344 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 812., 1., 2. lp.
345 Ārgalis. Mūsu Politiskā apsardzība. *Latvis*. 1923. g. 6. jūlijs, Nr. 537, 2. lp.

kā ārējā."[346] Tomēr jāņem vērā, ka jau pirms P. Martinsona iecelšanas vadītāja amatā, Politiskajā apsardzē atradās vairākas nepieredzējušas personas. Piemēram, uz to norāda 1921. gada maijā izdarītā Lūgumu un sūdzību komisijas revīzija, kas raksta, ka „nodaļā strādā par izmeklēšanas ierēdņiem lielākā skaitā pirmā kursa studenti, kuriem maz piedzīvojumu".[347] Arī 1924. gadā izdotajā instrukcijā norādīts, ka viens no tās izdošanas iemesliem ir tieši izmaiņas personālsastāvā un jauno darbinieku pieņemšana, norādot, ka „ne vienmēr ir iespējams šiem darbiniekiem iepriekš dot praktisku apmācīšanu, caur speciālām skolām un speciālu literatūru".[348]

1924. gada 9. maijā, nodibinot Politisko pārvaldi, lielas izmaiņas personāla sastāvā nav konstatējamas, galvenokārt mainot vien vadošās personas. Šāds paziņojums publicēts arī presē, norādot, ka līdz ar iestādes dibināšanu „Politiskās apsardzības pārvaldes darbinieku štatos [..] lielas pārgrozības arī nav paredzamas."[349] Tas pats attiecās uz amatpersonu iecelšanu, piemēram, arī Politiskās pārvaldes priekšnieku saskaņā ar 1924. gada likumu iecēla iekšlietu ministrs.[350] Turklāt vēl 20. gadu otrajā pusē redzams, ka Politiskajā pārvaldē amatos atrodas personas, kas 1919.–1920. gadā dienējušas armijas izlūkošanas vienībās. Piemēram, 1926. gadā Latvijas armijas komadiera štābs Politiskajai pārvaldei sniedza ziņas par 20 dienesta darbiniekiem, kas iepriekš dienējuši Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļā.[351]

Turpmākos 10 gadus darbinieku skaits pakāpeniski pieauga, bet acīmredzot, ne pārāk strauji. Dažus mēnešus pēc valsts apvērsuma – 1934. gada 3. oktobrī – Politiskās pārvaldes jaunais priekšnieks J. Fridrihsons (iecelts amatā tikai neilgi pirms apvērsuma) ziņojumā Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktoram rakstīja, ka pārvaldē strādā 146 darbinieki, no kuriem gandrīz puse – 71 atrodas Rīgā. Pārvaldes priekšnieks atzinīgi novērtēja valdības atbalstu pārvaldes lūgumam palielināt pārvaldes darbinieku skaitu par 20 ierēdņiem, ņemot vērā to, ka jaunie apstākļi „Politiskai pārvaldei uzliek daudz jaunu svarīgu uzdevumu".[352] Ziņojumā uzsvērts, ka līdz ar jaunajiem apstākļiem valstī palielinās valsts drošības apdraudējums no dažādām nelegālām un jaunā režīma ieskatos pretvalstiski domājošām „organizācijām". Savukārt pēc vēsturnieka Edgara Andersona sniegtajām ziņām, 1940. gadā Politiskajā pārvaldē darbojās jau 206 izmeklēšanas ierēdņi un uzraugi,[353] bez tam jāņem vērā, ka papildu tam joprojām nodarbināja dažādus kancelejas darbiniekus.

---

346 Izgriezumi no preses par drošības dienestu, 1922–1924. LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 2. lp.
347 LVVA, 7432. f., 3. apr., 17. l., 164., 165. lp.
348 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 3. lpp.
349 Centrālā kriminālpolicija. *Latvijas Vēstnesis*. 1924. g. 9. maijs, Nr. 104, 1. lp.
350 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 155. lp.
351 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 428. l., 103. lp.
352 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 53. lp., 53. lp.
353 Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture.* Kanāda: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 451. lpp.

Arī Politiskajā pārvaldē, tajā skaitā pēc 1934. gada apvērsuma, lielākā daļa darbinieku bija ar militāru pieredzi (skatīt tabulu).

Ziņas par Politiskās pārvaldes Ārējā dienesta darbinieku iepriekšējo militāro pieredzi[354]

	1934. gada 1. janvārī	1935. gada 1. janvārī	1936. gada 1. janvārī	1937. gada 1. janvārī
Rezerves virsnieki	17	20	20	20
Virsnieku vietnieki	5	6	13	16
Instruktori	22	28	21	22
Kareivji un dižkareivji	41	48	51	52
Nedienējušie	12	15	12	12

Arī turpmākajos gados līdz padomju okupācijai dienesta darbinieki kopumā ievēroja stingru pakļautības sistēmu. Dienesta darbību vadīja un uzraudzīja tās priekšnieks, kurš darbojas Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta direktora pakļautībā. Pārvaldes vietējās iestādes tāpat kā iepriekš (20. gadsimta 20. gados) vadīja rajona priekšnieki. Rajona priekšnieka pakļautībā darbojās izmeklēšanas ierēdņi, vecākie uzraugi un uzraugi, kas izpildīja augstākstāvošu amatpersonu rīkojumus un veica operatīvās darbības, kā arī kancelejas darbinieki.[355]

Pavisam maz pagaidām zināms par drošības dienesta darbinieku ārpusdarba aktivitātēm, piemēram, dalību dažādās biedrībās un citās organizācijās. Piemēram, ir zināms, ka 1939. gadā 42 Politiskās pārvaldes darbinieki bija Latvijas Aerokluba[356] biedri (ieskaitot priekšnieku J. Fridrihsonu). Attiecīgi 1938. gadā klubā darbojās 47 biedri – dienesta darbinieki, bet 1937. gadā – 48.[357] Tāpat visu starpkaru posmu vairāki dienesta darbinieki bija piederīgi dažādām studentu korporācijām un citām mūža akadēmiskām organizācijām.

Jāmin, ka dienesta darbinieki iesaistījās arī sportiskās aktivitātēs. Piemēram, 1930. gadu beigās viņi bija izveidojuši futbola komandu, kas savā pirmajā spēlē 1939. gada 15. augustā ar rezultātu 7:1 (4:0) pārspēja Rīgas prefektūras aizsardzības rotas komandu.[358]

---

354 Autoru sastādīta pēc: LVVA 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 40. lpp.

355 *Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem*. Rīga: Iekšlietu ministrijas administratīvais departaments, neoficiāls izdevums, 1938, 7., 20., 135. lpp.

356 Plašāk par klubu skatīt: LVVA 1893. f. (biedrība „Latvijas Aeroklubs") dokumentus, kā arī starpkaru periodā iznākušo periodisko izdevumu „Spārnotā Latvija".

357 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 10.–12. lpp.

358 Timrots, H. Pirmās bezdelīgas. *Policija*. 1939. g. Nr. 1, 375. lpp.

Tāpat dienesta darbinieki piedalījās dažādos pasākumos un sacensībās, kas rīkoti policijas darbiniekiem. Piemēram, 1925. gada augustā dienesta darbinieki piedalījās Rīgas policija šaušanas sacīkstēs.[359] Bet 1939. gada 30. jūnijā 10 dienesta darbinieki (no tiem divi rezervē) piedalījās „Vispārējās policijas šaušanas sacīkstēs", bet tā paša gada 2. jūlijā, „tērpti sporta biksītēs un kurpēs", – Policijas 20 gadu pastāvēšanas svētkos, kur trīs darbinieki piedalījās patruļas gājienā, divi 400 metru skriešanas sacensībās „nesportistiem" un 15 vecākie un jaunākie uzraugi vingrošanā.[360]

Vairāki darbinieki dienestā atradās ilglaicīgi. Iespējams arī izsekot atsevišķu personu karjeras attīstībai, par ko liecina valsts apbalvojumus saņēmušo dienesta darbinieku skaits. Starp Politiskās pārvaldes darbiniekiem bija vairāki, kuri apbalvoti ar Triju Zvaigžņu ordeni, kā arī ierosināti apbalvošanai ar Atzinības krustu un citiem augstākajiem apbalvojumiem.

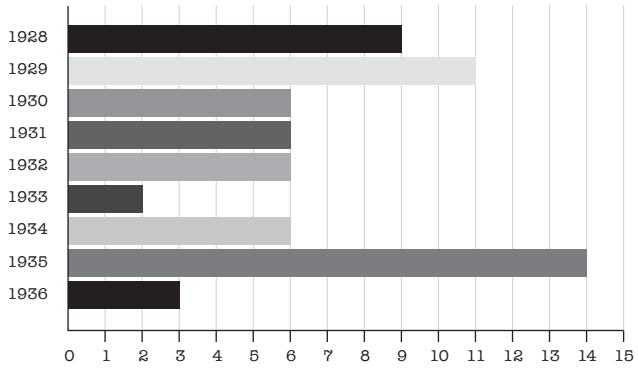

Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoto Politiskās pārvaldes darbinieku skaits.

Sastādīts no: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 297. lp.

Pārvaldē bija virkne ilgstoši strādājošu darbinieku, kurus 20. gadsimta 30. gadu beigās pārvalde izvirzīja valsts apbalvojumu saņemšanai. No 38 darbiniekiem 1938. gadā deviņas bija sievietes (četras darbvedes, trīs mašīnrakstītājas un divas vecākās kancelejas ierēdnes) un 29 vīrieši (deviņi vecākie uzraugi, 12 uzraugi, četri izmeklēšanas ierēdņi, trīs kārtībnieki un viens darbvedis).[361] Jau 1930. gadu sākumā Ministru kabinets atzina, ka ik gadu varētu apbalvot apmēram 1 % no visiem valsts un pašvaldību darbiniekiem.[362] Dienesta ilggadējo darbinieku apbalvošana iekļāvās šajā iecerē, un tādējādi tika izcelti iestādes darbinieku nopelni valsts labā.

[359] LVVA 3235. f., 1/6. apr., 295. l., 77., 10. lpp.
[360] LVVA 3235. f., 1/1. apr., 354. l., 77., 84., 91. lpp.
[361] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 298. lp.
[362] Triju Zvaigžņu ordeņa vēsture. Pieejams: (*https://www.president.lv/lv/valsts-apbalvojumi/triju-zvaigznu-ordenis/ordena-vesture*) [Skatīts 2019. gada 4. februāris].

3.2.

Darbinieku personīgās īpašības, izglītības līmenis un politiskie uzskati

Dienesta darbiniekiem bija augstas prasības, tāpēc, pieņemot darbā, īpaši tika vērtētas kandidātu spējas, rakstura īpašības, vispārējā izglītība un interese par darbu, norādot, ka „darba ražīgums un sekmes lielā mērā atkarājas no aģenta individuālām spējām".[363] Tāpat īpaša uzmanība tika pievērsta potenciālo drošības darbinieku personīgajām īpašībām. 1924. gada instrukcijā norādīts, ka „aģentam vispirms vajaga būt attapīgam, aukstasinīgam, izturīgam, fiziski un garīgi attīstītam, uzticīgam pastāvošai valsts iekārtai, izgājušam zināmu praktisku dzīves skolu un vajadzības brīdī noteiktam savā rīcībā".[364] 1926. gadā priekšnieks V. Ozoliņš izdeva instrukciju „piemēroto kandidātu novērtēšanas materiālu savākšanai", kurā noteikts, kādiem jābūt Politiskās pārvaldes ierēdņiem un uzraugiem – ar vidusskolas izglītību (vismaz 6 klases), veseliem un fiziski attīstītiem, politiskā, kriminālā un ētiskā ziņā nevainojamiem, no alkohola atturīgiem.[365]

Tāpat darbam pie savu spēju attīstīšanas bija jāturpinās, jau esot dienestā, sevišķi attīstot neatlaidību, attapību, novērošanas spējas, atmiņu („laba atmiņa ir vislabākais līdzeklis pārbaudīt citus cilvēkus, viņiem to nezinot") un dzirdi („tikai smalki attīstīta dzirde palīdz uztvert sarunu nokrāsu uz ceļa, tramvajā un citur un taisīt

363 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 5., 11. lpp.
364 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 10. lpp.
365 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 876a. l,. 614. lp.

no tiem vajadzīgos slēdzienus"). Lai šīs prasmes attīstītu, tika piedāvāti arī vairāki praktizējami vingrinājumi, piemēram, novēršoties no rakstāmgalda, uzskaitīt visas uz tā esošās lietas.[366]

Vispārējās prasmes un izglītība bija arī viens no kritērijiem, lai darbinieku izvirzītu paaugstinājumam amatā, vai tieši pretēji – pazeminināšanai. Piemēram, 1933. gada 8. novembrī, atsaucoties uz Politiskās pārvaldes Gulbenes rajona pārziņa Pētera Matveja izteikto lūgumu, lai viņu pārceļ darbā uz Valmieru, Politiskās pārvaldes priekšnieks norādīja, ka tas neesot iespējams un ierosināja P. Matveju „degradēt" par izmeklēšanas ierēdni. Paskaidrojumā rakstīts, ka „Matvejs ir piemērots tikai izmeklēšanas ierēdņa amatam, ne augstākam. Rajona pārziņa amatam, dienesta takta un vispārējās izglītības trūkuma dēļ, viņš nav piemērots. Gulbenes rajons ir viens no mazākiem rajoniem, bez lielākiem centriem, un vienīgi tikai šinī rajonā viņš kaut kā vēl ar darbu tiek galā, bet dienesta takta trūkums saveda viņu konfliktā ar sabiedrību".[367] 1934. gada 1. aprīlī P. Matvejs atcelts no pārziņa amata un iecelts par Rīgas rajona vecāko uzraugu. Viņš pats šādu soli skaidroja ar to, ka „viņu esot „izēduši" no Gulbenes vietējā sabiedrība" un ka „Zemnieku savienība ar viņu tagad nežēlīgi izrēķinoties".[368]

Svarīga bija arī darbinieku iegūtā izglītība. Piemēram, ir pieejamas ziņas par Politiskās pārvaldes Ārējā dienesta darbinieku izglītības līmeni 1934.–1937. gadā.

Ziņas par Politiskās pārvaldes Ārējā dienesta darbinieku izglītību[369]

	1934. gada 1. janvārī	1935. gada 1. janvārī	1936. gada 1. janvārī	1937. gada 1. janvārī
Nepabeigta augstākā	14	24	21	24
Pabeigta vidusskolas izglītība	20	27	31	35
Nepabeigta vidusskolas izglītība	30	32	33	31
Pabeigta pilnas pamatskolas izglītība	24	25	23	23
Nebeigta pilnas pamatskolas izglītība	9	9	9	9
Policijas skolu beigušie	2	2	2	5

366 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 12., 13. lpp.
367 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 3923. l., 30. lp.
368 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 3923. l., 34., 35. lp.
369 Autoru sastādīta pēc: LVVA 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 40. lpp.

Izglītība dažādu apmācību un kursu formā turpinājās arī pēc darba attiecību uzsākšanas. Piemēram, 1926. gadā divu nedēļu dienesta kursus beidza trīs Politiskās pārvaldes Liepājas rajona ierēdņi.[370] Kopumā 20. gadsimta 20.–30. gados dienests veica dažāda rakstura izglītojošo darbu (komandējumi, dažādas instruktāžas u. c.), jo bez tā nebija iedomājama darbiniekiem uzticēto pienākumu izpilde. Dienesta mērķis bija nodrošināt uzticētajiem pienākumiem atbilstošus un zinošus darbiniekus, kas ļautu efektīvāk uzturēt valsts iekšējo drošību. It īpaši būtiski tas bija 30. gadu otrajā pusē, kad valsts apvērsuma rezultātā salīdzinoši potenciāli lielākas briesmas K. Ulmaņa autoritārā režīma mierīgai eksistencei bija meklējamas valsts iekšienē. Tādējādi trīsdesmito gadu otrajā pusē pārvaldē tika domāts par darbinieku izglītības un kvalifikācijas līmeņa celšanu.

Apmācības turpinājās arī īsi pirms dienesta likvidēšanas. 1940. gada pirmajā pusē Iekšlietu ministrija rīkoja ierēdņu kursus Kongresa namā, Rīgā, Amatu ielā 6, kurus apmeklēja arī dienesta darbinieki. Kursu apmeklētāju saraksti rāda, ka tajos piedalījušies dažādu ieņemamo amatu pārstāvji, sākot no rajona priekšniekiem un beidzot ar policijas kārtībniekiem.

Ierēdņu kursu programma.
Rīga, 1940. gada janvāris, marts[371]

Laiks	Referāta nosaukums	Referents
1940. gada 10. janvāris	Vīrestības stāja	Kapteinis J. Students
1940. gada 17. janvāris	Vēstures posma noslēgums (Vēsturiskas piezīmes pie repatriācijas)	Profesors A. Tentelis
1940. gada 17. janvāris	LDC darbs un uzdevumi	Direktors A. Šmits
1940. gada 24. janvāris	Cenu kārtošanas uzdevumi	Cenu inspektors A. Elpers
1940. gada 24. janvāris	Rīgas celtniecības seja (Enciklopēdisks pārskats ar gaismas bildēm)	Prof. A. Krūmiņš
1940. gada 31. janvāris	Latvju zemnieku gaitas laiku maiņās	Doc. B. Ābers
1940. gada 6. marts	Valsts aizsardzības celšana	Pulkvedis J. Streipa
1940. gada 12. marts	Pašvaldību uzdevumi pilsētu apgādē	J. Vāgners
1940. gada 13. marts	Rūpniecības nozīme mūsu saimniecības dzīvē	Direktors J. Švanks
1940. gada 13. marts	Latviešu glezniecība	O. Saldavs
1940. gada 15. marts	Jelgavas Lauksaimniecības akadēmija	Rektors P. Kreišmanis

370 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 35. lp.
371 Autoru sastādīta pēc: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 601., 604., 605. lp.

Programmas saturs norāda uz K. Ulmaņa autoritārā režīma aktuālajām saimnieciskajām iezīmēm un pat grūtībām[372] un, iespējams, sagatavoja Politiskās pārvaldes darbiniekus tam, kā minēto tēmu kontekstā pareizi reaģēt uz sabiedrības noskaņojumu.

Darbinieku izglītības un apmācības nepieciešamību raksturo apstāklis, ka ikdienā, izpildot dienesta uzdevumus, nereti nācās saskarties ar potenciālo politisko oponentu izvērsto konspirāciju un mēģinājumiem pret to cīnīties. Piemēram, 1924. gada instrukcijā atsevišķa nodaļa veltīta dažādu šifru un kodu izpratnei un veidiem, kā tiek pārsūtītas šādas ziņas. Dienesta darbiniekiem bija jāprot atšifrēt dažādas ziņas, kas bija „grūts un dažreiz pat neizvedams uzdevums un no tā izpildītāja prasa ievingrināšanos, daudz pūļu, neatlaidību, saprātu un apķērību".[373]

Dienesta darbinieki nedrīkstēja būt politisko partiju vai organizāciju biedri. V. Alps gan apgalvo, ka Politiskajā apsardzē 1921. gadā strādājis kāds kreisām partijām piederošs Satversmes sapulces loceklis „Š".[374] Tāpat līdzīgā kontekstā jāmin arī pēdējā dienesta priekšnieka J. Fridrihsona iecelšana amatā valsts apvērsuma priekšvakarā un tuvās attiecības ar Latviešu Zemnieku savienību.[375]

Par dienesta personālsastāva politiskajiem uzskatiem 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē kritisku viedokli savās atmiņās paudis sociāldemokrāts F. Cielēns. Viņš norāda, ka Politiskās pārvaldes priekšnieks V. Ozoliņš „stāvēja tuvu demokrātiskam centram [centriska politiskā partija], tomēr [Marģers] Skujenieks [Ministru prezidents un reizē iekšlietu ministrs no 1926. līdz 1928. gadam] nevarēja pilnībā uzticēties politiskās slepenpolicijas aparātam, jo tur pa ilgiem gadiem bija iesēdušies tikai labā spārna cilvēki".[376] Šāds vērtējums būtu jāuztver ar zināmu piesardzību, ņemot vērā arī paša F. Cielēna kreisi politiskos uzskatus, tomēr tajā pašā laikā, kā M. Skujenieka Ministru kabineta ārlietu ministrs (laika posmā no 1926. līdz 1928. gadam) F. Cielēns bija labi informēts arī par iekšpolitiskām norisēm un attiecīgo resoru darbību.

---

372 Plašāk par režīma saimniecisko politiku un tās problēmām skatīt: Stranga, A. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika. 1934–1940.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 269 lpp.

373 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 90., 91. lpp.; Ziņu atšifrēšanā Drošības dienests sadarbojās arī ar Zinātniskās tiesībekspertīzes kabinetu.

374 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos.* Rīga: LARO, 2006, 48. lpp.

375 *20. gs. Latvijas vēsture II: Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Bērziņš, V. (red.). Rīga: LU Latvijas Vēstures Institūts, 2003, 590. lpp.

376 Cielēns, F. *Laikmeta maiņā. 2. sēj.* Līdinge: Momento, 1963, 307. lpp.

3.3.

Darba vides raksturojums

Darba apstākļi, it īpaši 20. gadsimta 20. gados, bija problemātiski, ko noteica gan vispārējā kara un pēckara atmosfēra, gan dienesta specifika. To apliecina daudzi priekšniekiem un iestādes vadībai iesniegtie dažāda rakstura darbinieku ierosinājumi un ieteikumi rīcībai, aktualizējot dažādas problēmas un meklējot efektīvus risinājumus. 1921. gada izdotie noteikumi paredzēja, ka „sūdzības par amata personu nepareizu rīcību pie izmeklēšanas var iesniegt Politiskās apsardzības priekšniekam", kā arī „attiecībā uz pretlikumīgu rīcību, arī attiecīgiem tiesu prokuroriem".[377] Dienesta darbinieki, redzot reālo situāciju, bija spējīgi to novērtēt un ierosināt darbības moduli, kas ļautu novērst nelikumības un stiprinātu iekšējo drošību un sabiedrības uzticību valstij.

No dienesta darbiniekiem tika prasīta ne tikai spēja orientēties šauros izmeklēšanas jautājumos, bet arī saredzēt kopējo situāciju valstī, analizēt dažādus procesus un apstrādāt lielu informācijas apjomu. Tika noteikts, ka „darbības paņēmienu psiholoģiskā izsmalcinātība uzliek par pienākumu darbiniekiem būt modriem attiecībā uz visām valsts dzīves ārējām un iekšējām parādībām".[378]

Dienesta sekmīga darbība nevarēja būt iedomājama bez disciplīnas ievērošanas. Šajā kontekstā atsevišķi aplūkojami iekšējie un ārējie dienesta darbinieki. Iekšējiem disciplīnas prasības galvenokārt saistījās ar

[377] LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 25. lp.
[378] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 5. lpp.

precīzu, korektu un savlaicīgu dokumentācijas sagatavošanu, ko reglamentēja dažādas iekšējās darbības instrukcijas. Šādas disciplīnas prasības, protams, bija saistošas arī ārējiem darbiniekiem, taču viņu darba specifikai nozīmīgas bija arī sevišķās prasības un jo īpaši konspirācijas ievērošana.

Konspirācija jeb „apslēpta darbība" bija viena no svarīgākajām dienesta prasībām, un bija noteikts, ka „darbiniekiem jābūt ļoti uzmanīgiem, lai ienaidnieks, ar kuru vedama neatslābstoša cīņa, neko nedabūtu zināt par Politiskās apsardzes darbību un tās darbiniekiem". Dienesta darbiniekiem bija aizliegts bez sevišķas vajadzības runāt par savu darbu, viņu identitāte tika turēta slepenībā un atklāta tikai ārkārtas gadījumos, tika noteikts, ka darbiniekiem, izņemot atklātībā esošās amatpersonas, vēlams darboties zem pieņemta vārda un aģentiem ieteicama arī maskēšanās. 1924. gada instrukcijā sniegti trīs galvenie principi konspirācijas ievērošanā:

1) svešam vairāk izprasīt, mazāk stāstīt,
2) nevienam (izņemot priekšniecību) nedz slepeni, nedz zem goda vārda nestāstīt noslēpumu; ja arī draugs – neuzticēt neko lieku,
3) runāt ne to, ko zina, bet to, kas nepieciešams.[379]

Tomēr ne vienmēr slepenība tika ievērota. To noteica divi apstākļi – katra darbinieka individuālās iemaņas un kopīgā iestādes politika un darbība. 1920. gada nogalē Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē vadītājs O. Ivansons rakstīja Politiskās apsardzes priekšniekam: „Paziņoju, ka uzraugi bieži runā un ļoti nemierā par to, ka Rīgā galvenā nodaļā netiekot ieturēta konspirācija", norādot, ka sabiedrībai esot zināmi visi uzraugu īstie vārdi, arī slepeno ziņotāju vārdi pa daļai zināmi un ka visi dienesta darbinieki zināmi lieliniekiem.[380]

Noprotams, ka arī turpmāk jautājums par konspirācijas ievērošanu bija aktuāls. Piemēram, 1921. gada 13. jūnijā Daugavpils rajona pārzinis Jānis Sausais, norādot uz nepilnībām konspirācijā, raksta: „Man padotie uzraugi [..] visā rajonā ir pārāk labi pazīstami, tāpēc tad no tiem jau laikus piesargājoties un izvairoties. Atrodu, ka tas patiešām no vienas puses ir taisnība, tas ir uz aģentu pazīšanu no vietējiem iedzīvotājiem. Lielāko daļu no tiem pazīst ne tikai personīgi, bet pat zina viņu pseidonīmus un dažiem arī uzvārdus." J. Sausais norāda, ka šī situācija apgrūtina rajona darbību un kā risinājumu ierosina darbinieku rotāciju, aizmainot uz citām vietām daļu viņa padotībā esošo aģentu un vietā piesūtot citus. Šādam ierosinājumam piekrita Politiskās apsardzes vadība, un tika veikta darbinieku rotācija.[381] Un tā paša gada jūlijā arī P. Martinsons norādīja uz nepieciešamību ievērot slepenību: „Politiskās apsardzības pārvaldē ienākušas ziņas, ka politiskos

379 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 8.–10. lpp.
380 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 110. lp.
381 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 283. lp.

apsardzības rajonos netiekot pienācīgi ievērota konspirācija kā par lietu izmeklēšanas gaitu, tā arī par speramiem soļiem un liecinieku ziņojumiem. Šāda paviršība un nolaidība nav pielaižama Politiskās apsardzības darbībā, jo caur to tā nevar gūt sekmes. Ievērojot to, lieku priekšā stingri raudzīties uz to, ka rajona darbinieki vienmēr ievērotu konspirāciju un ne sarunās, ne arī uz lūgumiem neizpaustu dienesta noslēpumus."[382]

Darbiniekiem bija aizliegts formas tērpā vai ar ārējās atpazīšanās zīmēm piedalīties politiska rakstura pasākumos.[383] Un kopumā par amata pienākumu pārkāpšanu „Politiskās apsardzības amata personas ir saucamas pie atbildības uz vispārīgiem pamatiem caur tiesu vai administratīvā kārtībā".[384]

1923. gada augustā tika dots rīkojums visiem uzraugiem, vecākiem uzraugiem un izmeklēšanas ierēdņiem iesniegt atlūgumus ar 1923. gada 1. septembri. Līdz ar atlūgumiem bija iesniedzami lūgumi uzņemšanai darbā, kurā norādīts, nevis personas īstais, bet gan pieņemtais vārds, jo dienesta vadība „konspirācijas labā atrod par vēlamu, ka ārējie darbinieki darbojās zem pieņemtiem vārdiem".[385] Piemēram, 1923. gada 19. oktobrī Politiskā apsardze saņēma divus vienādā rokrakstā rakstītus iesniegumus ar lūgumu pieņemt darbā – vienu no Hugo Mērnieka, bet otru no tās pašas personas ar pieņemtu vārdu Kārlis Krastiņš.[386] Tomēr dienesta darbinieki jau pirms 1923. gada bieži darbojās ar pieņemtu vārdu. Piemēram, Politiskās apsardzes Rēzeknes rajona uzraugs Arturs Krūmiņš 1922. gadā darbojās ar pieņemtu vārdu „Siliņš".[387]

Sekmīgai darba nodrošināšanai vadība bija tiesīga savā pakļautībā esošos darbiniekus norīkot darbam citā dienesta struktūrvienībā. Tā bija vēl viena dienesta specifika, kas bija jāņem vērā. Parasti šādas pārmaiņas bija negaidītas, tās ietekmēja darbinieka personīgo dzīvi un materiālos apstākļus. Piemēram, 1921. gada martā darbu Politiskajā apsardzē Rīgā kā izmeklēšanas ierēdnis sāka Jānis Sausais (iepriekš 4. Rīgas kājnieku pulka virsleitnants). Neilgi pēc tam, 5. martā, J. Sausais pārcelts darbā uz Daugavpili rajona pārziņa amatā. Bija jāmaina dzīvesvieta no Rīgas uz Daugavpili. 1921. gada novembrī J. Sausais otro reizi bija spiests mainīt dzīves vietu, jo viņš tika iecelts par Rēzeknes rajona pārzini. Pats viņš raksta, ka tā kā „pārcelšana notika bez manas vēlēšanās un nāca priekš manis negaidīti un pie tam tā bija izpildāma bez kavēšanās, tad man caur to cēlās lielāki izdevumi".[388]

---

382 LVVA, 3235., 1/9. apr., 7. l., 104. lp.

383 *Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem*. Rīga: Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments, neoficiāls izdevums, 1938, 23., 24., 135. lpp.; Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem*. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 121. lpp.

384 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 25. op. lp.

385 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 101. lp.

386 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 700. l., 4., 42. lp.

387 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 599. l., 12. lp.

388 Jāņem vērā, ka personas lietā nav norādīts, ka J. Sausais uz Rēzekni tiešām būtu pārcēlies; LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 510. l., 30., 31. lp.

Dienesta darbinieku savstarpējās attiecības definētas 1924. gada instrukcijā, kurā uzsvērts, ka savā starpā ievērojama „vislielākā solidaritāte un biedriskums, kas dibinās uz savstarpēju izpalīdzēšanos un uzticību". Tajā pašā laikā savstarpējo attiecību kontekstā uzsvērti vēl divi principi. Norādīts, ka jaunajiem darbiniekiem jāievēro vecāko, pieredzējušāko biedru dotie norādījumi, jāmācās „cienīt vecāko praksi un piedzīvojumus", bet tajā pašā laikā „nevajag neapzinīgi pieķerties vecāko aizrādījumiem". Un otrs – atzīmēts, ka jāņem vērā apstāklis, ka „ienaidnieks" centīsies iefiltrēt dienestā savus darbiniekus – vai nu kā jaunos darbiniekus, vai pārvilinot jau esošos. Tāpēc nav vēlams, ka dienesta darbinieki „bez sevišķas vajadzības stāstītu cits citam par savu darbu". Tāpat tiek uzsvērts, ka saziņā ar priekšniecību ievērojama pilnīga atklātība un „ziņojumos priekšniecībai jāraksta kaila patiesība, bet nevis pārsteidzošas fantastiskas lietas, ar nolūku pacelties pāri citiem, vai citādi kā atšķirties".[389]

Dienesta darbiniekiem gan dienestā, gan ārpus tā bija jārīkojas adekvāti un ieturēti. 1921. gada decembrī P. Martinsons norādīja, ka „lai varētu sekmīgi darboties uz vietām, Pārvalde liek priekšā stingri raudzīties uz Jūsu rīcībā atrodošamies darbinieku uzvešanos, atzīmējot katru nepielaižamu rīcību no darbinieku puses un ziņot par to Pārvaldei. Bez tam Pārvalde tura par vajadzīgu aizrādīt, ka Jums jāpieliek visas pūles alkohola lietošanas apkarošanai darbinieku vidū, kas līdz šim bija par iemeslu dažādiem nepielaižamiem starpgadījumiem rajonā".[390] Jāmin, ka alkohola lietošana (tai skaitā pārmērīga alkohola lietošana), neraugoties uz vairākkārtējiem drošības dienesta vadības aizrādījumiem, bija izplatīts netikums darbinieku vidū, sevišķi pēckara gados – 20. gadsimta. 20. gadu pirmajā pusē. Piemēram, 1925. gada 29. novembrī kārtības policija Rēzeknē uz ielas atrada „zemē guļot līdz nesamaņai piedzērušā stāvoklī" Politiskās pārvaldes Rēzeknes rajona uzraugu Kārli Bērziņu un viņu, dzēruma izgulēšanai, ievietoja policijas iecirknī. Turklāt atbrīvošanas laikā K. Bērziņš „nepieklājīgi izturējies". Politiskās pārvaldes priekšnieks Voldemārs Ozoliņš šādu uzvedību atzinis par „valsts ierēdņa un iestādes cieņu degradējošu" un K. Bērziņu sodījis ar stingru rājienu, atzīmējot, ka atkārtota pārkāpuma gadījumā K. Bērziņam draud trīs dienas ilgs arests, bet, trešo reizi izdarot pārkāpumu – atlaišana no dienesta.[391]

Tāpat arhīva dokumentos atrodama virkne ziņu par cita veida pārkāpumiem. Piemēram, Daugavpils rajona vecākais uzraugs Aleksandrs Bērziņš 1926. gadā tika apsūdzēts par to, ka, izmantodams dienesta stāvokli „vairākas reizes uzturējis miesīgus sakarus" ar kādu vilcienā „personības noskaidrošanai" aizturētu sievieti, kas pierādīts ar vairāku liecinieku liecībām.[392] Disciplīnas pārkāpumus, it īpaši 20. gados, varētu skaidrot ar jauno darbinieku, kuri acīmredzot nāca no militārā resora, pieņemšanu dienestā. Bija vajadzīgs adaptācijas laiks, lai jaunie darbinieki, kas reiz bijuši karavīri, spētu pierast pie atbilstošām darba metodēm un uzvedības miera laikā.

---

389 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 9.–12. lpp.
390 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 151. lp.
391 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 739. l., 13. lp.
392 Skatīt: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 719. lp.

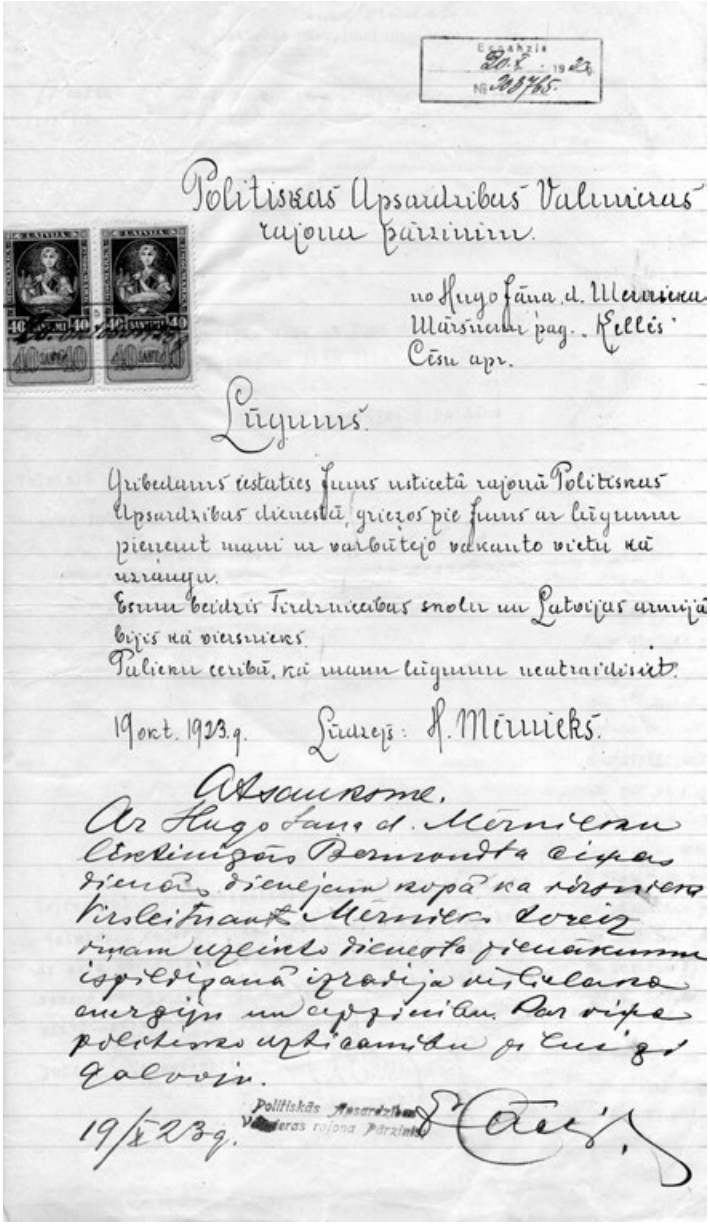

Politiskās Apsardzibas Valmieras rajona pārvaldei.

no Hugo Jāņa d. Mērnieka
Mārsnēnu pag., Kellēs
Cēsu apr.

Lūgums.

Zemākais ēstaties jums uzticētā rajonā Politiskās Apsardzibas dienestā, griezos pie jums ar lūgumu pieņemt mani uz varbūtejo vakanto vietu kā uzraugu.
Esmu bēdrs Tēvzemēs Brīvibas sholu un Latvijas armijā bijis kā virsnieks.
Paliekam cerībā, ka manu lūgumu neatraidīsit.

19 okt. 1923.g. Lūdzejs: H. Mērnieks.

Atsauksme.
Ar Hugo Jāņa d. Mērnieku Aizkinzēs Bernandta ceļa dienās dienejam kopā ka virsnieku. Virsleitnants Mērnieks darīja viņam uzdotos dienesta pienākumus ispildīgaņā izrādīja nu Latvijas enerģiju un apņēmibu. Par vīpa politiskās apsardzibas darbinieku ir lūgs galvojis.

19/X 23g.

Politiskās Apsardzibas Valmieras rajona Pārvalde

Hugo Mērnieka *alias* Kārļa Krastiņa iesniegums ar lūgumu pieņemt darbā Politiskajā apsardzē. 1923. gada 19. oktobris.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 700. l., 1., 4., 42. lp.

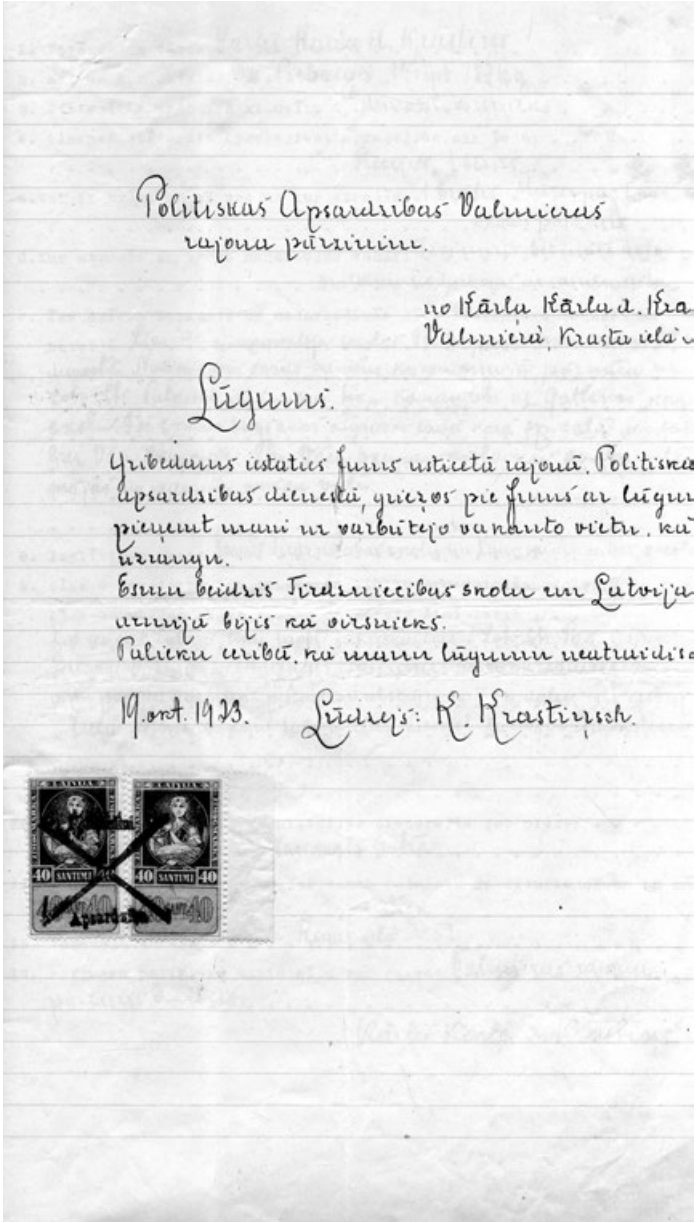

Politiskas Apsardzibas Valmieras
rajona pārzinim.

no Kārļa Kārļa d. Kra
Valmierā, Krasta ielā

Lūgums.

Ierēdnums ieteicies šinis uzticetā rajonā. Politiska
apsardzibas dienestā, ņemot pie šinis ar lūgu
pieņemt mani no varbūtejo vakanto vietu, kā
uzraugu.
Esmu beidzis Tirdzniecibas skolu un Latvija
armijā bijis kā virsnieks.
Paliekot cerībā, ka manu lūgumu neatmidis

19. okt. 1923. Lūdzejs: K. Krastiņsch.

Kārļa Krastiņa *alias* Hugo Mērnieka iesniegums ar lūgumu pieņemt darbā Politiskajā apsardzē. 1923. gada 19. oktobris.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 700. l., 1., 4., 42. lp.

Katram darbiniekiem bija izdota dienesta apliecība, kurai visu laiku bija jāatrodas pie tās īpašnieka. Šobrīd zināmas vairāku veidu dienesta apliecības, kuras izsniegtas dienesta darbiniekiem. Pirmās – uz parasta papīra iespiestas (dažkārt ņemot vērā vispārēju papīra trūkumu, tika izmantota jau apdrukāta papīra otrā puse), bez personas fotogrāfijas, izsniedza Valsts drošības departamenta darbiniekiem. Politiskā apsardze izstrādāja jaunas apliecības, kuras iespieda, sākot no 1920. gada. Tajās apdrukāta bija viena puse, kurā bija norādīts darbinieka vārds, ieņemamais amats un fotogrāfija[393], katrai apliecībai tika piešķirts atsevišķs numurs, kā arī priekšnieka paraksts un zīmogs. Politiskā pārvalde pārņēma iepriekšējās apliecības paraugu, atbilstoši situācijai mainot iestādes nosaukumu, bet vēlāk apliecības drukāja salokāmas uz pusēm un cietos vākos. Saņemot jauna parauga dienesta apliecību, ko izgatavoja, sākot no 1934. gada, iepriekšējās bija jānodod.[394] Jaunās apliecības vizuāli atšķīrās, bija izmērā mazākas un apdrukātas no abām pusēm, bet sniedza to pašu informāciju, ko iepriekšējās.

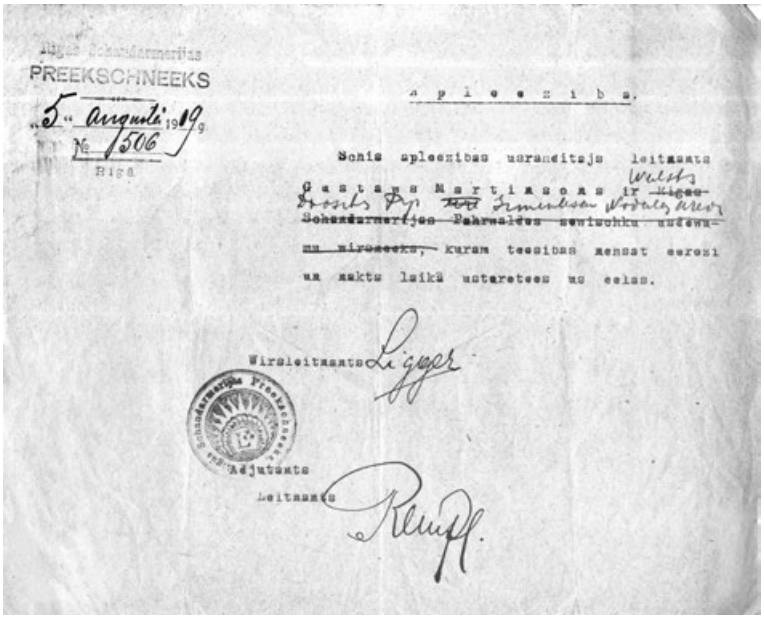
Rīgas Žandarmērija
PREEKSCHNEEKS
„5" augustā 1919 g.
№ 506
Rīga

a p l i e c i b a.

Šonis apliecības uzrādītājs leitnants Gustavs Martinsons ir ~~Rīgas Žandarmērijas Pārvaldes sevišķu uzdevumu virsnieks,~~ kuram tiesības nēsāt ieroci un rakstu laikā uzturēties uz ceļiem.

Virsleitnants Liģģer

Adjutants

Leitnants

Rīgas žandarmērijas priekšnieka Jāņa Liģera-Liggera izdota apliecība leitnantam Gustavam Martinsonam ar labojumu no „Rīgas žandarmērijas pārvaldes sevišķu uzdevumu virsnieks" uz „Valsts drošības departamenta Izmeklēšanas nodaļas ierēdnis". Rīga, 1919. gada 5. augusts.
LVVA, 3235. f., 1/20. apr., 58. l., 39. lp.

[393] Bieži vien, mainot darbinieka apliecību, jauna fotogrāfija netika uzņemta, bet gan izmantota vecā, to izplēšot no iepriekšējās apliecības un pārlīmējot.
[394] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 587. l., 34. lp.

RIGĀ, 19 oktobrī 1922 g.

L. R.
IEKŠLIETU MINISTRIJA
Politiskā Apsardziba
Dienesta apliecība
№ 229367

Šis apliecibas uzrāditajs ir Iekšlietu Ministrijas Politiskās Apsardzibas
priekšnieka palīgs

un viņam ir tiesiba nest pie sevis ieročus.
Visas civil- un kara iestādes uzaicinu, būt piepalidzigam
Kārtiņam
pie viņa dienesta pienākumu izpildīšanas.

Uzvārds: Kārtiņš
Vārds: Jānis

Politiskās Apsardzibas Priekšnieks: Martinsons
Sekretārs:

A/S. J. A. Kukurs, Rigā.

Politiskās apsardzes priekšnieka palīga, vēlāk priekšnieka vietas izpildītāja Jāņa Kaktiņa dienesta aplīecība, izdota 1922. gadā.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 363. 75. lp.

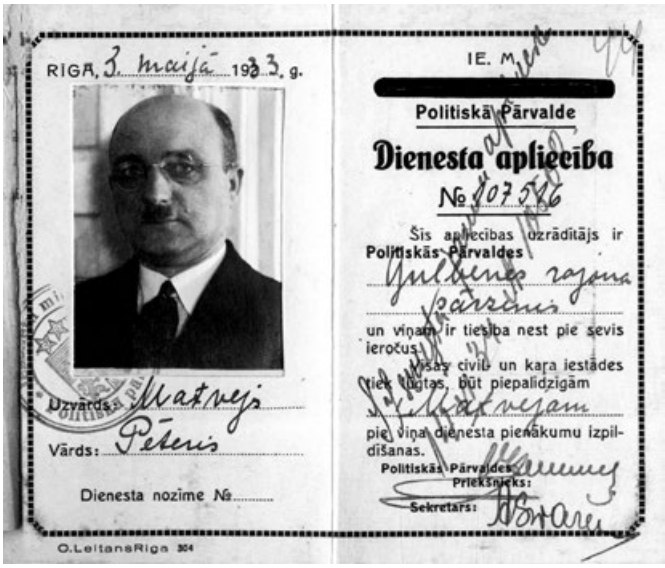
RIGĀ, 3. maijā 1933. g.

IE. M.
[redacted]
Politiskā Pārvalde
Dienesta apliecība
№ 307526

Šis apliecibas uzrāditājs ir Politiskās Pārvaldes
Gulbenes rajona
pārzinis

un viņam ir tiesiba nest pie sevis ieročus.
Visas civil- un kara iestādes tiek lūgtas, būt piepalīdzīgām
Matvejam
pie viņa dienesta pienākumu izpildīšanas.

Uzvārds: Matvejs
Vārds: Pēteris

Dienesta nozīme №

Politiskās Pārvaldes Priekšnieks:
Sekretārs:

O.LeitansRiga 304

Drošības dienesta darbinieka Pētera Matveja dienesta apliecība, izdota 1933. gadā.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 392. l., 44. lp.

Politiskās pārvaldes Rēzeknes rajona izmeklēšanas ierēdņa Alfrēda Fimbauera dienesta apliecība, izdota 1934. gadā.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 587. l., 52. lp.

Dienesta apliecībai klāt bija pievienots arī iekšlietu ministra apstiprināts žetons, jeb 1922. gadā Politiskās apsardzes vajadzībām izgatavotas īpašas krūšu zīmes.[395] Krūšu zīmē attēlots Latvijas Republikas mazais ģerbonis, aiz kura atrodas saišķis ar rīkstēm, kurās iesprausts cirvis (*fascio littorio*). Virs cirvja un vairoga atradās trīs zvaigznes. Krūšu zīmē tika izmantoti jaunās valsts nacionālie simboli – ģerbonis, trīs zvaigznes, kā arī rīkstes saišķis ar cirvi jeb fascijs, kura izcelsmes vieta ir Senā Roma un tas simboliski cieši saistīts ar sardzes funkciju.

Krūšu nozīmes izgatavoja graviera Frīdriha Vilhelma Millera (*Müller*) darbnīcā pēc Aģentūras vadītāja Alfrēda Bērziņa[396] pasūtījuma.[397] Interesanti, ka saskaņā ar Politiskās apsardzes vecākā uzrauga ziņojumu „Saimniecības daļas vadītājam nav nekādu rakstu, nedz norādījumu, cik izgatavots nozīmju un kāds skaits”.[398] Turpmākos pāris gadus līdz 20. gadsimta. 20. gadu vidum Politiskā apsardze sarakstē ar struktūrvienībām rajonos centās apzināt izsniegto nozīmju skaitu un darbiniekus, kas tās saņēmuši. Katrai nozīmei bija savs numurs, kas gadījumā, ja tā

[395] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 138. lp.
[396] Par A. Bērziņa darba gaitām politiskajā policijā skatīt: LVVA, 3235. f., 1/2 apr., 570. l., (A. Bērziņa lieta), 30 lp.
[397] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 204. lp.
[398] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 204. lp.

tiktu pazaudēta, ļautu identificēt personu, kam tā izsniegta. Darbiniekam, atstājot dienestu, krūšu nozīme bija jānodod, lai to nosūtītu uz pārvaldi Rīgā.

Darbam dienestā bija sava specifika, darbiniekiem bija jābūt sagatavotiem neparedzētiem gadījumiem un operatīvai rīcībai. Jau policijas un cietumu dienestā strādājošajiem saistošajos noteikumos bija paredzēts, atļaut uzlikt ārpus rindas dežūras vai norīkot uz posteni vai sardzi.[399] Dienests nebija izņēmums, kaut arī ikdienā darbinieki dežurēja pēc iepriekš sastādīta grafika. Jāpiebilst, ka dežūras bija arī nedēļas nogalēs un svētku dienās.[400] Jau 20. gadsimta 20. gadu pirmajā pusē tika noteikts, ka dienesta uzraugiem, kā arī to tiešajiem vadītājiem (piemēram, Izmeklēšanas nodaļas un Aģentūras darbiniekiem) „katru vakaru no plkst. 9 līdz 11 obligatoriski būt pārvaldē".[401] Garas darba stundas bija ikdiena.

Jau 20. gadu sākumā Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē vadītājs O. Ivansons skaidroja, ka visu darbu iespējams izdarīt tikai ar grūtībām, strādājot vēlos vakaros.[402] Dežūras varēja uzlikt arī kā disciplināru sodu, piemēram, par patvaļīgu prombūtni no dienesta.[403] Turklāt ilgāk par noteikto darba laiku bieži strādāja ne tikai ārējie darbinieki, bet arī iekšējie. Piemēram, 1938. gadā Triju Zvaigžņu ordenim izvirzīja Politiskās pārvaldes darbvedi Annu Doredu. Lai gan viņa netika apbalvota, pamatojumā cita starpā rakstīts: „Bieži gadās, ka kancelejas darbu nav iespējams veikt darba laikā, kamdēļ viena otra stunda jāstrādā ārpus darba laika, ko viņa ar prieku dara." [404] Tomēr darbinieki visumā ievēroja darba laiku. Piemēram, Politiskās apsardzes Liepājas rajona priekšnieks 1922. gada 18. septembrī „pirmo reizi konstatē, ka ierēdņi nokavē ierašanos darbā",[405] apliecinot, ka tā nav ierasta prakse.

P. Martinsons par dienesta darbu 1922. gada novembrī rakstīja: „Politiskās apsardzības darbs krasi atšķiras no citu iestāžu darba, jo Politiskās apsardzības ierēdņi, izpildot savus dienesta pienākumus, nekad nerēķinās ar faktisko 6 stundu darba laiku, bet ierodas vienmēr darbā, kad tas vien ir vajadzīgs, neskatoties uz laiku." [406] Turklāt jāatzīmē apstāklis, ka dienesta darbiniekiem arī ārpus darba laika bija jābūt modriem savu uzdevumu izpildē. 1924. gada instrukcijā rakstīts: „Aģents pēc savas darbības veida savu dienestu izpilda vienmēr, t. i., viņš nepalaiž garām nevienu aizdomīgu apstākli, lai tas būtu sabiedrībā vai kur citur privātā dzīvē." [407]

---

399 Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem*. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 119. lpp.
400 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 112. lp.
401 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 9. lp.
402 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 151. lp.
403 Piemēram, vecākais uzraugs Ērdmanis (Rīga) saņēmis šādu sodu par „laikus neziņotu slimošanu, kamdēļ atradies prom no darba pienākumiem". LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 20. lp.
404 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 637. l., 35. lp
405 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 19. lp.
406 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l., 213. lp.
407 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 13. lpp.

DARBA RISKA FAKTORI

Dienesta darbinieku pienākumi un darba specifika noteica pastāvīgu atrašanos paaugstinātas bīstamības un pat dzīvību apdraudošos apstākļos. Vēsturnieks E. Andersons norāda, ka 20. gadsimta 20. gados nepārtrauktās bruņotās sadursmēs ar ienaidniekiem dienests cieta ievērojamus darbinieku zaudējumus.[408] 1939. gada 26. jūnijā Politiskās pārvaldes priekšnieks J. Fridrihsons informēja, ka, izpildot dienesta uzdevumus, krituši pieci dienesta darbinieki. Visi – 1920., 1921. gadā.[409] Pirmais kritušais bija Jānis Arājs, miris 1920. gada aprīlī. Pirms darba dienestā J. Arājs dienēja Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļā kā jaunākais aģents.[410]

1920. gadā naktī no 24. uz 25. novembri tika nošauts Politiskās apsardzes (iepriekš dienējis arī Valsts drošības departamentā) vecākais uzraugs Alfons Štrohs, ko domājams izdarījis „sen meklēts Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas kasieris Zommers-Zviedris". Vainīgais izbēdzis, un Politiskās apsardzes priekšnieks visiem rajoniem „uzdevis spert visenerģiskākos soļus viņa uzmeklēšanai un nogādāšanai Politiskā apsardzē".[411]

Vairāk par A. Štroha slepkavību lasāms vēlāk sastādītā atzinumā: „1920. gadā naktī no 24. uz 25. novembri ap p[u]lkst[e]n 24.00, novērojot atejošo uz Liepāju Rīgas Galvenā stacijā vilcienu, [Štrohs] uzzīmējis kādā no šī vilciena kupejām sen meklējamo Latvijas neleg[ālās] kom[unistiskās] partijas centrālkomitejas kasieri Zommeru-Zviedri. Zommers uzrādījis Alfonam Štroham Latvijas pasi uz Kubdanča vārda. Zommers, redzēdams, ka viņu Štrohs uzzīmējis par meklējamo, pēkšņi izrāvis no kabatas revolveri un turpat vagona kupejā uz Štrohu 3 reizes izšāvis, trāpīdams to nāvīgi krūtīs. No ievainojuma Štrohs uz vietas miris. Neskatoties uz to, ka vagona kupeja un dzelzceļa piestātnes platforma ir bijusi pārpildīta ar pasažieriem un ka pie kupejas durvīm atradies dzelzceļu policists ar pielādētu šauteni, Zommeram tomēr izdevies izkļūt laukā uz platformas un, skrienot uz Dzirnavu ielas pusi, nozust pūlī."[412] Interesanti, ka drošības dienesta sadursmes, rakstot par „Latviju nacionālās buržuāzijas kundzības laikā" aplūko arī padomju laika vēsturnieki, uzsverot masveida arestus, sadursmes un „politpārvaldes aģentu" agresiju.[413]

1921. gada 25. maijā, izpildot dienesta pienākumus, „no uzbrucējiem-komunistiem" tika nošauti Politiskās apsardzes darbinieki Jānis Ozols un Kārlis Ķimenis. 1938. gadā dienesta atzīmē par šo gadījumu rakstīts: „1921. gada 25. maijā sakarā ar nelegālās komunistu organizācijas Kretuļa komunistiskās-teroristiskās kaujas grupas likvidēšanu apcietināts kāds šīs organizācijas

408 Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 479. lpp.
409 LVVA, 3725. f., 2. apr., 122. l., 11. lp.
410 LVVA, 3725. f., 2. apr., 122. l., 11. lp.
411 LVVA, 3235. f., 1 /2. apr., 8. l., 124. lp.
412 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 406., l., 17. lp.
413 *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām*. Rīga: Zinātne, 1986, 79., 115. lpp.

līdzdalībnieks Eduards Kummermanis, kas dzīvoja Rīgā, Miera ielā 45, dz. 1. Pēc Kummermaņa apcietināšanas viņa dzīvoklī atstāts slazds, kurā dežurējuši Politiskās apsardzības jaunākie uzraugi Kārlis Ķimenis (dzim[is] 1872. gada 15. janvārī) un Jānis Ozols (dzim[is] 1883. gada 7. decembrī). Abu minēto uzraugu dežūras laikā Kummermaņa dzīvoklī ieradusies kāda Vilhelmīne Simanovičs ar grozu, kurā atradusies komunistiska literatūra. Kad minētā Simanovičs aizturēta un nogādāta uz Politisko apsardzību, drīz pēc tam Kummermaņa dzīvoklī ienākusi kāda Olga Ozoliņš, kas nākusi pēc sava mēteļa, kuru Kummermanis no viņas it kā esot paņēmis kādā izrīkojumā Saules dārzā. Pēc Olgas Ozoliņš aizturēšanas Kummermaņa dzīvoklī ieradušies un no uzraugiem Ķimeņa un Ozola aizturēti komunistiskās-teroristiskās kaujas grupas līdzdalībnieki Jātnieks un Upmals. Pēc aculiecinieces izteicieniem, kas atradusies kopā ar aizturētajiem Jātnieku un Upmali Kummermaņa dzīvoklī, tanī laikā, kad uzraugs Ozols rakstīja pie galda ziņojumu savai priekšniecībai par Kummermaņa dzīvoklī apcietinātām personām, viens no aizturētiem esot lūdzis dzert, uz ko uzraugs Ķimenis iegājis virtuvē pēc ūdens, bet tanī momentā viens no apcietinātiem izņēmis no savas kabatas revolveru un ar vienu šāvienu nogalinājis pie galda sēdošo uzraugu Ozolu. Pēc šāviena ieskrējis no virtuves uzraugs Ķimenis, kuru apcietinātais ar otru šāvienu arī nogalinājis. Pēc tam abi apcietinātie, līdzpaņemot vienu nošautā uzrauga Ozola *Nagana* sistēmas revolveru un viņa atnestos dokumentus, rokas granātas un citas mantas, aizbēguši."[414]

Savukārt 1921. gada 21. septembrī nošauts bijušais Politiskās apsardzes izmeklēšanas ierēdnis Roberts Bormanis, kurš iepriekš dienējis Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļā kā izmeklēšanas ierēdnis. R. Bormanis dienestā Politiskajā apsardzē bija no 1920. gada 8. novembra līdz 1921. gada 16. februārim, kad pēc paša vēlēšanās dienestu atstājis. Par R. Bormaņa nāves apstākļiem rakstīts: „1921. gada 21. septembrī ap p[u]lkst[e]n 15.30 no Balvu iecirkņa policijas priekšnieka saņemts telefonisks ziņojums par notikušo slepkavību uz Liepnas-Kupravas ceļa, kur, sakarā ar bruņotu bandītu uzbrukumu bijušajam Politiskās apsardzības darbiniekam Bormanim, pēdējais nošauts."[415] Neraugoties uz to, ka R. Bormanis nogalināts jau pēc dienesta atstāšanas, viņš ir ieskaitīts pie dienesta kritušajiem darbiniekiem.

Darbs dienestā noritēja psiholoģiski smagos apstākļos, bija saistīts ar lielu spriedzi un bieži arī pārpūli. Lai labāk izprastu darba specifiku, aplūkota Politiskās pārvaldes Liepājas rajona vecākā uzrauga Ādolfa Graikstes atvaļināšana. Ā. Graikste Politiskajā apsardzē jaunākā uzrauga amatā pieņemts līdz ar tās izveidi – 1920. gada 1. oktobrī. Iepriekš, no 1919. gada februāra Ā. Graikste dienējis Latvijas bruņotajos spēkos – Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļā un vēlāk Lejaskurzemes rajona Izlūkošanas nodaļā, „sevišķi rosīgi darbojies Bermontiādes

414 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 455. l., 35. lp. LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 500. l., 24. lp.
415 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 399. l., 40. lp.

laikā, kur caur viņa attapīgo rīcību ir apcietināti vairāki Bermonta spiegi". 1921. gada 1. aprīlī paaugstināts par vecāko uzraugu, bet 1922. gada 10. maijā dienestu atstājis un iestājies dienestā Robežpolicijā. 1923. gada 1. jūlijā atgriezies dienestā Politiskajā apsardzē, ieņemot Liepājas rajona vecākā uzrauga vietu. 1930. gadā rakstītajā pieteikumā Triju Zvaigžņu ordenim sniegts šāds Ā. Graikstes darba raksturojums: „Visā savā dienesta laikā Politiskās pārvaldes Liepājas rajonā Grai[k]ste ņēmis aktīvu dalību dažādu nelegālo organizāciju likvidēšanā. Starp citu, uz personīgu iniciatīvu izdibinājis un noskaidrojis Lejaskurzemes apgabala komunistu organizācijas darbību, rezultāts – šīs komitejas likvidācija. 1922. gadā apcietinājis Liepājā Padomju diplomātiskās pārstāvniecības slepeno kurjeru ar lietišķiem pierādījumiem un partijas vēstulēm. Graikste savā vairāk kā desmit gadu darbības laikā ir izdarījis daudz svarīgus pakalpojumus."[416]

1931. gada 3. februārī slimības dēļ („kā slimojošu pāri septiņiem mēnešiem") 34 gadu vecumā Ā. Graikste no dienesta atvaļināts. Slimību izraisījusi nervu trieka, kas Ā. Graiksti „ķērusi" dienesta uzdevumu izpildīšanas laikā. Sīkāk Ā. Graikste[417] gadījumu aprakstījis šādi: „1930. g. 12. jūnijā plkst. 16-os, izpildot dienesta pienākumus – sekojot, pēc Jūsu [Liepājas rajona pārziņa] norādījumiem, atbildīgiem komunistiskās organizācijas dalībniekam gandrīz nepārtraukti diennakti, sākot no 10. jūnija, mani uz Arnolda ielas [Liepājā] pēkšņi ķēra nervu trieka, pie kam tika paralizēta ķermeņa labā puse un es zaudēju kustības spējas. Kā cēlonis triekai bija ārkārtīgā nervu sistēmas pārpūlēšana, sakarā ar ilggadējo darbu Politiskās pārvaldes dienestā un it īpaši pēdējā laikā, t. i., š. g. aprīļa un maija mēnešos, kad nepārtraukti veselu mēnesi intensīvi strādāju pie rajona robežās esošo komunistisko organizāciju likvidēšanas."[418] Pēc negadījuma Ā. Graikste nogādāts Liepājas slimnīcā un vēlāk turpinājis ārstēšanos mājās.

Atzinumu par šo gadījumu, lūdzot Ā. Graikstem nodrošināt iztiku slimošanas laikā, Valsts darbinieku ārstniecības nodaļai sniedza arī Politiskās pārvaldes vadītājs V. Ozoliņš, kas norādīja: „Ņemot vērā to, ka pārvaldes darbs ir saistīts ar pastāvīgiem uztraukumiem un nervu pārpūlēšanu, šis gadījiens ir uzskatāms kā tiešas sekas no nelabvēlīgiem darba apstākļiem [..]."[419] Kaut arī sākotnējās prognozes par Ā. Graikstes atveseļošanos bija optimistiskas, tas nenotika, un viņš no dienesta tika atvaļināts. Turklāt viņa veselības stāvoklis turpināja pasliktināties, un „viņš zaudēja garīgo līdzsvaru", sieva viņu ievietoja Liepājas pilsētas slimnīcas Psihiatriskajā nodaļā, kurā viņš atradās vismaz līdz 1940. gada novembrim. 1931. gada 28. jūlijā Tautas labklājības ministrija, ņemot vērā pensiju komisijas lēmumu, ka Ā. Graikste, „strādājot sevišķi nelabvēlīgos un veselību bojājošos apstākļos, zaudējis darba

416 LVVA, 3235. f., 1 /2. apr., 470. l., 20., 54. lp.
417 Tā kā Ā. Graikstem triekas dēļ bija paralizēta roka un viņš nav varējis rakstīt, viņa vietā aprakstu pierakstījis Politiskās pārvaldes darbinieks Georgs Fimbauers.
418 LVVA, 3235. f., 1 /2. apr., 470. l., 60. lp.
419 LVVA, 3235. f., 1 /2. apr., 470. l., 55. lp.

spējas par 75 procentiem", nolēma turpmākajai iztikai Ā. Graikstem piešķirt valsts pensiju Ls 85,50 mēnesī.[420]

Šādi gadījumi, kad pārpūles dēļ drošības dienesta darbinieki saslima vai pat nomira, bija vairāki. Cits piemērs ir Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona pārziņa Rodiona Mergina sirdstriekas izraisītā nāve 1931. gada 3. maijā. Politiskās pārvaldes priekšnieks Tautas labklājības ministrijai, lūdzot R. Mergina atraitnei piešķirt pensiju, norāda: „Rodiona Mergina nāve bijusi pilnīgā sakarā ar dienesta pārpūlēšanos un pastāvīgu pašuzupurēšanos dienesta laikā."[421]

Dienesta darbiniekus ietekmēja arī vispārējā darba vide un dažādi subjektīvi pārdzīvojumi. Piemēram, 1922. gada 12. februārī Rēzeknes rajona uzraugs Arturs Krūmiņš uzrakstījis zīmīti: „Maniem vecākiem paziņojiet, ka gāju uz šo soli spiests, lai manam vecajam tēvam nebūtu par mani jāsarkst", un otru, kurā raksta, ka ir nevainīgs, „iešāva sev kreisos sānos vienu lodi". A. Krūmiņu aizveda uz slimnīcu, kur viņu neizdevās glābt, un jaunietis 13. februārī mira. Uzrauga motivāciju skaidro rajona pārzinis, kurš norāda, ka A. Krūmiņam bija izvirzītas vairākas apsūdzības, to skaitā kukuļu ņemšanā un sabiedriskās kārtības traucēšanā, un A. Krūmiņš par apsūdzībām ir zinājis. Jau iepriekš A. Krūmiņš uzvedies dienestam neatbilstoši, piemēram, tā paša gada 8. februārī A. Krūmiņš piedzēries un sācis trokšņot viesnīcā, kurā apmeties, un uz ielas izdarījis vairākus šāvienus no revolvera, izdauzījis vairākus logus, sagriezdams rokas un pat draudējis nošaut kādu bankas ierēdni. A. Krūmiņu aizturējusi vietējā policija, kura vēlāk uzlikusi viņam sodu.[422] Jāatzīmē, ka A. Krūmiņa atestācijā, viņam esot Radiotelegrāfa virsleitnantam, sniegts šāds personas raksturojums: „Fiziski attīstīts, vidēji liela auguma; attiecībā uz veselību – ļoti nervozs. Raksturā nevienāds, svaidīgs, alkoholiskus dzērienus lieto, dažreiz neievērodams mēru. Attiecības pret dienesta biedriem labas. Morāliskās īpašības pietiekoši labas. [..] Ņemot vērā slimīgo nervozitāti, kas radusies no lielinieku gūstā pārciestām grūtībām[423], dienestam speciālā daļā nav noderīgs."[424]

Tāpat kā traģisks piemērs minams kāda dienesta darbinieka Kārļa Siliņa liktenis. 1926. gada 29. janvārī „Jaunākās Ziņas" publicēja rakstu ar nosaukumu „Drāma pēc jautri nosvinētas Kārļa dienas", kur minēta 24 gadus vecā vīrieša privātā dzīve, kas novedusi pie viņa pašnāvības, domājams „aiz romantiskiem iemesliem". Pašnāvībās dienā K. Siliņa dzīvoklī ieradušies vairāki draugi, lai kopīgi svinētu viņa vārda dienu. Naktī viņš izgājis no dzīvokļa kopā ar kādu jaunkundzi, lai to pavadītu mājās. Nonākot pie sievietes mājas, abi izšķīrušies, „jo jaunava, vēlā laika dēļ, atteikusies ielaist dzīvoklī". Pēc šī gadījuma K. Siliņš iegājis kādā blakus esošā dzīvoklī, kur ar

420 LVVA, 5213. f., 16. apr., 7623. l., 1., 31. lp.
421 LVVA, 3235. f., 1 /2. apr., 749. l., 34. lp.
422 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 599. l., 12. lp.
423 A. Krūmiņš 1920. gadā Azerbaidžānas teritorijā arestēts un ievietots Rjazaņas, vēlāk Maskavas cietumā, no kurienes atgriezies Latvijā ķīlnieku apmaiņas rezultātā.
424 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 599. l., 4. lp.

revolveri iešāvis sev krūtīs, kur „lode ķērusi krūtis tik bīstami, ka nāve iestājusies pēc acumirkļa".[425] Pašnāvība ir kompleksa parādība, kas saistās ar dažādiem ārējiem un iekšējiem faktoriem. 1920. gadu vidū 13 % no visām pašnāvībām bija izdarītas „romantisku iemeslu dēļ".[426] Iespējams, ka šādu izvēli veicināja specifiskie darba pienākumi politiskajā policijā, bet tā ir tikai spekulācija. Tāpat dienests nodrošināja piekļuvi ierocim, ar kuru K. Siliņš atņēma sev dzīvību.

Lai gan 30. gados un sevišķi pēc K. Ulmaņa apvērsuma dienesta darbinieku prestižs ievērojami pieauga un, karam attālinoties, militāras sadursmes bija kļuvušas retākas, tomēr bija dažādi gadījumi, kad darba laikā vai pēc tā viņi nokļuva neērtās vai pat bīstamās situācijās. Piemēram, 1931. gada martā vietējie komunisti uzbruka Politiskās pārvaldes Liepājas rajonam un „rajona kancelejai un priekšnieka dzīvoklim ar akmeņiem izsita rūtis 4 logiem. Zem logiem, uz ielas [vēlāk] atrod akmenim aptītu sarkanu lupatu ar uzrakstu: „Mēs, Latvijas kompartija, dodam savu atbildi uz jūsu neģēlīgiem meliem. Uz katru jūsu fašistisko teroru atbildēsim ar teroru!"[427]

Līdzīgi tas notika 1933. gadā, kad janvārī, reaģējot uz Friča Gaiļa nāvi, ar akmeņiem tiek izdauzīti Liepājas rajona ēkas logi un viens no akmeņiem ietīts uzrakstā „Nost fašistiskās slepkavības! Mēs savu noslepkavoto biedru atriebsim! LKP". Šis gadījums vēlāk tiek aprakstīts arī sīkāk: „19. janvāra vakarā rajona darbinieki tērzē kancelejā, gaidot rajona priekšnieku atgriežamies no Rīgas. Ugunsdzēsēju sirēna vēsta pilsētai kaut kur ugunsnelaimi. Izmeklēšanas ierēdnis Mergins pie loga smēķē, vēro ielu un divus pusaudžus, kas jau ilgāku laiku stāv ielas otrā pusē un silda rokas bikšu kabatās. „Vajadzētu noiet ar „melno nēģi"[428] un sadot tiem pa kaklu!" – aizdomīgi nosaka izmeklēšanas ierēdnis un aizgriežas no loga. Tikko viņš paspēris pāris soļus – aiz viņa istabā birst akmeņi un izdauzīto logu stikli. Kauc sirēna. Pa ielu aizskrien divi pusaudži. „Laikam uz ugunsgrēku," nodomā rajona priekšnieks, satikdams ceļā aizbēgušos logu dauzītājus."[429]

Savukārt 1935. gadā naktī no 14. uz 15. maiju fiksēts kāds cits starpgadījums. Naktī, ap plkst. 1.00, Politiskās pārvaldes vecākais uzraugs Fricis Smilškalns kopā ar uzraugiem Eduardu Miķelsonu, Oļgertu Zaļaiskalnu un Valfrīdu Ekšteinu pēc darba iegājuši viesnīcā „Rīga", lai paēstu vakariņas, kur pasūtījuši maizītes un pudeli alus. Neilgi pēc tam kāds iereibis vīrietis – Ansis Šnore, kurš jau iepriekš „aizticis apmeklētājus", ieraudzījis Politiskās pārvaldes darbiniekus, nostājies tiem pretim un rādījis mēli. Tā kā iereibušais vīrietis nav sagaidījis reakciju, viņš turpinājis, apvainodams tos vārdiem un teikdams: „Mēs ar Politiskās pārvaldes ierēdņiem

[425] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 6. op. lp.
[426] Plašāk skatīt: Gīle, I. Pašnāvību kultūra Latvijā: Latvijas armijas 1928. gada piemērs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 2018, Nr. 2, 82.–112. lpp.
[427] LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 53., 54. lp.
[428] Domāts steks.
[429] LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 61. lp.

izrēķināsimies!" Tā rezultātā viens no darbiniekiem devies pēc policijas kārtībnieka. Savukārt trīs pārējie izgājuši uz ielas, kur viņiem sekojis Šnore ar kādu citu vīrieti – Rūdolfu Feldbergu. Abi uz ielas uzbrukuši politiskās policijas darbiniekiem, „ķērušies pie kakla un grūstījušies". Pa to laiku atgriezies Ekšteins ar policijas kārtībnieku, un abi vīrieši aizturēti ar mērķi viņus nogādāt policijas iecirknī. Pa ceļam uz iecirkni abi trokšņojuši un saukuši policistus par „ļurbām", bet Elizabetes un Tērbatas ielu krustojumā Feldbergs mēģinājis bēgt. Ar garām ejošu Aizsargu palīdzību viņu izdevies noķert, „pēc tam tas izrādījis stipru pretošanos, sitis ar dūri uz visām pusēm un spēris ar kāju". Abi vīrieši nogādāti policijā, kur R. Feldbergs turpinājis fizisku pretošanos.[430]

Vēlāk, 1935. gada maijā aizturētais R. Feldbergs Iekšlietu ministrijas Administratīvajā departamentā iesniedzis sūdzību par Politiskās pārvaldes darbiniekiem, kuri bez iemesla uzbrukuši, sagrābuši aiz rokām un veduši uz iecirkni. Tā kā viņš nav atpazinis Politiskās pārvaldes darbiniekus, viņš izrāvies, „bet tad svešie viņu nogāzuši zemē un sākuši sist, apskādējot labo aci un zobus". Politiskā pārvalde šo sūdzību izmeklēja un pēc liecību iegūšanas no visām iesaistītajām personām nodeva Rīgas apgabaltiesai, kas lēma, ka „neatrod Politiskās pārvaldes ierēdņu rīcībā dienesta noziedzīga nodarījuma pazīmes".[431]

ALGAS UN FINANSIĀLIE ATVIEGLOJUMI

Pagaidām padziļinātu pētījumu par dienesta darbinieku atalgojumu nav, tādēļ turpmākās rindkopas vairāk kalpo kā ilustratīvi piemēri iestādē pastāvošajam atalgojumu modelim un dažādiem finansiāla rakstura atvieglojumiem. Dienesta darbiniekiem algas piešķīra atbilstoši ieņemtajai amata kategorijai, balstoties civildienesta likumā un citos saistošos normatīvajos aktos.

Zināms, ka, dienot Valsts drošības departamentā, uzraugs Antons Priede laikā no 1919. gada 26. augusta līdz 1919. gada 15. novembrim mēnesī saņēma 350 Latvijas rubļus un piemaksu par ģimenes locekļiem – 35 Latvijas rubļus par personu. Pēc Valsts drošības departamenta likvidēšanas minētais Priede pārgāja darbā Kriminālpolicijas dienestā.[432] Valsts dienests nodrošināja stabilus ienākumus un dažādas sociālās garantijas, kas jo sevišķi vilinošas bija pēckara Latvijā, kur daudzas ģimenes cīnījās ar badu, trūkumu, kā arī valstī valdīja augsts bezdarba līmenis. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka, ņemot vērā iestādes darba specifiku un augstās prasības, politiskās policijas darbinieku ieguldījums ne vienmēr tika atbilstoši novērtēts.

---

430 LVVA 3235. f., 2. apr., 6035. l., 14., 18. lp.
431 LVVA 3235. f., 2. apr., 6035. l., 1., 16., 20. lp.
432 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 255 lp

1924. gada februārī Politiskās apsardzes sevišķu uzdevumu ierēdnis K. Alksnis, salīdzinot Latvijas un Igaunijas apstākļus, raksta: „Algas ziņā Igaunijas apsardzības policijas ierēdņi ir nostādīti labāk, nekā Latvijas Politiskās apsardzības ierēdņi. Pirmie bez noteiktas algas vēl saņem 25 % speciālu piemaksu. Vecākais novērotājs, kas līdzinātos mūsu vecākam uzraugam, saņem 8700 igauņu markas, mūsu naudā apm[ēram] 6500 r[u]bļ[u]. Tāpat pārējie ierēdņi, pēc no manis ievāktām ziņām, saņem lielākus atalgojumus kā Latvijas Politiskās apsardzības ierēdņi.”[433] Savukārt zināms, ka jau 30. gadu otrajā pusē Politiskās pārvaldes priekšnieka alga bija apmēram 500 latu (konkrēts piemērs no 1938. gada – 494 lati).

Dienesta specifika noteica garu darba laiku, un nereti darbiniekiem nācās strādāt arī virsstundas. To apmaksu oficiāli varēja prasīt, ja to „izsauc ārkārtēji apstākļi”. Dienesta budžetā virsstundu apmaksa nebija paredzēta, tāpēc par to apmaksu ar dienesta priekšnieka lēmumu lēma starpresoru komiteja. Tomēr ne vienmēr apmaksa tika veikta. Piemēram, 1924. gada 12. jūnijā Politiskās pārvaldes Liepājas rajona priekšnieks Kārlis Briedis[434] raksta, ka viņa pakļautībā esošajam izmeklēšanas ierēdnim Jēkabam Kuškem pienākas apmaksa par virsstundām „sakarā ar Lejaskurzemes apgabala komitejas un Latvijas komunistu Sarkanā Krusta lietām” (1924. gada 11. martā–28. aprīlī nostrādātas 260 stundas) –25 000 Latvijas rubļu. Atbildē uz to tiek norādīts, ka „priekšnieks nepiekrīt Jūsu atsauksmei, ka virsstundu darbs bija nepieciešams”, un apmaksa netika veikta.[435]

Dienesta darbinieku materiālo nodrošinājumu un algu samērojamību ar ieņemamā amata atbildību raksturo J. Kuškes liktenis. 1926. gada 15. maijā viņš ieņēma salīdzinoši augstu amatu, bija Liepājas rajona pārziņa vietas izpildītājs. To atstāja 1927. gada 1. martā, kad amatā stājās O. Kalniņš. J. Kuške atkārtoti iecelts par izmeklēšanas ierēdni, bet 1927. gada 4. maijā pārcelts uz Valmieru. 1927. gada augustā Politiskās pārvaldes priekšnieks no Valmieras rajona pārziņa R. Auniņa saņēma rakstu: „Ziņoju, ka š. g. 22. augustā starp plkst. 3. un 5. Valmierā, Brūveru[436] ielā nr. 4 savā dzīvoklī pašnāvības nolūkā nošāvies man padotā Valmieras rajona izmeklēšanas ierēdnis Jēkabs Kuške. Cik izdevās noskaidrot, tad pašnāvības iemesli meklējami viņa sarežģītos materiālos apstākļos.”[437]

20. gadsimta 30. gadu beigās pēc vispārējas prakses valsts iestādēs Politiskās pārvaldes darbiniekiem tika noteikti atvilkumi no darba samaksas. Piemēram, sarakstā par 1–1/2 dienas algas atvilkumu par labu Aviācijas fondam ir norādīta katram darbiniekam aprēķinātā alga un atvilkuma summa pēc mēneša un dienas kontekstā.[438] Tāpat Politiskās pārvaldes darbinieki materiāli piedalījās citos

---

433 LVVA 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 179. lp.
434 Par K. Briedi sīkāk skatīt LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 394. l.
435 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 535. l., 49.–52. lp
436 Iela pēc Otrā pasaules kara Valmierā veiktās pārbūves rezultātā izzuda.
437 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 535. l., 73. lp
438 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 326.–330. lp

valstiskos pasākumos, piemēram, Uzvaras laukuma izbūvē, iegādājoties loterijas biļetes.[439] Atklāts paliek jautājums, cik brīvprātīgi darbinieki piedalījās ziedojumu veikšanā. Skaidrs, ka šādā veidā dienesta darbinieki simboliski apliecināja savu lojalitāti K. Ulmaņa režīmam un gatavību atbalstīt viņa arhitektoniskās ieceres Rīgā.

1938. gada marta sākumā Politiskās pārvaldes priekšnieks lika „visiem rajonu priekšniekiem, nodaļu vadītājiem un sekretāram veikt aptauju pie pakļautajiem ierēdņiem un sastādīt sarakstu par tiem (arī par sevi personīgi), kuriem bez algas ir blakus ienākumi, cik lieli un no kāda veida ienākuma avota [..]".[440] Šādas aptaujas periodiski tika veiktas arī iepriekš, kontrolējot amatu apvienošanu un aprēķinot iestādes budžetu.

Dokumentos rodamas ziņas par dažādiem sociāliem atvieglojumiem, kas pienācās dienesta darbiniekiem. Rīgas rajona Politiskās pārvaldes darbiniekiem bija iespēja braukt sabiedriskajā transportā (autobusā un tramvajā) bez maksas. Kopā šādi atvieglojumi Rīgā bija 60 personām (51 vīrietis, 9 sievietes), un šādas brīvbiļetes tika izsniegtas, sākot ar 1935. gadu.[441] Politiskās policijas priekšniekam izsniedza „brīvkarti", kas deva tiesības pārvietoties ar vilcienu jebkurā maršrutā bez maksas.[442]

Dienestā nodarbināja arī kancelejas darbiniekus un ārrindas dienesta darbiniekus. Pēdējie, atbilstoši valsts likumdošanai, saņēma 20 % piemaksu pie algas kā kompensāciju par nenodrošinātu dzīvesvietu.[443] Ierindas darbiniekiem tika nodrošināta bezmaksas dzīvesvieta (dzīvoklis).[444] 1924. gada likumā par centrālo kriminālpoliciju teikts, ka „kriminālpārvaldes darbinieki saņem par brīvu dzīvokli un darba telpas ar apsildīšanu un apgaismošanu".[445]

Darbiniekiem pienācās arī komandējuma nauda. Jau 1920. gadā dienā tie bija 3 % no pamatalgas: izmeklēšanas ierēdnim – 36 rubļi dienā, vecākajam uzraugam – 27,90 rubļi, bet jaunākajam uzraugam – 25,20 rubļi dienā.[446] 1920. gada martā, līdzekļu taupīšanas nolūkā, katram rajonam tika atļauts mēnesī „izlietot ne vairāk par 25 komandējuma dienām".[447]

439 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 533. lp.
440 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 578. lp.
441 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 1.–5. lp.
442 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 361., l. 3. lp.
443 *Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem*. Rīga: Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments, neoficiāls izdevums, 1938, 20. lpp.
444 Sākotnēji par piešķirto dzīvesvietu bija jāveic noteiktas iemaksas. Tikai vēlāk, 20. gadu otrajā pusē, šis jautājums tika sakārtots un dzīvesvietas piešķirtas bez maksas. LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 933. l.
445 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 155. lp.
446 LVVA, 3235. f., 1/9 apr., 7. l., 1. lp.
447 LVVA, 3235. f., 1/9 apr., 7. l., 57. lp.

3.4.

Dienesta vadošais personāls, iestāžu vadītāji

Dienesta sekmīgas darbības nodrošināšanai īpaši svarīgs ir spējīgs vadītājs. Latvijas valdība jau sākotnēji meklēja izglītotus, pieredzējušus cilvēkus, kuriem šo amatu uzticēt. Tomēr sākuma posmā vērojama salīdzinoši strauja priekšnieku mainība, kas skaidrojama gan ar institucionālām izmaiņām, gan iestādes sākotnējo nestabilitāti, lielo darba apjomu, kā arī dažādiem personīgiem iemesliem un politiskās konjunktūras (piemēram, sociāldemokrātu kritika par politiskās policijas darbību un par tās pastāvēšanu kopumā) ietekmi. Savukārt pēdējais dienesta priekšnieks amatā pavadīja sešus gadus, līdz pat Latvijas okupācijai.

Pirmais un vienīgais Valsts drošības departamenta priekšnieks bija **Jānis Liģeris-Liggers**, kas savas militārās gaitas uzsāka 1909. gadā, iestājoties 98. Jurjevas kājnieku pulkā, 1910. gada jūlijā proporščika pakāpē atvaļināts. 1914. gadā mobilizēts Krievijas armijā, piedalījies kaujās Galīcijā. 1915. gada janvārī saslimis ar malāriju un evakuēts uz Ļvovu, no kurienes tālāk uz Rīgu. Maijā ārstu komisija J. Liģeri-Liggeru atzinusi par nederīgu frontes dienestam, un viņš turpinājis dienestu bijušās Krievijas impērijas teritorijā intendantūras iestādēs. 1916. gada decembrī paaugstināts par podporučiku. 1918. gada oktobrī atgriezies Rīgā un uzsācis studijas Baltijas Tehniskās augstskolas Lauksaimniecības nodaļā. Latvijas Republikas dienestā atradās kopš 1918. gada 17. decembra, kad brīvprātīgi Rīgā pieteicies latviešu karaspēka vienībās un ieskaitīts Atsevišķā (Studentu) rotā kā nodaļas komandieris, bet no 1919. gada aprīļa – vada komandieris virsleitnanta pakāpē. 4. jūlijā iecelts

par Rīgas Žandarmērijas priekšnieku un 10. jūlijā par nopelniem kaujas laukā paaugstināts kapteiņa pakāpē.[448]

Valsts drošības departamentā dienējis no 1919. gada 15. augusta līdz departamenta likvidēšanai 1919. gada 17. novembrī. Pēc Valsts drošības departamenta atstāšanas atgriezies Latvijas armijā, kur dienējis 3. Latgales divīzijā kā transporta priekšnieks, vēlāk – Vecgulbenes garnizona priekšnieks. 1920. gada atestācijā par J. Liģeru-Liggeru rakstīts: „Teicams administrators un apveltīts organizators, izpildīšanā akurāts, disciplinēts un pret apakšniekiem noteikts."[449] No Latvijas armijas atvaļināts 1921. gada februārī. Atsācis mežsaimniecības studijas Latvijas Universitātē,[450] ko absolvējis 1923. gadā. 1922. gadā par kaujām ar lieliniekiem pie Saldus apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni. Pēc studiju beigšanas strādājis kā mežzinis, vēlāk – tirdzniecības birojā Maskavā bija vadītāja palīgs, bet no 1925. gada darbojās kā rūpnieks, ieņemot G. Ērenpreisa velosipēdu fabrikas direktora vietu un vēlāk velosipēdu ražošanas a/s „Omega" akcionārs un direktors. 1941. gadā deportēts, miris 1942. gada 25. aprīlī Tomskas apgabalā Vasjuganas nometnē.[451]

Atmiņas par 20. gadsimta 40. gadiem un izsūtījumu atstājis 1931. gadā dzimušais J. Liģera dēls Gunārs Liģers, kuru arī skāra padomju represijas. Atmiņas ne tikai vēsta par J. Liģera dzīvi, bet plašākā mērā raksturo daudzu dienesta darbinieku un viņu ģimeņu likteni pēc 1940. gada. J. Liģera ģimene 30. gadu nogalē dzīvoja Rīgā, Kalnciema ielā 41, viņam arī piederēja vasarnīca Lielupē. Laiku pēc padomju okupācijas G. Liģers aprasta sekojoši: „Tēvu uzreiz noņēma no [Omegas] direktora amata un pārcēla par veikala vadītāju Elizabetes ielā 55, kur bija velosipēdu veikals. [..] Dzīve palika sliktāka. [..] Tuvojās 1941. gada 14. jūnijs. Tēvam draugi teica, ka vajag bēgt, jo būšot izsūtīšana. Nezinu, kāpēc mēs nekur nebēgām. Mamma vēlāk stāstīja, ka mums naudas nebija, jo viss bija ieguldīts fabrikā, nekas mums mājās šiks nebija, ne kā tagad miljonāriem! Pienāca 13. jūnijs. Mēs ar tēvu aizgājām gulēt Kalnciema ielā pie manas auklītes – drošs paliek drošs. Tēvs man tajā naktī daudz stāstīja par saviem kara gājieniem. No rīta mēs mierīgi cauri Āgenskalna kalniem ienācām sētā. Suns nerēja. Ienācām mājā. Tēvs piezvanīja māsai, jo mēs gatavojāmies doties uz Ropažiem pie tēva māsas, kur viņai bija māja. Tieši pusdesmitos sāka riet suns. Pa vārtiem nāca iekšā viens krievu zaldāts šinelī ar šauteni ar štiku. Viņš nebija krievs, drīzāk pēc sejas vaibstiem tatārs. Aiz viņa nāca divi melnās jakās, un pēc tam nāca viens virsnieks ar uzplečiem, zila cepure ar sarkanu kanti. Ienāca iekšā, uzreiz saķēra tēvu, izlauza viņam rokas, ieveda citā istabā. Es domāju – ko darīs? Skatos, ka tēvam rokas piespiestas pie sienas un viņam meklē ieročus. Tēvam ieroču nebija. Tad viņu palaida. Tie latvieši, kas bija ādas jakās – „15 minūtes, lai jūs sakravātu savas mantiņas". Bļauj

448 LVVA, 5601. f., 1. apr., 3847. l., 2. op.–5. lp.
449 LVVA, 5601. f., 1. apr., 3847. l., 6. op.
450 LVVA, 7427. f., 1. apr., 2769. l.
451 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.; LKOK biogrāfija. J. Liģeris. Pieejams: *http://lkok.com/detail1.asp?ID=956* (skatīts 22.12.2018.).

uz mums, mamma raud, neko nevar izdarīt. Tāds apjukums – ko, kas, par ko? Mums paskaidro, ka mūs pārcels strādāt uz Samaru, jo tēvs ir inženieris. Nu labi. Krievu virsnieks redz, ka nekas nesanāk, viņš uzkliedz uz tiem latviešiem, teica mammai, lai mierīgi vāc mantas, lai ņem līdzi visu, ko vien var, jo tur būs auksts. Teica, ka pagaidīs. Mēs paņēmām visu, ko varējām – čemodānos, pītā kastē. Pirms tam tēvam atņēma visus dokumentus, ordeni, iesēdināja gruzovikā un aizveda uz Šķirotavu. Mēs bijām četri, ko izveda – tēvs, mamma, es un brālis." G. Liģers apraksta arī ceļā piedzīvoto, līdz visi četri nokļuvuši Vasjuganas nometnē kolhozā „Tevriza", kur ģimenei bijis jādzīvo un jāstrādā. J. Liģeris kā speciālists bija nodarbināts valsts mežu nozares uzņēmumā jeb *Ļespromhozā* (no kr. val. – *Леспромхóз – лесное промышленное хозяйство*), bet neilgi pēc darba uzsākšanas viņš regulāri izsaukts uz Padomju Savienības drošības iestādēm – t. s. čeku un apvainots spiegošanā, kur viņš piedzīvojis infarktu. Par tālāko G. Liģers raksta: „Viņš mazliet atlaba un tad atkal viņu uz NKVD. Tad tēvu aizveda uz slimnīcu, tur viņam spricēja kaut kādas zāles. Mēs visu laiku gājām pie viņa, bet viņš veselu nedēļu mūs nepazina. [..] Viņš tur nomira pēc nedēļas. Slimnīcā. Tā viņi tika no tēva vaļā." J. Liģers „vienkāršās bērēs" apglabāts Novovasjugana kapos. 1945. gadā no plaušu karsoņa izsūtījumā mira J. Liģera vecākais dēls, G. Liģeris 1948. gadā, sasniedzis pilngadību, atgriezās Rīgā, bet J. Liģera sievu atbrīvoja 1957. gadā.[452]

Pirmais Politiskās apsardzes priekšnieks bija **Voldemārs Alps.** V. Alps dzimis 1891. gada 4. augustā Rīgā. Beidzis Rīgas Politehniskā institūta Tirdzniecības nodaļu. 1915. gada 2. decembrī mobilizēts strēlnieku vienībās, piedalās kaujās. 1916. gada 3. jūnijā uzsāk mācības Viļņas Kara skolā, ko 1916. gada 1. decembrī absolvē virsnieka pakāpē. 1917. gada martā tiek pārcelts uz latviešu vienībām. 1918 gada martā–aprīlī atrodas vāciešu gūstā. 1918. gada 5. decembrī iestājas Latvijas Pagaidu valdības Pārtikas ministrijas dienestā kā sevišķu uzdevumu ierēdnis. Rīgā ienākot lielinieku spēkiem, turpina darbu Padomju Latvijas Pārtikas komisariātā kā rakstvedis. Mobilizēts Padomju armijā, bet vēlāk Rīgu pametis un pievienojies partizānu kustībai. Pēc atgriešanās Rīgā, 1919. gada 2. jūlijā, iestājies Latvijas militārajās vienībās, vēlāk Latvijas armijā – Rīgas pilsētas komandantūras dienestā, kur iecelts par Rīgas Etapa punkta priekšnieku, bet 22. jūlijā – par tā paša etapa komandanta palīgu. 1919. gada 15. novembrī iecelts par Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas nopratināšanas virsnieku, bet 1. decembrī viņam uzdots organizēt Iekšējās izlūkošanas Rīgas nodaļu, uzņemoties tās vadīšanu.[453]

1920. gada 22. oktobrī, pēc iekšlietu ministra ieteikuma, Ministru kabinets iecēla V. Alpu par pirmo Politiskās apsardzes priekšnieku. 1920. gada 15. jūlijā par nopelniem Latvijas neatkarības labā paaugstināts kapteiņa pakāpē. Paaugstināšanas pieteikumā teikts: „Kā Iekšējās izlūkošanas Rīgas nodaļas

---

452 Gunārs Liģers. Grām.: *Sibīrijas bērni. Mums tas bija jāizstāsta…* 2. sēj. Rīga: Fonds *Sibīrijas bērni*. 2007, 123.–131. lpp.

453 Citur: 1920. gada 1. oktobrī iecelts par Politiskās apsardzes priekšnieka vietas izpildītāju, bet 22. oktobrī apstiprināts par tās priekšnieku. Skatīt: LVVA, 2570. f., 14. apr., 44. l., 21. lp

priekšnieks virsleitnants Alps ir izrādījis lielu enerģiju valstij naidīgu elementu un organizāciju darbības apkarošanā."[454] Savukārt 1920. gada 28. septembrī sastādītajā V. Alpa atestācijā sniegts šāds raksturojums: „Noteikts, enerģisks virsnieks. Teicami izpilda patstāvīgus, atbildīgus uzdevumus. Nebaidās no atriebības, drošsirdīgs. Alkohola lietošanu pilnīgi pārvalda. Mīl naudu."[455]

Politiskās apsardzes priekšnieka amatu V. Alps ieņēma līdz 1922. gada 7. martam, kad viņu pēc paša lūguma atbrīvoja.[456] Iepriekš, 1922. gada 17. janvārī, V. Alps no minētā amata bija atstādināts, konstatējot, ka viņš „pielaidis nolaidības".[457]

Pēc Politiskās apsardzes priekšnieka vietas atstāšanas V. Alps darbojās privāti saimnieciskajā sektorā. Tomēr pamatots ir uzskats, ka viņš centās saglabāt savu politisko nozīmību. Piemēram, 1927. gadā V. Alps tika iecelts par sekretāru Latvijas konsulātā Brēmenē, bet, tā kā viņš nav ieradies dienesta vietā, iecelšana anulēta, Latvijas ģenerālkonsulam Berlīnē Edgaram Krieviņam izsakot šaubas, „vai Alpa kunga personā mēs esam atraduši viņa pienākumu izpildīšanai piemērotu darbinieku".[458]

V. Alpa darbību un personību raksturo 1927. gada 13. oktobrī Politiskās pārvaldes sagatavots ziņojums iekšlietu ministram, kurā norādīts, ka V. Alps vērsies pārvaldē, informējot par kādu nelegālu monarhistu organizāciju. Uzskatot, ka Alps „nodarbojas kā toreiz, tā arī tagad ar dažādu ārzemnieku provocēšanu", veikta Alpa novērošana un secināts, ka viņš sadarbojas ar pretrunīgi vērtēto Sergeju Staprānu (skatīt 1.5. nodaļu) un abu „provokatoriskā darbība ļoti stipri traucē Politiskās pārvaldes darbību".[459]

Bulvārpreses izdevums „Aizkulises", kas uzskatāms par vienu no spilgtākajiem un ietekmīgākajiem tabloīdiem Latvijā un pats sevi pozicionēja kā varas un politiskās elites opozicionāru, četrus gadus pēc V. Alpa aiziešanas no amata Politiskajā apsardzē, sniedzis visai negatīvu bijušā izmeklētāja portretu. Laikraksts rakstīja, ka bijušais priekšnieks ir nelaimīgs un cieš trūkumu: „Alps nekad naudu nav krājis, mīlējis labi dzīvot, viņa elegantā, skaistā kundze [Nadežda Alpa] vienādi labi ģērbusies. [..] Parasti Politiskās apsardzes augstākie ierēdņi, atstājot dienestu, cenšas dzīvot klusi, bez kāda lieka trokšņa, jo viņiem ļoti daudz ienaidnieku. Bet Alpu sociķi[460] un prese nelaiž nemaz mierā. [..] Alpam daudz ienaidnieku, pat viņa simpātisko kundzi tie neliek mierā, stāsta visādas muļķības par viņas politisko dzīvi Pēterpilī.[461] Saprotams, ka viss tas nieki. Patiešām Alpam prese ir naidīga. Citi darbinieki strādā klusi un lēni, bet, ja tagad Alps lūkotu sev atrast kādu vietiņu valsts iestādē, var iedomāties, kādu

454 LVVA, 5601. f., 2. apr., 30. l., 11. lp.; LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 359. l., 1. lp.; *1920–1925 Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokolos/ notikumos / atmiņās. 1. daļa, 1920–1922.* Rīga: Valsts kanceleja, 2018, 187. lpp.
455 LVVA, 5601. f., 2. apr., 30. l., 7. lp.
456 *1920–1925 Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokolos/ notikumos / atmiņās.* 1. daļa, 1920–1922. Rīga: Valsts kanceleja, 2018, 692. lpp.
457 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 1. lp.
458 LVVA, 2570. f., 14. apr., 44. l., 4., 7. lp
459 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l., 1. lp.
460 Domāti sociāldemokrāti.
461 Tagad Sanktpēterburga.

brēku saceltu sociķi. Patiešām žēl šo cilvēku, viņš nemaz nav sliktāks par citiem. Viņa skaistās acis skumjas. Viņš vairs nav tas švītīgais Alps, kas bijis agrāk, varas gados."[462]

Atkārtoti V. Alps valsts iestāžu uzmanības lokā, tajā skaitā Politiskās pārvaldes izmeklēšanā, nokļuva 20. gadsimta 30. gados. 1936. gadā Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšnieks Jēkabs Vinters[463] secināja, ka bijušais priekšnieks ir piederīgs nelegālai organizācijai „Brīvības cīnītāji", kuras mērķis ir gāzt pastāvošo Latvijas iekārtu. V. Alps esot nodarbojies ar nelegāla uzsaukuma „Trauksme" sagatavošanu un izplatīšanu. Viņa dzīvesvietā 5. maijā tika veikta kratīšana, kuras laikā kompromitējoši materiāli netika atrasti. V. Alps noliedza viņam izvirzītās apsūdzības, un lieta izskatīšanai tika nodota Rīgas apgabaltiesai.[464]

1940. gadā V. Alps strādāja uzņēmumā „Aldaris" par direktora palīgu. 1941. gada februārī izceļojis uz Vāciju, kur iestājās Vācijas armijā kā tulks. 1942. gadā atbrīvots no armijas. Pēc Otrā pasaules kara dzīvojis trimdā Vācijā, no kurienes 1951. gadā ieradies uz dzīvi Amerikas Savienotājās Valstīs.[465]

Par V. Alpu latviešu lasītājiem jau padomju okupācijas gados, 20. gadsimta 60. gadu vidū, atgādināja kāda bijušā Valsts drošības komitejas darbinieka, atvaļināta apakšpulkveža V. Anosova literārs stāsts „Atmaksa", kura fragmentus 1965. gadā publicēja laikraksts „Rīgas Balss" ar nosaukumu „Politpārvaldes nagos". Fragmentā V. Alps tēlots kā iedomīgs, agresiju mīlošs, bet pārējie epziodē klātesošie politpārvaldes darbinieki kā skaudīgi, kaitīgiem ieradumiem vājināti intriganti, bet pats iestādes darbs kā represīvs un apsūdzību falsificējošs, turpretī komunisti pagrīdnieki, gluži pretēji, apzinīgi, garā un politiskajā pārliecībā stipri un nesalaužami ne ar kādām spīdzināšanas un ietekmēšanas metodēm.[466]

V. Alpu atstādinot no amata, 1922. gada 17. janvārī iekšlietu ministrs Politiskās apsardzes priekšnieka pienākumus uzticēja **Pēterim Martinsonam**, kuru oficiāli amatā apstiprināja 1922. gada 30. augustā.[467] Pirms darba Politiskajā apsardzē viņš strādāja par nodokļu inspektoru, bet 1920. gada 25. oktobrī iekšlietu ministrs A. Bergs iecēla P. Martinsonu par Politiskās apsardzes priekšnieka palīgu.[468]

1923. gada 13. martā neapmierinātību ar P. Martinsona darbu un aicinājumu viņu no amata atcelt rakstiskā vēstulē Ministru kabinetam izteica iekšlietu ministrs P. Berģis, kurš dienesta priekšnieka darbā konstatēja „lielu muļķību, bērnišķīgu rīcību un sava uzdevuma nepārzināšanu", kā arī norādīja, ka P. Martinsona vadībā Politiskajā apsardzē „konstatēta pilnīga dezorganizācija". Tālāk ministrs

462 Bijušie lielvīri. *Aizkulises*. 1926. g. 15. oktobris, Nr. 41, 3. lpp.
463 Jēkabs Vinters līdz 1932. gada maijam bija LZS biedrs, kas norāda uz viņa tuvām attiecībām ar valdošo K. Ulmaņa režīmu.
464 LVVA, 3235. f., 2. apr., 7368. l., 10. lp.
465 Valdemāram Alpam 65 gadi. *Latvija Amerikā*. 1956. g. 1. augusts, Nr. 61, 3. lpp.
466 Skatīt: Politpārvaldes nagos. *Rīgas Balss*. 1965. g. 12. augusts, 6. lpp.; Politpārvaldes nagos. *Rīgas Balss*. 189, 1965. g. 13. augusts, 6. lpp.
467 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 1., 233. lp.
468 Iecelšanas. *Valdības Vēstnesis.* 1920. g. 20. oktobris, Nr. 240, 1. lpp.

rakstīja: „Novērojot tālāk Martinsona darbību, es biju pārsteigts par tiem primitīviem paņēmieniem, ar kādiem Martinsons stājās pie savu uzdevumu veikšanas. Nesagatavodams pienācīgi lietas, ar izlūkošanas un uzraudzības palīdzību viņš ķeras pašā sākumā pie tiem aktiem, ar kuriem patiesībā izmeklēšana un uzraudzība jānobeidz." Tāpat iekšlietu ministrs norāda, ka P. Martinsona vadībā Politiskajā apsardzē „kā visās iestādēs ar konspiratīvu raksturu, sākas intrigas starp iestādes darbiniekiem, pie kam brīvais laiks tiek izlietots, ierēdņiem un aģentiem vienam otru savstarpīgi uzraugot un izspiegojot".[469] Pēc dienesta priekšnieka amata atstāšanas P. Martinsons strādāja Rīgas komercinstitūtā, līdz 1938. gadam ieņemot direktora vietas izpildītāja amatu, vēl bija Diskontbankas[470] direktors un valdes loceklis.[471]

Kritiku par P. Martinsona darbu izteica arī dienesta darbinieks, bijušais Aģentūras vadītājs Egons Lukstiņš. Viņš vēstulē Aģentūras vadītājam R. Štiglicam raksta: „Apskatot un salīdzinot Politiskās apsardzības darbību bij[ušā] priekšnieka Alpa un Martinsona laikā, nāku pie noteikta slēdziena, ka, par cik Alpa laikā bija noorganizēta zināma noteikta sistēma, par tik Martinsona laikā sistēma galīgi tika noārdīta un visa darbība noritēja vienīgi ar taustīšanos un svaidīšanos bez noteikta sistemātiska veida, kā arī pārējos atbildīgos darbiniekus – nodaļas vadītājus, Martinsons norobežoja noteiktā rāmī un nedeva viņiem ne mazākās iespējas darboties tā, kā to prasīja lietas pareizie apstākļi, bet visa darbība tika izvesta pēc Martinsona personīgiem ieskatiem."[472]

1923. gada 15. martā P. Martinsons priekšnieka amata pienākumus nodeva savam palīgam **Jānim Kaktiņam**.[473] J. Kaktiņš bija Politiskās apsardzes priekšnieka vietas izpildītājs līdz 1923. gada 9. jūlijam, kad iekšlietu ministrs apstiprināja jaunu priekšnieku.[474]

1915. gadā J. Kaktiņš brīvprātīgi iestājies latviešu strēlnieku bataljonos, kur darbojies organizācijas komitejā kā bataljona vēsturnieks un kara muzeja organizētājs. 1917. gadā, tuvojoties vācu karaspēkam, devies bēgļu gaitās uz Krieviju, vēlāk Kaukāzu. 1920. gada 1. janvārī atgriezies Latvijā, kur iestājies Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Izlūkošanas nodaļā kā izlūkošanas pārzinis, vēlāk paaugstināts par priekšnieka palīgu. Strādājis par laikraksta „Latvijas Kareivis" līdzredaktoru. 1920. gada 3. augustā iekšlietu ministrs iecēlis par Administratīvā departamenta direktora palīga vietas izpildītāju. 1922. gada 10. oktobrī štatu samazināšanas dēļ no Administratīvā departamenta atlaists. Divas dienas vēlāk – 12. oktobrī – J. Kaktiņš iecelts par Politiskās apsardzes priekšnieka palīgu.[475]

---

469 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 894. l., 55., 56. lp.
470 Banka, kas nodarbojas ar diskonta darījumiem – kredīta operācijām, kurā banka, pērkot vekseli, atskaita no tā nominālvērtības attiecīgus procentus par laiku līdz termiņa beigām.
471 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.
472 LVVA, 7432. f., 3. apr., 31. l., 2. lp.
473 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 894. l., 59. lp.
474 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 64. lp.
475 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 363. l., 30., 31.,

Atstājot Politiskās apsardzes priekšnieka vietas izpildītāja amatu, J. Kaktiņš turpināja darbu kā priekšnieka palīgs. Atstājot amatu, viņš rakstīja: „Sajūtu patīkamu pienākumu izteikt visiem Politiskās apsardzības darbiniekiem sirsnīgu pateicību par to darbu, kuru viņi veikuši manā laikā un par to palīdzību, kuru viņi man ir snieguši, šo grūto pienākumu izpildot.”[476] 1941. gada 7. maijā J. Kaktiņu apcietināja NKVD darbinieki, apsūdzot par to, ka „uzturējis sakarus ar policiju un cīnījies pret revolucionāro kustību”[477].

1923. gada 3. jūlijā par Politiskās apsardzes priekšnieku iecēla juristu **Ernestu Āboltiņu.** Stājoties priekšnieka amatā, viņš rakstīja: „Uzaicinu visus man padotos darbiniekus arī uz priekšu būt modriem, nenogurstoši un nepārtraukti turpināt uzsākto grūto darbu un pielikt visas pūles, lai nostiprinātu mūsu valsts iekšējo drošību – vedot neatlaidīgu cīņu ar pastāvošās kārtības grāvējiem.”[478]

E. Āboltiņš 1919. gadā bija absolvējis Petrogradas (Pēterpils) Universitātes Tiesību zinātņu fakultāti. No 1921. gada 25. janvāra – Iekšlietu ministrijas sevišķu uzdevumu ierēdnis. 1922. gadā iecelts par Jelgavas apgabaltiesas prokurora biedru, kur strādājis līdz darba uzsākšanai Politiskajā apsardzē. Politiskās apsardzes priekšnieka amatu E. Āboltiņš ieņēma līdz 1924. gada 10. maijam, kad „amata likvidēšanas dēļ” viņš tika no dienesta atlaists.[479]

Pēc atbrīvošanas no amata E. Āboltiņš turpināja darbu tieslietu nozarē. 1925. gadā iecelts par Rīgas apgabaltiesas prokurora biedru, bet kopš 1934. gada izpildījis Tiesu palātas prokurora biedra pienākumus. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. 1941. gada 14. jūnijā arestēts un deportēts uz Usoļlagas soda nometni, kur 1942. gada 11. maijā miris.[480]

Par pirmo Politiskās pārvaldes priekšnieku tika iecelts bijušās Krievijas impērijas armijas kapteinis **Voldemārs Ozoliņš**, kurš šo amatu ieņēma gandrīz desmit gadus – no 1924. līdz 1934. gadam. 1924. gada 10. maijā V. Ozoliņu iecēla par Politiskās pārvaldes priekšnieka vietas izpildītāju, bet no 16. jūlija iekšlietu ministrs viņu apstiprināja par Politiskās pārvaldes priekšnieku.[481] Jau iepriekš – 1923. gada 11. jūnijā – V. Ozoliņš tika pieņemts darbā Politiskajā apsardzē kā izmeklēšanas ierēdnis, bet tā paša gada 11. augustā iecelts par Rīgas rajona pārziņa vietas izpildītāju, savukārt 4. oktobrī – par tā paša rajona pārzini.

Pirms darba gaitu uzsākšanas drošības dienestā ieguvis militāru pieredzi Krievijas impērijas armijā, kurā dienējis no 1912. gada. 1913. gadā beidzis Viļņas Kara skolu podporučika pakāpē. Vēlāk, 1918. gadā, beidzis kursus Ģenerālštāba akadēmijā Petrogradā (Pēterburgā) un Jekaterinburgā. Pievienojies

---

476 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 363. l., 66. lp.

477 *NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā, 1940–1986*. Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts,1999, 321. lpp.

478 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45 l., 64. lp.

479 LVVA, 3235. f., 1/2., apr., 363., l. 1., 13. lp.; Politiskā apsardze. *Latvis*. 1924. g. 10. maijs, Nr. 790, 1. lpp.

480 Lielas iecelšanas tieslietu resorā. *Brīvā Zeme*. 1936. g. 12. jūnijs, Nr. 130, 9. lp.; Ievērojamas personības Jelgavas novadā. *Jelgavas Ziņotājs.* 1991. g. 5. novembris, Nr. 176, 3. lpp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.

481 LVVA, 3235. f., 1/2., 685. l., 1.–4. lp.

admirāļa Aleksandra Kolčaka armijai, ar ko kopā atkāpies uz Tālajiem Austrumiem. Latvijā atgriezies 1922. gadā caur Japānu un līdz darbam dienestā apmeties tēva saimniecībā. Par dienestu Latvijā 1927. gadā apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa 3. šķiru, 1927. gada 19. novembrī saņēmis Somijas Baltās rozes ordeni.[482]

1930. gadā, atzīmējot Politiskās pārvaldes 10 gadu jubileju, Rīgas rajona darbinieki vēstulē V. Ozoliņam raksta: „Politiskās pārvaldes Rīgas rajona darbinieki, pieminot šo dienu, atceras sava ilggadējā priekšnieka kunga nopelnus savā tiešā darbā. Vairāk kā sešus gadus zem Jūsu tiešās vadības Politiskā pārvalde cīņā ar valsts iekšējiem ienaidniekiem ir guvusi lielus panākumus, pateicoties kuriem, ir novērsti lieli šķēršļi valsts uzbūves darbā. Strādājot nenogurstoši valsts aizsardzības labā, Jūs, priekšnieka kungs, arvienu esat atraduši laiku sniegt palīdzīgu roku Jums padotiem darbiniekiem grūtos brīžos, un visu to esat darījuši ar patiesu sirsnību, izturēdamies pret visiem vienādi, kādēļ arī rajona darbinieki turpmāk tāpat strādās ar to pašu sajūsmu un neatlaidību, kā līdz šim." [483]

1934. gadā V. Ozoliņš paaugstināts par Administratīvā departamenta policijas inspektoru, bet jau pēc mēneša no šī amata štatu samazināšanas dēļ atbrīvots. 1935. gadā piešķirta pensija. Turpmāk veicis dažādus pienākumus vairākos Latvijas uzņēmumos. Padomju okupācijas gados strādājis par pārdevēju kādā Rīgas rūpniecības preču veikalā. 1941. gadā apcietināts, deportēts uz ieslodzījuma vietu Krievijā, kur 1942. gada 25. februārī Staļingradā (tagad Volgograda), izpildot nāvessodu, cietumā nošauts.[484]

Par Politiskās pārvaldes priekšnieku tieši pirms Kārļa Ulmaņa apvērsuma 1934. gada 20. aprīlī iecelts **Jānis Frīdrihs Valentīns Fridrihsons** (no 1939. gada Skrauja). 1917. gadā J. Fridrihsons atradies bēgļu gaitās Maskavā, kur strādājis bankā. Vēlāk atgriezies Latvijā, 1919. gada 8. jūlijā iestājies Latvijas armijā un iecelts par jaunāko rakstvedi Ļaudonas iecirkņa komandantūrā, no novembra – vecākais rakstvedis. Decembrī pēc komandantūras likvidēšanas ieskaitīts Daugavgrīvas un cietokšņa komandantūras pusrotā. No 1920. gada februāra komandēts armijas izlūkošanas priekšnieka rīcībā uz Iekšējās izlūkošanas Rīgas nodaļu, kur 15. februārī paaugstināts par kara laika ierēdni. Tā pašā gada beigās atestācijā sniegts šāds J. Fridrihsona raksturojums: „Pēc dabas lēns, godīgs un noteikts. Ļoti centīgs un inteliģents. Labs sportsmens.[485] Alkoholiskus dzērienus nelieto un ved ļoti kārtīgu dzīvi." [486]

1920. gada 7. novembrī J. Fridrihsonu iecēla par Rīgas rajona izmeklēšanas ierēdni ar atrašanās vietu Rīgā.[487] 1921. gadā – par Politiskās apsardzes Liepājas rajona pārzini. 1922. gada janvārī J. Fridrihsons uz aizdomu pamata par lietisko pierādījumu – briljantu – piesavināšanos tika aizturēts. 16. janvārī vairāki J. Fridrihsona kolēģi vērsās

482 LVVA, 3235. f., 1/2., 685. l., 1.–4. lp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.
483 LVVA, 3235. f., 1/6., 585. l., 2. lp.
484 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.
485 Domāts sportists
486 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.
487 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 103. lp.

pie iekšlietu ministra ar lūgumu viņu atbrīvot no amata. Lūgumā sniegts J. Fridrihsona personīgais un valsts darbinieka raksturojums: „ [..] ar Fridrihsonu esam strādājuši kopā vairāk kā divus gadus pie Latvijas uzbūves un nostiprināšanas darba un par visu šo laiku minētais ir izpildījis savus dienesta pienākumus ar vislielāko sirsnību un apzinību, nepielaižot savā darbā neko, kas mestu ēnu uz viņa godīgumu. Pazīstot arī viņu kā personu, pašaizliedzīgu un augstākā mērā taisnu [..].”[488] J. Fridrihsonam izvirzītā apsūdzība atcelta, un jau 1924. gadā viņš ieņēma Rīgas rajona pārziņa un Aģentūras vadītāja amatus, bet kopš 1934. gada 20. aprīļa – Politiskās pārvaldes priekšnieka amatu. No 1939. gada 13. jūlija – arī jaunizveidotā Drošības policijas departamenta direktors. J. Fridrihsons saņēmis Triju Zvaigžņu ordeni 1928. gadā (IV šķira) un 1934. gadā (III šķira).

Pēc Latvijas okupācijas lēmumu par J. Fridrihsona atbrīvošanu no amata „pēc paša vēlēšanās” pieņēma Augusta Kirhenšteina vadītā Ministru kabineta 1940. gada 22. jūnija sēdē. Tam sekoja regulāras un biežas nopratināšanas padomju drošības policijā, ko veica Vikentijs Latkovskis, kura mērķis bija iegūt visu bijušās Latvijas drošības dienesta dokumentāciju un Aģentūru.

Vēstures literatūrā atsevišķi autori (piemēram, O. Niedre[489]) min J. Fridrihsona saistību ar padomju okupācijas varu un zināmā mērā pat nodevību pret kādreizējiem kolēģiem.[490] Interesanta piezīme atrodama arī sociāldemokrāta V. Bastjāņa atmiņās, kur viņš raksta: „ [..] kā pamazām noskaidrojās, minētais Fridrihsons un viņa priekšnieks – vēlākais Ulmaņa valdības iekšlietu ministrs Veidnieks – abi bija atradušies komunistu slepenā dienestā.”[491] Fridrihsona gadījums būtu pelnījis nākotnē dziļāku izpēti.

Pēc A. Žvinkļa sniegtajām ziņām čeka par J. Fridrihsonu un viņa darbību ziņas vākusi vismaz no 1932. gada. Pratināšanu rezultātā J. Fridrihsons savam pēctecim padomju okupācijas apstākļos Vikentijam Latkovskim nodeva daļu drošības dienesta dokumentu – trīs čemodānus – un izdeva aģentus.[492] 1940. gada 18. jūlijā J. Fridrihsons tika apcietināts un aizvests uz cietumu Maskavā, kur turpinājās nopratināšanas, un padomju vara ieguva vērtīgu informāciju par Latvijas drošības dienesta darbību. 1941. gada 11. augustā miris Astrahaņas cietumā.[493]

---

488 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 43. lp.

489 Niedre, O; Zālīte, I.; Bergmanis, A.; Feldmanis, I.; Ābola, Z. *Latvijas izlūkdienesti 1919.–1940. 664 likteņi.* Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001, 18., 19. lpp.

490 Niedre, O; Zālīte, I.; Bergmanis, A.; Feldmanis, I.; Ābola, Z. *Latvijas izlūkdienesti 1919.–1940. 664 likteņi.* Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001, 18., 19. lpp.

491 No sociāldemokrāta V. Bastjāņa atmiņām par viņa apcietināšanu 1934. gada 16. maija naktī. Grām.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 249. lpp.

492 Historiogrāfijā valda negatīvs vērtējums J. Fridrihsona rīcībai 1940. gadā (skatīt, piemēram: Žvinklis, A., *Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā*.; Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā.*), tomēr jāņem vērā laikmeta sarežģītība un padomju specdienestu spējas un ietekme. Raksta autori uzskata, ka šis jautājums, tāpat kā jautājums par Latvijas drošības dienesta likvidēšanu kopumā, ir nepietiekami pētīts, lai izdarītu šādu vērtējumu. Nosacītu ieskatu J. Fridrihsona pratināšanas dokumentos skatīt: Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 31. marts.; Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 9. aprīlis.

493 Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.; Žvinklis, A. *Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā*. Rīga: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. 1994. g. Nr. 1, 117. lpp.

Dienesta darbinieki visu starpkaru posmu ieņēma nozīmīgu lomu Latvijas valsts iekšējās drošības uzraudzīšanā un tiesiskuma ievērošanā. Viņiem bija jāspēj ne tikai izpildīt tiešos dienesta pienākumus, bet arī patstāvīgi izdarīt atbilstošus secinājumus un pieņemt svarīgus lēmumus, pie tam nereti atrodoties paaugstināta stresa un bīstamības apstākļos. Lai nodrošinātu sekmīgu dienesta darbību, no speciālistiem tika prasīta augsta morālā un fiziskā sagatavotība, tomēr diskutabls ir jautājums par materiālo un sociālo nodrošinājumu, ko valsts spēja sniegt saviem darbiniekiem. Personāls sākotnēji komplektējās galvenokārt no bijušajām militārpersonām, tomēr iepriekšējās pieredzes slepenpolicijas darbā viņiem nebija. Uzticētie darba pienākumi un iestādes darbības specifiskais raksturs acīmredzot ietekmēja to, ka darbinieku sastāvs laika gaitā būtiski nemainījās, neskaitot vadošā personāla nomaiņu. Visilgāk dienesta vadībā atradās Voldemārs Ozoliņš, kurš sekmīgi spēja vadīt uzticēto iestādi. Tomēr viņš politisku iemeslu dēļ no amata tika atstādināts. Jaunais Politiskās pārvaldes vadītājs Jānis Fridrihsons autoritārā režīma apstākļos bija ne tikai ietekmīgas iestādes vadītājs, bet zināmā mērā arī publiska figūra.

4. NODALA

Operatīvās darbības metodes

Veicot sabiedrības grupu un indivīdu aktivitāšu un noskaņojuma monitoringu, drošības dienesta iestāžu praktiskās darbības uzdevumi bija iegūt informāciju, to apkopot un veikt tās analīzi. Šāda uzraudzība primāri tika koncentrēta uz tām sabiedrības grupām un indivīdiem, kuru darbība bija atklāti vērsta pret valsts iekšējo drošību, bet tajā pašā laikā būtisks bija arī tās sabiedrības daļas monitorings, kas radīja potenciālus drošības riskus. 1924. gadā izdotajā Politiskās apsardzes darbības instrukcijā uzsvērts, ka dienesta darbiniekiem bija „jābūt modriem attiecībā uz visām valsts dzīves ārējām un iekšējām parādībām", kā arī viņiem bija „jāpārzin valsts patreizējais stāvoklis, valdības prasības un revolucionāro strāvu kustības". Tāpat instrukcijā uzsvērts, ka darbiniekiem „jāvāc ziņas un nevis jāgaida to dabūšana", tādējādi vēršoties pret pasivitāti kā būtisku draudu kvalitatīvai drošības dienesta pienākumu izpildei.[494] Lai novērstu valsts

[494] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 5. lpp.

iekšējās drošības draudus, bija jārīkojas apsteidzoši jeb operatīvi jāreaģē uz reālu vai potenciālu apdraudējumu.

Praksē gan sabiedrības monitoringu gaidīja virkne praktisku sarežģījumu, ko noteica reālie ikdienas darba un sabiedriskās vides apstākļi. To apliecina tajā pašā instrukcijā iekļautais darbības specifikas apraksts: „Tā kā darbība norisinās ikdienas steigā, tad to nav iespējams aprādīt cieši noteiktās instrukcijās, jo dzīvē var nākt priekšā tādi gadījumi, kurus neparedz ne likums, nedz instrukcija." [495] Pēc būtības tas noteica prasības pēc patstāvīgas modrības un improvizācijas valsts iekšējās drošības interesēs jeb darboties pēc principa „viss jāredz, viss jādzird, visur jābūt".[496] To apliecina Latviešu konversācijas vārdnīcas šķirklī minētās dienesta izpildes prasības, „uzraugot valstij naidīgi noskaņotās sapulces un presi, kā arī uzraugot visas tās organizācijas un atsevišķas personas, no kurām gaidāma pretvalstiska darbība." [497] Konstatējot draudus valsts iekšējai drošībai, izpildošie darbinieki veica aktīvas, t. sk., ar izmeklēšanu saistītas, darbības, piedaloties pretvalstisku noziegumu atklāšanā, pierādot aizdomās turamo personu vainu un sekmējot vainīgās personas saukšanu pie atbildības atbilstoši valsts likumiem.

Sabiedrības monitorings izpaudās, pielietojot dažādas metodes, kas minētas turpmāk nodaļā – ziņu ievākšana un novērošana, speciālu reģistru veidošana, ziņotāju jeb slepeno palīgu piesaiste, kā arī dažādi preventīvi pasākumi valsts iekšējās drošības risku novēršanai vai mazināšanai.

---

495 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 4. lpp.

496 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 2. lp.

497 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Sast. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33002. sleja.

4.1.

Ziņu ievākšana un novērošana

Operatīvas un precīzas informācijas iegūšana ir būtisks priekšnosacījums, lai sekmīgi neitralizētu drošības draudus. Pēc iepriekšējā nodaļā teiktā par negaidītām situācijām, kas ikdienas darba specifikā ir grūti paredzamas un iekļaujamas instrukcijās, ir skaidrs, ka informācijas ieguves veidi un vietas drošības dienesta darbiniekiem varēja būt visdažādākās. Šajā apakšnodaļā minēti veidi un sniegti ilustratīvie piemēri, akcentējot ziņu ievākšanas un arī novērošanas specifiku. It īpaši interesanti ir drošības dienesta darbības piemēri 20. gadu sākumā – laikā, kad līdz 1924. gada maijam valstī pastāvēja pastiprinātas apsardzības stāvoklis.

ZIŅU IEVĀKŠANA

Sargājot un uzturot Latvijas iekšējo drošību jeb veicot pretizlūkošanas pasākumus, ziņu ievākšanai jābūt sistemātiskai, nepārtrauktai un diskrētai. Dienesta darbiniekiem bija jābūt spējīgiem apstrādāt un analizēt iegūto informāciju, sagatavot ziņojumus un izvērtēt esošo situāciju un dažādu notikumu politisko nozīmību. Tas bija pilnīgi pretēji tam, kā šāds pretizlūkošanas darbs notika karaspēkā, kur bija noteikts, ka „aģents, strādādams izlūkošanas darbu, pats nedrīkst apsvērt iegūto ziņu nozīmi, viņam katrai parādībai ir jāpiegriež vienāda interese, iegūto ziņu nozīmi noteic izlūkošanas vadošā iestāde, kurā saplūst kopā visas ziņas un kur tiek izdarīta šo

ziņu sistematizācija".[498] Dienesta darbiniekiem bija jābūt apveltītiem ar erudīciju un spēju ātri un reizēm pat improvizējot pieņemt pareizus un secīgus lēmumus.

To spilgti apliecina plašāks, literāri krāšņi aprakstīts augstas ticamības pakāpes piemērs 20. gadu sākumā. Politiskās apsardzes priekšnieks V. Alps atmiņās raksta: „Politiskās apsardzības aģentūras vadītājam naktī pa tālruni no Madonas ziņo,[499] ka Rīgas vilcienā atrodoties kāda Gulbenes apkārtnes lielinieku laika darbiniece. Zem sēdekļiem viņai paliktas dažas smagas pakas, un pati izturoties manāmi uztraukti. Aģentūras vadītājs nekavējoši deva rīkojumu Pļaviņu punkta vadītājam sagaidīt vilcienu un aizdomīgo sievieti, neizlaižot viņu no acīm, pavadīt līdz Rīgai. Tā kā sievietes apraksts bija trūcīgs, tad Pļaviņu ierēdnis nebij[a] varējis viņu uzzināt un no Skrīveriem ziņoja, ka sieviete vilcienā nebraucot. Rīgas stacijā vilcienu sagaidīt norīkoju uzraugu, kuram uzdevu katrā ziņā sievieti uzzīmēt[500] un to pavadīt pilsētā. Pie tam tika norunāts, ka tiklīdz viņa tur apmetīsies, to ziņos jau norīkotiem dežurējošiem uzraugiem. [..] Pienākot vilcienam Rīgas stacijā, aizdomās turēto sievieti izdevās viegli uzzīmēt, jo galvā viņai bija zila cepure ar sarkanu spalvu. Vilcienā viņa sēdēja bez cepures, tāpēc, viegli saprotams, ka Pļaviņu ierēdnis to nebija uzzīmējis. Tiklīdz viņa izkāpa no vagona, viņai piesteidzās kāda sagaidītāja [..]. Agrā rīta stundā pa Gogoļa un Maskavas ielu devās divi ormaņi: vienā brauca abas sievietes, bet otrā laucinieka izskatā – uzraugs." Ierodoties gala punktā – kādā veļas mazgātavā, uzraugs ziņojis aģentūrai un devies iekšā ēkā, kurā iepriekš iegājušas abas aizdomās turētās sievietes. Ēkā uzraugs sievietes nesastapa, bet atrada minēto cepuri ar spalvu un atvestās pakas gan. Tajās uzraugs atradis jaunus svina burtus, kas paredzēti nelegālu proklamāciju u. c. iespieddarbu drukāšanai. Nopratinot veļas mazgātavas īpašnieci, būtiska informācija netika iegūta, tāpēc Politiskās apsardzes darbinieki telpās veica kratīšanu. Tālāk V. Alps raksta: „[..] vienīgo vērtīgo norādījumu atrada iepriekšējā dienā Vecgulbenes stacijā uz nakts vilcienu izpirktu 3. klases biļeti līdz Rīgai. Nebija šaubu, ka biļeti bija atstājusi aizbēgusī sieviete. Švēde [Veļas mazgātavas īpašniece] tai samaksājusi ceļa izdevumus, bet savukārt paturējusi „attaisnojošo dokumentu", lai nodotu to tālāk un saņemtu izlikto naudu."

Tālāk veļas mazgātavā ierīkoja novērošanas punktu (slazdu), kā rezultātā aizturēja vairākus komunistu pagrīdniekus, no kuriem ieguva svarīgu informāciju, kas ļāva ierīkojot slēpņus viņu dzīvesvietās.[501] Atradums – biļetes čeks – deva cerības, ka meklēto sievieti varētu sagūstīt vilciena stacijā, kad sieviete brauktu atpakaļ uz Vecgulbeni. Uzraugi stacijā tomēr ieradās par vēlu, tāpēc ar priekšnieka privāto automo-

498 *Izlūkošana un spiegošana*. Rīga: Ārējās izlūkošanas nodaļa, 1921, 3. lpp.
499 Visticamāk ziņotājs nav bijis Politiskās apsardzes darbinieks.
500 Domāts – atpazīt.
501 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 22.–28. lpp.

bili[502] devās uz Vecgulbeni, kur, ceļā apsteidzot vilcienu, ieradās pirmie. Vecgulbenē, izjautājot vietējos iedzīvotājus, sieviete, kura „nēsā šādu spilgtu cepuri", tika atpazīta. Tajā pašā laikā cits uzraugs ziņoja V. Alpam no Rīgas, ka stacijā bija aizturējis izbēgušajai līdzīgu sievieti un arī uzzinājis, ka viņas vārds sakrita ar Vecgulbenē noskaidrotās personas vārdu. Aizturētā sieviete atzinusies, ka apgādājusi nelegālu komunistiskās literatūras spiestuvi ar drukai vajadzīgajiem burtiem un citām nelegālam darbam nepieciešamām lietām. Papildu nopratināšanai personas dzīvesvietā Vecgulbenē tika veikta kratīšana, kur atrasti pagrīdnieku darbībai domāti priekšmeti – drukātavas burti, šautenes, nelegālas proklamācijas un literatūra, kas piederējusi aizturētās sievietes vīram un tēvam. V. Alps uzsver dienesta darbinieku operatīvu rīcību, kas ļāva šo pretvalstisko darbību atklāt: „Tā kā visi šie ģimenes locekļi tika pārsteigti un nedabūja savā starpā sazināties, tad jo viegli izdevās, veikli iztaujājot, noskaidrot iepriekšējo darbību." Jāpiebilst, ka šīs pretizlūkošanas operācijas rezultātā tika iegūta arī vērtīga informācija par citiem pagrīdes komunistiem, tajā skaitā Kārli Kretuli[503], un viņu aktivitātēm, kas tālāk sekmēja vēl citu komunistu aizturēšanu.[504]

Minētā piemēra kontekstā jāizceļ ne vien pats apdraudējums un dienesta darbinieku operatīvā darbība, bet arī transporta konteksts. Starpkaru posmā dzelzceļš bija mobilākais transporta līdzeklis, kas ne vien nodrošināja ļaužu, bet arī dažādas informācijas un informācijas līdzekļu kustību. Tādēļ ir saprotama dienesta interese uzraudzīt un novērot aizdomīgas personas, kas izmantoja dzelzceļu. Mākslinieka Uga Skulmes atmiņās minēts piemērs par kādas Elīnas Zālītes darbību, kura, 20. gadsimta 20. gados saskaņā ar rakstnieka Linarda Laicena stāstīto, „uzmanījusi pagrīdes darbiniekus Politipārvaldes uzdevumā uz kāda dzelzceļa posma".[505]

Tieši cīņa ar valsts iekšējās drošības galveno draudu – pagrīdes komunistu pretvalstisko darbību, visspilgtāk raksturo dienesta darbību, kur bija nepieciešama ne vien operatīva un pareiza lēmuma pieņemšana, bet arī pacietība. Piemēram, 1920. gada decembra sākumā Politiskās apsardzes Liepājas darbiniekiem radās aizdomas, ka konkrēti Liepājas apriņķa Rāvas (tagad Dunalkas) pagastā iedzīvotāji veic slepenu pretvalstiska satura saraksti ar komunistiem ārzemēs. Pārbaudot šo informāciju, Politiskā apsardze kopā ar apriņķa policiju jau 10. decembrī veica kratīšanu aizdomās turamo personu dzīvesvietās. Tās laikā gan pierādījumi šādai sarakstei atrasti netika. Neraugoties uz to, Politiskās apsardzes Liepājas nodaļa turpināja veikt izmeklēšanu un „minēto māju iedzīvotāji likti zem slepenas policijas uzraudzības".[506]

---

502 Acīmredzot Politiskās apsardzes rīcībā šajā laikā automobiļu nav bijis, kas izskaidrojams ar iestādes slikto materiālo nodrošinājumu tās darbības sākumā.

503 Kārlis Kretulis organizējis padomju varas nodibināšanu Talsos, 1919.–1920. gadā vadījis partizānu vienību Rietumlatvijā, 1920.–1921. gadā piedalījies nelegālā Latvijas Komunistiskās partijas darbā. No 1921. gada dzīvo Padomju Krievijā.

504 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 22.–28. lpp.

505 Skulme, U. *Atmiņu grāmata*. Rīga: Neputns, 2013, 280. lpp.

506 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 148. lp.

Veidi, kā ievākt ziņas par kādu interesējošu personu vai notikumu, vai situāciju kopumā varēja būt ļoti dažādi. Piemēram, 1920. gada novembrī Politiskās apsardzes vecākais uzraugs ieradās viesnīcā „Metropol", lai tur pēc sava priekšnieka rīkojuma „apjautātos pie viesnīcas šveicara par viesiem, kuri nodomājuši šajā vakarā izbraukt iz Rīgas".[507] Tajā pašā laikā jāuzsver, ka ne vienmēr dienesta darbinieki ziņu ievākšanu veica kompetenti jeb atbilstošā manierē. Par to liecina atsevišķi piemēri, kas 1923. gada decembrī lika Politiskās apsardzes Aģentūras vadītājam padotajiem uzraugiem izteikt stingru rājienu „par nekorekti – bramanīgo izturēšanos", ievācot ziņas par aizdomīgām personām. Aģentūras vadītājs atkārtoti uzsvēra, ka nepieciešams „uzraugiem pie dienesta pienākumu izpildīšanas ievērot pieklājības robežas, neizteikt nevienam draudus bez vajadzības un bez vajadzības neuzstāties Politiskās apsardzības vārdā",[508] kas turpmākajā darbībā ļautu izvairīties no rupjiem tā saucamajiem konspirācijas prasības pārkāpumiem. Tomēr bieži vien konkrēti drošības apdraudējuma faktori lika dienesta darbiniekiem izmantot aktīvākas darbības formas, rīkojot speciālus reidus ar mērķi pārbaudīt aizdomīgu personu identitāti. Piemēram, 1924. gada 13. oktobrī dienesta darbinieks Jūlijs Krauze tika pilnvarots „saziņā ar ārējo policiju naktī no 13. uz 14. oktobri izdarīt dokumentu kontroles pēc norādītām adresēm, meklējot pēc personām, kuras uzturas bez dokumentiem jeb arī uz viltotiem dokumentiem".[509]

Iegūtās informācijas dažādo raksturu apliecina dienesta darbinieku ziņojumos konstatētie procesi ekoomiskās drošības kontekstā, kas liecināja par potenciāliem drošības riskiem. Piemēram, 1920. gada 18. decembrī tolaik Rīgas rajona izmeklēšanas ierēdnis J. Fridrihsons ziņoja par „divām pēdējā laikā novērotām parādībām" sabiedrībā, no kurām viena saistās ar to, ka pagastu valdēs „nomanāma pilnīga bezdarbība un sastingums, caur ko ceļi un tilti paliek neizlaboti un visa arējā labierīcība iet uz leju."

Valsts saimnieciskās dzīvēs kontekstā jāmin arī dienesta darbinieku informētība par agrārās reformas norisi un ap to saistītajām sociāla rakstura peripetijām. Politiskās apsardzes priekšnieks P. Martinsons 1921. gada aprīlī norādīja, ka, Zemes ierīcības komitejai dalot zemi pagastos, starp zemes gribētājiem bieži izceļas strīdi, kurus risinot, mēdz atklāties kāda pretendenta politiskā pagātne, uz kuru cita starpā arī aktīvi norādot citi zemes gribētāji. P. Martinsons rosināja šādus gadījumus izmantot Politiskās apsardzes interesēs un uzsākt izmeklēšanu par personām, pret kurām tiek izvirzītas politiska rakstura apsūdzības.[510] Acīmredzot vadība apzinājās, ka šādā sarežģītā un sensitīvā un no valsts drošības viedokļa būtiskā procesā, kāda bija agrārā reforma, būs nepieciešams atšķirt reālu

---

507 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 11. l., 392. lp.
508 LVVA, 3235. f., 1/6. 726. l., 9. lp. op.
509 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 428. l., 58. lp.
510 LVVA, 3235. f., 1/9. apr. 13. l., 19. lp. op.

drošības apdraudējumu no cilvēka dabai raksturīgām īpašībām (piemēram, viltus informācijas izplatīšanu savtīgos nolūkos), kas ir pretrunā ar likumu.

Maldinoša vai pat viltus informācija būtiski kavēja dienesta iestāžu darbu. Jau 1919. gada aprīlī iekšlietu ministrs M. Valters bija izdevis rīkojumu, kurā noteikts, ka ir aizliegts izplatīt baumas, nepakļauties Pagaidu valdības rīkojumiem, nodarboties ar pretvalstisku aģitāciju vai kā citādi apdraudēt valsts pastāvēšanu,[511] pret šiem noziegumiem vērsās arī dienesta darbinieki. Baumas un tamlīdzīgu viltus informāciju dienesta iestādes atzina par valsts un amatpersonu tēla graušanu, kas gan demokrātijas apstākļos vienmēr prasa ļoti rūpīgu izvērtējumu, vai tā ir reāla kaitnieciska darbība, vai vārda un politisko uzskatu brīvība. Tas, atgriežoties pie 1920. gada decembrī sagatavotā J. Fridrihsona ziņojuma, būtu jāpatur prātā. Viņš ziņojumā min, ka, „no ārienes skatoties, nekas ievērojams nav noticis, nekādas aizliegtas sapulces, nekādas aģitācijas nav manītas un politiskā ziņā viss klusu", bet tajā pašā laikā J. Fridrihsons atzīmē, ka otra „no pēdējā laikā novērotām parādībām" ir Satversmes sapulces sociāldemokrātu frakcijas locekļu darbība, it kā rīkojot lekcijas un priekšlasījumus par Satversmes sapulces darbību un politisko situāciju, bet patiesībā šos pasākumus izmantojot, lai „ārdītu pastāvošo valsts iekārtu".[512]

Valsts tēla nomelnošanas kontekstā jāmin arī to plašais spektrs, ko dienesta darbinieki paturēja savas uzmanības lokā. Ne tikai politiskie spēki vai pretvalstiski noskaņoti pagrīdnieki, bet tostarp arī vienkārši civiliedzīvotāji. Piemēram, 1920. gada jūnijā Tukuma cietumā ievietoja kādu Hildu Tīrumu un Johannu Dišleri par to, ka abas izplatījušas baumas un publiskā vietā „nepieklājīgiem vārdiem aprunājušas valdību un amata personas".[513] Savukārt tajā pašā gadā piešķirto sodu Rīgas Centrālcietumā mēnesi izcieta kāda žēlsirdīgā māsa Fanija Dambe, kura dzelzceļa vagonā, braucot no Rīgas uz Cēsīm, publiski sacījusi, ka, „ja Pagaidu valdība uzņemot tādu blēdi, kāds esot ģenerālis Judeņičs,[514] tad viņa pati [valdība] esot „blēde"". Saskaņā ar dienesta darbinieku ievāktajām ziņām, tas bijis par pamatu piespriestajam sodam.[515] Iegūtā informācija ļāva dienesta ierēdņiem sagatavot apsūdzību, kas balstīta iegūtajos pierādījumos, un nodot tālāk lietu tiesvedību iestādēm apsūdzības izskatīšanai. Tomēr ne vienmēr darbinieki konstatēja izmeklējamās personas politisko neuzticamību vai citus pārkāpumus. Piemēram, 1920. gadā no Ventspils uzraugs J. Krauze ziņoja par kādu advokātu

511 Vairāk skatīt: Bērziņa, A. Cietumos ieslodzīto sieviešu politisko apsūdzību raksturojums Neatkarības kara laikā (1919–1921). *Studenti vēstures zinātnē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 87.–102. lpp.

512 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 226. lp.

513 LVVA, 578. f., 1. apr., 311. l., 29. lp.; turpat, 281. l., 1.–3. lp.

514 20. gs. 20. gados Latvijā klīda baumas par patvēruma piešķiršanu ģenerālim N. Judeņičam, kas tā arī nenotika, un viņš Latvijas valstī uzņemts netika.

515 LVVA, 3273. f., 1. apr., 2918. l., 1. lp. Interesanti, ka 1920. gada jūlijā F. Dambe soda izciešanai par baumu izplatīšanu vilciena vagonā atkārtoti ieslodzīta Rīgas Centrālcietumā. Skatīt: LVVA, 3273. f., 1. apr., 2919. l., 1., 4. lp.

Šulcu,[516] ka „pēc ievāktām ziņām Šulcs ir liels afērists, bet ar politiku nenodarbojas", tajā pašā laikā norādot, ka ziņu ievākšanu aģents turpinās.[517]

Ziņas par sabiedrības noskaņojumu kopumā dienests ieguva ne tikai pašu spēkiem, bet tās ienāca arī no dažādām citām iestādēm (piemēram, pagastu, pilsētu pašvaldībām, policijas iestādēm) un privātpersonām. Jau 1920. gada oktobrī, likvidējot Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļu un veidojot tālāku informācijas aprites tīklu, tika noteikts, ka no katra pagasta Politiskajai apsardzei jāiesūta ziņojumi vai pārskati par stāvokli pagastā.

Pārskatos, kurus sagatavoja policija, bija noteikti konkrēti tematiskie bloki, kas ļāva tālāk analizēt sniegtās ziņas:

1) kur un kad notikušas atklātas sapulces, mītiņi vai priekšlasījumi, par ko runāts un kādi lēmumi pieņemti,
2) kādas ziņas ienākušas par slepenām sēdēm vai apspriedēm,
3) kādas politiskās personas ieradušās un kādos nolūkos,
4) kādas slepenas ziņas par komunistu vai vācu aģitatoru darbību un nolūkiem ienākušas,
5) kādi ziņojumi ienākuši par komunistu bandu darbību un
6) kādi noziegumi ir izdarīti pagastā?[518]

Kā redzams, ziņojuma saturs liecina par detalizētu sabiedrības monitoringu iekšējās drošības nolūkos. Šādi ziņojumi ar atsevišķiem intervāliem (piemēram, Rīgas Jūrmalas policijas priekšnieks – katru nedēļu, arī tad, ja pārskata periodā nekādu pārmaiņu vai notikumu nav bijis,[519] vai divas reizes mēnesī kā, piemēram, Katriņas pagasta (tagad Ērgļu pagasta daļa) valde[520] u. c.), kopumā regulāri tika sūtīti dienestam starpkaru posma laikā.

Ziņu ievākšanas pamatprincipi būtiski nemainījās arī pēc 1934. gada 15. maija autoritārā režīma apstākļos, vien dienesta darbinieki bija spiesti reaģēt arī uz tādu informāciju, kas saistījās ar sīka rakstura likuma pārkāpumiem, un kas citādi demokrātijas apstākļos būtu bijusi kārtības policijas kompetencē. Piemēram, 1936. gada pavasarī tolaik publicists un ar Pērkoņkrusta organizāciju saistītais Ādolfs Šilde atcerējās, ka viņa aizturēšanas laikā Politiskās pārvaldes telpās (Alberta ielā 13) kopā ar viņu uzturējās arī Ķeguma spēkstacijas strādnieki, kuru dzērumā vai darba disciplīnas ignorēšanas rezultātā darbavietā pastrādātie pārkāpumi tika pārbaudīti, vai tajos neslēpjas apzināta pretvalstiska kaitniecība un

---

516 Domāts Pauls Šulcs, kurš no 1919. gada 15. septembra bija zvērināts advokāts Ventspilī.; *Latvijas Advokatūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca*. Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. (sast.). Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 491., 492. lpp.

517 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 77., 78. lp.

518 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 18., 28. lp.

519 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 110. lp.

520 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 18., 113. lp.

sabotāža.[521] Tas labi raksturo antidemokrātiska režīma varbūt pat komisku iezīmi, rūpējoties par iekšējo (bet galvenokārt režīma) drošību, turēt aizdomās gandrīz visus sabiedrības locekļus.

Dienests nepieciešamības gadījumā veica mediju (laikrakstu) monitoringu, analizējot gan Latvijas, gan ārvalstu (sevišķi Padomju Krievijas un kopš 1922. gada decembra – Padomju Savienības) presi ar mērķi izzināt konkrētā laikraksta nostāju un to pārstāvētās grupas (piemēram, sociāldemokrātu) noskaņojumu un tā maiņas. Jāizceļ dienesta darbība, vācot un analizējot informāciju laikrakstos par pašas iestādes darbību.[522] Piemēram, 1923. gada augustā Politiskās apsardzes priekšnieks E. Āboltiņš rakstīja Ārlietu ministrijai: „Esmu vairākkārt novērojis, kā Pad[omju] Krievijas prese nicinoši atsaucas par Latvijas valdību, kā tas, starp citu, redzams no laikrakstā „Krievijas Cīņa" nr. 85 nodalījumā „Baltā Latvija" ievietotiem rakstiem. Uzskatu par pareizu iesniegt Pad[omju] Krievijas valdībai šai lietā attiecīgu notu."[523]

Tāpat dienestam bija svarīgi noskaidrot informācijas avotus, no kuriem laikrakstu redakcijas un žurnālisti ieguva publicētās ziņas. Piemēram, 1924. gada februārī Politiskās pārvaldes Rēzeknes rajona izmeklēšanas ierēdnis Alfrēds Fimbauers ziņoja Politiskās pārvaldes priekšniekam, ka nepieciešams uzzināt laikraksta „Jaunākās Ziņas" informācijas avotu, jo viņam bija radušās aizdomas, ka informāciju (acīmredzot konfidenciālu) izplata Politiskās pārvaldes Zilupes punkta darbinieki vai Robežapsardzības postenis.[524]

Nozīmīgs dienesta uzdevums bija nelegālās literatūras izplatīšanas atklāšana un novēršana. Lai to īstenotu, darbinieki kontrolēja grāmatnīcās pieejamās literatūras klāstu un vāca parakstus no grāmatu veikalu īpašniekiem, kuri tādējādi apliecināja, ka pārdos tikai atļautus darbus, sevišķi tas attiecās uz Padomju Krievijā (kopš 1922. gada decembra – Padomju Savienībā) izdotiem iespieddarbiem.[525] Piemēram, Rīgā 1923. gada otrajā pusē, reaģējot uz notikušajiem streikiem rūpnīcās, Politiskā apsardze uzraudzīja grāmatu tirgotavas un preses kioskus.[526]

Visbeidzot, arhīva dokumentos ir ziņas par dienesta saskarsmi ar tādu cilvēku darbības izpausmēm, ko, iespējams, radīja garīgās veselības traucējumi. Piemēram, 1936. gadā Politiskā pārvalde pārtvēra divus vienāda satura rakstus, no kuriem viens bija adresēts Zviedrijas karalim un valdībai, bet otrs – Itālijas valdībai un Benito Musolīni. Tajos kāda persona, kas sevi sauc par „Tā Svētā visu Valdītāja Dieva Jēzus Kristus sūtītu Kristus Cilvēku un no viņa ieceltu visas pasaules bīskapu un visas Dievišķās augstās dzimtes viesi, kuru visa Latvija pate no sevis vien nemaz nav

521 Šilde, Ā. *Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas*. Bruklina: Grāmatu Draugs. 1988, 118.–119. lpp.
522 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 50. lpp.; LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l.
523 LVVA 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 75. lp.
524 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 587. l., 103. lp.
525 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 96. lp.
526 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 6. lp.

cienīga uzņemt" un kurš esot „no miroņiem dzīvs darīts", bet kuru drošības dienesta darbinieki ziņojumā nodēvē par „reliģisku murgotāju", lūdz ārvalstu (sevišķi Itālijas, Dānijas un Zviedrijas) valdības uzņemt viņu un kādu „Lācarusa māsu" savās valstīs un „atsvabināt no Latvijas", kurā raksta autoram neesot ierādīts pienācīgs stāvoklis un viņš „tiekot turēts kā cietumā".[527]

NOVĒROŠANA (UZRAUDZĪBA)[528]

Starpkaru posmā pastāvēja trīs uzraudzības veidi, kurus savā darbībā lietoja dienests un tiesību aizsardzības iestādes: atklātā, sevišķā un slepenā (ārējā). Tie visi raksturīgi arī dienesta darbībai, tomēr tieši slepenā uzraudzība bija primārā darbības metode. Tās būtību un specifiku definējis bijušais Policijas skolas priekšnieks Aleksandrs Ceriņš: „Slepenā uzraudzība pastāv politiski neuzticamu personu slepenā uzraudzībā, par ko uzraugāmā persona, kā arī citas dienestā nestāvošas personas nedrīkst zināt, un tāpēc šī uzraudzība nedrīkst kaut kā aprobežot uzraugāmo. Šī uzraudzība ir uzskatāma kā līdzeklis novērst valsts noziegumu, ko var sagaidīt no zināmas, savu neuzticamību pietiekoši pierādījušas personas. Lai gan šo personu uzraudzību, respektīvi, novērošanu izdara Politiskās pārvaldes ierēdņi, tomēr policijai še jānāk palīgā. Ja, policija novērojot, iegūst kādus vairāk vai mazāk svarīgus materiālus, tad par tiem jāziņo Politiskai pārvaldei."[529]

Slepenās novērošanas mērķis bija pārbaudīt iegūto informāciju, atklāt novērojamās personas vai personu nelikumīgas darbības. Politiskās apsardzes 1924. gada instrukcijā noradīts, ka šādas novērošanas rezultātā var atklāties jauni aizdomās turamie, kā arī sanāksmju vietas, tādējādi ļaujot attīstīt ārējās novērošanas tīklu.[530]

Ārējo jeb slepeno novērošanu vienlaikus veica ne mazāk kā divi dienesta darbinieki. Novērot varēja vairākus iesaistītos objektus:

1) konkrēto personu ar nolūku ievākt informāciju par viņu,
2) konkrēto personu ar nolūku ievākt informāciju par personām, ar ko novērojamais tiekas,
3) konkrēto vietu (māja, viesnīca, dzīvoklis, fabrika, privātas telpas utt.),
4) amatpersonu apsardzībai (skatīt 7.2. nodaļu).[531]

---

527 LVVA, 3235. f.,1/1. apr., 189/1., 1/2. apr., 939. l., 33. lp.
528 Mūsdienās ar jēdzienu „uzraudzība" tiek saprasta operatīvā darbība, kuras tiesiskie pamati, principi, uzdevumi, mērķi un saturs ir aprakstīti Operatīvās darbības likumā.
529 Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem*. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 254. lpp.
530 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 20. lpp.
531 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 21. lpp.

Pēc izpildes ārējā novērošana iedalās mobilā (koncentrēta uz novērojamo personu) un stacionārā.

Novērošana bija tieša sabiedrības monitoringa izpausme, kas ļāva dienesta darbiniekiem fiksēt sabiedrības kopējo noskaņojumu, sabiedrisko domu kāda plaši apspriesta jautājuma sakarā vai vienkārši konstatēt noteiktas ikdienas parādības sabiedrībā un analizēt ietekmi un tās pakāpi uz iekšējās drošības apdraudējumam. Tam bija nepieciešama sevišķa vērība, konspirācija un analītiskās prasmes.

Dienesta darbinieki centās būt klātesoši publiski sabiedriskos un kultūras pasākumos, kur novēroja apmeklētāju reakciju vai uzvedību kopumā. Piemēram, jau 1920. gada novembrī Politiskās apsardzes priekšnieks sūtīja rakstus Latvijas Nacionālajai operai, Latvijas Nacionālajam teātrim, Krievu drāmas administrācijai, Dailes teātrim un citām kultūras iestādēm, kuros „laipni lūdz rezervēt priekš viņas [Politiskās apsardzes] vajadzībām uz katru izrādi divas brīvbiļetes, piesūtot tai [Politiskajai apsardzei] attiecīgās ieejas biļetes”.[532] Tādējādi tika nodrošināta dienesta darbinieku klātbūtne sabiedriskos un kultūras pasākumos – ne tikai teātrī, bet arī dažādos sarīkojumos un kino seansos. Tomēr šāda iespēja bez maksas apmeklēt kultūras pasākumus radīja bažas, ka tiek nepamatoti radīti zaudējumi kultūras iestādēm, jo teātra izrādes un citus sarīkojumus dienesta darbinieki bez maksas apmeklēja ne tikai darba nolūkā, bet arī personīgas intereses dēļ. Par nopietno problēmsituāciju liecina arī iekšlietu ministra Alfrēda Birznieka iesaiste, 1920. gada decembrī nosūtot vēstuli Politiskajai apsardzei un šādu praksi nosaucot par „nevēlamu parādību” un cita starpā aizrādot, ka tam zināmi gadījumi, kad uz vienu pasākumu ierodas pat vairāki Politiskās apsardzes un citu valsts iestāžu darbinieki.[533]

Īpaša vieta sabiedrības viedokļa uzzināšanā bija dažādām iestādēm, kas pulcēja plašākas masas, kuru primārā sociālā funkcija bija socializēšanās. Konkrētās vietās pulcējās indivīdi vai grupas, kuras pēc dienesta darbinieku domām bija uzmanības vērtas – ne vien „pastāvīgi jāuzrauga un bieži jākontrolē viesnīcas un krogi”,[534] bet arī strādnieku ēdnīcas, dažādu biedrību sarīkojumu bufetes, biedrību rīkotie izglītojoša rakstura priekšlasījumi, radošās inteliģences klubi, saloni, kā arī iecienītākās kafejnīcas. Interesanta ir kāda spilgta epizode, lasāma mākslinieka Uga Skulmes atmiņās, kur aprakstīta mākslinieku (konkrēti vārdi nav atklāti) vizīte (30. gadu vidū) pie vēlākā sabiedrisko lietu ministra un bijušā dienesta darbinieka Alfrēda Bērziņa. Viņš esot vaicājis, vai tiešām māksliniekiem radošā iedvesma jāmeklē „piepīpētās kafejnīcu telpās, kur, ceļot un gāžot valdības ministrus, šķirot

532 LVVA, 3235., 1/2. apr., 10. l., 22., 26., 36. lpp.; Daudzas kultūras iestādes, piemēram, Latvijas Nacionālais teātris, atbildē Politiskajai apsardzei skaidro, ka brīvbiļetes jau piešķirtas pilsētas prefektam un dežurējošajam policijas ierēdnim, tāpēc lūgums pēc divām brīvbiļetēm tiek noraidīts.

533 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 94. lp.

534 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 11. lp.

un saprecinot valsts darbiniekus, grozot valstu robežas".[535] Šis jautājums bija radies pēc mākslinieku tikšanās Švarca kafejnīcā, kur kopā sanākušie atklāti spriedusi par notikušajām politiskajām pārmaiņām valstī.[536]

Dienesta darbinieki savos novērojumos atzīmēja arī konstatētās ārējās izpausmes sabiedrībā. Piemēram, 1920. gada 16. novembrī Politiskā apsardze ziņoja, ka Latvijā bieži sākot nēsāt cara laika uniformas, cepures un nozīmes, kā piemēru minot krievu un vācu parauga studentu cepures. Tāpat tika atzīmēts, ka veikalu izkārtnēs bieži netiek ievērots valodas likums – to uzraksti nav latviešu valodā, ziņojumā pasvītrojot to, ka „viss tas nav samērojams ar Latvijas iekārtu un modina iedzīvotājos šaubas par Latvijas neatkarību, viņas jauno iekārtu un vispār aptumšo tautas patstāvības apziņu". Balstoties uz šiem novērojumiem, Politiskā apsardze rosināja iekšlietu ministram izdot attiecīgos rīkojumus, kas aizliegtu nēsāt Krievijas impērijas uniformas un citus „svešu varu simbolus", kā arī likt policijai uzraudzīt, lai šādas formas netiktu valkātas, bet tirdzniecības jomā tiktu ievērots valsts valodas likums.[537] Iekšlietu ministrija attiecīgus rīkojumus izdeva 1920. gada 3. decembrī, tomēr decembra beigās Politiskā apsardze atkārtoti vērsās ministrijā ar rakstu, kurā norādīja, ka „neskatoties uz Iekšlietu ministrijas rīkojumiem, daži no skolu audzēkņiem, piemēram, Olava tirdzniecības skolas audzēkņi un Latvijas Augstskolas studenti, turpina vēl arvien nēsāt krievu parauga skolas cepures un apģērbu".[538]

535 Skulme, U. *Atmiņu grāmata*. Rīga: Neputns, 2013, 303. lpp.
536 Skulme, U. *Atmiņu grāmata*. Rīga: Neputns, 2013, 303. lpp.
537 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 17. lp.
538 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 54. lp.

4.2.

Reģistri

Lai organizētu darbu un uzraudzītu procesus sabiedrībā, valsts iekšējās drošības nolūkos īpaši svarīga bija sakārtota lietvedība, uzziņu sistēmas un dažādu reģistru veidošana. Reģistros apkopoja informāciju, kas iegūta rūpīgā uzraudzības un ziņu ievākšanas gaitā, un veidoja pēc iespējas precīzāku un pārskatāmāku dokumentāciju, kas savukārt ļāva tālāk efektīvi veikt esošās informācijas apstrādi un operatīvi identificēt politiski neuzticamas un aizdomīgas personas un organizācijas.

Savas darbības laikā starpkaru posmā dienesta darbinieki veidoja dažādus reģistrus – aizdomīgo personu sarakstus, iekļaujot tos īpašā kartotēkā, apkopojot informāciju par notikumiem, sastādot ziņojumus par politisko noskaņojumu, dažādu organizāciju darbības lietas u. c. Katrā struktūrvienībā bija jākārto noteikta dokumentācija – galda reģistrs, lietu grāmata, ienākošo un izejošo rakstu grāmatas, ienākošo un izejošo „paketu”[539] grāmatas, arestēto personu grāmata, lietisko pierādījumu grāmata, meklējamo personu grāmata, inventūras grāmata, izmeklēšanā esošo personu lietu grāmata, saimniecisko lietu grāmata, rīkojumu grāmata u. c.[540] Īpaši kvalitatīvam un priekšzīmīgam bija jābūt iestādes dežurējošā uzrauga darbam. Piemēram, 1927. gadā sagatavotajā instrukcijā sevišķa vērība pievērsta Politiskās pārvaldes Rīgas rajona dežurējošā uzrauga, dežurējošo kārtībnieku un tā saucamā „aresta zāles” pārziņa rīcībā esošo dažāda rakstura uzskaites reģistru precīzai sagatavošanai, kam bija

[539] Domāti – sūtījumi
[540] LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 42. lpp.

būtiska loma tālākas izmeklēšanas, lietas apstākļu noskaidrošanas u. c. gadījumos. Dežūrējošā uzrauga pārziņā bija galda grāmata, apcietināto un aizturēto personu personīgās kratīšanas grāmata, ienākošo „paketu" grāmata, uzraugu reģistrēšanas grāmata, izejošo un ienākošo telefonogrammu grāmatas, rīkojumu un meklējamo personu akti.[541] Lai šos reģistrus precīzi un secīgi aizpildītu, bija jābūt īpaši disciplinētiem, un patstāvīgi sevi jāizglīto. Tādēļ attiecīgajiem dienesta darbiniekiem pastāvīgi tika atgādināts par kvalitatīvai pienākumu izpildei atbilstošajām lietvedības prasmēm.

Jau 1920. gada novembrī Iekšlietu ministrija noteica visiem policijas izmeklēšanas ierēdņiem „par katru lietu, kura atrodas izmeklēšanā, pašiem izpildīt reģistrācijas kartīti, uzrādot, kad lieta iesākta, kad izbeigta, kur un kad nosūtīta, un nosūtīt pēc iespējas līdz ar fotogrāfiju Politiskās apsardzes reģistrācijas nodaļai", lai tādā veidā nodrošinātu, ka ikviena lieta būtu uzskaitē un ikviens „politiskais noziedznieks un aizdomīgā persona" būtu ievesta reģistrā.[542] Šādas kartītes tika aizpildītas jau pirms 1920. gada novembra, tomēr Iekšlietu ministrijas dokumenti norāda uz to, ka reģistru veidošanā pastāvēja nepilnības. Paralēli arī paši dienesta darbinieki sastādīja īpašas kartītes par aizdomīgām vai izmeklēšanā esošām personām. Tajās norādīja informāciju par personu – vārdu, uzvārdu, tēva vārdu, vecumu, piederības vietu, agrāko un esošo dzīves vietu, personas ārējā izskata raksturojumu. Tika pievienota arī fotogrāfija (tiesa, ne visos gadījumos) un sniegta informācija par viņam izvirzīto apsūdzību, kā arī rakstītas piezīmes par apsūdzības gaitu, piemēram, par aizturēšanu vai atbrīvošanu.[543]

Dienesta rajonos un punktos par uzmanībā nonākušajām personām tika sastādītās kartogrāfijas kartītes, ko nosūtīja uz Rīgu Kartogrāfijas nodaļai, lai tās apkopotu un veidotu vienotu un pilnīgu uzziņu sistēmu. Tajā iekļāva arī ziņas par citu iestāžu, piemēram, policijas vienību, piesūtītajām personām, tādējādi veidojot īpašu kartotēku par personām, kuras nonāca valsts iekšējo drošības iestāžu redzes lokā. Kartotēku veidoja ne tikai aktuālās izmeklēšanas nolūkos, bet arī lai aizdomu gadījumos pārbaudītu kādas konkrētas personas politisko uzticamību un politiskās darbības pagātni. Šādas kartotēkas atradās gan katrā rajonā un punktā, gan arī apkopotā veidā – centrā (Rīgā). Par aktīvo dienestu un policijas iestāžu darbību valsts iekšējās drošības nolūkos liecina fakts, ka jau 1922. gada oktobrī Politiskās apsardzes kartogrāfijā bija ziņas par aptuveni 40 000 personām – komunistiem, Padomju Latvijas laika darbiniekiem, monarhistiem u. c., tostarp arī „visi tie Landesvēra vīri, kuri savu nodevību Latvijai apliecināja liktenīgās „puču"[544] dienās."[545]

---

541 LVVA, 3235., 1/2. apr., 879. l., 41. lp.
542 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 91. lp.
543 LVVA, 3235., 1/9. apr., 7. l., 47. lp.
544 Domāts 1919. gada 16. aprīļa pučs.
545 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 291. lp.

Neskatoties uz plašo apjomu, sākotnēji kartogrāfijā bieži tika atklātas dažādas nepilnības – visbiežāk nebija veikti nepieciešamie ieraksti. Piemēram, 1923. gada novembrī, mainoties Izmeklēšanas nodaļas darbvežiem, jaunais darbvedis ziņoja par iepriekšējā kolēģa darba trūkumiem: „Par visām pārmaiņām izraidāmo lietās, kas zīmējas uz izraidāmo atsvabināšanu jeb amnestēšanu – nekas nav ziņots kartogrāfijai, dēļ atzīmes uz reģistrācijas kartītes."[546] Turpmākajos gados dažādas nepilnības tika novērstas un kartogrāfija ievērojami papildināta gan kvantitatīvi – pievienojot jaunas personas, gan kvalitatīvi – pārbaudot, atjaunojot un papildinot sniegtās ziņas par konkrētām personām.

Pēc valsts apvērsuma 30. gadu otrajā pusē dienesta darbinieki tiecās pilnveidot jau esošo informācijas ieguves praksi valsts mērogā, kas palīdzētu sekot un kontrolēt dažādas pretvalstiskas organizācijas, uzraudzīt iedzīvotāju noskaņojumu un attiecīgi vērsties pret dažādām pretvalstiska rakstura izpausmēm.[547] Turpmākajos gados īpašu grāmatu jeb reģistru, kā arī īpašu kartotēku veidošana kalpoja sabiedrības viedokļa uzraudzības vajadzībām. It īpaši tas būtu attiecināms jau uz 30. gadu otro pusi, kad pēc valsts apvērsuma dažādās valsts un pašvaldību iestādēs, uzņēmumos notika politiski neuzticamo darbinieku atlaišana. Jāpiebilst, ka vienlaikus ar atlaišanu dienests veica atlaisto personu reģistrēšanu jeb uzskaiti,[548] lūdzot valsts iestādēm nosūtīt konkrēto personu sarakstu. Tādējādi būtiski tika palielināts šķietami aizdomās turamo personu skaits, turklāt atrašanās šādā kartotēkā acīmredzot ierobežoja personas iespējas veidot karjeru vai pat atrast darbu.[549] Piemēram, 30. gadu nogalē kāds pilsonis, kas meklēja darbu, vērsās drošības dienestā ar lūgumu „Politiskās policijas priekšniekam dzēst viņu no politiski neuzticamo personu saraksta", jo atrašanās tajā viņam liedz atrast darbu.[550] Šis ne tuvu ne vienīgais piemērs, kas apliecina šādu kartotēku un tamlīdzīgu reģistru lielo ietekmi un dienesta darbības klātesamību sabiedrības ikdienas dzīvē. Šādi informatīvi dokumenti, kas apkopoja ziņas par aizdomīgām personām un to darbību varēja būt būtiski jaunu ziņotāju piesaistē visa starpkaru posma laikā, kad tieši šķietami aizdomīgas un reāli kompromitētas personas dažādu apstākļu spiestas varēja kļūt par dienesta darbinieku slepenajiem palīgiem (skatīt 4.3. nodaļu).

Viens no dienesta darbības rezultātiem bija pārskatu-ziņojumu sagatavošana par iekšpolitisko situāciju valstī, kas tika iesniegti iekšlietu ministram. Šādu ziņojumu izstrādē Politiskās apsardzes vadība 20. gadu pirmajā pusē norādīja uz to, ka „Aģentūrai vajaga rādīt skaidru darbības bildi. Uz aģentūras ziņojumu lapiņām vienmēr vajaga atzīmēt, kas ar ziņojumu darīts, kā ziņojums izmantots. Vajaga

546 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 109. lp.
547 LVVA, 3235., 1/22. apraksts, 896. lieta, 141. Lp.
548 Stranga, A. *LSDSP un 1934. g. 15. maija valsts apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā.* Rīga: autora izdevums, 1998, 165. lpp.
549 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 184.–185. lp.
550 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 184.–185. lp.

prasīt no darbiniekiem, lai viņi ziņo kārtīgi par katru apstākli, kurš viņiem zināms un nācis sabiedrībā vai citās vietās ārpus dienesta. Stingri raudzīties, lai raksti tiktu kārtīgi pildīti, lai nenovēlotos atgādinājumi un lai neiekrātos neizpildīti raksti."[551] 1923. gadā visas pakļautās struktūras Politiskajai apsardzei iesniedza darbības pārskatus reizi nedēļā, savukārt reizi mēnesī – skaitlisko pārskatu par lietām un apcietinātajām personām.[552] Kopš 1924. gada 1. janvāra tika noteikts, ka:

1) reiz mēnesī jānosūta darbības pārskats, kurā hronoloģiski norādītas visas iepriekšējā mēnesī izbeigtās lietas, hronoloģiski sakārtotas tās lietas, kuru izmeklēšana turpinās, ka arī pievienots saraksts ar personām, kuras ir apcietinātas un ir kāda rajona vai punkta rīcībā;
2) skaitlisko apkopojošo pārskatu sagatavos Politiskā pārvalde Rīgā;
3) nekavējoši piesūtāmi lēmumi un citi saistītie dokumenti par katru apcietināto personu.[553]

Redzams, ka visas struktūrvienības ziņojumus sagatavoja arī par dažādiem viņu atbildības teritorijā konstatētiem notikumiem. Lai drošības kontekstā izvērtētu situāciju valstī kopumā, ne tikai atsevišķās vietās, visām dienestā esošām struktūrvienībām bija regulāri jāsūta centram (Rīgai) ziņojumi par savu atbildības teritoriju. Tos izmantoja vienota pārskata par vispārējo situāciju valstī sagatavošanā. Aicinot rajonus piesūtīt pēc iespējas plašākus ziņojumus, 1921. gada aprīlī priekšnieks P. Martinsons rakstīja: „Politiskais stāvoklis cieši saistīts ar visu sabiedrisko dzīvi uz vietām. No proklamāciju izkaisīšanas un sarkano karogu izkāršanas vien nav iespējams spriest par iedzīvotāju gara stāvokli un vajadzībām. Lai Politiskās apsardzības pārvalde būtu informēta par visiem svarīgākiem notikumiem rajonu sabiedriskā dzīvē, kategoriski pieprasu ziņojumos par stāvokli pēc iespējas plaši aprādīt visus svarīgākos notikumus sabiedriskā dzīvē ne tik vien Jūsu pilsētā, bet arī visā rajonā, kā arī politisko partiju darbību un iedzīvotāju izturēšanos pret viņām, neapmierinātību ar vienu vai otru valdības rīkojumu, ja tāda būtu, valsts ierēdņu darbības nepareizības un trūkumus utt. Bez tam lieku priekšā piegriezt nopietnu vērību arī komunālām un pašvaldības iestāžu vēlēšanām. Ja kādā no rajona pilsētām būtu gaidāma pilsētas domes vēlēšana, tad par vēlēšanu aģitāciju un kandidātiem ziņot jau priekš vēlēšanām atsevišķos ziņojumos. Tāpat ziņot arī vispārējos vilcienos par pagastu pašvaldības iestāžu vēlēšanām un aģitāciju pie tām."

Savukārt 1923. gada februārī E. Āboltiņš norādīja, ka „no punkta vadītājiem vajag prasīt iesniegt ziņojumus divreiz mēnesī par stāvokli un notikumiem, tos ziņojumus izlietot pārskatiem pārvaldei un uzglabāt slepenā pārvaldes ziņojumu

551 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 42. op. lp.
552 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 55. lp.
553 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 125. lp.

(pārskatu) aktā", tajā pašā laikā atzīmējot, ka „dažos rajonos ir novērots, ka aģentūras lapiņas safabricētas ļoti daudz, bet praktiskā darbība redzama maz".[554]

Nobeigumā jāuzsver, ka reģistru vešanā un lietvedības darbā kopumā bija nepieciešams ievērot īpašu piesardzību – konfidencialitāti un dokumentu pieejamības aizsardzību, lai minimizētu svarīgas informācijas noplūdi. Visi dienesta raksti un citi būtiski dokumenti bija glabājami slēgtos skapjos, lai pie tiem nevarētu piekļūt svešas personas. Tāpat lietvedības prasības noteica rūpīgi sekot līdzi, lai dokumentiem netiktu izgatavotas vairāk kopijas, nekā nepieciešams, un visi liekie dokumentu noraksti būtu iznīcināti. Attiecībā uz „papīriem, kuri tiek nomesti papīra kurvī", bija jāraugās līdzi, lai pirms izmešanas tie tiktu saplēsti sīkos gabalos un katras darba dienas beigās izmestie un saplēstie dokumenti sadedzināti.[555]

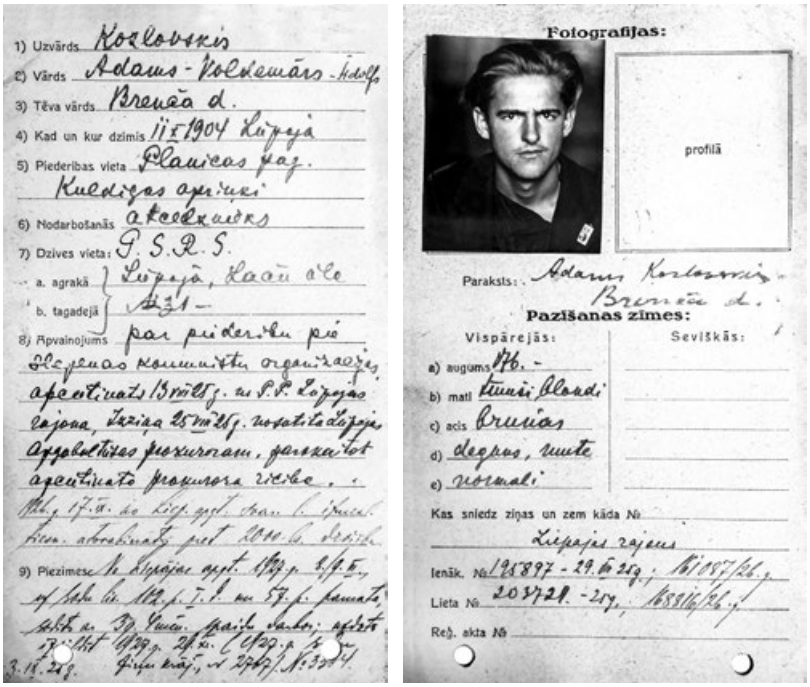
1) Uzvārds Kozlovskis
2) Vārds Adams-Volderemārs-Adolfs
3) Tēva vārds Brenča d.
4) Kad un kur dzimis 11.I.1904 Liepāja
5) Piederības vieta Planicas pag. Kuldīgas apriņķi
6) Nodarbošanās akadēmiķis
7) Dzīves vieta: P.S.R.S.
a. agrākā } Liepāja, Kaču ielā
b. tagadējā } 31 –
8) Apvainojums par piederību pie Latvijas komunistu organizācijas, aresētiņāts 13 nōlēs g. un P.S.R. Liepājas rajona tiesa 25 mēnešu g. nosūtīta dzīvojot apgabaltiesas prokuroram, pārsūdzot aresētāja prokurora rīcibu.
9) Piezīmes
Fotografijas:
profilā
Paraksts: Adams Kozlovskis
Brenča d.
Pazīšanas zīmes:
Vispārejās: Sevišķās:
a) augums 176.-
b) mati tumši blondi
c) acis brūnas
d) degns, mute
e) normāli
Kas sniedz ziņas un zem kāda Nr
Liepājas rajons
Ienāk. Nr 195897-29.6.29.g.
Lieta Nr 203729.-29.g.
Reģ. akta Nr

Drošības dienesta kartotēkas kartīte par komunistiskās pagrīdes dalībnieku Ādamu Kozlovski.

LVVA Politiskās policijas pārvaldes kartotēka.

554 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 42. op. lp.

555 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 9., 10. lpp.

4.3.

Slepenie palīgi

Jau līdz ar Valsts drošības departamenta darbības uzsākšanu 1919. gada augustā, vērojami centieni iestādei piesaistīt privātpersonas, kas nodotu informāciju par notikumiem un personām sev apkārt – tā sauktos slepenos palīgus. Citur avotos lietoti arī apzīmējumi slepenie ziņotāji, slepenie aģenti vai aģentūra, bet paši dienesta darbinieki viņus dēvējuši par „savām acīm un ausīm".

Slepeno palīgu piesaiste bija ierasta valsts dienesta iestāžu prakse arī citās valstīs. Politiskās apsardzes 1924. gada darbības instrukcijā norādīts, ka „pie slepenās aģentūras pieskaitāmas visas tās personas, kuras Politiskās apsardzes dienestā nestāv, bet pastāvīgi vai pie gadījuma, pret atlīdzību vai bez tās, slepeni sniedz Politiskajai apsardzei ziņas par nelegālu organizāciju iekšējo un ārējo darbību, kā arī informē par politisko stāvokli utt." Tāpat instrukcijā uzsvērts, ka „slepenajiem ziņotājiem jābūt visur: katrā vistālākā valsts stūrī, katrā organizācijā, iestādē, pagastā, biedrībā utt.".[556]

1924. gadā Saeimā, apspriežot likumu par Centrālo kriminālpoliciju, sociāldemokrāts Andrejs Petrevics norādīja, ka tajā pašā gadā izdotajā instrukcijā Politiskās apsardzes darbiniekiem sniegta skaidra slepeno ziņotāju definīcija. Tajā norādīts, ka slepenā aģentūra („aģentu iegūšana, kuri, sastāvēdami nelegālās organizācijās, pastāvīgi un periodiski sniegtu ziņas un apgaismotu šo organizāciju darbību") ir drošības dienesta „galvenais

[556] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 14. lpp.

faktors". Praksē slepenie ziņotāji daloties divās grupās: informētājos un slepeno organizāciju dalībniekos.[557]

Informētāji bija tās personas, kuras dienestam sniedza ziņas par politisko noskaņojumu sabiedrībā, par aizdomīgām personām un notikumiem. Viņi bija vietējo specifisko apstākļu pārzinātāji, tādējādi būtiski palīdzot dienesta darbā. Savukārt slepeno organizāciju biedri bija tie, kuri „apgaismo organizāciju darbību no iekšienes". Tieši šādu palīgu piesaiste bija sevišķi nozīmīga, jo atšķirībā no informētājiem, slepeno dalībnieku piesaiste bija daudz sarežģītāka. Viņi bija organizācijās iefiltrēti uzticami cilvēki, vai arī noteiktos apstākļos savervēti jau esošu organizāciju biedri, kas turpmāk darbojās dienesta interesēs. Šādai dalībnieku vervēšanai bija vairāki veidi – piedāvājot pilnīgu reabilitāciju apmaiņā pret darbu dienesta labā, pārliecinot mainīt politiskos uzskatus, vai pievilinot ar materiālu kompensāciju.[558]

1921. gada janvārī Politiskās apsardzes priekšnieka palīgs P. Martinsons norādīja, ka, piesaistot lielāku skaitu slepeno ziņotāju, zināmā mērā var aizstāt darbinieku trūkumu rajonos. Viņš rakstīja: „Lai rajonu darbībā neceltos traucējumi, Politiskā apsardzība atrod, ka augšā minētos apstākļus var novērst, izlietojot plašākos apmēros t. s. slepeno ziņotāju pakalpojumus, vajadzības gadījumos pret atlīdzību. Priekš šī mērķa iesniegšanas rajona izmeklēšanas ierēdnim jāstājas sakaros ar attiecīgām personām, ieinteresējot tos priekš mūsu valstiskā darba, bet gadījumos, kur tas būtu vajadzīgs, izlietot šim nolūkam atvēlētos naudas līdzekļus. Konspirācijas dēļ kvīts par saņemto naudu parakstāmas no slepeniem ziņotājiem zem pieņemta vārda."[559]

Tomēr darbības sākumā, neraugoties uz slepeno palīgu lielo nozīmi, to tīkla izveide bija problemātiska. Piemēram, 1921. gada augustā par slepeno palīgu daudzumu un darbību rajonos atrodamas šādas ziņas:

- Daugavpils rajonā „slepenā aģentūra vāja un neapmierinoša. Iekšējās slepenās aģentūras pavisam nav; ir tikai 6 daudz-maz pastāvīgi „informētāji" par politisko stāvokli";
- Rēzeknē „slepenās aģentūras gandrīz pavisam nav; ir tikai 1 „informētājs" par politisko stāvokli";
- Vecgulbenē „slepenā aģentūra nepietiekoša; iekšējais aģents – 1, „informētājs" – 1";
- Liepājā „slepenā aģentūra nepietiekoša – iekšējais slepenais aģents – 1. Citu pastāvīgu slepenu darbinieku nav";
- Valmierā „slepenās aģentūras pie rajona pavisam nav"; Rīgā „iekšējo aģentu – 3, „informētāju" – 6 pa visu rajonu".[560]

557 *Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 4. sesija / Latvijas Republikas Saeima*. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1924]. 819. sleja.
558 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 16., 17. lpp.
559 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 35. lp.
560 LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 1., 2. lp.

Ziņotāju darbību un to nozīmību, vienlaikus arī ar pašu dienesta darbinieku uzticamību raksturo Ventspils punkta vecākā uzrauga Jūlija Krauzes 1921. gada 11. jūnija ziņojums, kurā teikts: „10. jūnijā š. g. ieradās pie manis ziņotājs Priedīts un paziņoja, ka ar viņu Ventspils komunistu organizācijas biedri esot pārtraukuši sakarus un zinot visu par viņu, ka viņš sniedzot ziņas man. Ziņa par sakaru pārtraukšanu ar Priedīti esot pienākusi no Rīgas, un Rīgas Politiskajā apsardzībā esot kāds ierēdnis, kurš sniedzot ziņas Rīgas centram par visiem slepeniem darbiniekiem. Un sakari gandrīz esot pārtraukti ar visu Ventspils organizāciju. Tagad, cik noprotu, Ventspilī sāk darboties jauna, pavisam nezināma organizācija, kura nemaz nestājas sakaros ar veco organizāciju, jo vecā organizācija ir patiesībā stipri kompromitēta un visi viņas biedri ir zināmi un lielākā daļa izsūtīta uz Padomju Krieviju. Jaunā organizācijā, domāju, ieiet vairāki pārnācēji no Krievijas, jo ir pierādījies, ka komunisti, kuri pārbrauc no Padomju Krievijas, neielaižas nemaz ar veco bijušo organizāciju un ir bijuši pat gadījumi, ka proklamācijas tiek izkaisītas, bet organizācija par to neko nezina.”[561]

Jāpiebilst, ka veiksmīgas pretdarbības rezultātā dienesta darbinieku rīcībā nonāca ziņas par to, ko pašas komunistu organizācijas bija iepriekš noskaidrojošas par personām, kas veica to vajāšanu. Starp dienesta dokumentiem ir komunistu uzņemti foto portreti ar dienesta vai armijas pārstāvjiem. Piemēram, kādā no dienesta fotoalbumiem, kurā apkopoti komunistiem konfiscētie materiāli, redzams attēls ar armijas izlūkošanas darbiniekiem Albertu Broderu[562] (ar atzīmi „bende”) un Medni (*alias* Fausts; ar atzīmi „bijis partijā un no tās izslēgts”).[563].

Kā redzams no minētajiem piemēriem, dienesta darbiniekiem bija būtiski nodrošināt slepeno ziņotāju identitātes neizpaušanu ne vien konkrētā ziņotāja personiskās, bet arī valsts iekšējās drošības nolūkos. Jau 1920. gada nogalē Politiskās apsardzes priekšnieks V. Alps norādīja, ka viņš un priekšnieka palīgs ir vienīgie, kuriem zināma ziņotāju identitāte, savukārt kvītis par naudas izmaksu slepenajiem ziņotājiem esot pieejamas tikai kasierim un tiekot turētas slepenībā.[564]

Ziņotāju anonimitātes nodrošināšanai dienests ieviesa segvārdus, ar kādiem viņi parakstīja ziņojumus. Piemēram, ziņotāju sarakstā redzami tādi segvārdi kā Kārlis, Liepājnieks, Marka, Tumšais, Žeņa, Žuks, Bērziņš, Daugavietis, Jefimovs, Gaitnieks, Nemo, Maksis, Sisenis, Sliede, Slimais, Partizānis, Puķīte, Roze, Ābols, Tralles, Zemzarītis, V-s, Āzis, Balodis, Ceriņu zieds, Dadzis, Kalējs, Djadja, Ikss, Kurmis, Olga, Ripa, Spieķītis, Zilais Zviedris, Blondīne, Ceļinieks, Miesnieks, Grants, Dūņa, Melnais, Ronis, Sams, Saša, Upe, Zvaigznītis u. c.[565]

561 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 40. lp.
562 Par A. Broderu vairāk skatīt: LVVA, 5601. f., 1. apr., 982. l.; *Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. Biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Jāņa sēta, 1995, 98. lpp.
563 LVVA, 3235. f., 1/6. apr. 1254. l., 3. lp.
564 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 111. lp.
565 LVVA, 3235. f., 1/22. apr.

Kopumā LVVA esošajā dienesta fonda nr. 3235 1/22 aprakstā atrodamas ziņas par 1040 slepenajiem ziņotājiem (Liepājas rajonā – 111; Jelgavas rajonā – 90, Valmieras rajonā – 105; Daugavpils rajonā – 159, Gulbenes rajonā – 99, Rēzeknes rajonā – 198 un Rīgas rajonā – 278).[566] Tomēr, ņemot vērā dokumentu saglabāšanas un sistematizācijas stāvokli mūsdienās, ir pamats apgalvot, ka patiesais slepeno palīgu skaits ir bijis lielāks.

Slepeno palīgu darbība balstījās ziņotāja un darbinieka savstarpējā uzticībā. Tāpēc dienesta darbiniekiem tika norādīts, ka „ir vajadzīgs pielikt visas pūles, apejoties ar slepeno ziņotāju saudzīgi un delikāti, lai šī uzticība netiktu pārtraukta vai mazināta". Tāpat norādīts, ka ziņotājam dodama rīcības brīvība un viņi nav apgrūtināmi ar nemitīgiem lūgumiem pēc jaunas informācijas.[567]

Grūtības piesaistīt slepenos palīgus un viņu liecības izmantot izmeklēšanā un jo sevišķi tiesvedībā raksturo 1922. gada 16. jūnija Politiskās apsardzes ziņojums Iekšlietu ministrijai, kurā atklāta izmeklēšanas tiesnešu vēlme Politiskās apsardzes slepenos palīgus pieaicināt tiesās kā lieciniekus, bet tas „nopietni apdraud turpmāk sekmīgu Politiskās apsardzības darbību". Ziņojumā rakstīts: „Mums tā jau nākas ļoti grūti dabūt no lieciniekiem-lauciniekiem, kuri baidās no atriebības, noteiktas liecības, un nav retums, ka viņi izsaukti tiesā, resp[ektīvi] pie izmeklēšanas tiesneša, atsakās no savām agrākām liecībām, un apsūdzība jāizbeidz." Tāpat tiek norādīts, ka Politiskās apsardzes „aparāts tiek izputināts, jo slepenie ziņotāji nekad neies uz savas personības atklāšanu. Politiskās prāvas tikpat kā neiespējami būs iztiesāt, jo materiāls, kādu mēs dodam, no tiesu iestādēm tiek apšaubīts".[568]

Kā redzams, uzticamu slepeno palīgu piesaiste bija sevišķi nozīmīga, tādēļ 1923. gada februārī Politiskās apsardzes priekšnieks E. Āboltiņš rakstā sev pakļautībā esošajiem darbiniekiem uzsvēra, ka „katram rajonam vajag censties dabūt dažus vērtīgus pastāvīgus ziņotājus un viscaur raudzīties uz darbības lietišķumu". Šādi slepenie palīgi tika iekļauti slepenā ziņotāju sarakstā.[569]

Līdzīga satura raksti dažādām pakļautības struktūrām tika sūtīti vairakkārt. Piemēram, 1923. gada 25. februārī vēstulē Politiskās apsardzes Vecgulbenes rajona pārzinim Politiskās apsardzes priekšnieks norādīja, ka viņa darbības teritorijā ietilpstošajā Kačanovas (arī Kacēnu pagasts, tagad ietilpst Pleskavas apgabalā, Krievijā) pagastā „līdz pēdējam laikam nav mitējusies dažādu valsts iekšējo mieru apdraudošo bandu darbība", ko priekšnieks saskata kā „trūkumu aģentūras darbībā un lielu defektu, par ko vainojams rajona pārzinis, kurš nav pielicis visas pūles aģentūras darbības sekmīgai noorganizēšanai". Lai to atrisinātu, priekšnieks uzdeva

566 LVVA, 3235. f., 1/22. apr.
567 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 18. lpp.
568 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 896. l., 175. lp.
569 LVVA, 3235., 1/9. apr., 7. l., 61. lp.

pagastā noorganizēt slepeno palīgu tīklu un „piegriezt jo sevišķu vērību aģentūras darbībai, cenšoties iespiest ziņotājus katrā saimnieciskā organizācijā".[570]

Arī citiem rajoniem P. Martinsons norādīja, ka „labi nostādīta aģentūra ir drošākā garantija labiem panākumiem un katru varbūtēju kļūdu novēršanai mūsu sarežģītā darbā. Nepieciešami tālab vervēt ziņotājus katrā saimnieciskā nozarē, piegriežot sevišķu vērību revolucionārākiem sabiedrības slāņiem, kuri ātrāki padodas dažādām pretvalstiskām aģitācijām un solījumiem. Ziņotājiem nedrīkst būt tikai nejaušs gadījuma raksturs [..]. Lai izvairītos no varbūtējiem pārsteigumiem, rajonu pārziņiem ir nepieciešami jāzina, kādas strāvas virzieni un nodomi valda katrā organizācijā. Un tas nav panākams ar gadījuma ziņotājiem, kuru ziņojumi daudzreiz ir pat kļūmīgi un nepareizi, bet viņu pārbaudīšana aiz citu ziņotāju trūkuma – neiespējama".[571]

Var izteikt pieņēmumu, ka turpmākajos gados šādus patstāvīgus slepenos palīgus izdevās iegūt. To apstiprina kaut vai ieskats slepeno palīgu sarakstā un viņu sagatavotajos ziņojumos,[572] kas it sevišķi pēc valsts apvērsuma tika arvien rūpīgāk reģistrēti īpašās grāmatās. Slepeno palīgu eksistence nebija noslēpums arī publiskajā telpā – 1938. gadā izdotajā Latviešu konversācijas vārdnīcas 17. sējumā viņu nepieciešamība pamatota šādi: „Tā kā pretvalstiskus plānus izstrādā stingri noslēgtās aprindās, kurās politiskās policijas ierēdņiem nav iespējams personīgi iekļūt, tad politiskā policija spiesta vākt ziņas no personām, kas tās dienestā neatrodas, t. s. aģentiem."[573] Kā viens no spilgtākajiem slepenā palīga darbības piemēriem minams komunistu partijā augstā amatā esošā Pētera Kurļa darbība, kad, pateicoties šī aģenta darbam, 1940. gada aprīlī dienests veica plašus komunistu (tostarp augsta līmeņa amatpersonu) arestus.[574]

Pēc LVVA esošajiem dokumentiem redzams, ka dienesta darbībā iesaistītie slepenie palīgi nāca no plašām sabiedrības aprindām, un to tīkls pārklāja visu Latvijas teritoriju. Tomēr jāņem vērā, ka ne vienmēr slepeno palīgu sniegtās liecības bija patiesas. To noteica, pirmkārt, slepeno palīgu kompetence un izglītības līmenis, otrkārt – atrodami arī gadījumi, kad tie apzināti sniedza nepatiesas ziņas ar mērķi nodarīt kaitējumu sev nepatīkamai personai personiski, savtīgos nolūkos. Tāpēc, analizējot slepeno palīgu darbību, vienmēr jāpatur prātā šo ziņotāju motivācija, kas gan ne vienmēr ir skaidri pausta, bet kontekstā ir nojaušama. Arhīva dokumentos ir sastopami piemēri, ka civiliedzīvotāji paši, visdrīzāk nebūdami slepenie palīgi, brīvprātīgi ziņoja dienestam par aizdomīgiem līdzpilsoņiem. Piemēram, ziņojot par organizācijas „Pērkoņkrusts" idejām simpatizējošām personām, kāds anonīms ziņotājs 30. gadu otrajā pusē rakstīja: „Es kā īsts Latvijas pilsonis atrodu par vaja-

---

570 LVVA, 3235., 1/2. apr. 146/2. l., 40. lp.

571 LVVA, 3235., 1/9. apr., 7. l., 41. lp.

572 Piemēram, Politiskās pārvaldes ievāktās ziņas par politiski neuzticamām un komunistu organizācijā darbojošās personām. LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 896. l.

573 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Sast. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33002. sleja.

574 Jēkabsons, Ē. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija.* Rīga: Latvijas mediji. 2017, 241. lpp.

dzīgu Jums ziņot, kādi vēl nevēlami pilsoņi dzīvo Latvijā un ēd Latvijas maizi, tāpēc lūdzu vis ātrāki nopratināt manus uzdotos lieciniekus, es savu vārdu negribu minēt, jo esmu viņiem tuvs draugs".[575] Dokumentos sastopami arī piemēri, kad šāds ziņojums/vēstule, norādot uz attiecīgajā teritorijā dzīvojošajām aizdomīgajām personām (saistītas ar kādu aizliegto vai nelegālo organizāciju, piemēram, komunistiem vai pērkoņkrustiešiem), dienesta struktūrām adresēts kā kolektīvi sastādīts un parakstīts.[576] Iespējams arī šādas iedzīvotāju pašiniciatīvas rezultātā dienests ieguva jaunus brīvprātīgos slepenos palīgus, kuri, patriotisku jūtu un personisko politisko uzskatu ietekmē uzskatīja par savu pienākumu informēt par apkārt notiekošo. Piemēram, kāds Aglonas ģimnāzijas skolēns 30. gadu otrajā pusē savā *ziņojumā* (tādu virsrakstu viņš licis vēstulei) norāda: „lai gan oficiāli neesmu uzņemts Jūsu dienestā, tomēr turu par pienākumu aprakstīt to, kas ir pret mūsu valsti".[577]

Ziņojumu, vēstuļu un cita veida pārskatu izpēte un analīze, it sevišķi satura kontekstā, būtu atsevišķa pētījuma vērta. Slepenie palīgi galvenokārt detalizēti aprakstīja savus novērojumus un dzirdēto sarunās ar aizdomīgām personām, tomēr ir gadījumi (avotos līdz šim konstatētie), kad ziņojumi satur arī atsevišķus kuriozus elementus, kas norāda uz slepeno palīgu vēlmi informēt par kaut ko sensacionālu. Piemēram, kāda persona Ilūkstes apriņķī ziņojusi ne tikai par slepenu sanāksmi (patiesībā dzimšanas dienas svinības), bet arī izteikusi aizdomas par uzsaukto tostu („Uz jaunu Latvijas revolūciju!").[578]

Pastiprināta uzmanība par publiskiem izteikumiem vērojama antidemokrātijas apstākļos, pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma. Interesanta aina paveras tā paša gada vasarā, kad slepenais palīgs novēroja, ka civilpersonas savas emocijas bieži pauž publiskās vietās, piemēram, dzelzceļa stacijās, un to izmantoja ziņojuma sagatavošanai. Pamatojoties uz to, atsevišķām civilpersonām vēlāk piespriesti salīdzinoši bargi sodi. Piemēram, kādam dzelzceļa strādniekam uzlikts sods (10 lati vai 1 nedēļa arestā) par to, ka „16. vai 17. maijā iereibušā stāvoklī stacijas uzraugam stāstījis, ka braukšot uz Rīgu, kur notikšot Centrālcietuma šturmēšana un apcietināto atbrīvošana".[579] Vai arī cits piemērs, kad par frāzi: „Gan jau reiz Rīgā to tautas namu[580] atkal būšot atņemt atpakaļ", kādam dzelzceļa strādniekam tika piespriests 5 latu sods vai 3 dienas arestā.[581] Savukārt kādam krāsotājam, esot dzelzceļa vagonā iereibušā stāvoklī, piespriests 50 latu sods vai 15 dienas cietumā par izteikumu, ka „Ulmanis esot zīdījis sivēnus, teļus un cūkas".[582]

575 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 808. l., 130. lp.
576 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/2. l., 234. lp.
577 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 808. l., 163. lp.
578 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 808. l., 12. lp.
579 LVVA, 3235., 1/1. apr., 189/2. l., 324. lp.
580 Domāts pēc K. Ulmaņa autoritārā apvērsuma LSDSP konfiscētā mītne jeb Rīgas tautas nams Bruņinieku ielā 29/30.
581 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 167. lp.
582 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 333. lp.

Sabiedrības kontroles un uzraudzības kontekstā šie piemēri atklāja, ka sabiedriskās vietas, jo īpaši dzelzceļa stacijas, joprojām bija būtiskas informācijas ieguvei par noskaņojumu valstī.

Tamlīdzīgi piemēri, kuros sabiedrības locekļi nosacīti kritizēja notikušās politiskās pārmaiņas valstī, dokumentos sastopami vairākkārt, tomēr jāpiebilst, ka jau 1934. gada rudenī arvien retāk parādās konkrēti izteikumi, un vien formāli ziņots, ka attiecīgās personas nicinoši izturējušās pret pastāvošo valsts iekārtu.

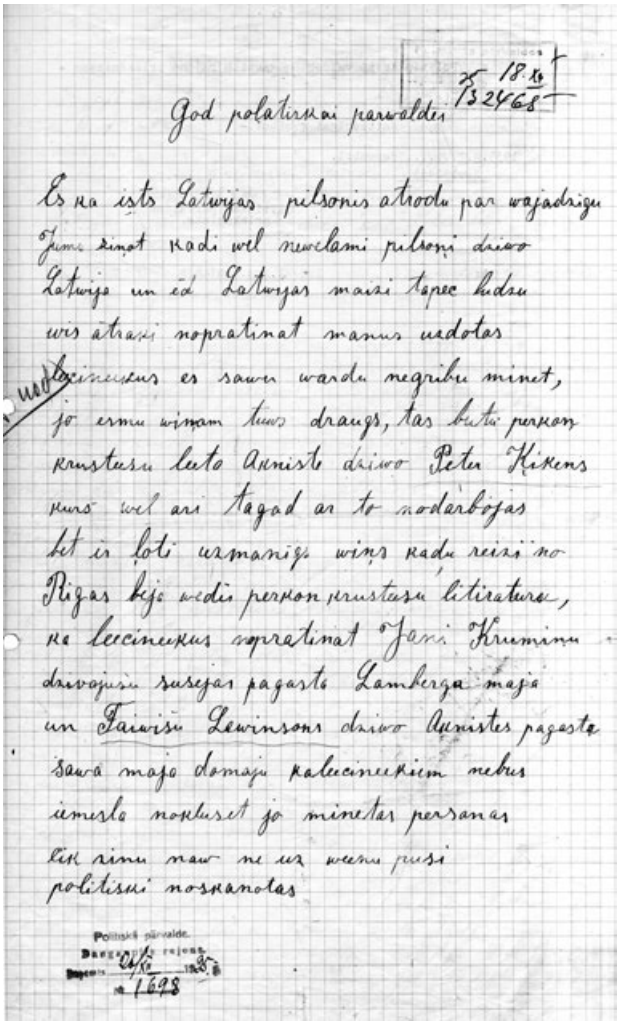
God polāturkai parvaldei

Es ka ists Latwijas pilsonis atrodu par wajadzigu
ziņot kadi wel newclami pilsoņi dzīwo
Latwijā un ēd Latwijas maizi tapec ludzu
wis atrasi nopratinat manus uedotos
Lecinieksus es sawu wardu negribu minet,
jo esmu winam tuws draugs, tas bijis perkon
krustesu leto Aknīste dzīwo Peter Ķikens
kurš wel ari tagad ar to nodarbojas
bet ir loti uzmanīgs winš kadu reizi no
Rigas bijis wedis perkon krustesu literatūru,
ka lecinieksus sapratinat ojārs Krumiņu
dzīwojošu susejas pagasta Lamberga mājā
un Jānis Lewinsons dzīwo Aknīstes pagastā
šawā mājā domaju kalecinieksiem nebus
ienīsts nokluset jo minetas personas
lik zinu naw ne uz weenu pusi
politiski noskaņotas

Politiskā pārvalde.
Daugavpils rajona
Datums 24/X 1935
№ 1698

Drošības dienesta slepenā palīga pašrocīgi rakstīts ziņojums par organizācijas „Pērkoņkrusts" nelegālu darbību Aknīstes pagastā. 1935. gads.

LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 808. l., 130. lp.

4.4.

Preventīvā darbība

Sabiedrības monitorings ļāva dienesta darbiniekiem ne tikai apkopot ziņas un operatīvi rīkoties pret nelikumībām, bet arī novērst dažādas nekārtības, neatļautus masu pasākumus un citus potenciāli bīstamus notikumus un kaitnieciskas darbības, veicot plašu preventīvo darbību.

Jau minētājā Latviešu konversācijas vārdnīcas 17. sējumā paskaidrota preventīvās darbības nozīme: „politiskās policijas darbības smaguma punkts ir politisko noziegumu aizkavēšana".[583] Jau kopš Valsts drošības departamenta darbības pirmajām dienām viens no uzdevumiem bija preventīvi novērst dažādas iekšējās drošības apdraudējuma iespējas. Piemēram, 1919. gada 15.–23. septembrī Valsts drošības departamenta Liepājas rajona darbinieki īstenoja sekojošas darbības: piecas reizes kontrolētas visas Liepājas viesnīcas (viesnīcā „Monopol" atrasti četri iebraucēji no Arhangeļskas, kuri nebija pieteikti policijā un ierakstīti mājas grāmatā, kā to noteica likums), trīs reizes veikta kontrole visās iebraucamās vietās un „mēbelētās istabās" (īres istabas), katru nakti pārbaudītas publiskās mājas un apmeklēti visi sabiedriskie pasākumi.[584] Savukārt 1920. gada 28. oktobrī Politiskās apsardzes Ventspils nodaļas jaunākais uzraugs Jūlijs Krauze uzzināja, ka tās dienas vakarā ap plkst. 19.00 plānots pilsētas ielās izkaisīt nelegāla (noziedzīga) satura proklamācijas. Viņš „spēra attiecīgos soļus gaidāmā nozieguma apkarošanai" un sadarbībā ar

583 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Sast. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33002. sleja.
584 LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 11., 12. lp.

Ventspils policijas darbiniekiem sagatavojās proklamāciju izplatības apturēšanai un situācijas novērtēšanai, dažādās pilsētas vietās izsūtot aģentus un policistus. Rezultātā no Ventspils ielām, māju sētām, pilsētas nomalēm un tuvējiem apkārtnes ciemiem tika operatīvi savāktas ap 200 eksemplāru tur izkaisītu komunistiska satura proklamāciju lapiņu, kuras tādējādi nesasniedza savus adresātus. Dienesta darbinieki konstatēja, ka „noziedzīgo darbību sekmēja tumšais laiks un apgaismošanas trūkums uz ielām".[585]

Tālāk, novērojot apkārtni, tika pamanītas divas sievietes, kuras ar savu „izturēšanos vērsušas uz sevi aģentu vērību", tādēļ aizturētas un pārmeklētas, kā rezultātā pie vienas no viņām atrasti 53 proklamāciju eksemplāri un vairāki Latvijas Komunistiskās partijas nelegālā laikraksta „Cīņa" numuri. Citi nelegāli, pretvalstiska satura propagandas materiāli kratīšanas laikā atrasti abu sieviešu dzīvesvietās. Viena no aizturētajām personām – Elvīra Zvejniece savu vainu neatzina un apgalvoja, ka kopā ar draudzeni gājusi skatīties pilsētā teātra izrādi un nav zinājusi par proklamācijām, kas atradušās pie otras sievietes. Savukārt otra – Grieta Pētersone, sākotnēji atzinās, ka pieder pie kādas komunistu organizācijas, bet vēlāk to noliegusi, apgalvodama, ka proklamācijas atradusi uz ceļa. Pēc lietas izmeklēšanas E. Zvejniece pierādījumu trūkuma dēļ atbrīvota.[586] Savukārt G. Pētersone atzīta par vainīgu nelegālā komunistiskā darbībā un 1921. gada 18. janvārī izraidīta uz Padomju Krieviju.[587]

Politiski neuzticamu personu (tostarp arī Latvijas pilsoņu) izraidīšana no valsts – galvenokārt, komunistu, bet ne tikai, bija viens no nozīmīgākajiem dienesta preventīvās darbības uzdevumiem, it īpaši 20. gadu sākumā. Iekšlietu ministrija 1923. gada sākumā izdeva rīkojumu ierobežot Latvijas pavalstnieku izraidīšanu no valsts. Reaģējot uz pārmaiņām, Politiskās apsardzes vadība lūdza ministrijai tālākus norādījumus attiecībā uz to pilsoņu, kuru darbība apdraud valsts un sabiedrības drošību, dzīvesvietas ierobežošanu vai izraidīšanu uz citu apriņķi vai pilsētu. Vadība paskaidroja, ka: „nāk priekšā gadījieni, kad pagasta valdes vai padomes dod par vienu vai otru pagastā dzīvojošu pilsoni atsauksmes, ka viņa uzturēšanās pagastā sabiedriskās un valsts drošības labā nav vēlama. Dažreiz šādas atsauksmes tiek saņemtas arī no policijas vai caur Politiskās apsardzības izvestām izziņām konstatētas". Pēc Politiskās apsardzes vadības domām, šādos gadījumos pret konkrētajiem pilsoņiem būtu piemērojams aizliegums uzturēties konkrētās vietās. Tomēr Iekšlietu ministrija noraidīja šādu ierosinājumu, aizrādot, ka „izraidīšana no pastāvīgā dzīvesvietas nevar dot nekādu nopietnu nozīmi. Nekādā ziņā izraidīšanu uz citu apriņķi nevar praktizēt tikai vietējo iedzīvotāju naidīguma dēļ pret izraidāmo.

585 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 79., 79a., 172. lp.
586 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 79., 79a. lp.
587 LVVA, 3273. f., 1. apr., 8752. l., 1. lp.

Pretvalstiskā darbība, ja tādu kāds piekopj, vieglāk novērojama viņa pastāvīgā dzīves vietā".[588]

Politiskās apsardzes redzeslokā (sevišķi darbības sākumā) nereti nonāca arī dažādas krimināla rakstura noziedzīgas darbības, kuras dienesta darbinieki centās novērst un nodeva vietējām policijas vienībām. Kārtības uzturēšanai konkrētās vietās, sevišķi kara laika apstākļos, tika meklēti dažādi risinājumi. Piemēram, 1920. gada novembrī Jelgavā, novērojot kriminālnoziegumu skaitlisko pieaugumu, vietējiem, politiski uzticamiem cilvēkiem izsniedza 15 šautenes un ar vietējo iedzīvotāju piekrišanu ieviesa nakts patruļas.[589]

Preventīvo darbību lielo nozīmi labi raksturo šāds piemērs. Pēc sociāldemokrātu sniegtajām ziņām 1922. gadā no 2455 izdarītajiem arestiem 409 personas jeb 16 % visu arestēto tika nodoti tiesai. Šo faktu sociāldemokrāti interpretēja savās interesēs un izmantoja kā argumentu dienesta darbinieku veikuma kritikai un šķietamu apliecinājumu neefektīvai darbībai.[590] Tajā pašā laikā pilnībā ignorēts dienesta darbinieku preventīvo darbību (kuras grūti norādīt atskaitēs) konteksts, kā rezultātā savlaicīgi novērstas dažādas valsts iekšējo drošību apdraudošas nekārtības un likumpārkāpumi.

Sabiedrības monitorings izpaudās arī citos veidos. Piemēram, apstāklī, ka dienests, atsaucoties uz iegūto informāciju, varēja izdot dažādus ierobežojumus vai tieši pretēji – atļaujas un pielietot dažādus kontroles mehānismus, vai arī vērsties pie iekšlietu ministra, lai šādus ierobežojumus virzītu tālāk. Piemēram, dienests sniedza atzinumus, vai kādai konkrētai personai izsniegt ieroču nēsāšanas atļauju vai noraidīt.[591]

Kā būtisku drošības dienesta preventīvās darbības veidu jāmin sabiedrības izglītošanas darbu. Tā mērķis bija stiprināt informatīvo telpu, mazinot baumu un dažādu viltus ziņu izplatību. Vienlaikus šajā informatīvajā telpā bija jāveic būtisks skaidrošanas darbs par dienesta darbību. 1921. gada 30. martā Politiskās apsardzes vadība vērsās pie rajoniem ar sekojošu rakstu: „Valsts nostiprināšanas un iedzīvotāju ražīgo darbu lielā mērā kavē dažādu nepatiesu baumu izplatīšana un pretvalstisku elementu aģitācija, caur kuru iedzīvotāji tiek pamudināti uz noziegumiem. Šāda ļaunprātīga aģitācija varētu tikt lielā mērā paralizēta caur iedzīvotāju informāciju no valstiskā redzes stāvokļa. Arī Politiskās apsardzības darbinieki še varētu daudz ko darīt. Būtu vēlams, ka Politiskās apsardzības atklātie darbinieki parādītu vairāk aktivitātes pie iedzīvotāju informācijas, jo labāk ir noziegumiem neļaut notikt, nekā jau notikušus sodīt."[592] Dienesta darbinieki turpmāk pievērsa uzmanību arī dažādiem vieglprātīgiem, neapdomīgiem izteikumiem, kā arī cīnījās pret valsts

588 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 40. lpp.
589 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 144. lp.
590 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 2. op. lp.
591 LVVA, 3235., 1/2. apr., 10. l., 22., 26., 39. lpp
592 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 58. lp.

iekšējai drošībai kaitīgu baumu izplatīšanu. 1921. gadā Latvijas armijas Ārējā izlūkošanas nodaļa norādīja, ka „mūsu laikos, pastāvīgu uzbudinošu baumu laikos un dziņā pēc dažnedažādām sensācijām lielus pakalpojumus naidniekam izdara baumu izplatītāji, arvienu uztraukdami sabiedrisko mieru. Pret tādiem elementiem ir jāsper stingrākie soļi [..]".[593]

1934. gada janvārī tika pārraudzīti drukātie izdevumi, kas tiecās izplatīt tendenciozu informāciju jeb tādas ziņas, ko mūsdienās apzīmē ar terminu „viltus ziņas", lai izsauktu satraukumu un nedrošības sajūtu sabiedrībā. Proti, kādā labējo ekstrēmistu pagrīdes izdevumā „Latviešu vara" 1933. gada 17. novembra numura pirmajā lappusē publicēti meli jeb nepatiesība, kur rakstā „15 gadus valsts darba piemineklis" publicēts šāds teksts: „15 pastāvēšanas gadu Latvijai un latviešu tautai noblēdīti, izkrāpti, izšķērdēti 16 000 000 000 (16 miljardi) latu". Turpmāk tekstā citētas laikraksta rindas: „Še dus piecpadsmit gados noblēdītie, izkrāptie, nozagtie un tautas labklājībai zudušie miljoni… Zem panamām[594] un korupcijas lāsta še nospiesta latviešu tautas dvēsele! [..], viscauri nejēdzīga ir tā sistēma, pēc kuras notiek mūsu valstī visādas nebūšanas. Lielie blēži, lielie vaininieki tiek cauri ar sīkiem sodiem…" Politiskās pārvaldes sagatavotajā ziņojumā šīs rindas skaidrotas šādi: „Kā no minēto rakstu satura var saprast, tad latviešu tautai nodarītie zaudējumi 16 miljardu latu cēlušies valdības neizdarības dēļ. Tā kā laikrakstā nav minēti nekādi dati, no kā sastādīts šāds kolosāls zaudējumu cipars, tad minēto zaudējumu summu uzskatu par tukšu apgalvojumu – raksta autora fantāziju". Tālāk ziņojumā skaidrots, ka „minētie apgalvojumi ir tāda rakstura, ka tie varēja sacelt sabiedrībā uztraukumu".[595]

Nepieciešamības gadījumā preventīvā darbība skāra arī rakstīto un drukāto tekstu. Dienesta darbiniekiem ar prokurora rakstisku atļauju bija tiesības caurskatīt vai konfiscēt pasta un telegrāfa korespondenci, sūtījumus, kā arī veikt tālruņa sarunu kontroli.[596] Korespondences kontroli veica, apzinoties risku, ka „slepenas ziņas var tikt piesūtītas parastās privātās vēstulēs, kurās tiek runāts par ģimenes, tirdzniecības vai citām darīšanām".[597]

Sākotnēji, vēl Neatkarības kara apstākļos, ar korespondences kontroli un cenzūru nodarbojās kara cenzori, kuri atradās militāro iestāžu pakļautībā. Piemēram, 1920. gadā Liepājā darbojās trīs šādi kara cenzori, kuri tā paša gada decembrī tika norīkoti Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas rīcībā.[598] Kara darbībai attālinoties, jau 1920. gadā korespondences kontroli

593 *Izlūkošana un spiegošana*. Ārējās izlūkošanas nodaļa, 1921, 42. lpp.
594 Šeit domāts epitets ar atsauci uz plaša mēroga krāpniecību, uzpērkot amatpersonas, kas sarunvalodā ieviesies korupcijas skandāla laikā, kad 1889. gadā tika būvēts Panamas kanāls.
595 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 36. lp.
596 *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Sast. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1938, 33003. sleja.
597 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 91. lpp.
598 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 7. lp.

pamazām pārņēma Politiskā apsardze. Jau 1920. gada novembrī nodarbināja vecāko pasta cenzoru un vienu jaunāko pasta cenzoru Rīgā un vienu jaunāko pasta cenzoru Liepājā.[599] Atklātos nelegālus pasta sūtījumus Politiskajai apsardzei nodeva arī citas iestādes. Jau 1920. gada decembrī Politiskā apsardzes vadība ziņoja Ārlietu ministrijai, ka „Latvijas pastu cenzūra katru dienu aiztur lielu vairumu uz ārzemēm adresētus sūtījumus. Visi šie sūtījumi samaksāti pēc noteiktā tarifa, bet viņos iekšā atrodas Krievijas aģitācijas literatūra, kāpēc šie sūtījumi tiek aizturēti un nodoti Politiskajai apsardzībai. Minētās aģitācijas literatūras Politiskajā apsardzībā sakrājies vairāki pudi.[..] Atliek noskaidrot, kādā kārtā šī literatūra nokļūst Latvijā. Pēc visām ziņām spriežot, viņa tiek drukāta Krievijā un no Krievijas sūtniecības, kas, bez šaubām, Latviju grib izlietot kā tranzīta ceļu, sūta šo literatūru tālāk, ieliekot viņu slēgtās vēstulēs".[600]

Par dienesta pasta cenzoru darbu ziņas iegūstamas no Liepājas jaunākās pasta cenzores Otīlijas Baštikas 1921. gada 26. februāra ziņojuma Politiskās apsardzes vadībai. O. Baštika iepriekš strādājusi Liepājas pastā kā jaunākā cenzore, no kurienes 1920. gada 4. oktobrī norīkota darbam Politiskajā apsardzē.[601] Ziņojumā viņa raksta, ka Liepājas pastā divas reizes nedēļā (ceturtdienās un svētdienās) no Vācijas ar kuģi pienākot lieli sūtījumi („daudz bandroļu un vēstuļu, kuri visi skatāmi cauri, resp[ektīvi], cenzējami"), savukārt pārējās dienās pienākot ārzemju sūtījumi caur Rīgu. Par savu darbu viņa raksta: „Strādāju katru dienu ne mazāk kā zināmās kancelejas darba stundas, bieži arī pēcpusdienu, jo pasts ne reti pienāk ar ļoti lielu novēlojumu. Sakarā nu ar tiešo pasta satiksmi ar Vāciju varu ziņot sekojošo: pasta sūtījumus caurskatot, darbs ilgst katrreiz līdz vēlai pēcpusdienai, neizņemot nevienu svētdienu. Esmu vienmēr uzticīgi savu darbu izpildījusi, nekad neiztrūkdama, bet, sarodoties darba pārpilnībai, neesmu spējīga vairs viena to apzinīgi veikt, kā arī bieži sajūtu kā veselības jautājums, strādājot dienu par dienai bez kaut kādas atpūtas, top ļauns."[602]

Korespondences kontekstā dienesta darbības sākumā gadījās arī zināmi kuriozi – 1920. gada 5. novembrī punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē vadītājs Otto Ivansons rakstīja Politikās apsardzes priekšniekam par kādu absurdu situāciju. Viņš ziņoja, ka Rēzeknes pasta un telegrāfa kantoris nepieņem viņa telegrammas, norādot, ka tās jānes uz cenzūru Politiskajā apsardzē, jo uz tām neesot attiecīgo zīmogu. Viņš raksta: „Politikai policijai no politiskās policijas sūtītas – un cenzūra!"[603]

599 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 50. lp. op. lp.; LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 484. l., 1. lp.
600 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 47. lp.
601 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 484. l., 1. lp.
602 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 95. l., 184. lp.
603 LVVA 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 90. lp.

Daudz plašākas iespējas pārbaudīt šķietami aizdomīgu korespondenci dienesta darbiniekiem pavērās pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma. Dažādu autoritārajam režīmam aizdomīga un šķietami pretvalstiska noskaņojuma (vispirms jau vairāku sociāldemokrātu) organizāciju slēgšana jau maija beigās pavēra iespējas no Satiksmes ministrijas Pasta un telegrāfa departamentam iegūt šo organizāciju neizņemto korespondenci „dažādu lietu izmeklēšanai".[604] Pasta un telegrāfa departaments sastādīja tās rīcībā esošās korespondences sarakstu, taču praksē vēl līdz pat 1934. gada beigām Politiskā pārvalde nebija pilnībā pārņēmusi šo korespondenci.[605] To acīmredzot aizkavēja nenormālā darba noslodze, kā arī personāla trūkums, pildot autoritārā režīma prasības.

[604] LVVA 3235. f., 1/2. apr., 189/2. l., 90. lp.
[605] LVVA 3235. f., 1/2. apr, 97., 99. lp.

Viens no primārajiem dienesta darbības uzdevumiem visa starpkaru perioda laikā saistās ar sabiedrības monitoringu. Tā pakāpe mainījās valsts politiskās situācijas ietekmē, it īpaši pēc demokrātiskās iekārtas iznīcināšanas, kad autoritārisma apstākļos radās nepieciešamība pievērst uzmanību teju jebkurai sabiedrības ikdienas dzīves sfērai. Ievāktās ziņas kalpoja gan vispārējam sabiedrības noskaņojuma vērtējumam, gan aizdomīgu personu un aktivitāšu konstatēšanai un varēja būt par pamatu izmeklēšanas uzsākšanai un operatīvo darbību veikšanai.

5. NODALA

Operatīvās darbības virzieni

Drošības dienesta darbinieku uzmanības lokā aizdomīga varēja kļūt jebkura persona, kuras paustais viedoklis saturēja pretvalstisku, antidemokrātisku nostāju, kā arī radikālus, pret sabiedrības līdzcilvēkiem paustus uzskatus vai agresīvu darbību, kas varēja radīt valsts iekšējās drošības apdraudējumu. Tādēļ viens no svarīgākajiem dienesta uzdevumiem bija operatīvās darbības virzienu noteikšana un dažādu riska grupu – legālu un nelegālu organizāciju, etnisko minoritāšu un citu svarīgu grupu uzraudzība. Jau 1924. gada instrukcijā norādīts, ka „darbībai galvenā kārtā nākas būt vērstai pret valstī darbojošamies slepenām organizācijām”.[606]

[606] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai*. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 6. lpp.

Nodaļā nav sniegta operatīvās darbības virzienu analīze, bet gan iezīmētas un ar atsevišķiem piemēriem ilustrētas galvenās tendences, kas saistītas ar šo plašo darbības jomu un potenciāli lielākajiem draudiem valsts iekšējai drošībai. Turpmākajās apakšnodaļās nav veikta padziļināta visu minēto riska grupu analīze un izpēte, bet vien vispārīgos vilcienos iezīmēta šo grupu riska faktori valsts iekšējās drošības kontekstā.

Tomēr svarīgākie operatīvās darbības virzieni (riska grupas, pie kurām piederošajām personām ir lielāka iespēja kļūt naidīgiem pastāvošajam režīmam) tika noteikti jau dienesta darbības sākumā. 1921. gadā izstrādātajā ziņojumā Politiskās apsardzes priekšniekam, kas regulāri bija jāsūta Pārvaldei, redzams, ka ziņas bija jāsniedz par sekojošām sabiedrības grupām:

1) slepenām komunistu organizācijām,
2) arodbiedrību kustību,
3) sociāldemokrātu darbību,
4) cittautiešu darbību,
5) ārzemniekiem,
6) bēgļiem,
7) citām grupām (dažādas ziņas).[607]

Mainoties politiskajai konjunktūrai un vispārējai situācijai valstī, šiem operatīvās darbības virzieniem nāca klāt citi, piemēram, labējie ekstrēmisti.

[607] LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 1., 13. lp.

5.1.

Komunistiskā pagrīde

Visu starpkaru posmu Latvijas Republikas lielākais drauds bija komunisti (avotos arī pagrīdnieki, lielinieki, komjaunieši u. c.) – neatkarīgas Latvijas Republikas valstiskumam naidīgi indivīdi un to apvienojošās organizācijas, kur visus vienoja ticība vai vismaz simpātijas komunistiskās ideoloģijas dogmām.

Neatkarības kara iznākums – Latvijas armijas uzvara, padzenot Pētera Stučkas vadītās Padomju Latvijas totalitāro režīmu, noslēdza tikai cīņas militāro daļu. Daudzi aktīvisti un personas, kas Padomju Latvijas valdības darbības piecos mēnešos pastrādāja Latvijas Republikas likumu kontekstā noziedzīgas darbības, joprojām atradās Latvijas teritorijā. Tāpat arī aktīvisti, kas bija atkāpušies kopā ar padomju armiju, tika speciāli sūtīt pāri frontei (vēlāk robežai) vai arī atgriezās Latvijā kopā ar bēgļu masām. Ja izdevās šādas personas identificēt, tad tās sauca pie atbildības par izdarītajiem noziegumiem. Šajā procesā tieši dienests ieņēma ļoti nozīmīgu lomu – sastādot komunistu sarakstus, konstatējot un uzraugot aizdomās turamās personas, izmeklējot to izdarītos noziegumus un tālāk izvirzot apsūdzības. Piemēram, 1920. gada 30. oktobrī Politiskās apsardzes izmeklēšanas ierēdnis pēc komandējuma Vidzemē ziņoja priekšniekam, ka komandējuma laikā novērojis un no kompetentām personām ieguvis ziņas, ka „Latvija tiek sistemātiski pārpludināta ar bijušajiem Latvijā komunistu Izp[ildu] Komitejas un Padomju locekļiem un citiem komunistu parijas biedriem”.[608] Par situācijas nopietnību liecina Politiskās apsardzes norādes valdībai veikt attiecīgus

[608] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 11. lp.

preventīvos pasākumus, jo šāda neviennozīmīga nostāja, pieļaujot padomju darbinieku atgriešanos Latvijā bez soda „saceļ vispārēju sašutumu un nesaprašanos tautā" un „raisa īgnumu pret Valdību".[609] Jāuzsver, ka šādu pretvalstiski noskaņotu personu ieplūšana Latvijā notika reizē ar masveida bēgļu (ap 250 000) reevakuāciju, ko noteica Latvijas un Padomju Krievijas noslēgtais miera līgums. Bēgļu kontrole notika ārkārtīgi smagos apstākļos, ko, no vienas puses, ietekmēja atbilstošas infrastruktūras trūkums, bet, no otras puses, arī neatbilstošu amatpersonu negodprātīgā rīcība.[610]

Sevišķi aktīva komunistiskā pagrīde Latvijā bija 20. gadsimta 20. gadu sākumā un pasaules saimnieciskās krīzes laikā 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā.[611] Dienesta uzmanības lokā bija tie sabiedrības locekļi, kurus turēja aizdomās par nelegālu komunistisko darbību, piemēram, šīs ideoloģijas propagandēšanu un izplatīšanu, dažādu nelegālu apspriežu rīkošanu, par pasīvu vai aktīvu piederību komunistu partijai un citām valsts iekšējai drošībai kaitīgām izpausmēm.[612] Dokumentos atrodami piemēri, ka šādas izpausmes notika komunistiem nozīmīgos datumos, piemēram, 1920. gada 6.–8. novembrī Jelgavā atsevišķās vietās izkārti sarkanie karogi, kā arī ar trafareta palīdzību uz dažu namu sienām uzkrāsoti komunismu slavinoši lozungi.[613]

Daudzkārt dienesta darbiniekiem operatīvajā un izmeklēšanas darbā bija jāiegulda ne tikai laika resursi, bet arī jādemonstrē aktuālā laika posma un situācijas (tostarp vēsturiskās) izpratne. Operatīvā un izmeklēšanas darba sarežģītību un sievietes komplicēto likteni kara laikā atklāj šāds piemērs. Rīgas Centrālcietumā 1921. gada 19. februārī kā „pārnākušu no Padomju Krievijas" un aizdomās turamo par nelegālu komunistisko darbību ieveda 21 gadu veco Matildu Dakšu. Atklājot savu likteni, ieslodzītā M. Dakša 1921. gada 27. februārī emocionālā vēstulē Politiskās apsardzes priekšniekam lūdza viņu atbrīvot un atļaut turpmāk dzīvot Latvijā. Vēstulē viņa rakstīja, ka lielinieku laikā Latvijā strādājusi Rūpniecības komisariātā kā rakstvede. Neilgi pirms lielinieku padzīšanas iestājusies komunistiskajā partijā, lai saglabātu darba vietu, kas bija nepieciešama iztikas nodrošināšanai. Kad 1919. gada 22. maijā Rīgu ieņēmuši vācieši, pilsētā bez dokumentiem un vērtīgām mantām atradusies arī M. Dakša. Tālāko viņa apraksta šādi: „Zinādama, ka sastāvu partijā, baidījos palikt pilsētā. Pastāvīgā dzīves vieta bija pie vecākiem uz laukiem 8 verstis[614] iz pilsētas. Krievijā iebraukdama, pastāvīgi strādāju mājās. Iestādēs nekur

---

609 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 11. lp.

610 Plašāk skatīt: Brusbārdis, R. Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas. *Latvijas Vēsture*. 2011. g. Nr. 1, 35.–46. lpp.

611 Sīkāk skatīt: Andrsons, E. Latvijas *bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas vanagu apgāds, 1983, 480. lpp.

612 Sīkāk skatīt: Stranga, A. *Latvijas – Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas – Padomju Krievijas attiecības 1919–1925. gadā*. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 258 lpp.; Niedre, O., Daugmalis, V. *Slepenais karš pret Latviju. Komunistiskās partijas darbība 1920.–1940. gadā.* Rīga, 2016, 97 lpp.

613 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 94. lp.

614 1 versts ir 1066,8 m

neesmu strādājusi, arī partijā neesmu piedalījusies vispār. Priekš komunistiem un viņu iekārtas man nekādas patikas nav bijušas, vispārīgi esmu pretējos ieskatos." Uzturoties Padomju Krievijā, M. Dakša uzsākusi mācības Maskavas pedagoģiskajos kursos un, uzzinot, ka sākusies bēgļu atgriešanās Latvijā, sieviete iesniegusi lūgumu no kursiem atbrīvot. Saņemot noraidošu atbildi, M. Dakša izdevīgā brīdī no kursiem aizbēga un 1921. gada janvārī nelegāli atgriezās Latvijā. Tad arī sieviete aizturēta un ievietota cietumā. Emocionālās vēstules beigās sieviete raksta: „Uz Krieviju es nebraukšu, jo no turienes muku. Latvijā neatvēl dzīvot. Kur tad man iet? Cietumā? Nejūtos, ka būtu tik daudz grēkojusi, lai zaudētu dzimteni, savu Tēviju." 1921. gada 28. februārī M. Dakša no apcietinājuma atbrīvota, un izmeklēšana pret viņu izbeigta.[615]

Tomēr bija arī gadījumi, kad starp valsts iekšējai drošībai bīstamiem provokatoriem nereti bija ļoti interesantas un neapšaubāmi talantīgas personas. Piemēram, 20. gadu sākumā kādai no Petrogradas iebraukušai šansonešu dziedātājai Nadeždai Otto, par spīti dienesta sākotnēji sekmīgai pretdarbībai, izdevās „taisni apmuļķot toreizējo Politiskās apsardzības priekšnieku Alpu, kurš viņu atsvabināja un ņēma „zem savas personiskās aizsardzības"". Politiskās apsardzes ziņojumā norādīts, ka Nadeždas Otto „uzdevums bez šaubām bija tikt klāt augstākiem vīriem, izdabūt no viņiem vajadzīgās ziņas".[616]

Latvijā, tāpat kā citur Baltijā un reģionā kopumā, starpkaru posmā komunistisko kustību mērķtiecīgi organizēja, vadīja, un finansēja Padomju Savienība.[617] Latvijas komunistu vidū bija daudzas no Padomju Krievijas, vēlāk Padomju Savienības apzināti iesūtītas personas, kurām bija uzdots aģitēt un citādi veicināt komunisma ideju izplatību Latvijā. Tāpat tika ievesti naudas līdzekļi (nereti viltoti) un propagandas materiāli lielā vairumā.[618] Šādu būtisku valsts iekšējo drošību apdraudošu kustību atklāšana bija primārais valsts drošības iestāžu darbības virziens starpkaru posmā, ko tie ar mainīgām sekmēm īstenoja.

Daudzi komunisti Latvijā uzturējās ar viltotiem personu apliecinošiem dokumentiem, kas sevišķi apgrūtināja personu identificēšanu. Piemēram, 1929. gadā Politiskā pārvalde konstatēja, ka Bauskas apriņķī nelegālo komunistisko kustību organizē un vada kāda neidentificēta sieviete, kuru 16. novembrī aizturēja. Aizturētā sieviete dienesta darbiniekiem uzrādījusi viltotu Latvijas Republikas pasi uz Annas Timofejevas vārda. Vēlāk sieviete atzinusies, ka viņas patiesais vārds

615 Skatīt: Bērziņa, A. *Sieviete-ieslodzītā Latvijas Republikas cietumos, 1919.–1921. gadā. Maģistra darbs*. Zin. Vadītājs Ē. Jēkabsons. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 82. lpp.

616 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 146/2. l., 8. lp.

617 Žvinklis, A., Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 1994. g. Nr. 1, 114. lpp; Sīkāk skatīt: Niedre, O., Daugmalis, V. *Slepenais karš pret Latviju. Komunistiskās partijas darbība 1920.–1940. gadā.* Rīga, 2016. 97 lpp.

618 *Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. Rīga, 1928, 151. lpp.

ir Marta Vārpa, bet A. Timofejevas pasi viņa ieguvusi Maskavā, kur arī pārlīmēta fotogrāfija un viltota zīmoga daļa, kas atrodas uz fotogrāfijas.[619]

Komunistu atklāšanu kavēja arī citi konspirācijas paņēmieni, piemēram, nepierakstīšanās dzīves vietā, slepeno dzīvokļu uzturēšana u. c. Piemēram, 1931. gadā dienests secināja, ka legāli izdotā Jēkabpils laikrakstā „Laika Vārds" tiek publicēti Padomju Savienību cildinoši raksti un pat atklātas komunistiskas proklamācijas. Dienests noskaidroja, ka laikrakstā darbojas vairāki komunistu organizācijas dalībnieki. Savukārt, lai viņi netiktu atklāti, kā laikraksta redaktors-izdevējs oficiāli pieteikts kāds „vecs vīrs Azains, kurš ir galīgs analfabēts, prot vienīgi parakstīties, un par minētā laikraksta pastāvēšanu un iznākšanu nekā nezināja".[620]

Latvija līdz 1934. gada 15. maijam bija demokrātiska parlamentāra republika un komunistu organizāciju (vispirms jau Latvijas Komunistiskās partijas) legālas darbības iespējas bija ar likumu aizliegtas. Tas gan nebūt nenozīmēja, ka komunisti neizmantoja visas demokrātiskajā valstī brīvi ļautās biedrību veidošanas un sapulču rīkošanas tiesības, savu darbību slēpjot aiz dažādu biedrību izkārtnes. Jau 2. Saeimas vēlēšanu kontekstā, 1925. gadā vasarā dienests veica plašu preventīvo darbu, nepielaižot komunistu sarakstu dalību vēlēšanu apgabalos, kā arī, veicot kratīšanas un apcietināšanas (80 personas), apturot to komunistu organizāciju aktivitātes, kas darbojās legālu organizāciju aizsegā.[621]

Veidi, kā šādas aizdomīgas personas nokļuva dienesta redzeslokā, bija dažādi. Piemēram, 1925. gada 17. decembrī Daugavpilī norisinājās bezdarbnieku sapulce un demonstrācija, kuru vadīja Daugavpils muitas nodaļas eksperts, sociāldemokrāts, Daugavpils domnieks un „strādniecības apvienotājs pret valdību" Vilis (Vilhelms) Ganšovs. Šādas aktivitātes rezultātā Politiskā apsardze uzsāka minētā Ganšova pārbaudi, atklājot un priekšniecībai ziņojot, ka „komunistisko proklamāciju izplatītāji ir zināmi un ņemti novērošanā".[622]

Īpašu uzmanību dienests pievērsa dažāda veida pasākumiem, par kuriem bija iegūtas ziņas, ka tajos piedalīsies komunisma atbalstītāji. To skaitā bija ne tikai publiski mītiņi un demonstrācijas, bet arī privāti pasākumi. Piemēram, 1932. gadā Ventspilī tika apglabāts kāds „kreisais arodnieks", un bēres uzraudzīja arī dienesta darbinieki. Viņi konstatēja, ka apglabāšanā piedalījies arī politiķis Fricis Bergs, kurš savā runā izteicies, ka „apglabājamais esot buržuāziskās valsts iekārtas upuris un tagadējā valdošā šķira bendējot un arī uz priekšu bendēšot strādniekus", un aģitējis par labu komunismam. F. Bergs aizturēts, pēc kā citi komunisti saukuši: „Zvēram

---

619 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 27. lp.

620 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 39., 40. lp.

621 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 223. lp

622 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 939. l., 12. lp.

atriebību strādnieku slepkavām un bendēm! Nost buržuāzisko Latviju! Lai dzīvo strādnieku-zemnieku valdība!" un uzbrukuši policistiem.[623]

Līdz 1928. gada nogalei, pateicoties dienesta darbībai, tiesu iestādes bija slēgušas vismaz sešas organizācijas, kurās konstatēja nelegālu komunistisko darbību: sporta biedrību „Enerģija", ebreju biedrības „*Arbeiter Heim*" un „*Kultur Liga*", „Latvijas darba jaunatnes kultūras biedrību", „Kurzemes arodniecisko biedrību centrālbiroju" un „Darba pionieru biedrību".[624] 1928. gadā oficiālā valdības izdevumā, atskatoties uz dienesta darbību, secināts, ka „politiskā policija ir likvidējusi Latvijā daudzas komunistu organizācijas un to aģentus, kas te darbojušies gan nelegāli pastāvošās šūniņās, gan arī iespiedušies legāli pastāvošās biedrībās un organizācijā. Politiskās policijas apcietināto komunistu aģentu un emisāru starpā sastopami daudzi komunistu partijas izcili darbinieki, pat viņu partijas centrālās komitejas locekļi".[625]

Tiesa jāatzīmē, ka, ielūkojoties dienesta izmeklēšanas lietu ikgadējos pārskatos, redzams, ka regulāri joprojām tika aizturētas un uzraudzītas personas, kas nodarbojās ar pretvalstisko aģitāciju arī turpmāk starpkaru posmā.[626] 1930. gada jūnija ziņojumā iekšlietu ministram Politiskās pārvades priekšnieks rakstīja, „ka komunistu darbība izpaužas:

1) caur nelegālo organizāciju darbību;
2) caur darbību dažādās legālās biedrībās, galvenokārt arodbiedrībās un kultūras organizācijās;
3) caur sapulcēm un izrīkojumiem;
4) caur izdoto aģitāciju – legālo un nelegālo. Turklāt komunisti joprojām veikli izmanto likuma par biedrībām noteiktās iespējas pulcēties un rīkot sapulces, turklāt dibinātās biedrības kalpo par aizsegu komunistu propagandai".[627]

---

623 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 42. lp.

624 *Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. Rīga, 1928, 153. lpp.; Mendel, B. *Four Hundred Years of the Jews in Latvia*. A Historical Survey. Pieejams: *https://www.jewishgen.org/yizkor/latvia1/lat021.html* [skatīts 30.04.2019.].

625 *Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. Rīga, 1928, 151. lpp.; Trejs, Ē. Policijas darbība pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados. Grām.: *Valsts iekšējās drošības 100 gadu evolūcija. Attīstība. Dinamika. Problemātika. Zinātniski – praktiskais materiālu krājums.* Valsts Policijas koledžas V Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Valsts policijas koledža, 2018, 186.–196. lpp.

626 Piemēram, par komunistu organizāciju darbību Bauskas apriņķī skatīt: Ruhocka, A. Komunistu pagrīdes darbība Bauskas apriņķī 20. gadsimta 20. un 30. gados: ieskats Bauskas muzeja krājuma materiālos un presē. Grām.: *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi I*. Rokpelnis, A. (sast.). 2016, 74.–81. lpp.

627 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 56., 57. lp.

Komunistu pagrīdnieku ierīkota nelegāla spiestuve Rīgā, Ziepniekkalnā, Numurmuižas ielā 2, ko 1937. gada sākumā atklāja Politiskās pārvaldes darbinieki.

LVA, 1986. f., 1. apr., 9332. l.

Tomēr komunistu darbības pamatā bija apzināta uz āru vērsta propaganda, ko īstenoja dažādos veidos. Piemēram, izplatot proklamācijas un dažādus saukļus vai publiskās vietās demonstrējot komunisma ideoloģijas atribūtus, piemēram, izkarot sarkanos karogus. Piemēram, 1930. gadā Kurzemē „komunisti ar saviem lozungiem bojā māju sienas un sarkanos karogos iztērē krietni daudz drēbes. Kādā karogā Kuldīgas komunisti raksta: „Nost Indijas strādnieku slepkavas!" – tik tālu jau tikuši Latvijas komunisti".[628]

Dienesta rīcībā bija samērā detalizēta informācijas par vairāku komunistu organizāciju darbību un tās izpausmēm. Tas tā bija, pateicoties veiksmīgai un mērķtiecīgai dienesta darbībai, ievācot svarīgas ziņas un atklājot pagrīdnieku darbības tīklu, kas ļāva dienestam sagatavot pat ļoti detalizētas komunistu organizāciju darbības shēmas. Latvijas teritorijā būtisku apdraudējumu valsts iekšējai drošībai radīja Latvijas komunistiskā partija, Latvijas komunistiskā jaunatnes savienība, komunistiskās arodbiedrības, Latvijas Sarkanā palīdzība (MOPR'S), komunistu sporta organizācijas, komunistiskā kustība laukos, komunistiskā prese, komunistu ietekme armijā un spiegu darbība.[629]

1932. gadā dienests iekšlietu ministram ziņojumā uzsvēra, ka efektīvāku pretdarbību komunistu darbībai nav iespējams īstenot „pie pastāvošām likumu normām, tiesas samērā mīkstajiem sodiem", kā arī uzsvērta pašu komunistu „sevišķo un izsmalcināto konspirāciju, dēļ kuras nav iespējams kaut cik lokalizēt šo valsts patstāvību bīstamā mērā apdraudošu kustību".[630] Dienests īpaši pasvītroja pastāvošos soda mērus „iekrišanas" gadījumā – nelielās drošības naudas vai policijas uzraudzība sniedza iespējas aizdomās turamajiem pagrīdniekiem izvairīties no soda izciešanas.[631]

Patstāvīgi aktīvi savās pretvalstiskajās izpausmēs 30. gadu sākumā bija Kominternes Latsekcijas aģenti. Daļu no viņiem izdevās aizturēt kopā ar viltotiem dokumentiem (Latvijas Republikas pasēm), kā arī dažādu komunistiska rakstura literatūru. No 1929. līdz 1931. gadam, pateicoties dienesta darbībai, notiesāti 20 aģenti.[632]

Kaut arī līdz ar K. Ulmaņa autoritāro apvērsumu dienesta darbinieku uzmanības lokā nāca virkne citu politisku organizāciju un grupu, kuru darbība „ir noteikti vērsta pret Latvijas valsts drošību un patstāvību",[633] turpmāk, 30. gadu otrajā pusē, Politiskās pārvades sagatavotajos ikmēneša ziņojumos valdībai gandrīz vienmēr tika sākts ar komunistiskās kustības raksturojumu Latvijā, kā arī aprakstīti paveiktā darba rezultāti. Piemēram, tika konstatēts, ka Rīgā, salīdzinoši ar 20. gadu

628 LVVA, 3235., 1/8. apr., 553. l., 51. lp.
629 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 61.–70. lp.
630 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 4. lp.
631 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 4. lp.
632 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 28., 29. lp.
633 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 28., 29. lp.

beigām un 30. gadu sākumu, biedru skaits Latvijas Jaunatnes komunistiskās savienības Rīgas organizācijā 30. gadu otrajā pusē pat samazinājies.[634] Taču tik un tā tika uzraudzīta aizdomīgu personu uzvedība, kā arī raksturots aptuvenais komunistu skaits nelegālās savienībās vai vienībās.

Kā piemērs veiksmīgai dienesta darbībai cīņā ar komunistisko pagrīdi jāizceļ dienesta nopelni slepenās tipogrāfijas atklāšanā 1937. gada janvāra beigās Rīgā, Pārdaugavā, Numurmuižas (tag. Bišumuižas) ielā 2, kas kopš 1934. gada aktīvi iespieda nelegālo literatūru. Tipogrāfija bija iekārtota zem siltumnīcas, un ieeja tajā bija caur čuguna krāsni. Dienesta veiktajā operācijā tika apcietināti 25 pagrīdes komunisti (nelegālās komunistu organizācijas „Sarkanā palīdzība" u. c. nelegālo organizāciju biedri).[635]

Tāpat pēc 1939. gada noslēgtā Savstarpējās palīdzības pakta jeb tā saucamā bāzu līguma noslēgšanas ar PSRS, dienesta lokā nonāca specifiska, iepriekš nebijusi grupa – padomju sauszemes karaspēka vienības.

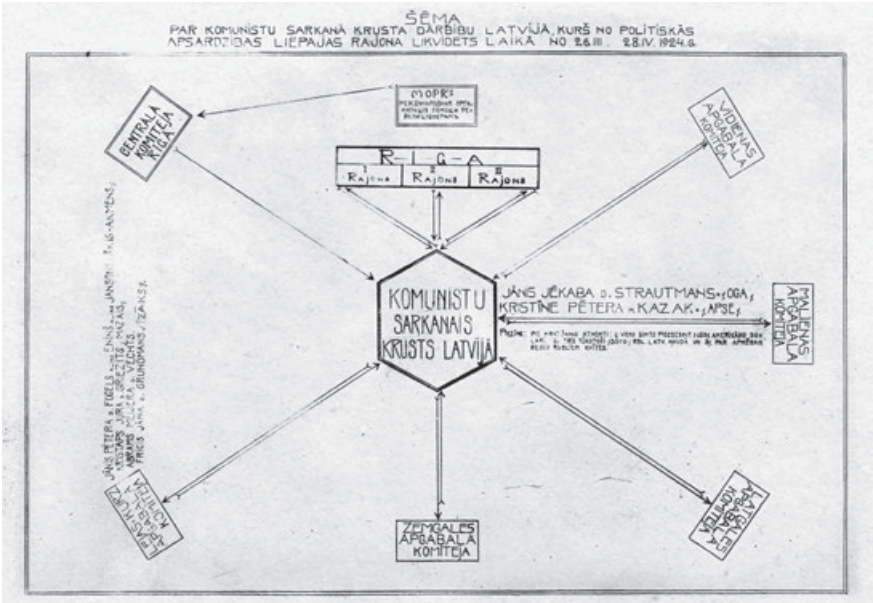

Drošības dienesta sagatavota shēma par „komunistu Sarkanā Krusta" darbību Latvijā. 1924. gads.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 1. lp.

---

634 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 35. lp.

635 Slepena spiestuve siltumnīcā. *Brīvā Zeme*. 1937. g. 23. februāris, Nr. 43, 7. lpp.; „Sarkanā palīdzība" – siltumnīcas pagrabā. *Jaunākās Ziņas*. 1937. g. 23. februāris, Nr. 43, 6. lpp.; Zem siltumnīcas atrasta slepena spiestuve. *Rīts*, 1937. g. 23. februāris, Nr. 54,. 5. lpp.; Politiskā policija. *Policija*. 1938. g. 1. novembris, Nr. 11, 523.–535. lpp.; Genkina, D., Ozola, B. Revolūcijas muzeja zālē. *Cīņa*. 1964. g. 20. marts, Nr. 68, 2. lpp.; Krūze, A. Tipogrāfija Numurmuižas ielā 2. Fragments no Sarkanās palīdzības vēstures. *Padomju Jaunatne*. 1971. g. 16. jūnijs, Nr. 116, 2. lpp.

5.2.

Padomju Krievijas (vēlāk PSRS) diplomātiskā pārstāvniecība

Īpašu uzmanību dienests pievērsa Padomju Krievijas, vēlāk Padomju Savienības diplomātiskajai pārstāvniecībai Latvijā. Jau 1920. gada 30. oktobrī pilnīgi slepenā ziņojumā Politiskās apsardzes priekšnieks rakstīja: „Lai nostādītu Politiskās apsardzības aģentūru vajadzīgos augstumos, piemērojoties tagadējiem politiskiem apstākļiem valstī, minētai aģentūrai jāpiegriež sevišķa vērība krievu sūtniecībai, kura mēģina nodibināt sakarus ar vietējām slepenām komunistiskām partijas organizācijām un viņu darbiniekiem."[636]

Ziņas par Padomju Krievijas diplomātisko pārstāvniecību regulāri parādījās gan aģentu, gan aģentūras, gan vadības sagatavotajos ziņojumos. Piemēram, jau 1920. gadā dienesta darbinieki ziņoja par „Lielinieku sūtniecības" centieniem iegādāties ēku un automašīnu, kā arī par pārstāvniecības darbinieku un Krievijas miera delegācijas pārstāvju aktivitātēm, kā arī ar citiem saistītiem jautājumiem.[637] Jau pavisam drīz pēc līguma noslēgšanas Padomju Krievijas diplomātiskā pārstāvniecība Latvijā izvirzīja ultimātam līdzīgas prasības – īstenot pretdarbību Latvijā esošajām balto krievu emigrantu aktivitātēm, ieviest cenzūru, kas presē

[636] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 11. l., 199. lp.
[637] LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 841. lp.

aizliegtu kritizēt Padomju Krieviju, kā arī diktēt Latvijas ārpolitikas virzienu (it īpaši reģiona kontekstā, Latvijas un Polijas attiecības).[638]

Padomju diplomātiskā dienestā esošo darbinieku aktivitātes tika uzraudzītas arī ārpus Rīgas. Piemēram, par Politiskās apsardzes Liepājas rajona darbību 1921. gadā un padomju diplomātu uzraudzību sniegtas šādas ziņas: „Ir atklāts noslēpums, ka Lejaskurzemes komunistiem nelegālo literatūru un arī naudu piegādā Padomju Krievijas konsulāts Liepājā. Konsulāta darbinieki apmeklē emigrantu kuģus, aģitēdami pret neatkarīgo Latviju. [..] Trūcības pabalstu veidā Krievijas konsulāts izmaksā Liepājas komunistiem lielas naudas summas."[639] Bet 1922. gadā norādīts, ka „Padomju Krievijas konsulāts ar kuģu matrožiem uztur nelegālus sakarus ar Londonu un organizē spiegošanu Liepājas garnizonā".[640] Papildu tam norādīts, ka „slepenajam uzraugam Saulītim izdodas ieslēgties spiegu ķēdē un to novērot", kā rezultātā 1923. gadā „Padomju Krievijas konsulāta spiegošanas afēra un līdzdalība komunisma propagandā tuvojas noslēgumam", bet vairāki konsulāta darbinieki tika apcietināti.[641]

1922. gada nogalē Politiskā apsardze ziņoja Somijas politiskajai policijai, ka „Rīgā vietējā Pad[omju] Krievijas sūtniecībā pastāv komunistu šūniņa, sastāvoša no sūtniecības darbiniekiem, tā saucamā „maskaviešu" šūniņa"". Vēstulē arī norādīts, ka šajā „maskaviešu šūniņā" darbojušies arī divi Latvijas pilsoņi – padomju pārstāvniecības kancelejas darbinieki, kuri dzīvojuši tās namā un kuru uzdevums bijis uzturēt sakarus ar Latvijas Komunistiskās partijas Centrālo biroju. Tāpat ziņots par to, ka „maskaviešu šūniņas" un Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā biroja „cieša kopdarbība un sakaru uzturētāji" atklāti 1922. gada augustā, kad Latvijas Komunistiskās partijas Centrālais birojs likvidēts un birojā atrasta sarakste.[642]

Detalizētāku informāciju par Padomju Krievijas pārstāvniecības darbību uzraudzību sniedz 1923. gada 12. janvāra Politiskās apsardzes slepenais ziņojums iekšlietu ministram Albertam Kviesim. Tajā ministrs informēts, ka, balstoties liecinieku liecībās un citu izmeklēšanas lietu materiālos, novērots Padomju Krievijas diplomātiskās pārstāvniecības darbinieks J. Soirio[643], kurš „nodarbojoties ar spiegošanu un spiegu organizācijas tīkla nodibināšanu Latvijā, lai tādā veidā kaitētu Latvijai kā patstāvīgai valstij". Izmeklēšanas laikā atklāts, ka „Soirio satiekas dažādās vietās ar visādām aizdomīgām personām. Šādas satikšanās ar aģentiem

638 Plašāk skatīt: Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specificē Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020. 959. lpp.

639 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 11., 12. lp.

640 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 15. lp.

641 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 20. lp.

642 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 4. lp.

643 Par J. Soirio darbību Latvijā historiogrāfijā plašāku pētījumu līdz šim nav. Nelielu ieskatu Padomju diplomātiskās pārstāvniecības (kas pēc A. Strangas vārdiem „mudžēt mudžēja no čekas aģentiem") un čekas darbību Latvijā, tajā skaitā J. Soirio aktivitātēm, iespējams gūt no: Stranga, A. Krievu labējās monarhistiskās organizācijas Latvijā vēsturnieka skatījumā. *Latvijas Jaunatne*. 1991. g. 4. septembris, Nr. 118.

notika gan elegantos restorānos, gan dažādos strādnieku krogos. Pēc pietiekoši apvainojošo materiālu savākšanas par Soirio, kā spiegu tīkla organizatoru un vadītāju, tika nolemts viņu pie pirmās izdevības apcietināt. 9. janvārī š. g. nāca zināms, ka Soirio p[u]lksten 7 vakarā ir ieradies restorācijā[644] „Marienbādē" uz Marijas ielas uz satikšanos ar kādu no saviem aģentiem. Politiskās apsardzības ierēdņi Soirio atsevišķā kabinetā apcietināja [..]. Sakarā ar Soirio apcietināšanu tika izdarītas plašākas kratīšanas un aresti un pie apvainotās spiegošanas līdzdalībnieces Annas Vilciņ[as] nopratināšanas izrādījās, ka Soirio ir pieņemts vārds, bet patiesībā viņu sauc par Zeltiņu. [..] No iepriekšējas izmeklēšanas ir noskaidrots, ka Soirio-Zeltiņš miera laikos[645] ir dzīvojis Rīgā un bijis enkurnieks, un sakarā ar 1905. g[ada] kustību ir bijis piespiests emigrēt uz ārzemēm. Lielinieku apvērsuma laikā Soirio-Zeltiņš ir kādu laiku strādājis Ukrainā un pēc tam Vakar-Sibīrijā[646] bijis kasieris Padomju Latvijas iepirkšanās-apgādības komisijā." Tāpat ziņojumā atzīmēts, „ka no iegūtajiem materiāliem un liecībām ir konstatēts, ka Soirio-Zeltiņš stāv ciešos sakaros ar Helsingforsā[647] Pad[omju] Krievijas sūtniecības komandantu Jāni Mucenieku [..], kurš arī Somijā ir Pad[omju] Krievijas spiegošanas organizācijas vadonis."[648]

Desmit dienas vēlāk Politiskā apsardze sagatavoja nākamo ziņojumu, kur papildināta līdz tam sniegtā informācija: „Soirio-Zeltiņa darbību pret samaksu atbalstījusi un veicinājusi politiskās policijas 3. nodaļa un jo sevišķi nodaļas darbinieks Linde".[649] Dienesti aktīvi sekoja līdzi katram jaunam padomju pārstāvniecības darbiniekam. Piemēram, 1923. gada augustā pārstāvniecībā kā darbinieks ieradās kāds Viktors Kosiņskis. Dienests ātri atklāja, ka V. Kosiņska īstais vārds ir Viktors Steckēvičs un viņu reģistrēja kā padomju izlūkdienesta centrāles pretizlūkošanas vadītāju Rīgā.[650] Pārstāvniecības darbiniekiem tika ieviesti speciāli uzskaites reģistri, kur bez zināmajiem personiskajiem datiem bija arī fotogrāfijas.[651]

Arī turpmāk dienests uzraudzīja PSRS diplomātiskās pārstāvniecības ēku Antonijas ielā 2 (cik noprotams, tad 24 stundas diennaktī), kā arī pārstāvniecības vasarnīcu Vakarbuļļos, Lielajā ielā 3. Novērošanas specifiku atklāj 1927. gada[652] laikā dienesta darbinieku sastādītie ziņojumi un atzīmes īpašās posteņa grāmatās.[653] Ir

644 Domāts – restorānā.
645 Domāts – pirms Pirmā pasaules kara.
646 Domāts – Rietumsibīrijā.
647 Domāta Somijas galvaspilsēta Helsinki.
648 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 9. lp.
649 Iespējams Politiskās apsardzes uzraugs Arturs Linde. Politiskās policijas dienestā no 1923. gada augusta līdz tā paša gada novembrim. LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 902. l.
650 Jēkabsons, Ē. Latvijas un Polijas militāro izlūkdienestu sadarbība 1919.–1939. gadā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. IV, 2003, 47.–74. lpp., 125., 126. lpp.
651 Skatīt: piemēram, LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1257. l.
652 Visdrīzāk šāda pastiprināta uzmanība saistīta ar Latvijas un PSRS Tirdzniecības līguma noslēgšanu 1927. gada vasarā.
653 Skatīt LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l. 1.–238. lp.

rūpīgi novēroti diplomātiskās pārstāvniecības apmeklētāji, ziņojumos norādot ierašanās laiku, personas vai personu ārējo izskatu, līdzi paņemtās mantas (piemēram, saiņus un somas), kā arī to, vai apmeklētāji iestādi pametuši ar vai bez tām. Uzraugi piefiksēja pie pārstāvniecības piestājušo transporta līdzekļu – ormaņu, motociklu, taksometru un automašīnu numura zīmes, kas ļāva, saskaņā ar esošajiem reģistriem, pārbaudīt to īpašniekus. Dienesta darbinieku ziņojumi atklāj to, ka aizdomu gadījumā bija ļauts operatīvi novērot apmeklētājus, kad tie atstāja pārstāvniecības ēku. Tāpat ziņojumos aprakstīta PSRS pilnvarotā pārstāvja Latvijā Ivana Lorenca atpūta un dienas gaitas laikā, kad viņš ar sievu uzturējās vasarnīcā Vakarbuļļos.

1926. gadā decembrī ziņots, ka ar PSRS pārstāvniecības atbalstu tirdzniecības pārstāvniecības („*Vņieštorga*") noliktavās „plašos apmēros tiek pabalstīti vietējie komunisti".[654] 1928. gada novembrī dienests ziņoja Ārlietu ministrijai par šādu pasākumu turpinājumu – vairākkārtēju Rīgas strādnieku pulcēšanos PSRS pārstāvniecības telpās. Tikšanās reizēs „sapulcināti vairāki simti šādu strādnieku", un sanākšanas, kurās cildināti padomju revolucionāri un padomju valsts iekārta, dienesta ietvaros atzītas par tādām, kas „lielā mērā veicina komunisma izplatīšanu Latvijā un no valsts redzes viedokļa nebūtu pielaižamas".[655] Arī turpmāk iekšlietu ministram sagatavotajos ziņojumos minētas darbības, kas apdraudēja Latvijas iekšējo drošību. 1930. gada 10. decembrī iekšlietu ministrs un dienests ziņoja ārlietu ministram par to, ka PSRS pārstāvniecības „darbinieki Latvijā atkal sāk izvest Latvijas valstij stipri naidīgu darbību", it īpaši izceļot divu pārstāvniecības darbinieku – Nikolaja Smirnova un Grigorija Bežanova – aktivitātes spiegošanā un slepenā komunistiskā aģitācijā.[656]

Tajā pašā laikā dokumentos lasāms, ka PSRS pārstāvniecība regulāri nosūtīja Ārlietu ministrijai izmeklēt Latvijā dzīvojošo krievu veiktās provokācijas pret pārstāvniecības darbu. 20. gadu otrajā pusē dienests izmeklēja vairākas it kā krievu monarhistu sarīkotas provokācijas, konkrēti, veiksmīgi noskaidroja autorus, kas PSRS pārstāvniecībai sūtījuši draudu vēstules.[657] Savukārt 1932. gadā Latvijas un PSRS tirdzniecības līguma pagarināšanas sarunu kontekstā pārstāvniecība atkal vērsa uzmanību uz Latvijā esošo baltās krievu emigrācijas kopienu aktivitātēm, turklāt savā labā izmantojot nesenos notikumus Francijā (atentātu pret Francijas prezidentu, ko izdarīja psihiski nelīdzsvarots krievu emigrants), nevairoties veidot naratīvu par PSRS diplomātisko pārstāvju drošību apdraudošiem krievu teroristiem Latvijas teritorijā.[658] PSRS pārstāvniecība Rīgā nosūtīja Latvijas Ārlietu ministrijai

654 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 210. lp.
655 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 176. lp.
656 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 94. lp.
657 Vēstules un izmeklēšanas ziņojumi pieejami LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l., 124.–137. lp.
658 Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specificē Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020. 960. lpp.

sarakstu ar pret Latvijas valsti naidīgi noskaņotām „monarhistiskām" organizācijām un personām. Dienests pēc pārbaudes atzina, ka šīs ziņas ir „stipri novecojušas", bet par sarakstā uzrādītājām personām – Latvijas pavalstniekiem – „nav ziņu, ka viņi būtu piekopuši kādu pretvalstisku, ar likumu noliegtu darbību".[659] Pārstāvniecība vairākas reizes nosūtīja šāda veida memorandu, pārmetot, ka „Latvijas valdība nav spērusi nekādus soļus pret tām organizācijām vai personām, kuras izturētos un piekoptu kaut kādu pret SPRS[660] vērstu naidīgu darbību", kuru izvērtējot, Iekšlietu ministrija saskaņā ar dienesta darbību atzina par nepamatotu. Turklāt iekšlietu ministrs norādīja, ka pati PSRS nepilda savstarpējā miera līgumā ietverto parakstīto vienošanos[661], jo PSRS teritorijā netraucēti darbojās dažādi aģitatori (tostarp dienesta pieķertie, bet no Latvijas aizbēgušie), kas pauda klaji naidīgu nostāju, aģitējot pret Latvijas valstiskumu.[662]

PSRS diplomāts, pilnvarotais pārstāvis Latvijā Ivans Lorencs.
LVVA Politiskās policijas pārvaldes kartotēka.

659 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 9. lp.
660 Sociālistisko Padomju Republiku Savienība.
661 Saskaņā ar Latvijas un PSRS miera līguma 4. panta 2. punktu abas puses bija apņēmušās: „nepieļaut uz savas teritorijas sastādīties un uzturēties jebkādām organizācijām un grupām, kuras pretendē uz valdības lomu visā otras līdzējas puses teritorijā vai tās daļā, kā arī priekšstāvībām un amata personām no organizācijām un grupām, kuru nolūks ir gāzt otras līdzējas puses valdību". LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 40. lp.
662 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 38. lp. op.

5.3.

Bēgļi, robežu pārkāpēji un ārzemnieki

Valsts pastāvēšanas sākumā sevišķi aktuāli un valsts iekšējās drošības kontekstā ļoti būtiski bija nodrošināt valsts robežu kontroli un uzraudzību, it īpaši regulēt cilvēku plūsmu pār tām. Nesakārtojot valsts robežas drošību, bija reāls risks, ka liels skaits politisko oponentu, galvenokārt komunisma atbalstītāji, iekļūst valsts teritorijā. Tas varēja notikt gan legāli, šķērsojot robežu un iebraucot caur noteiktiem robežšķērsošanas punktiem, gan nelegāli – pārejot robežu slepeni. Robežu pāriešanu regulēja Iekšlietu ministrijas izdots likums, un par nelegālu robežas šķērsošanu draudēja cietuma sods. Papildus tam notverto personu nodeva dienesta darbiniekiem „personības noskaidrošanai un atsauksmei par viņu politisko uzticamību",[663] kā tas notika jau 5.1 apakšnodaļā minētajā piemērā par privātpersonu M. Dakšu.

Politiskās apsardzes smago darbu ar pieķertajiem robežu pārkāpējiem ilustrē vairāki piemēri. 1923. gada decembrī Politiskā apsardze konstatēja, ka Daugavpils un Rēzeknes punktos „pa lielākai daļai vedamās izziņas ir par nelegālā kārtā robežu pārnākušiem ārvalsts pavalstniekiem, kuri tādā pat kārtā vēlas tālāk caur Latviju izceļot uz kādu citu valsti". Punktu darbinieki tālāk paskaidro: „Šādu pārnācēju dažas dienas ir vairākas personas, tā kā visi punkta darbinieki gandrīz visu laiku ir nodarbināti ar šīm pārnācēju izziņām, un pie šādiem apstākļiem pavisam neiznāk nodarboties ar daudz svarīgākiem tiešiem Politiskās apsardzības uzdevumiem." Tāpat tiek norādīts, ka

[663] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 117. lp

lielākoties robežu pārkāpēji „iekļuvuši Latvijā gadījuma dēļ" un tam nav saistības ar politiskām aktivitātēm, turklāt Politiskās apsardzes rīcībā par šīm personām neesot ziņu un neesot arī konstatēti gadījumi, kas kādas svarīgas ziņas atklātu, tāpēc, lai šo situāciju risinātu, lēma aizturēšanas dienā veikt šādu personu nopratināšanu, lai saprastu, vai robežas pāriešanai bijuši politiski motīvi un, ja tādi netiek konstatēti, nodot aizturēto personu apriņķa priekšniekam sodīšanai un izraidīšanai.[664]

Kā jau minēts 5.1 apakšnodaļā, 1920. gada rudenī Latvijā masveidā sāka atgriezties bēgļi no Krievijas. To skaitā bija personas, kuras bija aktīvi vai pasīvi darbojušās Padomju Latvijas valdībā vai varas orgānos un kurus paredzēja sodīt likumā noteiktajā kārtībā. Tāpat līdz ar bēgļiem Latvijā ieplūda komunistu aģenti, kuri plānoja veikt plašu aģitāciju un citas pretvalstiskās aktivitātes. Lai šīs personas notvertu, Politiskā apsardze pārbaudīja iebraucējus un aizdomīgās personas „ņēma izmeklēšanā" un bieži vien aizturēja. Ja aizturētajām personām netika atklāti sevišķi smagi noziegumi, tos atbrīvoja, balstoties uz amnestijas aktu un Latvijas-Krievijas miera līguma noteikumiem, tādējādi 1920. gada otrajā pusē ievērojami auga atbrīvoto personu skaits.[665] No 1920. gada 7. decembra Politiskās apsardzes darbiniekiem bija tiesības uz robežas izlemt par atsevišķu bēgļu pieņemšanu vai nepieņemšanu.[666]

1920. gada 10. decembrī slepenā ziņojumā iekšlietu ministram rakstīts, ka „no Krievijas ik dienas ieplūst ešeloniem, pulciņiem un atsevišķi bēgļi Latvijā, starp kuriem atrodas daudz nevēlamu elementu. Pie tādiem pieskaitāmi sveštautieši, kā arī latvieši, kuri aģitācijas jeb pat vēl citos nolūkos pret Latviju brauc uz šejieni." Lai ar to cīnītos, dienesta darbinieki aktīvi strādāja, nodrošinot iebraukušo personu kontroli, kā arī meklēja problēmu novēršanai preventīvos risinājumus, iesaistot arī Latvijas diplomātiskos pārstāvjus un delegātus ārzemēs. Piemēram, minētajā ziņojumā rosināts „dot attiecīgu rīkojumu mūsu priekšstāvjiem Krievijā ar lielāko uzmanību izsniegt atļaujas iebraukšanai Latvijā sveštautiešiem un tiem latviešiem, kuri caur savu izturēšanos Krievijā parādījušies par savas valsts noziedzīgiem locekļiem".[667]

Tomēr arī citu valstu pilsoņiem un jo īpaši oficiālajiem pārstāvjiem tika pievērsta dienesta uzmanība. Piemēram, 1920. gada oktobrī Politiskajai apsardzei piesūtīja Latvijas diplomātiskā pārstāvja Bernē Jāņa Seska vēstules fragmentu, kurā sūtnis informē, ka drīzumā Rīgā plāno ierasties Galīcijas Ukraiņu delegācija (lielinieciski noskaņota) ar mērķi piedalīties krievu-poļu miera sarunās un pēc Ukrainas misijas ieteikuma rosina „šīs delegācijas locekļu rīcībai Latvijā piegriezt sevišķu vērību".[668] Šajā piemērā arī redzams, cik liela nozīme iekšējās drošības uzturēšanā un valsts drošības iestāžu darbības sekmēšanā bija Latvijas pārstāvniecībām ārzemēs, kuras visu starp-

664 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 112. lp
665 Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis.* 1923. g. 16. novembris, Nr. 57, 3., 4. lpp
666 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 219. lp.
667 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 33. lp.
668 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 11. l., 23. lp.

karu posmu informēja Iekšlietu ministriju par tiem ārzemniekiem, kuri plāno iebraukt Latvijā, to politiskajām aktivitātēm viņu rezidences vietās. Dienests uzsvēra, ka nepieciešams „piegriezt vērību ārzemniekiem un viņu misijām, kur nereti slēpjas mums kaitīgas personas", cita starpā norādot, ka „nav izslēgta arī atsevišķu aģentu uzturēšanās kaimiņu ārvalstīs priekš ziņu sniegšanas par turienes politisko stāvokli".[669]

1920. gada 1. novembrī Politiskā apsardze ziņoja iekšlietu ministram, ka no Ārlietu ministrijas ik dienu pienākot pieprasījumi izsniegt ziņas par personu, kuras izteikušas lūgumu saņemt atļauju iebraukt Latvijā, politisko uzticamību. Ziņojumā rakstīts: „Pēc Politiskās apsardzības novērojumiem starp personām, kas vēlas iebraukt Latvijā no Vācijas, visbiežāk sastopamas t. s. kara brūtes[670], Baltijas muižnieki utt., par kuriem tiešu kompromitējošu ziņu Politiskai apsardzībai nav, bet viņu ieceļošana un uzturēšanās Latvijā pie tagadējiem politiskiem apstākļiem uzskatāma vispār par nevēlamu." Politiskā apsardze lūdz ministrijām dot attiecīgu rīkojumu Latvijas pārstāvniecībai Berlīnē „atturēt pagaidām atļauju izsniegšanu iebraukšanai Latvijā vācu, krievu vai žīdu pilsoņiem".[671] Daudzus ārzemniekus ar iekšlietu ministra akceptu no Latvijas teritorijas izraidīja tieši pēc drošības dienesta ierosinājuma.[672]

Visu starpkaru posmu dienesta darbinieku uzmanības lokā nonāca arī personas, kas ieceļoja Latvijā legāli. Jau 1920. gada 5. novembrī Politiskā apsardze iesniedza lūgumu Tirdzniecības un rūpniecības ministrijai dot rīkojumu Ventspils ostas valdei, lai Politiskās apsardzes Ventspils darbiniekam tiktu dota iespēja piedalīties ienākošo un izejošo kuģu, kā arī pasažieru kontrolē un lai arī viņam piesūtītu ziņas par visiem ienākošajiem un izejošajiem kuģiem.[673]

Valsts pastāvēšanas sākumā, kamēr vēl nebija skaidras valsts robežas, īpaša uzmanība bija pievērsta pierobežas apgabaliem, to skaitā vēlākajām Lietuvas un Igaunijas teritorijām. Piemēram, 1920. gada 20. decembrī Politiskās apsardzes Liepājas nodaļa ziņoja, ka Palangā (no 1921. gada piederīga Lietuvai) „nepastāv nekādas politiskas partijas un starp iedzīvotājiem nekāda propaganda netiek dzīta. Iedzīvotājus interesē robežu jautājuma izšķiršana".[674]

Politiskās apsardzes darbinieki saskārās arī ar karagūstekņiem un citām personām, tostarp ar komunistiem, kuri no Liepājas ostas, braucot cauri Latvijas teritorijai, atgriezās Padomju Krievijā. 1920. gada 16. decembrī Rēzeknes punkta priekšnieks rakstīja, ka šādi cilvēki „stacijās izkāpj ārā, apkārušies ar sarkanām lupatām, lentēm utt., dzied internacionāli un citas lielinieku „himnas" un izsaka secinājumu, ka „Latvijas teritorijā pielaist tādas demonstrācijas nevajadzētu, jo, ja mūsu bēgļi pamēģinātu Krievijā piespraust nacionālās krāsas, tad droši nokļūtu iekš čekas".

669 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 199. lp.
670 Sievietes, kuras kara laikā romantisku motīvu vadītas devušās līdzi citu karaspēku karavīriem.
671 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 12. l., 231. lp.
672 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 3. lp.
673 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 8. l., 56. lp.
674 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 148. op. lp.

Viņš aicina dot rīkojumus, lai karaspēks „atgādinātu „biedriem", ka tie līdz šim ir Latvijā" vai vispār aizliegt izbraucējiem izkāpt stacijās.[675]

Ārzemnieku uzraudzība notika arī turpmāk visu starpkaru posmu. Politiskās pārvaldes LVVA dokumentu fondā atrodami ziņojumi par Latvijā iebraukušajiem ārzemniekiem. Šādus sarakstus ziņojumiem sagatavoja katrā dienesta darbības rajonā, bet jo īpaši jau pierobežas teritorijās. Dienests apkopoja arī sarakstus ar ārzemniekiem, kas uzturējās Rīgas Jūrmalas kūrota vietās. Tomēr atpūtnieki ne tuvu nebija vienīgie ārzemju viesi Latvijā, kas varēja piesaistīt dienesta uzmanību. Dienests 1926. gadā ziņoja iekšlietu ministram par kādu amerikāņu žurnālistu, laikraksta „*Chicago Tribune*" korespondentu Donaldu Deju (*Dey*), kurš „komunistiski noskaņots, uztur tuvus sakarus ar vietējo Pad[omju] Krievijas priekšstāvniecību, sniegdams pēdējai ziņas par vietējiem Latvijas apstākļiem, kuras iegūst no žurnālistu un citām vietējām aprindām". Tāpat minētais žurnālists pēc PSRS pārstāvniecības norādēm sagatavojis par Latviju kompromitējošus rakstus.[676]

1927. gadā Politiskās pārvaldes Liepājas rajons konstatēja, ka „kāda ārzemju kuģu sabiedrība organizē izceļošanu uz Brazīliju, par ko aģitē Šneiders un Kāns, saņemdami 2 dolārus par katru izbraucēju. Ceļš maksā Ls 600, kas 7 mēnešos sabiedrībai jāatstrādā."[677] Jautājums par latviešu izceļošanu uz Brazīliju dienesta uzmanības lokā nonāca arī 30. gados, kad Latvijā ieradās Jānis Iņķis – baptistu mācītājs, kurš 20. gadu sākumā iedvesmoja un organizēja Latvijas baptistu emigrāciju uz Brazīliju un tur dibināja latviešu koloniju „Vārpa". J. Iņķi turēja aizdomās par mēģinājumiem atkal „aizvilināt latviešus uz Brazīliju".[678] 1936. gada 18. februārī J. Stiebris par šo gadījumu ziņoja: „Ievērojot to, kā Latvijā tiek vesta dzīva propaganda par jaunas izceļotāju kustības lietu, būtu vēlams, ka Politiskā pārvalde laikā visu paralizētu, jo šādas izceļošanas gan palīdz dažiem [domāti izceļošanas organizētāji – *aut.*] uzcelt Rīgā namus, tikt pie bagātībām, bet Latvija zaudē daļu no sava dzīvā spēka."[679]

Savukārt 1940. gada 20. janvārī dienests rakstīja par kādu Vācijas pilsoni Oto Šneideru, kurš bieži apmeklējot Latviju. Pēc dienesta rīcībā esošās informācijas, O. Šneiders esot policijas virsnieks un viņš izsaukts uz Vāciju, lai ieņemtu atbildīgu amatu bijušajā Polijas teritorijā, bet turpināšot uzturēt sakarus arī ar Latviju. Dienesta darbinieks Jānis Ķīselis rakstīja: „Vai lieta grozās ap militāru, politisku vai saimniecisku spiegošanu, nav skaidrs, bet katrā ziņā vienā vai vairākās no šīm nozarēm Šneiders strādā."[680]

675 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 206. lp.
676 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 214. lp.
677 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 37. lp.
678 Šī gadījuma kontekstā uzmanība plašāk tika vērsta ne tikai uz J. Iņķi, bet arī citiem baptistu garīdzniekiem un draudzes locekļiem. Piemēram, 1936. gada 21. februārī dienests ziņoja, ka „Pārvaldē ienākušas ziņas, ka baptistu draudžu mācītāji pēdējā laikā sakarā ar dažiem ierobežojumiem sākuši vest pretvalstisku aģitāciju un izplata nepamatotas baumas par dažu konfesiju, sevišķi pareizticīgo, baznīcas iekšējo dzīvi".; LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 742. l., 69. lp.
679 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 742. l., 78. lp.
680 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 939. l., 28. lp.

5.4.

Arodbiedrības un citas organizācijas

1923. gada 18. jūlijā pieņemtais likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām noteica Latvijas pavalstniekiem tiesības un juridiskos ietvarus, apvienojoties dažāda rakstura organizācijās. Šo iespēju demokrātijas apstākļos sabiedrība kopumā izmantoja ļoti aktīvi, dibinot tūkstošiem visdažādākā profila biedrību. Bet jau pirms 1923. gada dažādas legālās organizācijas tika izmatotas ne tikai to oficiālajam mērķim, bet arī kā nelegālas politiskās darbības platformas. Piemēram, komunisti apzināti iepludināja savus darbiniekus esošajās organizācijās, kā arī dibināja jaunas, ko noteica vismaz divi apstākļi: „1) ērta pieeja masām un 2) komunistiskie aģitatori var darboties šo organizāciju aizsegā.”[681]

Parlamentārās demokrātijas apstākļos dienesta darbinieku uzdevums bija sekot līdzi tam, vai šo biedrību un citu legālo organizāciju darbība neizpaužas, kā drauds valsts iekšējai drošībai. Dažādas saviesīgās un kultūras biedrības varēja darboties salīdzinoši brīvi. Dienests pievērsa uzmanību vien tādām organizācijām, kuru riska pakāpe politizēties pretvalstiskā virzienā bija augstāka, pirmkārt, jau arodbiedrībām.

681 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 7. lp.

Arodbiedrības

Arodbiedrību kontroli dienests izvērsa jau līdz ar darbības uzsākšanu, jo tās nereti kalpoja par aizsegu nelegālu sapulču organizēšanai, ko aktīvi izmantoja komunisma piekritēji. Tieši strādniecība bija tā sabiedrības grupa, kurā potenciāli pastāvēja vislielākais risks pievērsties pretvalstiskām, galvenokārt, galēji kreisām, komunistiskām idejām. Strādniecības uzraudzību apstiprina 1920. gada oktobrī ziņojumā no Ventspils teiktais, ka vispārējais politiskais stāvoklis pilsētā ir apmierinošs, kā iemeslu minot, ka „strādnieku šķira arī ir pa daļai apmierināta, jo Ventspilī darbojas vairākas koku zāģētavas", kas nozīmē, ka cilvēki ir nodrošināti ar darbu un var nopelnīt iztiku.[682] Tādējādi strādnieku noskaņojumam, kā arī ikdienas faktoriem, kas to ietekmēja, dienests pievērsa pastiprinātu uzmanību. Šāda uzraudzība izsauca pretreakciju, kura reizēm kļuva asa un galēji kritiska.

Pret strādniecības uzraudzību aktīvi vērsās sociāldemokrāti, skaidrojot, ka dienests veic „sistemātisku teroru pret strādnieku kustību, kuru cer nomākt ar arestiem un izsūtīšanām". Viņi rakstīja: „Politiskai apsardzei nav no svara, vai arestētais strādnieks ir komunists, vai nē. No svara ir iebaidīt, dezorganizēt un atturēt strādniecību no aktivitātes politiski-saimnieciskā dzīvē. Un tas samērā viegli panākams ar provokatoru palīdzību, kuri iespiežas vai ikvienā strādnieku organizācijā un vērpj tur savus zirnekļu tīklus, padarīdami nelaimīgus simtiem strādnieku un viņu ģimenes visuvarenās pilsonības varas un labklājības vārdā."[683]

Jāatzīst, ka tieši arodbiedrību darbības veids padarīja šīs organizācijas par daudzskaitlīgām, un varēja prognozēt, ka to izmantos pretvalstisku ideju aģitatori. Tas arī pierādījās praksē, jo, piemēram, Politiskās pārvaldes Liepājas rajona darbinieki Arodbiedrības centrālbiroja namu Barona ielā 8 sauca par „komunistu citadeli".[684] Tomēr dokumentos konstatējami arī gadījumi, ka dienests atzina arodbiedrību darbības ierobežošanu par nepamatotu. Piemēram, 1920. gada decembrī Aizputē aizliedza Skolotāju arodnieciskajai biedrībai sasaukt sapulci. Neilgi pēc tam apriņķa priekšnieks atzina, ka šāds aizliegums ir bijis nevietā.[685]

Uzraudzītas tika gan jau esošās biedrības un organizācijas, gan arī jaunizveidotās. Politiskās apsardzes priekšnieks E. Āboltiņš 1923. gadā rakstīja: „Politiskajai apsardzībai, veicot savu uzdevumu, liels svars jāpiegriež arodbiedrībām, jo, kā to praktika rādījusi, visi nelegālās komunistu partijas biedri, pa lielākai daļai ir arī biedri vienā vai otrā arodbiedrībā, lai tur, izmantojot legālisma iespējamības, biedrotos un pulcētos savu īsto nodomu un uzdevumu realizēšanai."[686] Latvijas komunisti uzskatīja, ka tieši arodbiedrībām allaž tika pievērsta liela uzmanība, LKP

682 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 12. lp. op.
683 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 3. op.
684 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 46. lp.
685 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 88. lp.
686 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 45. l., 69. lp.

XXIV konferencē 1927. gadā uzsverot, ka „iekarot un revolucionizēt arodbiedrības nozīmē iekarot un revolucionizēt masas".[687]

Kādēļ tas tomēr neizdevās Latvijā? Liela nozīme bija demokrātiskajai iekārtai, kas sekmēja konkurenci un dažādību. Šeit būtu jāizceļ sociāldemokrātu panākumi, jo, dibinot dažādas organizācijas, tie atturēja strādniekus masveidīgi pieslieties komunistiem. Kopš 20. gadu sākuma bija ievērojami krities biedru skaits galēji kreisi noskaņotajās arodbiedrībās: 1922. gadā – 14 970 biedri, bet 1928. gadā – 4736 biedri.[688] Citā ziņojumā, 1928. gada 23. maijā, uzsvērts, ka tā saucamo komunistu legālo organizāciju skaits bija audzis un „vesela rinda legālu strādnieku organizāciju atrodas zem pilnīgas komunistu vadības". Īpaši ziņojumā izcelts Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs, Kurzemes Arodbiedrību centrālbirojs, Ventspils arodbiedrības, Latvijas darba jaunatnes sporta un kultūras biedrība Rīgā, Juglas sporta un kultūras biedrība „Jaunais strādnieks", Strādnieku sporta un kultūras biedrība „Sila" Daugavpilī, kā arī turpat esošā biedrība „Gaisma" u. c.[689] Tas norāda, ka, neskatoties uz panākumiem, uzraugot arodbiedrības, dienests, arī turpmāk nevarēja atļauties vaļības un paviršības. It īpaši dienesta uzmanības lokā bija Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs, kas, kaut gan pastāvēja kā legāla kreisi orientēta organizācija, tomēr praksē darbojās kā Latvijas komunistiskās partijas legālās darbības centrs. Dienesta veiktajam darbam bija nozīmīga loma Arodbiedrību centrālbiedrības darbības slēgšanā.[690]

Bet pastāvēja arī pretējs viedoklis, un dienests, reaģējot uz sociāldemokrātu kritiku, uzsvēra, ka „kreisie arodnieki" un citi komunisma atbalstītāji izmanto sociāldemokrātu popularitāti sabiedrībā un „uz viņu rēķina" iekļaujas ne tikai biedrībās, bet arī cita veida kopdarbības organizācijās (piemēram, Slimokasēs), kā arī vietējās pašvaldībās un pat Saeimā.[691]

Nevar noliegt sociāldemokrātu pausto kritiku par provokatoru darbību arodbiedrībās. Pateicoties slepeno palīgu darbam, dienests bija labi informēts par strādnieku noskaņojumu, kā arī neapmierinātības gadījumā plānotajām konkrēto arodu streiku akcijām. Tāpat 30. gadu otrajā pusē dienests sistemātiski ievāca ziņas par fabrikām un ražotnēm, sevišķu vērību pievēršot šo iestāžu strādnieku noskaņojumam.

---

687 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 45. lp.
688 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 64., 65. lp.
689 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 189. lp.
690 Plakane, G. *Legālo kreiso sabiedrisko organizāciju sociālpolitiskā darbība Latvijā 1920. gados: Rīgas arodbiedrību centrālbiroju piemērs*. Maģistra darbs, Zinātniskais vadītājs Jēkabsons, Ē. Latvijas Universitāte. 2020, 60., 61. lpp.
691 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 9. lp.

Citas organizācijas un biedrības

Dienesta 1924. gada darbības instrukcijā skaidri definēta nepieciešamība biedrības un citas organizācijas izvirzīt kā vienu no nozīmīgākajiem operatīvās darbības virzieniem. Tajā rakstīts: „Viens no slepenu, pretvalstisku organizāciju taktikas paņēmieniem savu noziedzīgo nolūku sasniegšanai ir legāli darbojošos organizāciju izmantošana, lai tādā kārtā, zem atklātības maskas, varētu plašāki vest valsts graušanas darbu."[692] Savukārt 1927. gadā dienests apkopoja visas līdz tam brīdim „ienākušās ziņas attiecībā uz organizācijām, biedrībām un atsevišķām personām", kā arī lika „izdarīt katras organizācijas un personas vajadzīgo reģistrāciju".[693]

Politiskās pārvaldes LVVA 3235. fondā ir ļoti daudz dokumentu par konkrētu biedrību darbību. Turklāt dienests ne velti pievērsās dažādu jomu organizācijām, jo, piemēram, 1928. gadā Jelgavas rajona darbinieki secināja, ka viņu atbildības teritorijā „komunisti iekārtojušies šādās organizācijās": Jelgavas Būvstrādnieku arodbiedrībā, Latvijas Atvaļināto karavīru biedrības Ventspils un apkārtnes nodaļās, Ventspils Raiņa klubā un daudzās sociāldemokrātu organizācijās.[694] Dienesta uzraudzība bija daudzveidīga un tika realizēta dažādu jomu biedrībās – lauksaimniecības, lopkopības, labdarības, biškopības, dziedātāju, sporta, inženieru, studentu, kristīgās, palīdzības, savstarpējās draudzības, pretalkohola u. c. Dienests apkopoja informāciju par biedrību valdes darbību un tās sastāvu, rīkotajiem priekšnesumiem un jebkāda veida aktivitātēm, kas varēja būt par pamatu aizdomām par iekšējās drošības apdraudējumu. Biedrības darbības joma ne vienmēr bija būtiskākais kritērijs dienesta darbinieku uzmanībai. Liela nozīme bija arī konkrētās organizācijas ietekmei lokālā kontekstā, kas varēja pat margināla darbības rakstura biedrības, piemēram, atturības jeb pretalkohola, pakļaut monitoringam. Piemēram, Rīgas nomalē – Vecmīlgrāvī bezalkohola biedrība „Ziemeļblāzma" bija ietekmīgākā kultūras un saviesīgās dzīves rīkotāja, un tās darbības raksturs ļāva kopīgam darbam apvienoties dažādu politisku uzskatu pārstāvjiem. Tāpēc tas nav pārsteidzoši, ka dienests uzraudzīja tos „Ziemeļblāzmas" biedrus, kuri simpatizēja radikāli kreisām un labējām idejām.[695]

Uzraugot biedrības, dienesta klātesamība vai tuvums bija jūtams ikdienas gaitās, tomēr tas būtu pārspīlēts, ja apgalvotu, ka parlamentārās demokrātijas laikā biedrību darbība kopumā būtu bijusi stingri kontrolēta. Ņemot vērā vēl svaigi sabiedrības atmiņā esošo Krievijas impērijā pastāvošo stingro biedrību

692 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 40. lpp.
693 LVVA, 3235. f., 1/6. 726. l., 27. lp. op.
694 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 21. lp.
695 Vāveris, G. Latviešu pretalkohola kustība 1934.–1940. gadā: bezalkohola biedrības „Ziemeļblāzma" piemērs. *Latvijas Arhīvi*. 2012. g. Nr. 3/4, 189. lpp.

uzraudzības praksi, jebkurš neapdomāts vai pārsteidzīgs dienesta solis varēja izsaukt neapmierinātību sabiedrībā.

Līdz 1934. gada maija notikumiem Latvijā eksistēja 11 071 biedrība, bet pēc demokrātijas likvidēšanas apmēram 7000 biedrību darbība nonāca īpašas likvidācijas komisijas redzeslokā tālākas darbības izvērtēšanai.[696] Kopumā pēc 1934. gada 15. maija un valstī izsludinātā karastāvokļa novērojama arvien ciešāka autoritārā režīma vēlme kontrolēt un uzraudzīt sabiedrisko domu un tās izpausmes. Atsevišķu redzamāko legālo (piemēram, sociāldemokrātu) organizāciju slēgšana viennozīmīgi norāda uz brīvprātības un demokrātijas principu varmācīgu apspiešanu.[697] Demokrātijas apstākļos tā bija neiedomājama prakse, kad valsts līmenī Iekšlietu un vēlāk Sabiedrisko lietu ministrija tik plašā apmērā izvērtēja to, vai konkrētās biedrības darbība ir vēlama vai atzīstama par valstij kaitīgu. Biedrību uzraudzības un pat tiešas kontroles izpausmes, kur līdzdarbojās arī dienests, balstījās uz 1938. gada 11. februārī izsludināto likumu par bezpeļņas biedrībām un savienībām, kur sabiedrisko lietu ministram A. Bērziņam bija noteicošais vārds par konkrētas biedrības eksistences likteni.[698] Tieši obligāti noteiktajā biedrību pārreģistrācijā dienesta darbinieku uzdevums bija sniegt jau esošās apkopotās ziņas par biedrības līdzšinējo darbību, kā arī biedrības valdes locekļiem. Kopš 1938. gada likuma drošības dienests, balstoties uz savu izveidoto reģistru bāzi, pārbaudīja biedrību norādīto valdes locekļu kandidātu uzticamību un sniedza Sabiedrisko lietu ministrijai ieteikumus tālākai izvērtēšanai. Šāds tiešs kontroles mehānisms, ko noteica jaunais likums, ļāva dienestam savā uzskaitē jeb redzeslokā iekļaut teju visas sabiedriskās biedrības Latvijā.

696 Oberlenders, E. Jaunās valsts stiprās un vājās puses. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 57. lpp.

697 Oberlenders, E. Jaunās valsts stiprās un vājās puses. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 57. lpp.

698 Likums par bezpeļņas biedrībām un savienībām. *Valdības Vēstnesis.* 1938. g. 14. februāris, 1. lp.

5.5.

Sociāldemokrāti

Starp tiem politiska rakstura spēkiem, kuri legāli varēja darboties un kuriem bija ļoti liela popularitāte Latvijas sabiedrībā, dienesta monitoringa kontekstā būtu jāizceļ sociāldemokrāti. Jau 1920. gadā dienests veica dažādu politisko, galvenokārt kreisi noskaņoto, politisko grupējumu un partiju pastiprinātu uzraudzību. Piemēram, Liepājas nodaļa 1920. gada decembrī ziņoja par visām politiskajām aktivitātēm savā atbildības apgabalā, norādot, ka „sociāldemokrātu mazinieku partija, lai iegūtu sev piekritējus, dibina pagastos laukstrādnieku savienības nodaļas, kā arī notur masu un biedru sapulces, kurās uzstājas Satversmes sapulces locekļi. Turpretī citas partijas un organizācijas neizrāda nekādu aktīvu darbību, izņemot Zemnieku savienību, kura noturējusi dažas biedru sapulces".[699] Tas norāda, ka jau kopš 20. gadu sākumā tieši sociāldemokrāti izrādīja augstu pilsoniskās aktivitātes un iesaistes līmeni. Parlamentārās demokrātijas posmā šis politiskais spēks savu ideju atbalstam spēja pulcēt plašas masas, kas daudzējādā ziņā tika panākts, veicinot pilsonisko aktivitāti, dibinot virkni dažādu kreisi orientētu sabiedrisko organizāciju, ko ļāva 1923. gada 18. jūlijā izsludinātais likums „Par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām".[700]

Legāli kreisi orientēto politiski sabiedrisko domu pārstāvēja dažāda līmeņa organizācijas, sākot jau ar Latvijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju (LSDSP) – būtisku politisko spēku Latvijas parlamentārās

699 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 149. lp.
700 Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām. *Valdības Vēstnesis.* 1923. g. 18. jūlijs.

demokrātijas posmā, biedrību „Strādnieku sargs un sports" (SSS) – lielāko sociāldemokrātu sabiedrisko organizāciju, kas veidoja nodaļas visā Latvijas teritorijā,[701] kā arī līdz pat lokāla mēroga mazām biedrībām, kur darbojās kreisi noskaņoti pilsoņi. Tāpat būtiski kreisi noskaņoto sabiedrību (līdzās SSS) ietekmēja arī arodbiedrības. Jāuzsver, ka šo minēto organizāciju savstarpējā saikne bija cieša, un kopā tās dažādos līmeņos publiski pārstāvēja kreisās idejas gan uz politiskās skatuves, gan sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Pat vēl vairāk, šo organizāciju (galvenokārt LSDSP) nozīme valsts iekšējās drošības kontekstā ir neatsverama. Tieši sociāldemokrātiskās organizācijas bija tās, kas neļāva pie galējiem ekstrēmistiem, komunistiem, aiziet Latvijas strādniecības lielākajai daļai.[702] Tajā pašā laikā jau 1. nodaļā minētā sociāldemokrātu paustā kritika un bažas presē par dienesta darbu atsedz sarežģītās savstarpējās attiecības, it sevišķi parlamentārās demokrātijas laikā. Taču jāuzsver, ka, neskatoties uz augsto sabiedrisko līdzdalību, arī starp pašiem kreisi noskaņotajiem sabiedrības locekļiem (un atkal jau vispirms LSDSP iekšienē) pasaules ekonomiskās krīzes ietekmē pastāvēja nesaskaņas un politiskā noskaņojuma svārstības. LSDSP 20. gadsimta 30. gadu pirmajā pusē jaušams komunistu ietekmes pieaugums, bet ne tik liels, kā to savstarpēji iekšējo politisko cīniņu ietekmē pauda pati partija.[703] Tāpēc dienesta darbinieki sevišķu uzmanību pievērsa LSDSP un kreiso organizāciju darbībai kopumā.

No uzraudzības uz tiešu pretdarbību drošības dienests pārgāja 1934. gada 15. maija apvērsuma laikā, piedaloties redzamāko sociāldemokrātu arestos. Antidemokrātijas apstākļos sociāldemokrāti, pēc autoritārā režīma uzskatiem, kļuva par vienu no bīstamākajām grupām iekšējās drošības kontekstā. Jau 1934. gada 29.–30. maijā dienesta Izmeklēšanas nodaļa lūdza Saeimas kancelejai bijušā deputāta, sociāldemokrāta Bruno Kalniņa runu stenogrammas no 8. vai 11. maija, kur viņš „izsakās par sociāldemokrātu uzstāšanos ar ieročiem rokās".[704] Jau iepriekš – 16. maijā – Politiskā pārvalde veica kratīšanu politiķu Jūlija Celma, Pētera Ulpes un Paula Kalniņa u. c. redzamāko sociāldemokrātu dzīvesvietās. Jūlija Celma dzīvesvietā – Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 37 – dzīvoklī tika atrasts čemodāns ar šaujamieročiem, kas, spriežot pēc apstākļiem, ievesti no ārzemēm kontrabandas ceļā. Tie nogādāti dienesta telpās, kā lietiskie pierādījumi.[705] Izmeklēšanas nodaļa 9. jūnijā lūdza Rīgas Apgabaltiesas prokuroram atļaut no Rīga pasta savā rīcībā iegūt to personu un organizāciju korespondenci, par kurām „pastāv aizdomas, ka viņas

---

701 „Strādnieku sports un sargs" (saīsinājumā – SSS) darbojās no 1921. līdz 1934. gadam. Organizāciju vadīja ievērojamās sociāldemokrātu Kalniņu ģimenes pārstāvis Bruno Kalniņš (1899–1990).

702 Stranga, A. *LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga: autora izdevums, 1998, 55. lpp.

703 Stranga, A. *LSDSP un 1934. gada 15. maija apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā*. Rīga: autora izdevums, 1998, 54., 55. lpp.

704 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 68., 69. lp.

705 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1, 139., 141. lp.

kaitē valsts interesēm”.[706] Pasta un telegrāfa departaments šādu korespondenci piegādāja Politiskajai pārvaldei līdz novembra beigām. Nedēļu vēlāk – 16. jūnijā – Politiskā pārvalde iesniedza ziņojumu iekšlietu ministram, kurā bija uzskaitītas tās organizācijas (politiskās partijas, biedrības un savienības), kas tika atzītas par „zem Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas faktiskā iespaida [..], kuru īstais mērķis [..] ir sociālistiskas, uz proletariāta diktatūras pamatiem stāvošas valsts iekārtas ievešanas sekmēšana Latvijā”.[707] Kopā ziņojumā minētas 83 organizācijas, kuru darbība tika apturēta. 1934. gada vasarā tika apcietināti vismaz 503 sociāldemokrātisko organizāciju biedri.[708] Kopumā represiju rezultātā slēdza 109 līdz tam pastāvējušas politiskās partijas, kā arī 113 biedrības.[709]

Fragments no drošības dienesta Aģentūras nodaļas iekārtotā reģistra (klades) par Latvijas sociāldemokrātiem ar fotogrāfijām un adresēm. 1928.–1930. gads.

LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 877. l., 9. lp.

706 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1, 91. lp.
707 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 169. lp.
708 Ščerbinskis, V. 1934. gada 15. maija apvērsums: cēloņi, norise un sekas. Grām.: *Apvērsums 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumus* (sast. Ščerbinskis, V., Jēkabsons, Ē.). Rīga: Latvijas Nacionālais Arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 45. lpp.
709 Ščerbinskis, V. 1934. gada 15. maija apvērsums: cēloņi, norise un sekas. Grām.: *Apvērsums 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumus* (sast. Ščerbinskis, V., Jēkabsons, Ē.). Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 47. lpp.

5.6.

Labējie ekstrēmisti

Jau no darbības sākuma dienests saskārās ar dažādu labējo ekstrēmistu grupu aktivitātēm. Piemēram, 1922. gadā redzeslokā parādījās Latvju Nacionālais klubs (1922–1925), vēlākais Latvju Nacionālistu klubs (1925–1927), kas bija labēja, radikāli nacionāla un fašismam simpatizējoša organizācija. Lēmumu par Latvju Nacionālā kluba slēgšanu, balstoties uz Politiskās pārvaldes sagatavoto ziņojumu un sniegtā novērtējuma rezultātu, pieņēma Rīgas Apgabaltiesa 1925. gada 28. martā. Bet jau vēlāk tajā pašā gadā dienesta darbinieki ziņoja Iekšlietu ministrijai, ka izveidotā jaunā organizācija – Latvju Nacionālistu klubs turpina slēgtās organizācijas darbību, ir pārņēmusi tās biedrus, formas tērpus, simboliku un militāras organizācijas principus.[710]

Šīs organizācijas radītie draudi valsts iekšējās drošības kontekstā saistījās ar antidemokrātiskām izpausmēm, traucējot sociāldemokrātu sapulces un ar fizisku spēku vēršoties pret politiskajiem pretiniekiem, tādējādi pārņemot šīs un citas Nacionālā Kluba darbības metodes. Dienests norādīja, ka nacionālistu izdarībās galvenokārt vainojams organizācijas priekšsēdētājs Indriķis Pone, kas nelegāli organizējot kluba sapulces, turklāt vienā no tām viņš Saeimu nosaucis par „žīdu bordeli". Pamatojoties uz Politiskās pārvaldes ziņojumu, iekšlietu un kara ministri pieņēma lēmumu izraidīt I. Poni no valsts. Tomēr ar to šī kluba, kā arī I. Pones darbība nebeidzās, un arī turpmāk dienests uzraudzīja organizācijas aktivitātes. 1927. gada 7. februārī Politiskās pārvaldes priekšnieks V. Ozoliņš un

[710] Par nacionālistu aktivitātēm Latvijā vairāk skatīt: Krēsliņš, U. *Aktīvais nacionālisms Latvijā (1922.–1934.).* Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 425 lpp.

iekšlietu ministrs M. Skujenieks parakstīja pārvaldes sagatavotu ierosinājumu par Latvju Nacionālā kluba slēgšanu, kurā norādīts, ka organizācijas faktiskais mērķis bijis „graut pastāvošo valsts iekārtu un tās vietā izveidot nacionālu diktatūru", tika arī norādīts uz organizācijas dziļajām simpātijām pret Itālijā valdošo fašistisko režīmu. Balstoties uz šo iesniegumu, Rīgas apgabaltiesa 1927. gada 19. februārī pieņēma lēmumu klubu slēgt.[711]

Lielāku uzmanību labējo ekstrēmistu – gan latviešu, gan arī Latvijas vācu – aktivitātēm bija jāpievērš līdz ar nacionālsociālistu nākšanas pie varas Vācijā 1933. gadā.[712] Bet jau gadu iepriekš –1932. gadā – Rīgā labējie ekstrēmisti dibināja apvienību „Ugunskrusts", par kuru vēlāk Jelgavas rajona darbinieki rakstīja, ka, lai gan oficiāli tā bijusi apolitiska organizācija, „slepeni [tās] mērķis ir ap sevi organizēt kustību, lai nākotnē, neizslēdzot bruņotu varu, gāztu Latvijā pastāvošo valsts iekārtu".[713] 1933. gadā organizācija „Ugunskrusts" tiek slēgta. Viena no būtiskākajām organizācijām, kuras darbība un antidemokrātiskie uzskati piesaistīja dienesta uzmanību bija „Ugunskrusta" idejiskie mantinieki „Pērkoņkrusts", kas bija apvienības „Ugunskrusts" turpinātāja (faktiski šīs organizācijas kontekstā var runāt arī par citām labēji radikālām organizācijām Latvijā, piemēram, „Leģions" un biedrību „Tēvijas Sargs").

Šīs organizācijas darbībā, it īpaši 30. gadu sākumā, ne vien starptautisko politisko norišu, bet arī ekonomiskās krīzes kontekstā, dienests saskatīja draudus valsts iekšējai drošībai, tāpēc tai tika pievērsta pastiprināta uzmanība. „Pērkoņkrusts" 30. gadu sākumā bija izveidojies par galēji nacionālistisku politisku un ideoloģisku spēku, kas apvienojās organizācijā, kurai raksturīgas paramilitāras darbības iezīmes.[714] Pērkoņkrustieši nevairījās kritizēt valsts demokrātisko iekārtu, paust klaji antisemītisku nostāju[715] un simpātijas antidemokrātiskai valsts pārvaldes formai. Politisko partiju savstarpējo cīņu peripetijas un valsts ekonomiskās grūtības 30. gadu sākumā veicināja pērkoņkrustiešu un tamlīdzīgu galēji labēju grupu popularitātes pieaugšanu sabiedrībā.

Valsts iekšējās drošības draudu spektrā 30. gadu sākumā izcēlās gan galēji kreisi, gan galēji labēji ekstrēmi spēki, kuri pauda ļoti kritisku un pat naidīgu attieksmi pret pastāvošo valsts demokrātisko iekārtu Latvijā. Ziņojumā iekšlietu ministram 1933. gada 28. jūlijā norādīts, ka šī organizācija pastāvošajai valsts iekārtai veltīja ļoti kritiskus, pat nievājošos un apvainojuma pilnus izsaucienus, iestājoties „pret visām pastāvošām politiskām partijām, to līderiem un tagadējiem

711 Paeglis, A. *Visu par Latviju! Latvju Nacionālais klubs un aktīvais nacionālisms 1922–1927.* Rīga: autora izdevums, 2009, 123. lpp. 346., 347., 476., 477. lpp.

712 Žvinklis, A. Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 1994. g. Nr. 1, 114. lpp

713 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 44. lp.

714 LVVA, 3235. fonds, 1/22. apr., 921. l., 6. lp,

715 LVVA, 3235. fonds, 1/22. apr., 708. l., 8. lp

Saeimas deputātiem, kuri esot tautas grašu izsaimniekotāji, piekopjot korupcijas, esot izkurtējušu politisko partiju vergi, vedot tautu postā, rūpējoties tikai par savu personisko labklājību, kalpojot tikai savas partijas interesēm, esot pārdevušies sociālistiem, žīdiem utt.".[716]

Pēc tam, kad 1934. gada 15. maijā tika iznīcināta demokrātiskā valsts iekārta, iekšējo draudu spektrs tika paplašināts no abām pusēm, tajā iekļaujot ne vien jau iepriekš minētos sociāldemokrātus, bet arī konkrētas K. Ulmaņa autoritāro režīmu kritizējošas personas, piemēram, dienests uzraudzīja politiskajās un pilsoniskajās aprindās joprojām ietekmīgo politiķi un publicistu A. Bergu.[717]

Dienests rūpīgi sekoja pērkoņkrustiešu darbībai, cenšoties rast pierādījumus valsts iekšējās drošības apdraudējumam, kas kalpotu par pamatu organizācijas darba apturēšanai. 1934. gada 30. janvārī tika pieņemts lēmums par organizācijas „Pērkoņkrusts" darbības slēgšanu. Tieši dienests bija savācis virkni pierādījumu tiesas prāvām pret pērkoņkrustiešu pazīstamākajiem darbiniekiem, kā arī uzraudzīja organizācijas darbību nelegālos apstākļos. Iestāde novēroja un slepeni piedalījās ne tikai biedru sapulcēs, bet arī uzmanīja, vai pērkoņkrustieši nemeklē atbalstu pie kādas citas slēgtās organizācijas un bijušajiem ideoloģiskajiem pretiniekiem – sociāldemokrātiem.[718] Tajā pašā laikā dienests pievērsa uzmanību saviem darbiniekiem, jo bija aizdomas, ka starp pērkoņkrustiešiem vai arī to ideju atbalstītājiem ir atsevišķi dienesta darbinieki.[719] Piemēram, 1934. gada 30. augustā drošības dienesta slepenais palīgs Liepājas rajona priekšniekam ziņoja par it kā divu aktīvu pērkoņkrustiešu un reizē Politiskās pārvaldes darbinieku aktivitātēm, kuri brīdinājuši organizāciju par gaidāmajām dienesta operācijām.[720] Savukārt citā Aģentūras ziņojumā norādīts uz „3 vai 4 pērkoņkrusta cilvēkiem", kuri esot „ļoti noderīgi, jo laikā paziņojot par draudošajām briesmām". Viens no šiem ziņotājiem „esot ļoti iespaidīgs Politiskās pārvaldes ierēdnis".[721]

Pērkoņkrustieši turpināja darboties nelegāli, un jau pēc valsts apvērsuma dienests pastiprināti uzraudzīja viņu darbību pagrīdē un ziņoja par novērojumiem. Piemēram, Liepājas rajona darbinieki par 1934. gadu sniedz šādu labējo organizāciju darbības raksturojumu: „Komunistu darbības paņēmienus piesavinās arī pilsoniski noskaņotās organizācijas „Tēvijas Sargs" un „Pērkoņkrusts", kurās iesaistījušies arī daži pagrīdes komunisti. „Pērkoņkrusts" izlīmē uzsaukumus „Latviju latviešiem! Latviešiem maizi un darbu! Cīņai sveiks!" un uz sienām un ielu ietvēm zīmē biedrības emblēmu „ugunskrustu" un raksta savus lozungus „Latviju latviešiem!",

716 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 10. lp.
717 Mazliet plašāk par K. Ulmaņa režīma un A. Berga attiecībām skatīt: Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 9. aprīlis.
718 LVVA, 3235. f., 1/22 apr., 921. l, 24., 233. lp.
719 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 710. l., 62. lp. op.
720 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 710. l., 62. lp.
721 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 218. lp.

„Latvieši, nomodā!", „Sitiet žīdus!", „Pērkoņkrusts visu redz!", „Pērkoņkrusts ir nomodā", „Karātavas marksistiem" utt.".[722]

Ieskatoties 30. gadu otrajā pusē dienesta sagatavotajos ziņojumos Iekšlietu ministrijai, redzama īpaša uzmanība pērkoņkrustiešiem. Šī organizācija bija otrs būtiskākais drauds valsts iekšējai drošībai aiz komunistiem. Plašais pārvaldes un aģentūras ziņojumu skaits, aizdomīgo personu reģistri, savāktie lietiskie pierādījumi (galvenokārt dažādi iespieddarbi)[723] par pērkoņkrustiešu darbību uzskatāmi ilustrē to, cik nopietnu uzmanību pērkoņkrustiešiem un labējiem ekstrēmistiem kopumā veltīja dienesta darbinieki.

Fragments no Politiskās pārvaldes albuma „ar apcietināto fašistisko un nacionālsociālistisko organizāciju dalībnieku ģīmetnēm".
No kreisās: Andrejs Švēde un Ādolfs Šilde. 1933.–1940. gads.
LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1250. l. 20. lp.

722 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 71. lp.
723 Šie Politiskās pārvaldes fondā esošie konkrētie dokumenti var kalpot kā pamats pērkoņkrustiešu vēstures izpētei, kur jau tapuši atsevišķi mēģinājumi. Piemēram, Paeglis, A. *Pērkoņkrusts pār Latviju. 1932–1944.* Rīga: Klubs 415, 2005, 208 lpp. Darbs balstīts uz Politiskās pārvaldes dokumentiem, tomēr tā saturs un autora komentāri būtu jāuztver un jāvērtē ļoti kritiski.

5.7.

Etniskās minoritātes

Latvijā dzīvojošo etnisko minoritāšu uzraudzība (tās motivācija, metodes u. c.), ko veica dienests, arī ir atsevišķa pētījuma vērta tēma, tādēļ turpmāk pieminētas tikai lielākās Latvijā dzīvojošās minoritātes un ieskicēti tie monitoringa aspekti, kas pievērsa dienesta uzmanību gan parlamentārās demokrātijas, gan K. Ulmaņa autoritārā režīma apstākļos, kad minoritāšu uzraudzība tika pastiprināta. Ņemot vērā starptautisko situāciju, politisko saspīlējumu un ekonomisko fonu, starpkaru posmā šāda sabiedrības uzraudzība nebija nekas neparasts. Dienests bija informēts par etnisko kopienu politisko noskaņojumu (vismaz inteliģences līmenī), aktivitātēm un kontaktiem ar dažādām tautiešu organizācijām ārvalstīs, kas allaž valsts iekšējās drošības kontekstā varēja vērst attiecīgu iestāžu uzmanību. Galvenā uzmanība tika veltīta lielākajām un potenciāli ietekmīgākajām grupām – krieviem, vāciešiem, ebrejiem, poļiem u. c. Bet uzmanības lokā varēja nokļūt teju ikviena grupa. Piemēram, kā zināms kuriozs jāizceļ dienesta 30. gadu ikmēneša ziņojumos minētie gadījumi, kas pauž bažas pat par mazo lībiešu kopienu.[724] Tas zināmā mērā labi ilustrē antidemokrātiskā režīma eksistencei nepieciešamo prasību cieši uzraudzīt sabiedrību.

[724] LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 710. l., 79., 80. lp.

VĀCIEŠI

Ņemot vērā vēsturisko un sarežģīto latviešu un vāciešu sociālpolitisko attiecību kontekstu, vācu minoritāte visu starpkaru posmu 20. gadsimta 20.–30. gados bija dienesta uzmanības lokā. Rūpīgi tika sekots dažādu vācu organizāciju – „*Deutsces Frauenbunf*", „*Deutsher Verband fur Wandern"* un „*Jugendherbergen in Lettland*" u. c. darbībai. It īpaši šī uzmanība pastiprinājās līdz ar nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas jeb nacistu partijas nākšanu pie varas Vācijā 1933. gadā, kad arī Latvijas teritorijā vācu minoritāte, it īpaši gados jaunākās paaudzes pārstāvji simpatizēja notikušajām pārmaiņām. 30. gadu otrajā pusē dienesta sagatavotajos ikmēneša ziņojumos parādās regulāri apraksti par novērojumiem vācu kopienā, it īpaši organizācijas „Kustība" („*Bewegung"*) darbībā, kas pauda simpātijas nacisma idejām.[725]

EBREJI

Starpkaru posmā Latvijā arī starp ebrejiem (gluži kā starp visām pārējām Latvijā dzīvojošām tautām) bija tādi, kas simpatizēja komunismam, un viņu aktivitātēm dienests pievērsa pastiprinātu uzmanību un sniedza priekšlikumus Iekšlietu ministrijai. Piemēram, 1924. gadā dienests ziņojumā iekšlietu ministram norādīja uz komunistiski noskaņoto ebreju aktīvo darbību. Tāpat norādīts uz ebreju organizāciju darbību, kur gan atzīts, ka tās ievērojot labu konspirāciju, tādēļ pagaidām grūti pierādāma atsevišķu darboņu, kuri aktīvi darbojas legālajās ebreju organizācijās, pretvalstiskā nostāja. Ņemot vēra ebreju kopienas norobežošanos, izglītības ministram tika lūgts „stingri aprobežot žīdu ieplūšanu Latvijā kā no Pad[omju] Krievijas un Vācijas, tā arī no citām valstīm".[726]

Tomēr primāri šīs etniskās minoritātes uzraudzība galvenokārt izpaudās saimnieciskās jomas ietvaros. Tieši ebrejiem pēc Pirmā pasaules kara bija milzu nozīme Latvijas saimnieciskās dzīves atjaunošanā, it īpaši rūpniecības uzņēmumu darbības kontekstā, kā arī finanšu sektorā (piemēram, banku pakalpojumi).[727] Ebreju uzņēmumu salīdzinoši veiksmīgā darbība, ko veidoja pieredze, savstarpējās sadarbības un starptautisko kontaktu tīkls, sabiedrībā izsauca neviennozīmīgu reakciju. It īpaši nacionāli noskaņoto sabiedrības slāņos ebreju ekonomiskā darbība tika uzlūkota ar aizdomām vai pat ieguva antisemītiskas izpausmes (it īpaši galēji labējos ekstrēmistu preses izdevumos). K. Ulmaņa veiktais valsts apvērsums būtiski ietekmēja ebreju uzņēmumus, kurus skāra tā saucamā „latviskošana" un

725 Skatīt: Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918–1939): Politiskie un starpnacionālie aspekti*. [B.v]: LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
726 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 246. lp.
727 Stranga, A. *Ebreji Baltijā. No ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts – 1945. gads.* Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture" fonds, 2008, 442.–448. lpp.; Feldmanis, I., Jēkabsons, Ē., Stranga, A. Latviskošanas pasākumi un minoritātes. Grām.: *15. maija Latvija*. Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 137.–140. lpp.

valsts iejaukšanās ekonomikā, ar mērķi mazināt minoritāšu (galvenokārt, ebreju un vāciešu) lielo ietekmi. Šajā laikā ebreju uzņēmēju ekonomiskās darbības uzraudzība un noskaņojuma fiksēšana parādījās dienesta sagatavotajos ikmēneša ziņojumos iekšlietu ministram, kur nereti uzsvērta šo uzņēmēju paustā neapmierinātība par norisēm valsts saimnieciskajā darbībā (piemēram, nodokļu politikā),[728] kam gan nebija nekāds sakars ar pretvalstisku noskaņojumu. Šīs iebildes izpaudās uzņēmējdarbības kontekstā.

KRIEVI

Starpkaru periodā, 20. gadsimta 20.–30. gados, dienests īpaši uzraudzīja Latvijas teritorijā esošās krievu emigrācijas organizācijas,[729] kam bija pretlieliniecisks darbības raksturs. Savā darbībā tās centās stiprināt nacionālo pašapziņu un kopīgu identitāti apliecinošas vērtības, kas saistījās ar zināmu nostalģiju pēc Krievijas impērijas. Drošības dienests šādas organizācijas subjektīvi traktēja kā „monarhistiskas", ar to saprotot ne tikai Krievijas monarhijas atjaunošanas atbalstītājus, bet arī visus pretlieliniecisku noskaņotos iedzīvotājus, tādējādi lietojot šo apzīmējumu arī par organizācijām, kuru darbības raksturs nebija „monarhistisks".[730] Faktiski dienesta redzeslokā bija lielākā daļa Latvijā dzīvojošās krievu emigrācijas.[731] Dienesta dokumentos atrodama plaša informācija par šīs kopienas noskaņojumu.

20. gadu vidū sevišķu uzmanību izpelnījās politiķis Pēteris Koreckis (1887–1929), kura publiskajā darbībā un izteikumos tika saskatīti būtiski iekšējās drošības draudi. Tajā pašā laikā valsts drošības kontekstā par nekaitīgu atzīta vecticībnieku kopiena.[732] Pastāv gan viedoklis, ka dienests minēto organizāciju darbības ietekmi uz valsts drošību tomēr pārspīlēja un dramatizēja, un krievu organizāciju darbības mērķis neparedzēja nekādas reālas pretvalstiskas darbības pret Latviju.[733] To daļēji apstiprina arī paša dienesta paustie novērojumi, detalizēti izdalot riska grupas jeb apzinot tā saucamās krievu monarhistiskās organizācijas Rietumeiropā un to sakarus ar krievu minoritāti Latvijā. 1932. gadā tika secināts, ka virkne krievu organizāciju Latvijā „nekādu Latvijai, nedz kādai citai valstij naidīgu darbību neved".[734]

---

728 Skatīt, piemēram, LVVA, 3235. f., 1/22. apr. 920., 922. l.

729 No tām divas ievērojamākās: „Krievu taisnības brālība" (*Братство русской правды*) un „Jaunās paaudzes nacionālā darba savienība" (*Национально трудовой союз нового поколения*).

730 Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specificē Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020, 958. lpp.

731 Gusačenko, A. *„Sokol" organizācijas darbība Latvijā (1928.–1940. g.)*. Maģistra darbs. Zinātniskais vadītājs *Dr. hist.* asoc. prof. Gavriļins, A. Rīga: LU VFF, 2017,. 51., 52. lpp.

732 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 241. lp.

733 Gusačenko, A. *„Sokol" organizācijas darbība Latvijā (1928.–1940. g.)* Zinātniskais vadītājs *Dr. hist.* asoc. prof. Gavriļins, A. Rīga: LU VFF, 2017, 52. lpp.

734 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 34. lp.

Pēc K. Ulmaņa autoritārā režīma apvērsuma krievu izveidoto sabiedrisko organizāciju skaits samazinājās – ja 1934. gadā to bija ap 150, tad 1940. gadā – vien 58. Šajā laikā dienests autoritārā režīma interesēs gādāja par dažādu, pat pilnīgas apolitiskas darbības krievu organizāciju slēgšanu, pabāžot tās zem „monarhistisku" organizāciju darbības spiedoga.[735] Tomēr tajā pašā laikā, it īpaši 30. gadu beigās, līdz ar ekonomiskajām grūtībām valstī krievu kopiena, it īpaši Latgalē, pauda neapmierinātību ar valsts saimniecisko politiku, kas ļāva dienesta slepenajiem palīgiem norādīt uz to, ka tādējādi krievi pauž simpātijas padomju varai, un tādēļ nepieciešams spert attiecīgos soļus, lai šo noskaņojumu mainītu. Viens no tādiem – atvieglojumi izglītības politikā – proti, pieauga krievu skolu skaits, kas bija samazināts pēc K. Ulmaņa rīkotā apvērsuma. Lielā mērā šāda neapmierinātība saistījās arī ar agrāro politiku, proti, valdības aizliegumu krieviem iepirkt zemi Latgalē, savukārt 1940. gada pavasarī neapmierinātību radīja valdības ieviestais darba dienests.[736]

POĻI

Jau 20. gadu sākumā Latvijas un Polijas savstarpējās attiecības ietekmēja šķietami[737] iekšpolitiska rakstura jautājums par poļu minoritātes stāvokli Latvijā. Abām valstīm bija atšķirīga izpratne būtiskos jautājumos, piemēram, izglītības nodrošināšanā. Tā 1921. gada marta beigās dienesta Daugavpils rajons uzsāka izmeklēšanu par skolotāja Kazimira Pruhņika darbību slepenu poļu skolu organizēšanā, kas noteiktās vietās draudēja arī ar pārpoļošanas briesmām.[738]

Tāpat poļu minoritātes pastiprināta uzraudzība notika 30. gadu otrajā pusē, bet it īpaši saistībā ar dažādām Polijas ārpolitiskām aktualitātēm, un izsauca pat zināmas aizdomas par kopienas lojalitāti, kurām gan nebija īsti pamata.[739] Jau 30. gadu otrajā pusē galvenajās Latvijas poļu kultūras iestādēs darbojās dienesta slepenie palīgi, piemēram, Poļu teātra direktors Staņislavs Ficners-Jarskis (segvārds „Polis").[740]

735 Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specificē Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020, 962.–963. lpp.

736 Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena,* 1994. g. 9. aprīlis.

737 Šeit ļoti būtisks ir Neatkarības kara militārās norišu konteksts Latgalē. Plašāk skatīt: Jēkabsons, Ē. *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919.–1920. gadā*. Rīga, 2007, 71.–117. lpp.

738 Plašāk skatīt: Jēkabsons, Ē. Latvijas un Polijas konflikts poļu skolu jautājumā 1921. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls,* 2013. g. Nr. 3, 45.–71. lpp, šeit: 51., 52. lpp.; LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 299. l.

739 Skatīt: Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996.

740 Jēkabsons, Ē. Padomju represijas pret Latvijas poļiem, lietuviešiem un baltkrieviem 1940.–1941. gadā. Grām.: Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 3. sēj. Rīga, 2001, 56. lpp.

Savukārt ievērojamo sabiedrisko darbinieku, ilggadējo Rīgas poļu Romas katoļu baznīcas labdarības biedrības valdes locekli, prelātu Aleksandru Novicki dienests 1939. gada augusta ziņojumā iekšlietu ministram raksturoja kā „poļu šovinistu" un „vienu no viskaitīgākajiem katoļu garīdzniekiem latviešu nacionālajām interesēm". Jāpiebilst, ka šādu viedokli Iekšlietu ministrija neņēma vērā (prelāts netika atbrīvots no biedrības valdes),[741] kas norāda, ka dienesta sniegto informāciju, pirms pieņemt tālākus lēmumus, valsts varas iestādes izvērtēja no savas puses.

LIETUVIEŠI

Latvijā daudzi lietuvieši bija mācītāji katoļu baznīcās. Viņiem bija būtiska loma un ietekme vietējās lietuviešu kopienās. Tādēļ šo katoļu mācītāju darbība, it īpaši jau 30. gadu beigās, piesaistīja dienesta uzmanību. Tā ziņojumos tika uzsvērta mācītāju darbība Rīgā (piemēram, prelāta Eduarda Stukeļa nacionālā darbība), bet it īpaši jau Latvijas–Lietuvas pierobežā, kur šo personu nacionālie uzskati pēc dienesta domām pat veicinot tur dzīvojošo latviešu pārlietuviskošanu.[742] Pēc 1926. gada valsts apvērsuma Lietuvā, kaimiņvalsts Latvija kļuva par patvērumu tiem lietuviešiem, kas neatbalstīja politiskās pārmaiņas savā zemē, tāpēc dienests uzraudzīja lietuviešu politisko bēgļu un emigrantu (galvenokārt lietuviešu sociāldemokrātu) darbību Latvijā.[743]

BALTKRIEVI

Jau 20. gadsimta 20. gadu sākumā Politiskās apsardzes Daugavpils rajona priekšnieks ziņoja par it kā separātisku noskaņojumu starp baltkrieviem Pustiņas pagastā.[744] 1924. gadā saziņā ar Latgales Apgabaltiesas Svarīgu lietu izmeklēšanas tiesnesi Politiskā apsardze veica izmeklēšanu „lietā par noziedzīgu Baltkrievu savienību Latgalē". Tāpēc Politiskās apsardzes Daugavpils rajona priekšniekam tika dots rīkojums ievākt ziņas par baltkrievu skolām un skolēniem, it sevišķi par tām skolām, kas atradās Latvijas-Krievijas robežas tuvumā.[745] Dienesta darbinieki 20. gadu vidū ziņoja, ka ir aizdomas par baltkrievu minoritātes separātisma

---

741 Jēkabsons, Ē. Aleksandrs Novickis (1888–1972) prelāts, profesors un redaktors. *Katoļu kalendārs 2013. Katoļu Baznīcas Vēstnesis*. 2012, 148.–157. lpp. Šeit: 156. lpp.

742 Jēkabsons, Ē. *Lietuvieši Latvijā.* Rīga: Elpa. 2003, 86.–88. lpp.

743 Feldentale E. Lietuvas politisko bēgļu darbība Latvijā 20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē. Bakalaura darbs. Zinātniskais vadītājs Dr. hist. asoc. prof. Jēkabsons, Ē. Rīga: LU VFF, 2015, 64. lpp.; LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 298. l.

744 *Latvijas izlūkdienesti, 1919–1940: 664 likteņi*. Rīga: Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs, 2001, 239. lpp. LVVA, 3235. f., 2. apr., 1527. l.; Skatīt: Kazachonak, K. *Latvijas baltkrievu sabiedriski politiskā darbība 1919.–1934. gadā.* Maģistra darbs. Zinātniskais vadītājs Dr. hist. asoc. prof. Jēkabsons, Ē. Rīga: LU VFF, 2013, 31. lpp.

745 LVVA, 7432. f., 3. apr., 38. l., 15. lp.

izpausmēm, kas konstatētas kāda labdarības pasākuma laikā.[746] Piemēram, 1925. gada aprīlī dienests pauda bažas par iespējamu separātisku noskaņojumu un komunistu ietekmi, kurai „Politiskā pārvalde rūpīgi seko".[747] Tādējādi 20. gadu vidū dienesta darbinieki uzraudzīja baltkrievu minoritātes politisko darbību.[748] Savukārt jau 20. gadu beigās iestāde uzraudzīja tās baltkrievu organizācijas Latvijas pierobežā, kas uzturēja sakarus ar komunistiem.[749] Tomēr tajā pašā laikā ir zināms, ka daļa Latvijā dzīvojošo baltkrievu kopienas sabiedriskās dzīves vadītāju – Nikolajs Demidovs, Konstantīns Jezovitovs un Vladimirs Korti – bijuši dienesta slepenie palīgi un ziņojuši par baltkrievu (V. Korti gadījumā arī par krievu[750]) kopienas darbību un politisko noskaņojumu.[751] Tādējādi atklājās arī citās valstīs plaši lietota preventīvās darbības metode – drošības dienesta interesēs piesaistīt vadošās kopienas sabiedriski aktīvākās personas.

[746] Skatīt: Kazachonak, K. *Latvijas baltkrievu sabiedriski politiskā darbība 1919.–1934. gadā.* Maģistra darbs. Zina. vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 32. lpp.

[747] LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 233. lp. op.

[748] Kazachonak, K. *Latvijas baltkrievu sabiedriski politiskā darbība 1919.–1934. gadā*. Maģistra darbs. Zina. vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 43. lpp.

[749] LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 689. l., 63. lpp.; Skatīt arī: Kazachonak, K. *Latvijas baltkrievu sabiedriski politiskā darbība 1919.–1934. gadā.* Maģistra darbs. 34., 38. lpp.

[750] Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specificē Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020. 963.–964. lpp.

[751] Jēkabsons, Ē. Padomju represijas pret Latvijas poļiem, lietuviešiem un baltkrieviem 1940.–1941. gadā. Grām.: Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 3. sēj. Rīga, 2001, 62.–63. lpp.

5.8.

Citas grupas

Valsts iekšējas drošības uzturēšanas ietvaros dienesta uzmanības lokā nonāca arī tie profesiju pārstāvji, kuru amats saistās ar informācijas apriti noteiktā un būtiskā vidē, bet nepretendējot aptvert visas profesijas, jo dienesta darba plašais spektrs šīs grāmatas ietvaros to detalizēti neļauj veikt. Šajā apakšnodaļā minēti piemēri, kas vispārīgi sniedz ieskatu par tām profesijām, kas saistīja dienesta darbinieku uzmanību.

VALSTS IESTĀŽU DARBINIEKI

Valsts iekšējās drošības nolūkos, jau sākot ar Neatkarības kara laiku, tika uzraudzīti arī valsts iestāžu darbinieki. Tas notika tajos gadījumos, kad drošības iestāžu redzeslokā nokļuva aizdomīgas un iekšējo drošību potenciāli un reāli apdraudošas personas. Vispirms jau tas saistāms ar atbalstu Pāvela Bermonta-Avalova vadītajai Rietumkrievijas brīvprātīgo armijai. Kopš 1919. gada rudens Latvijas civilās drošības iestādes pievērsa uzmanību tiem Bermonta armijas karavīriem, kuri Latvijas teritorijā ieradās no Vācijas. Politiskās apsardzes Jelgavas apriņķa vecākais uzraugs 1920. gada 30. oktobrī, ziņojot par situāciju Jelgavā, raksta: „Arī Bermontieši, kuri bija pārbraukuši no Vācijas, diezgan atklāti sāka aģitēt pret Latvijas valsti. Ar savu izaicinošo izturēšanos sevišķi izcēlās bij[ušais] Jelgavas pilsētas galva Šmits.[752]

[752] Domāts advokāts Gustavs Šmits. No 1889. gada zvērināts advokāts Jelgavā. 1918. gadā bijis Kurzemes Pagaidu zemes padomes loceklis. 1918. gadā III Kurzemes paplašinātajā landtāgā atbalstījis Kurzemes hercogistes izveidošanas ideju. 1919. gadā – Jelgavas pilsētas galva. 1920. gada septembrī apcietināts par Bermonta karaspēka atbalstīšanu 1919. gada rudenī. Vēlāk atbrīvots, 20. gados dzīvojis un strādājis Berlīnē.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. (sast.), *Latvijas Advokatūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 2007, 483. lpp.

Izmeklēšanas punkts tomēr spēra enerģiskus soļus viņa darbības pārtraukšanai, un Šmits tika izraidīts."[753]

Jāuzsver, ka pašos pirmajos pēckara gados ieganstsaizdomām bija tautība. Piemēram, 1920. gada 2. decembrī Politiskā apsardze no Iekšlietu ministrijas saņēma slepenu ziņojumu, kurā pēdējai uzdeva sekojošo: „ [..] novērot valsts ierēdņu darbību, sevišķu vērību piegriežot cittautiešiem, jo izrādījies, ka bieži valsts ierēdņu darbība vai nu caur savu personīgo dzīvi, vai dienesta izpildīšanu, nenāk valstij par labu, bet gan kaitē viņas interesēm. Ir zināms, ka atrodas ierēdņi, kuri strādā pretim Latvijas valsts nostiprināšanai. Politiskās apsardzes uzdevumos ietilpst arī šādu noziegumu atklāšana."[754] Tas zināmā mērā saistās ar iepriekšējā apakšnodaļā minēto Latvijā dzīvojošo minoritāšu monitoringu.

Etniskā piederība tomēr nebija noteicošais kritērijs, jo aizdomu gadījumā dienesta darbinieki pārbaudīja ierēdņu politisko uzticamību neatkarīgi no tautības. Piemēram, 1922. gada sākumā iekšlietu ministram A. Kviesim slepenā ziņojumā teikts, ka ministrijas kancelejas grāmatvedības ierēdne Marta Krūmiņa atzīta par politiski neuzticamu personu. Minētās M. Krūmiņas vīrs iepriekš divas reizes arestēts un atradies Politiskās apsardzes izmeklēšanā, bet izmeklēšanas pārtrauktas un apcietinātais atbrīvots pēc M. Krūmiņas personīga lūguma nākamajam iekšlietu ministram P. Berģim. Pēc Politiskās apsardzes ziņām M. Krūmiņas vīrs esot „aktīvs komunistu darbinieks, turklāt ļoti uzmanīgs, un izlietojis savas sievas dienesta stāvokli, lai atsvabinātos no pelnītā soda". Tāpat ziņojumā norādīts, ka M. Krūmiņas darbavietā, Iekšlietu ministrijas kancelejā, viņai ir pieeja informācijai par Iekšlietu ministrijas un tās pakļautībā esošiem darbiniekiem, ko M. Krūmiņa „izlieto, lai sniegtu savam vīram vajadzīgās ziņas par ministrijas ierēdņu sastāvu – it sevišķi par Politiskās apsardzības darbiniekiem", tādējādi ministrs aicināts M. Krūmiņu atbrīvot no darba.[755]

Dienesta uzmanību saistīja ne vien konkrēti piemēri, bet arī vispārīgi novērojumi, kas ļāva veikt secinājumus par konkrētu valsts iestāžu darbinieku amata pienākumu izpildi. Piemēram, 1922. gada 6. novembrī ministrijām tika ziņots, ka Politiskās apsardzes darbinieki novērojuši kādu nevēlamu tendenci. Valsts iestāžu ziņneši sūtījumus nevis piegādā pēc adreses attiecīgai iestādei, bet gan, lai nebūtu jāmēro liels attālums un ekonomētu savu laiku, ierodas Rīgas pastā, kur pēc pusdienlaika ieradušies ziņneši no daudzām iestādēm, un veic savstarpēju sūtījumu apmaiņu. Turklāt sūtījumi netiekot nodoti tikai konkrētās iestādes ziņnešiem, bet arī tādiem, kuriem „pie gadījuma iznāk tuvāk pa ceļam iet". Šādas kārtības dēļ nereti slepeni sūtījumi „gājuši caur vairākām rokām, pēc kam saņemtas ar lielu novēlošanos, neizslēdzot arī varbūtību, ka šo „paketu" saturs ir ticis zināms priekš ļaunprātīgiem nolūkiem, ko apstiprina ziņneša apcietināšana un pie viņa atrastie materiāli".[756]

[753] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 13. lp.
[754] LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 22. lp.
[755] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 54. lp.
[756] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 25. lp.

MILITĀRĀS STRUKTŪRAS

Lai gan karaspēka vienību uzraudzībai Latvijā darbojās tieši šim mērķim paredzētas vienības un to uzraudzība nebija dienesta uzdevums, nereti tā uzmanības lokā nokļuva arī militārpersonas un aizsargi. Jau no paša darbības sākuma dienestam bija tiesības pieprasīt Aizsargu nodaļām ziņas par to sastāvā esošajiem cilvēkiem – par aizsargu sastāvu, norunāto saziņu, sargposteņu atrašanās vietām u. c.[757]

Nereti drošības dienesta rīcībā nonāca ziņas par militārpersonu veiktajiem kriminālnoziegumiem, it īpaši 20. gadu sākumā. Piemēram, 1920. gada 30. novembrī Jelgavas prefekts ziņoja Politiskajai apsardzei, ka, Jelgavā ienākot karaspēkam (3. Jelgavas kājnieku pulks kā pastāvīgs garnizons), par 25 % pieauguši dažādi noziegumi, kas pēc prefekta domām izskaidrojams ar to, ka „kareivju starpā daudz morāliskā ziņā pagrimušu cilvēku".[758] Tāpat dienests informēja Iekšlietu ministriju par problēmām citās iekšējās drošības struktūrās. Piemēram, 1922. gada 27. martā ir ziņots, ka „jaunā robežpolicijā ir daudz nevēlamu personu-komunistu. [..] Vispārīgi sakot, robežsargos iekļuvušas daudzas kā politiskā, tā arī kriminālā ziņā apšaubāmas personas".[759]

Valsts aizsardzībai paredzētās militārās struktūras bija pievilcīgas dažādiem pretvalstiski noskaņotiem aģitatoriem un spiegiem, galvenokārt komunistiem. 1938. gadā sagatavotajā Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona vēsturē norādīts, ka „nelegālam darbam armijā, dzelzceļniekos u. c. pie komunistiskās partijas tiek dibinātas dažādas frakcijas, p[ar] p[iemēru], Kara centrs, Dzelzceļnieku frakcija u. c." [760] Dienesta uzdevums bija preventīvi identificēt un novērst šādu personu un to grupu darbību, primāri jau Latvijas armijā. Piemēram, 1926. gada novembrī dienests, veicot operatīvās un izmeklēšanas darbības, ziņoja par Latvijas armijā likvidētām piecām spiegu organizācijām (divas Rīgā un trīs Latgalē, kopumā 40 dalībnieki), kas nodarbojās ar ziņu un datu ievākšanu par Latvijas armiju.[761] Jau iepriekš, lai mazinātu šādu risku, dienests norādīja, ka nepieciešams uzlabot disciplīnu un patriotisko audzināšanu. Drošības dienests 1923. gada 5. janvārī Iekšlietu ministrijai ziņoja, ka „armijā maz vērības tiek piegriezts kareivju valstiskās apziņas nostiprināšanai un izkopšanai. Nevarētu teikt, ka armijā nebūtu ārējā disciplīna, bet tas apstāklis jau vien nedod garantiju, ka armijas iekšējā idejiskā apziņa būs tik skaidra un stipra, ka vajadzības gadījumā kareivji pratīs izšķirties, kur viņiem jāiet".[762]

---

757 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 130. lp.
758 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 144. lp.
759 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 97. lp.
760 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 5. lp.
761 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 215. lp. op.
762 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 894. l., 3. lp.

Disciplīnas un karavīra pienākumu apziņas izkopšana ir kā pretlīdzeklis naidīgu aģitatoru un musinātāju (galvenokārt, komunistu) darbībai. Dienests šo atzinumu regulāri atgādināja Iekšlietu ministrijai, norādot, ka viens no komunistu aģitācijas mērķiem ir armija. Piemēram, 1928. gada 23. maija ziņojumā minēts, ka nepieciešams uzraudzīt karaspēka struktūras, jo saskaņā ar III Internacionāles instrukcijām par komunistisko darbību armijā uzsvērts, ka „armijā jāved revolucionāra propaganda; izvairīšanās no mobilizācijas un dezertēšana no armijas nekādā gadījumā nav pielaižama, darba tautai jātura ieroči rokās, lai izdevīgā brīdī tos vērstu pret pašu buržuāziju".[763]

Tādējādi dienesta darbinieki centās apzināt tos pēc vecuma obligātajā militārajā dienestā iesaucamos, kuru politiskie uzskati un to izpausmes saistījās ar iespējamiem apdraudējuma riskiem. Piemēram, 1933. gadā no iesaucamajiem (nav dots skaits) 405 jaunieši (Rīgas kara apriņķī 176 personas, Vidzemē – 68, Latgalē – 81, Zemgalē – 51, Kurzemē – 29) atzīti par politiski neuzticamiem, tostarp 184 (Rīgas kara apriņķī 67 personas, Vidzemē – 20, Latgalē – 55, Zemgalē – 26 un Kurzemē – 16) atzīmēti kā aktīvi komunisti.[764]

Risks, ka armijā un citās militāra rakstura biedrībās varētu būt valsts iekšējo drošību apdraudošas personas, zināmā mērā paaugstinājās pēc valsts apvērsuma. Jau no pirmajām dienām dienesta darbinieku uzmanības lokā nonāca tie Latvijas armijā dienējošie karavīri, kuru politiskie uzskati bija atšķirīgi no tiem, ko pauda jaunais antidemokrātiskais režīms. Piemēram, 4. Valmieras kājnieku pulka jaunkareivis Jakovs Zēgals 16. maijā sava pulka 1. rotas seržantam Elbergam esot apgalvojis, ka valdība, izsludinot karastāvokli, nerīkojusies likumīgi (pretēji Satversmes 62. pantam). Par spīti rotas seržanta aizrādījumam, J. Zēgals tās pašas dienas vakarā ap plkst. 18. to pašu atkārtojis dižkareivim Zaķim un jaunkareivim Grunsbergam, turklāt pasludinājis to, ka kara stāvoklis valstī atcelts un musinājis karavīrus nepaklausīt „valdības likumīgam rīkojumam".[765] Gandrīz nedēļu vēlāk – 22. maijā – cits jaunkareivis – Augusts Berovskis – pulka instruktoru telpās, kur rotas karavīri pulcējās uz vēstures lekciju, zinādams, ka uz valdības rīkojuma pamata sociāldemokrātu partijas darbība apturēta, atklāti skaļā balsī saucis: „Lai dzīvo sociāldemokrāti!"[766] Savukārt 30. maijā atklāts, ka 5. Cēsu kājnieku pulka kareivis Leons Molotonovs Stopiņu nometnē glabājis 23 nelegālus izdevumus („Sarkanais Kareivis", „Cīņa", „Komunists" u. c.) ar mērķi tos izplatīt starp kareivjiem.[767] Tie ir tikai daži piemēri, taču tie labi ilustrē tos riska faktorus, kas veicināja turpmāk uzmanīt armijas struktūras, turklāt visos tās līmeņos.

[763] LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 187. lp.
[764] LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 2. lp.
[765] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 128. lp.
[766] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 129. lp.
[767] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 172. lp.

Nepatiku pret jauno režīmu labi ilustrē arī ziņas par dienesta iesaistīšanos sabiedrībā ļoti cienītas un populāras personas, augstākā līmeņa armijas militārpersonas un valstsvīra, ģenerāļa Jāņa Baloža novērošanā. Viņš bija labi informēts par armijas neviennozīmīgo noskaņojumu pret politiskajām pārmaiņām valstī. Šādu armijas neapmierinātību izsauca K. Ulmaņa atklātās simpātijas pret Aizsargu organizāciju, atstājot otrajā plānā valsts galveno militāro spēku – Latvijas armiju. Politisko aprindu aizkulisēs bija runas par kalpakiešu[768] plāniem gāzt K. Ulmaņa režīmu, it īpaši 1939. gadā, kad drošības dienests pastiprināti uzraudzījis J. Balodi un viņam tuvu stāvošas militārpersonas.[769] Tomēr uzreiz būtu jāpiebilst, ka šīs ziņas nāk no Politiskās pārvaldes priekšnieka J. Fridrihsona, kas arodamas VDK nopratināšanas lietu sējumos. Tas būtu jāpatur prātā, analizējot lietā esošās informācijas ieguves apstākļus un psiholoģisko fonu.

SKOLOTĀJI

Svarīga profesija, kas saistās ar publisku, izglītojošu darbību, bija skolotāji. Jāuzsver, ka viņi netika uzskatīti par atsevišķu un specifisku monitoringa grupu, tomēr dienesta vērību saistīja tie gadījumi, kad skolotāju paustais viedoklis skāra valsts iekšējās drošības intereses. Piemēram, jau 1920. gada decembrī Politiskās apsardzes darbinieki ziņoja: „Ir ienākušas ziņas, ka Liepājā pastāvot kāda skola zem nosaukuma „Liepājas pedagogu sabiedrība", kuras pārzinis esot kāds ebrejs Bernšteins, iebraucējs no Padomju Krievijas. Minētais Bernšteins esot atklāts komunistu pabalstītājs, un skolā ievedis lielinieku kārtību, kā arī atļāvis pats uz savu galvu skolniekiem nodibināt „skolnieku klubu", kurā skolnieki apspriežot dažādus gluži pretvalstiskus jautājumus. Pēc citu minētās skolas skolotāju izteicieniem Bernšteins mācot bērnus lielinieciskā garā. Bernšteina darbībai tiek sekots, un lieta par viņu tiks izmeklēta. Ir novērots, ka arī daži no Rīgas 4. vidusskolas audzēkņiem uztur sakarus ar komunistiem. Daži no minētās skolas audzēkņiem ir no Politiskās apsardzes tikuši arestēti un nodoti tiesai."[770] Savukārt 1926. gadā Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona darbinieki secināja, ka viens no aktīvākajiem Latvijas Komunistiskās partijas dalībniekiem Saukas pagastā ir Kalna skolas skolotājs Jānis Greņģis, kurš cita starpā arī aktīvi aģitē jauniešu un skolēnu vidū, mācot viņiem arī apieties ar ieročiem.[771] Politiski neuzticams skolotājs bērnu un jauniešu vidū varēja tikt uzskatīts par īpaši bīstamu, tādēļ dienests arī turpmāk centās līdzīgos gadījumos veikt noteiktas operatīvas darbības.

---

768 Karavīri, kas iepriekš dienējuši Kalpaka bataljonā.
769 Stranga, A. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 31. marts.
770 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10. l., 54. lp.
771 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 17. lp.

Gluži tāpat kā lielai daļai citu profesiju, arī skolotāju uzraudzība pastiprinājās pēc valsts apvērsuma. Jau 1934. gada vasarā dienesta darbinieki rūpīgi sekoja līdzi skolotāju uzvedībai. Piemēram, kāds Valmieras rajona uzraugs 11. jūlijā ziņoja tiešajam priekšniekam par Dauguļu pagasta pamatskolas 6. klases skolotāju un skolas pārzini Herbertu Vēliņu, kurš ap sevi pulcējis kreisi noskaņotu jaunatni [..], skolā ievedis sociālistisko-progresīvo audzināšanas sistēmu un nekad nav centies bērnus audzināt nacionālā garā".[772]

1934. gadā jūnija dienests sastādīja neuzticamo skolotāju sarakstu jeb reģistru. Sarakstā, kas tālāk tika iesniegts Izglītības ministrijas Skolu departamentam attiecīgām darbībām (labākā gadījumā atlaišanai no darba), apkopoti politiski neuzticami skolotāji.

Politiski neuzticamo skolotāju dalījums pēc dzīves vietas, 1934. gada jūnijs[773]

	Skolotāju skaits	Vīrieši	Sievietes
Rīgas pilsēta	3	3	0
Rīgas apr.	3	3	0
Valmieras apr.	3	3	0
Madonas apr.	4	4	0
Valkas apr.	3	3	0
Jelgavas apr.	6	4	2
Ventspils apr.	3	3	0
Jēkabpils apr.	2	2	0
Ilūkstes apr.	11	9	2
Tukuma apr.	1	1	0
Rēzeknes apr.	6	4	2
Ludzas apr.	12	11	1
Kopā	57	50	7

Demokrātiska režīma apstākļos šāds saraksts skaitliskā izteiksmē būtu daudz necilāks, jo teju puse no sarakstā nonākušajiem – 30 skolotāji (starp tiem arī divas skolotājas) bija likvidētās Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas biedri, savukārt deviņi skolotāji (ieskaitot trīs skolotājas) bijuši komunistiski noskaņoti, astoņi bijušie ebreju kreiso organizāciju biedri, bet divi skolotāji darbojošies nelegālās baltkrievu separātiski noskaņotās organizācijās.[774]

[772] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 182. lp.
[773] Autoru sastādīts pēc: LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 190.–196. lp
[774] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 190.–196. lp.

DZELZCEĻA UN PASTA DARBINIEKI

Dzelzceļš 20.–30. gados bija ļoti nozīmīgs ne tikai sabiedrības mobilitātes kontekstā, bet arī dažādas informācijas apritē. Tāpēc dzelzceļš piesaistīja ne tikai pagrīdes komunistus, bet arī dienesta darbiniekus un slepenos palīgus. 1930. gadā dienests ziņoja iekšlietu ministram par to, ka „uz Latvijas dzelzceļa pastāv komunistiskās partijas organizācija", ko apliecina izdotās proklamācijas tieši dzelzceļa darbiniekiem. Tās izplata konkrētu profesiju pārstāvji – konduktori un bagāžas svērēji.[775] Savukārt pēc valsts apvērsuma, it īpaši 1934. gada otrajā pusē, uz dzelzceļa allaž bija dzirdīgu ausu īpašnieki, kuri ziņoja par sarunām ne tikai starp pasažieriem, bet arī dzelzceļa darbiniekiem. Uz dzelzceļa strādājošie ikdienā komunicēja ar pasažieriem un staciju apmeklētājiem, tādējādi, it īpaši lauku apvidos, to paustā informācija vai viedoklis emociju iespaidā dienesta ieskatos varēja atstāt paliekošu lokālu iespaidu sabiedrībā. Piemēram, Vecgulbenes rajona priekšnieks jau 1934. gada jūnija sākumā ziņoja Pārvaldei Rīgā par pretvalstiski domājošiem dzelzceļa darbiniekiem – kādu Dzelzavas stacijas pārmijnieku (reaģējot uz karastāvokļa ieviešanu, teicis, „ka zemniekus vajagot sist") un konduktoru („komunistiski noskaņota persona, [..] jau iepriekš ticis apcietināts par noziedzīgu darbību lielinieku varas laikā Latvijā").[776] Savukārt kādam ebreju skārdniekam viņa izteiktais viedoklis par politiskām pārmaiņām: „Ulmaņa valdība ir smirdoša, mēs to ar mašīnflintēm apgāzīsim" izmaksāja vai nu kā sods 50 latu apmērā, vai viens mēnesis cietumā.[777] Savukārt kāds iereibis namdaris, izmantojot dzelzceļa pakalpojumus, pēcāk saņēma tādu pašu soda mēru, jo krievu valodā paziņojis: „*Čto mņe eta jobanaja Latvija, kogda ei ņe sočuvstvuju, a sočuvstvuju Rossii*",[778] pēc tam vēl sācis dziedāt kādu revolucionāra satura dziesmu.[779] Visbeidzot, kādam latviešu kalējam par paustajām dusmām: „tāds Ulmanis Latvijā ilgi nevaldīs, tam vairāk neko nevajag kā izgāzt zarnas", tika piemērots 100 latu sods vai viens mēnesis cietumā. Interesanti, ka minētie piemēri, kā arī vairums citu, kas atrodami konkrētajā lietā, raksturoti kā „nepatiesu ziņu un baumu izplatīšana".

Atsevišķi gadījumi dokumentos par laiku pēc 1934. gada apvērsuma norāda, ka dienests uzmanīja arī pasta un telegrāfa darbiniekus, kas ikdienā darbojās svarīgas informācijas aprites vidē. Piemēram, kāda Apes pagastā strādājošā pastniece nonāca dienesta darbinieku uzmanības lokā kā bijusī vietējās sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Apes nodaļas vadītāja un organizācijas SSS biedrene, kura savās mājās rīkojusi šo organizāciju biedru tikšanos.[780] Tie atkal jau ir tikai atsevišķi piemēri, bet tomēr tie ilustrē drošības dienesta vērību pret konkrētu, komunikācijas kontekstā būtisku profesiju pārstāvjiem.

---

[775] LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 86. lp.
[776] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 163. lp
[777] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 171. lp.
[778] Tulkojums: „Kas man tā izjātā Latvija, ja es par to nepārdzīvoju, bet pārdzīvoju par Krieviju?"
[779] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 246. lp.
[780] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 189/1. l., 187. lp.

Dienesta uzmanības lokā bija dažādas sabiedrības grupas, bet kopējā iezīme – paustie pretvalstiska rakstura izteikumi, kā arī uzvedība. Dienests savas darbības specifikas dēļ praktiski nevarēja atstāt ārpus uzmanības loka nevienu organizāciju vai etnisko minoritāti. It īpaši tās darbības lauks paplašinājās pēc valsts apvērsuma 30. gadu otrajā pusē, kad aizdomu plīvurs potenciāli gūlās pār jebkuru organizāciju vai personu, kuras darbību vai izteikumus valsts iekšējās drošības nolūkos varēja interpretēt dažādi.

6. NODALA

Pirmstiesas izmeklēšanas darbības

Drošības dienests starpkaru Latvijā ne tikai veica sabiedrības monitoringu, bet bija tiesīgs un spējīgs arī aktīvi rīkoties. Lai izpildītu savu uzdevumu – cīņu ar politiski neuzticamiem un valstij bīstamiem indivīdiem un to grupām, tika veikta pirmstiesas izmeklēšana un dažādas izmeklēšanas darbības, tajā skaitā, personu pārmeklēšana, nopratināšana un aizturēšana, lai savāktu pietiekami daudz pierādījumu apsūdzības izvirzīšanai un aizdomās turēto personu varētu saukt pie kriminālatbildības tiesā.

Savā pakļautībā esošajām amatpersonām Politiskās apsardzes priekšnieks E. Āboltiņš 1923. gada novembrī uzsvēra, ka „Politiskās apsardzības darbībai pēc savas būtības un uzdevumiem ir jābūt ātrai un noteiktai”,[781] un tas jo sevišķi attiecas uz veicamajām izmeklēšanas darbībām.

[781] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 101. lp.

6.1.

Izmeklēšana (izziņa)

Pirmstiesas izmeklēšanu jeb izziņu par kādu personu, to grupu vai organizāciju dienests uzsāka, balstoties:

1) „uz privātu personu vai arī pašu darbinieku rakstisku ziņojumu pamata, pie kam privātu personu mutiskie ziņojumi jāprotokolē un jāliek ziņotājiem parakstīt,"
2) kā arī saņemot šādu rīkojumu „no augšas".

Par izmeklēšanas uzsākšanu nekavējoties bija jāziņo apgabaltiesas prokuroram un jāsakārto normatīvajos aktos noteiktā dokumentācija.[782] Piemēram, Valmierā pēc sociāldemokrātu nosūtīta iesnieguma dienesta darbinieki veica izmeklēšanu par 1923. gada 2. un 3. oktobrī notikušu sociāldemokrātu sapulču traucēšanu, ko apzināti veikuši Latvijas Nacionālā kluba atbalstītāji – Vanagi. Izmeklēšanas gaitā gan tika secināts pretējais – ka notikumus organizējuši sociāldemokrāti, ar mērķi kompromitēt vidusskolēnu Vanagu kustību, tādējādi negatīvi atspoguļojot pilsoniskās (nesociālistiskās) partijas un to piekritējus.[783]

Izmeklēšanu veica katrs rajons. Piemēram, 1921. gada augustā rajonos bija atvērtas 165 izmeklēšanas lietas. No tām 44 % jeb 72 lietas bija par noziegumiem, kas pastrādāti tā saucamajā lielinieku laikā, bet 93 lietas par „beidzamo laiku". Savukārt 58 izmeklēšanas lietas jeb tikai 35 % no visām bija ierosinātas Politiskajā apsardzē, kamēr pārējās 107 bija ierosinājušas citas iestādes (galvenokārt policija) vai privātpersonas.[784]

---

782 LVVA, 3235., 1/9. apr., 7. l., 106. lp.

783 Paeglis, A. *Visu par Latviju! Latvju Nacionālais klubs un aktīvais nacionālisms 1922–1927.* Rīga: autora izdevums, 2009, 123. lpp.

784 LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 1., 2. lp.

Politiskās apsardzes rajonos esošās izmeklēšanas lietas, 1921. gada augusts[785]

		Lietas pēc nozieguma izdarīšanas laika		Izmeklēšanas lietas pēc ierosinātāja			
	Lietas izmeklēšanā (kopā)	Par darbību lielinieku laikā	Par darbību „beidzamā laikā"	Politiskā apsardze	Citas iestādes, policija un privātpersonas	Arestētie	Pavisam apcietināti
Daugavpils rajons (02.08.1921)	25	4	21	12	12	4	5
Rēzeknes rajons (04.08.1921)	17	10	7	7	10	0	0
Vecgulbenes rajons[786] (05.08.1921)	30	9	21	7	23	0	2
Liepājas rajons (11.08.1921)	16	9	7	8	8	5	5
Valmieras rajons (12.08.1921)	12	3	9	7	5	6	8
Rīgas rajons (13.08.1921)	64	37	27	17	47	7	48

Vēsturnieks Ojārs Niedre apgalvo, ka „pretinieku arests un notiesāšana nebija Latvijas pretizlūkošanas orgānu[787] darbības galvenais mērķis, bet gan viens no līdzekļiem pretinieku darbības vājināšanai".[788] Šim apgalvojumam var piekrist, tomēr gan LVVA dokumentos, gan jo sevišķi V. Alpa atmiņās redzams, ka izmeklēšana un tās loģiskais turpinājums – tiesvedība, ieņēma nozīmīgu vietu dienesta darbībā. Piemēram, 1920. gada oktobra sākumā Politiskās apsardzes vecākais uzraugs Jūlijs Krauze no Ventspils ziņoja Politiskās apsardzes priekšniekam, ka Ventspils aģentu „sakari ar slepeniem [komunistu] aģentiem no Ventspils Izlūkošanas punkta tika patraucēti, tāpēc tagad esmu spiests nodibināt no jauna sakarus". Pie tam viņš norāda, ka to izdarīt būs grūti, tāpēc ka „pašlaik Ventspilī un apriņķī nekas nopietns nava, jo visi komunistu elementi izturas nogaidoši", bet tiklīdz sakarus

785 Autoru sastādīts pēc: LVVA, 7432. f., 3. apr., 22. l., 1., 2. lp.
786 Pie ieraksta izdarīta piezīme: „Pie izziņu izdarīšanas manāma gausība – vairākas nenobeigtas izziņas no janvāra un februāra"
787 Pie tiem autors pieskaita arī drošības dienestu.
788 Latvijas izlūkdienesti, 1919–1940. 664 likteņi. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 2001. g. Nr. 4, 11. lpp.

izdosies nodibināt un ievākt ziņas, darba būšot ļoti daudz.[789] Tomēr jau 24. oktobrī J. Krauze ziņoja, ka „stājies sakaros ar Ventspils komunistu organizāciju" un sniedza sīkāku tās aprakstu. Ventspils apriņķis esot sadalīts divos rajonos. Pirmais no tiem – pilsēta, kuru vada rajona priekšniece un kurjere Marija Grantiņa (iepriekš bijusi arestēta, bet pierādījumu trūkuma dēļ atbrīvota), tajā darbojas seši pulciņi un divi jaunatnes pulciņi – „Zieds" un „Vētra". Savukārt otrajā rajonā – apriņķis-lauki, darbojas komunistu pulciņi vismaz septiņās vietās, piemēram, Dundagā, Kolkā, Zlēkās un Ēdolē, bet jauniešu pulciņi Ugālē, Popē un Puzē.[790]

1924. gada sākumā Aģentūras vadītājs norādīja uz sev padoto darbinieku pašiniciatīvas un darbības trūkumu, pārmetot to, ka dienesta „darba sekmes nepastāv šabloniskā doto izziņu izpildīšanā, bet ik katra darbinieka pienākums ir, neatkarīgi no viņam uzlikto tiešo pienākumu izpildīšanas, neatlaidīgi meklēt sakarus ar organizācijām un sabiedriskajiem slāņiem, kuros, slēpdamies un slepeni izvezdami savu postošo darbu, mitinās politiskie noziedznieki".[791] Interesanta ir vadītāja piezīme, norādot, ka „par priekšā stādītiem slepeniem ziņotājiem jeb ziņojumiem, skatoties pēc pēdējo vērtības un lietderības, darbiniekiem bez kārtējās algas tiks izsniegta vēl sevišķa atlīdzība".[792]

789 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 10. lp.
790 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 30. lp.
791 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 12. lp.
792 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 12. lp.

6.2.

Kratīšana un pārmeklēšana

Pierādījumu iegūšanai darbinieki veica aizdomās turamās personas un viņa dzīvesvietas vai kādas citas ēkas vai telpas kratīšanu. 1924. gada instrukcijā definēts, ka „par kratīšanu sauc zināmas personas, lietas vai telpu apskatīšanu un pārmeklēšanu ar nolūku atrast kaut ko noziedzīgu vai no likuma aizliegtu”.[793] Kratīšanu veica tikai pēc tam, kad novērojot bija iegūts gana daudz informācijas un to drīkstēja īstenot tikai normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā.

Jau 1920. gadā dienesta darbiniekiem norādīja, ka kratīšanas drīkst izdarīt tikai „uz attiecīga ordera pamata” un saziņā ar tiesību aizsardzības iestādēm.[794] Līdz ar to kratīšanu, piemēram, kādas personas dzīvesvietā, dienests veica tikai tādos gadījumos, kad bija saņemtas drošas ziņas par kompromitējošu materiālu, piemēram, proklamāciju, nelegālas literatūras, ieroču u. c. atrašanos kādā adresē. Savukārt, balstoties uz atrastajiem pierādījumiem, tika veikta personas aizturēšana. Tāpat, lai pierādījumi tiktu uzskatīti par tiesiski iegūtiem, veicot kratīšanas privātos dzīvokļos, vienmēr tika pieaicināti divi liecinieki, kuri nedrīkstēja būt dienesta darbinieki. Visbiežāk tie bija mājas sētnieks vai pārvaldnieks, naktssargs, durvju sargs vai kāds no mājas iedzīvotājiem.[795]

Veiksmīgas kratīšanas pamatā bija aizdomās turamajai personai vai personām pēkšņa un negaidīta darbība. Ja kratīšana bija paredzēta vairākās vietās, kas

[793] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 42. lpp.
[794] LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 210. lp.
[795] LVVA, 3235., 1/9. apr., 7. l., 95. lp.; *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 44. lpp.

saistītas ar vienu pārkāpumu, visās šajās vietās tai bija jānotiek vienlaikus. Lai nodrošinātu sekmīgus rezultātus, pirms veicamās operācijas tika īstenoti attiecīgie sagatavošanās darbi, kuru laikā visi iesaistītie darbinieki iepazinās ar lietas apstākļiem un pārbaudāmās personas vai telpas specifiku.[796] Tika norādīts, ka kratīšanas laikā vispirms jādomā par dienesta darbinieku drošību, kas skar apbruņojumu, ārējo risku izvērtējumu, nemanāmu un klusu tuvošanos. Ieejot pārmeklējamajā telpā, nobloķējami visi ceļi ārā no tās un dodama pavēle telpā esošajām personām palikt savās vietās, tie arī pirmie pārbaudāmi. Skaļi, visiem dzirdot, jāpaziņo kratīšanas iemesls. Pēc pārmeklēšanas personas vienkopus sarga uzraudzībā jāaizved istabas stūrī vai atsevišķā telpā, raugoties, lai viņi varētu sekot līdzi kratīšanas gaitai. Tad jāveic vispārēja telpu apskate un tad – pati kratīšana, kurai jābūt plānveidīgai, tas ir, nevis haotiski, bet pakāpeniski pārejot no viena priekšmeta uz otru.[797]

Kratīšana bija veicama īpaši rūpīgi, jo politiskie aktīvisti pierādījumu slēpšanā izmantoja dažādus oriģinālus un īpaši atjautīgus veidus. Lai labāk izprastu, kāpēc dienesta darbiniekiem bija jāstrādā tik rūpīgi un atjautīgi un kā politiskie noziedznieki slēpa pierādījumus, aplūkota nelegālās komunistu spiestuves „Spartaks" atklāšana Liepājā 1930. gadā. Gandrīz 10 gadu garumā bija vākta informācija par komunistu aktivitātēm Liepājā un tās apkārtnē, bet dienesta darbiniekiem operatīvo darbību ceļā nebija izdevies atrast nelegālo spiestuvi, par kuras eksistenci iepriekš bija ziņas. 1930. gada pavasarī tika iegūtas jaunas norādes par personām, kurām potenciāli bija saistība ar spiestuves darbību. Tās tika izsekotas, un vēlāk viņu dzīvoklī veikta kratīšana, kuras laikā atrasti kompromitējoši materiāli un tālākās norādes – atzīmes par naudas summām, kas izsniedzamas kādam Oto Ansiņam. Tad tiek izdarīta kratīšana O. Ansiņa dzīvoklī, kura „nedod panākumus". Tomēr tiek pieņemts lēmums kratīšanu atkārtot, kā rezultātā: „Mājas pagalma atkritumu kastē atrod paslēptas 2 skārda bundžas ar tipogrāfijas krāsu un zem malkas šķūnīša gružiem svaigus rakumus un šaura pagrabiņa sienās kustošus ķieģeļus. Kratīšanā atrod: 50 kg metāla burtu, 3 burtu saliekamās ierīces, tipogrāfijas veltņus, iepriekš, 19. aprīlī, izkaisīto proklamāciju salikumu „Nost ar Jūdasiem – strādnieku šķiras nodevējiem!", dažādus tipogrāfijas piederumus, „Propagandista bibliotēku" (50 kg), manuskriptus, viltotus zīmogus un spiedogus un 4 pistoles ar patronām". Atrast tipogrāfiju (pat kratīšanas laikā) bijis īpaši grūti, jo vadītājs to „slēpis speciāli gatavotā galdnieku solā, un galdnieku darbnīcas imitācija ir labi maskējusi slepeno spiestuvi".[798]

Vēlāk par Liepājas tipogrāfijas darbību Politiskās pārvaldes darbinieki raksta: „„Spartaka" tipogrāfiju 9 gadus pārzinājis Vilis Babkovskis – sākumā veikalnieks Brīvības ielā 62, vēlāk pensionēts kara invalīds Kapsētas ielā 13. Par tipogrāfijas pārzināšanu viņš saņēmis Ls 80 mēnesī, par ko biedriem apsolījies, ka drošības

[796] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 43. lpp.
[797] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 46., 47. lpp.
[798] LVVA, 3235., 1/8. apr., 553. l., 49., 50. lp.

dienesta darbinieki „dzīvu mani rokā nedabūs!" un apgādājis sevi ar 4 pistolēm. Babkovskim sākumā piepalīdz viņa sieva, bet tā 1921. gadā nomirst, atstādama vīra audzināšanā mazgadīgu dēlu. Dēla audzināšanai 32 gadus vecais Babkovskis pieņēma aukli – sievas māsu Annu Gaili, kuras 14 gadus vecā (!) meita Alīde kļūst par Babkovska tuvāko palīdzi tipogrāfijā un civilsievu. 1929. gada vasarā Babkovskis nomirst, progresīvā diloņa sadeldēts. Tipogrāfijas vadību pārņem Alīde Gaile un viņas nākošie civilvīri Jānis Kupše un Andrejs Lanka."[799]

Nelegālas komunistiskās spiestuves, kuras tika apzinīgi slēptas, darbojās arī citviet Latvijā. Piemēram, 1931. gadā dienests atklāja nelegālu spiestuvi Ventspils nomalē, Arāju ielā 20, kurā tika izgatavots iespieddarbs „Ventspils komunists". Spiestuve sastāvēja no „rakstāmmašīnas, „pavairotāja" un citiem nepieciešamiem piederumiem". Tā atradās īrētā dzīvoklī, un iekārtas bija paslēptas maisos malkas šķūnī.[800] Bet 1934. gadā atklāja spiestuvi Tukuma pilsētas domnieka Friča Sproģa dzīvoklī, kura „atradās dzīvokļa sienā speciāli ietaisītā un labi nomaskētā telpā".[801]

Līdzīga procedūra iepriekš aprakstītajai notika tad, ja dienesta telpās tika veikta personu pārmeklēšana. Apcietinātās un aizturētās personas nekavējoties tika pārmeklētas un tika aizpildīts attiecīgs protokols, ko parakstīja aizturētā persona un liecinieki. Protokols bija jāieraksta īpašā reģistrā (kratīšanas grāmata).[802] Saskaņā ar dienesta vadības rīkojumu pārmeklēšanu veica aresta telpu dežurants, sastādot attiecīgo protokolu. Apcietinātā mantas „nodeva uzglabāšanai arķīvā", bet lietiskos pierādījumus un dokumentus „tai nodaļai, kuras rīcībā apcietinātais ieskaitīts".[803]

Dienesta darbiniekiem bija jāizprot jeb jānodala kratīšana no aizturēto personu pārmeklēšanas. 1923. gada 21. decembrī Politiskās apsardzes priekšnieks E. Āboltiņš rakstīja visām savā pakļautībā esošajām struktūrvienībām: „Man jāaizrāda, ka Politikās apsardzības aresta telpās ievietojamo pārmeklēšana netiek pareizi saprasta, saprotot to kā personīgu kratīšanu un kā par tādu sastādot personīgas kratīšanas protokolu. Tā kā katra persona bez izdarītām viņa dzīvoklī kratīšanām pie viena tiek arī tā izkratīta – un tas arī jādara tad, ievietojot to personu aresta telpās. Viņas pārmeklēšanai ir nolūks, lai atņemtu visu to, kas pie viņas, kā apcietinātas personas, netiek atļauts klāt turēt, kā: vērtslietas, nazi, auklu, kādu asu priekšmetu, papīrus utt. Tātad šai pārmeklēšanai nav kratīšanas raksturs: tā [..] tiek izdarīta uz aresta telpu iekšējās iekārtas un noteikumu par apcietinājumā turēšanu pamata un tādēļ nav rakstāms kratīšanas protokols un izpildāmas visas pie kratīšanas vajadzīgās prasības, bet gan par zināmās personas pārmeklēšanu sastādāma attiecīga atzīme".[804]

---

799 LVVA, 3235., 1/8. apr., 553. l., 50. lp.;

800 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka. 37., 38. lp. Padomju propagandas notikumu atveidojumu skatīt: Pārliecināts komunistiskās partijas dēls. *Tukuma Ziņotājs*. 1961. g. 25. aprīlis, Nr. 50, 2. lpp.

801 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 59. lp.

802 LVVA, 3235., 1/2. apr., 879. l., 41. lp. op.

803 LVVA, 3235., 1/6. 726. l., 6. lp. op.

804 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 118. lp.

Fragments no Politiskās pārvaldes Liepājas rajona fotoalbuma. Fotogrāfijās –komunistiskās pagrīdes darbinieki. Nelegālās tipogrāfijas „Spartaks” lieta. 1930. gadu sākums.

LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 368. l. 1. lp.

Personu pārmeklēšana bija veicama īpaši rūpīgi, ņemot vērā, ka nelegālu materiālu glabāšanai tika izdomāti aizvien jauni un inovatīvi veidi, piemēram, ziņojumu iešūšana apģērba oderē, ielikšana mākslīgos zobos vai paslēptas dažādos pie pārmeklējamās personas esošos priekšmetos, savukārt „sievietes-aģentes dažreiz pārvadā ziņojumus frizūrās, korsetēs, menstruācijas bindēs, paslēptus visapslēptākajās miesas daļās utt.".[805] Atzīmējams, ka reizēm dienests veica arī tā saucamās izņemšanas operācijas. No kratīšanas tās atšķīrās ar to, ka mērķis bija kāda konkrēta, zināma priekšmeta atrašana, nevis vispārēja pārbaude.[806]

Ne vienmēr tad, kad bija uzsākta izmeklēšana, tika veikta arī kratīšana, un otrādi. Vienas izmeklēšanas ietvaros varēja veikt kratīšanas vairākās vietās. Aktīvo izmeklēšanu un izdarīto kratīšanu demonstrē Politiskās apsardzes 1921. gada 1. aprīļa –1. decembra darbības pārskats.

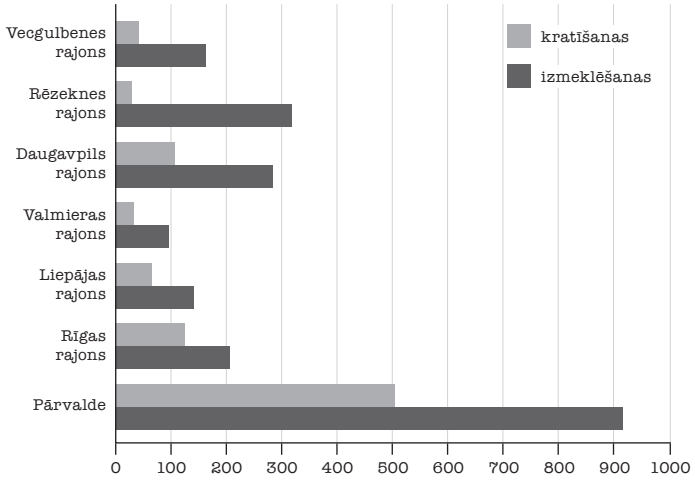

Politiskās apsardzes veiktās izmeklēšanas un kratīšanas 1921. gada 1. aprīlī–1. decembrī.

Sagatavots no: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 62. l., 56. lp.

Tieši kratīšanas un aresti bija tie dienesta darbības posmi, kas izpelnījās arī sabiedrības un politisko aprindu uzmanību. Iekšlietu ministrs P. Berģis 1923. gadā šīs darbības raksturoja šādi: „Kratīšana un arests ir smags pilsoņa personīgās neaizskaramības ievainojums, kuru, sevišķi arestu, valsts vara drīkst izlietot tikai pret tādu pilsoni, pret kuru ir savākts pietiekošs materiāls, lai celtu pret viņu apsūdzību."[807]

805 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 100. lpp.
806 *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 54. lpp.
807 LVVA, 3235., 1/2. apr., 894. l., 55. lp. op.

Sociāldemokrāti Saeimas debatēs un publiskajā telpā asi kritizēja dienesta darbību un tās darbiniekiem izvirzīja dažādas apsūdzības, to skaitā, vainojot viņus, ka tie paši novietojuši lietiskos pierādījumus un dažādus kompromitējošus materiālus apsūdzamo personu mantās vai dzīvesvietās, uz kā pamata vēlāk izvirzīta apsūdzība. Šo praksi turpināja arī padomju aktīvisti pēc Otrā pasaules kara. Piemēram, Josifs Šteimans 1957. gadā iznākušajā darbā par Latvijas Komunistiskās partijas darbību starpkaru posmā rakstīja: „1920.–1922. gadā tika arestēti vairāk nekā 900 revolucionāro arodbiedrību darbinieki. Kratīšanas laikā Rīgas Arodbiedrību centrālā biroja telpās Politpārvaldes aģenti izslēdza gaismu un kā „pierādījumus" slepeni nolika nelegālo literatūru, rokas granātas un pat viltotu naudu, lai būtu iemesls apcietināt un nodot tiesai revolucionāros arodbiedrības darbiniekus. Nepārtraukto represiju apstākļos mazāk apzinīgos un izturētos strādniekus pārņēma nogurums un pesimisms, un viņi aizgāja no revolucionārajām arodbiedrībām."[808] Tomēr jāņem vērā, ka, lai gan autora nolūks bija atainot drošības dienesta darbību negatīvā gaismā, viņš netieši norādījis uz sekmīgu darbību ne tikai nelegālo darbinieku aizturēšanā, bet arī citu personu atturēšanā pievienoties komunistiskajai kustībai.

Tajā pašā laikā J. Šteimana aprakstītais gadījums par kratīšanu 1922. gada 8. augustā Rīgas Arodbiedrību centrālajā birojā Suvorova (tagad Krišjāņa Barona) ielā 116 un Studentu klubā Tērbatas ielā 57/61 iemantoja ne tikai plašu sabiedrības uzmanību un sociāldemokrātu kritiku, bet arī tika pārbaudīts Politiskajā apsardzē un tiesu iestādēs. Kratīšanas laikā tika atrasta nelegālā literatūra un rokas granātas, un viena no versijām bija, ka tās kratāmajās telpās iepriekš pēc Politiskās apsardzes Aģentūras vadītāja Alfrēda Bērziņa norādījumiem novietojuši dienesta slepenie palīgi Alfrēds Līcītis (Rīgas Arodbiedrību centrālā biroja sekretārs, segvārds „Anonīms") un Vilis Folkmanis (segvārds „Draugs"[809]), tādējādi izdarot „neķītru provokāciju" un garantējot aizdomās turēto personu apcietināšanu. Izmeklēšanas laikā tika ievāktas liecības no iesaistītajām personām – dienesta darbiniekiem un slepenajiem palīgiem, pie tam pēdējo liecības vairākkārt mainījās, ļaujot secināt, ka šī lieta ir bijusi politizēta (jāņem vērā, ka tuvojās 1. Saeimas vēlēšanas) un izvērtās par varas demonstrāciju starp Politiskās apsardzes vadītāju P. Martinsonu, bijušo Aģentūras vadītāju A. Bērziņu un jauno vadītāju – R. Štiglicu, kā arī citiem dienesta darbiniekiem un ieinteresētām personām (piemēram, savu viedokli, kritizējot P. Martinsonu, pauda arī atvaļinātais Latvijas armijas virsnieks Artūrs Aparnieks). Lieta pēc Politiskās apsardzes priekšnieka vietas izpildītāja J. Kaktiņa lēmuma nonāca līdz iekšlietu ministram un Tiesu palātas prokuroram, kurš 1923. gada 31. augustā lietu pret A. Bērziņu un P. Martinsonu izbeidza.[810]

---

808 Šteimans, J. *Latvijas Komunistiskā partija cīņā par strādnieku šķiras vairākumu*. Rīga, 1957, 26. lpp.

809 Par viņa darbību kā slepenajam ziņotājam sīkāk skatīt: LVVA, 3235., 1/22. apr., 632/7. l.

810 Vairāk skatīt: LVVA, 7432. f., 3. apr., 31. l. (Tiesu palātas prokuratūras „Izziņa par Rīgas arodbiedrību centrālajā birojā un Studentu klubā it kā no Politiskās apsardzības izdarīto provokāciju")

Nenoliedzami kratīšana kā varas demonstrēšanas līdzeklis atstāja psiholoģisku ietekmi uz aizturēto personu, par ko liecina sociāldemokrāta Voldemāra Bastjāņa atmiņās paustais par viņa apcietināšanu un kratīšanu 1934. gada 15. maija apvērsuma laikā: „Bruņotie vīri ieņēma visu paprāvo dzīvokli. Sākās kratīšanas. Neviens nedrīkstēja vairs nekur kustēties. Katrai kustībai bija vajadzīga atļauja un policista vai aizsarga pavadonība".[811]

Kratīšanas mērķis bija iegūt dažāda veida pierādījumus aizdomās turētās personas apsūdzības virzīšanai. Dienesta darbā svarīgas bija ne tikai mutvārdu ziņas, bet arī lietiskie pierādījumi, kuri kalpoja apsūdzības izvirzīšanai un vēlāk tiesvedībā. Šādus pierādījumus dienests ievāca apzināti un mērķtiecīgi gan līdztekus ziņu ievākšanai, gan personu aizturēšanas un pārbaudes laikā. Arhīva dokumentos atrodamas ziņas par plašu lietisko pierādījumu daudzveidību. Tie bija dažādi iespieddarbi un iespiedmehānismi, ieroči un munīcija, dažādu organizāciju vai ideoloģiju atribūtika u. c.

Iegūtos lietiskos pierādījumus no izmeklētājiem un Aģentūras nosūtīja darbvedim, kurš tos pieņēma kopā ar izziņu un parakstījās Aģentūras grāmatā, kā arī rūpējās, lai visi pierādījumi „būtu kārtīgi sapakoti" – atsevišķos iepakojumos (paketēs), ar attiecīgiem uzrakstiem (vārdu, uzvārdu, tēva vārdu, ordera Nr., izmeklēšanas nodaļas lietas Nr.) un sasieti kopā.[812]

Sākotnēji bieži radās problēmas, ka pieņemtie lietiskie pierādījumi un citas mantas, kas vēlāk atdodamas izmeklēšanā esošajām personām, pazuda. Piemēram, kāda Termiņcietumā ieslodzītā Zelma Lāce 1922. gadā vairakkārt rakstīja lūgumus atdot viņai „kādu kantora grāmatu ar intīmu saturu", kura uzskaitīta kratīšanas protokolā, bet, „neskatoties uz visstingrāko pakaļmeklēšanu", nav atrodama. Tāpat gadījās pretējais, kad nodoti tika krietni vairāk lietisko pierādījumu, nekā minēti Aģentūras dokumentos. Šādu situāciju skaidroja ar to, ka darbvedis nereti spiests pieņemt lietiskos pierādījumus un par to saņemšanu parakstīties, tos nepārskatot un nesalīdzinot ar esošajiem sarakstiem. Lietisko pierādījumu dažkārt bija ļoti daudz, un to caurlūkošana aizkavēja izziņas nodošanu izmeklēšanas tiesnesim. Tāpat aizrādīts uz to, ka izmeklēšanas ierēdņi šādiem pierādījumiem, neskatoties uz dotajām instrukcijām, pievērš ļoti maz uzmanības un tos atdod darbvedim „ļoti nekārtīgi" – saplēstos iepakojumos, nesasietus kopā utt., turklāt bez norādēm, kuri pierādījumi pievienojami lietai, bet kuri utilizējami vai atdodami to īpašniekiem.[813] Interesanti, ka daļu iegūto lietisko pierādījumu, sevišķi ieročus 20. gadsimta 20. gadu sākumā, dienesta darbinieki izmantoja darba veikšanai (vairāk skatīt 2.4. nod.)

---

811 No sociāldemokrāta Voldemāra Bastjāņa atmiņām par viņa apcietināšanu 1934. gada 16. maija naktī. Grām.: Ščerbinskis V., Jēkabsons Ē. (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 249. lpp.

812 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 21. lp.

813 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 21. lp.

6.3.

Slēpnis (slazds)

Būtiska izmeklēšanas darbība bija slazdu jeb slēpņu (mūsdienās – konspiratīvais dzīvoklis) ierīkošana. Tos iekārtoja dažādās telpās, dzīvokļos, namos un arī sabiedriskās ēkās, lai veiktu operatīvās un izmeklēšanas darbības. Nereti slazdus ierīkoja telpās, kurās iepriekš veikta kratīšana un atrasti materiāli, kas liecina par vairāku personu iesaisti noziedzīgā darbībā. Izliekot slēpņus, bija nepieciešams ievērot pilnīgu slepenību.[814]

Sīkākas ziņas par to darbību iegūstamas no Rīgas aģentūras „Slēpņu grāmatas". Tajā redzams, ka slēpņus uzlika uz ilgāku vai īsāku laiku pēc vajadzības un tajos mainījās dienesta darbinieki, veicot saskaņotu rotāciju un izdarot nepieciešamās atzīmes slēpņa žurnālā. Uzturēšanās ilgums slazdā bija no nepilnas dienas (piemēram, slazdu Matīsa ielā 27 uzlika 1921. gada 1. oktobrī un slēdza jau tajā pašā dienā) līdz pat nedēļai un ilgāk (piemēram, 1920. gada 20. augustā iekārtoja slazdu Kazarmu ielā 7, 7. dzīvoklī, ko slēdza tikai pēc 10 dienām – 30. augustā). Nereti vairāki slēpņi darbojās vienlaikus. Piemēram, 1924. gada 23. maijā paralēli uzlika slazdus Marijas ielā 10, 87. dzīvoklī un Marijas ielā 12, 3. dzīvoklī, un tajā pašā dienā abus noņēma.[815]

---

[814] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 53. lpp.; Skatīt arī 3.3. nodaļā par dienesta darbinieku nogalināšanu slēpnī.

[815] LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 320. l.

Zināms, ka Rīgā 1920.–1926. gadā ierīkoti pavisam 224 slazdi:

- 1920. gadā (sākot ar 20. augustu) – 38
- 1921. gadā – 68
- 1922. gadā – 40
- 1923. gadā – 27
- 1924. gadā – 22
- 1925. gadā – 17
- 1926. gadā – 12 (pēdējais ieraksts izdarīts 29. aprīlī).[816]

Par slēpņu darbību savās atmiņās dalījies arī V. Alps, kurš norāda, ka sevišķi sarežģīta tā bijusi publiskās vietās – veikalos, veļas mazgātavās un citās vietās, kur ik dienas uzturas liels skaits dažādu cilvēku, jo „slazdā sēdošiem uzraugiem grūti orientēties apmeklētājos" un saprast katra ierašanās iemeslu. Tāpat viņš norāda, ka slazdi mēdza turpināt darbību arī pēc kāda „iekrišanas", vienlaikus atzīmējot, ka „slazdos aizturētos nekad neved uz apsardzību dienā, bet gan tumsā, lai apcietinātos nedabūtu redzēt pārējie biedri".[817]

Vienlaikus V. Alps izceļ slēpņu lielo nozīmi dienesta darbībā un apgalvo, ka reizēs, kad dienesta darbinieki savlaicīgi pamanījuši komunistu izliktas brīdinājuma zīmes saviem kolēģiem par to, ka dzīvoklī vai citā kratīšanas vai slēpņa vietā ieradušies policisti vai dienesta darbinieki (piemēram, pie ārdurvīm iepriekš norunātā vietā piestiprinātu norādi vai logā ievietotu zīmi), un šīs zīmes noņēmuši. V. Alps uzsver, ka tādējādi „panākumi pagrīdes darbinieku gūstīšanā bija pārsteidzoši".[818]

Savukārt interesants slēpņa darbības piemērs atrodams Politiskās pārvaldes Liepājas rajona sagatavotajā vēstulē. Tur norādīts, ka 1926. gadā, izsekojot nelegālas komunistu organizācijas darbībai, atklāts, ka kādā Liepājas frizētavā apmeties „faktiskais L[atvijas] K[omunistiskās] p[artijas] Lejaskurzemes organizācijas vadītājs" Grīnpauks jeb „Līkais" un blakus esošajā dzīvoklī, kur var ieiet caur frizētavu, ierīkota komunistu konspiratīvā satikšanās vieta. Vēlāk, 28. septembrī, frizētavā un dzīvoklī izdara kratīšanu un apcietināšanas, bet uz vietas ierīko slazdu. Slazda darbība ir sekmīga, un jau nākamajā dienā, 29. septembrī, tajā „iekrīt" kāda Lote Traukmane[819], kuras dzīvoklī pēc kratīšanas atrod sadedzinātus komunistu laikrakstus krievu valodā. Kratīšanu izdara arī pie aizturētās sievietes māsas Rīgā, kur atrod viltotus dokumentus un propagandas materiālus.[820]

816 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 320. l.
817 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 28. lpp.
818 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 21. lpp.
819 1924. gadā darbojusies arī Ventspils apkārtnē ar segvārdu „Meiča Grieta". *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 15. lp.
820 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 34. lp.

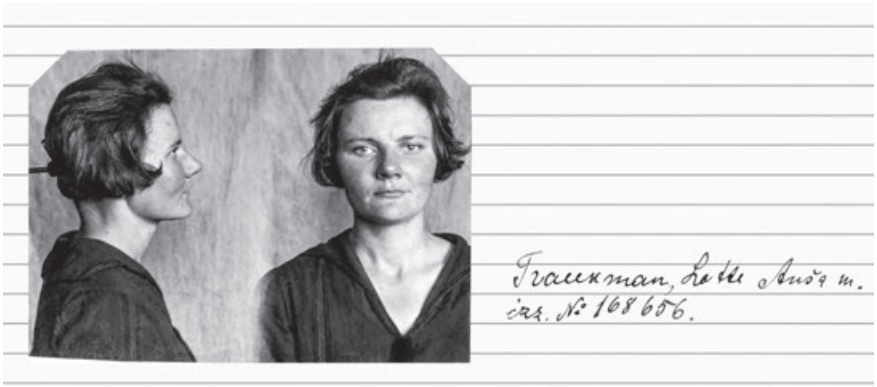

Fragments no Politiskās pārvaldes Liepājas rajona albuma. Aizturētā komunistiskās pagrīdes dalībniece Lote Traukmane. 1926. gads.
LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 554. l., 73. lp.

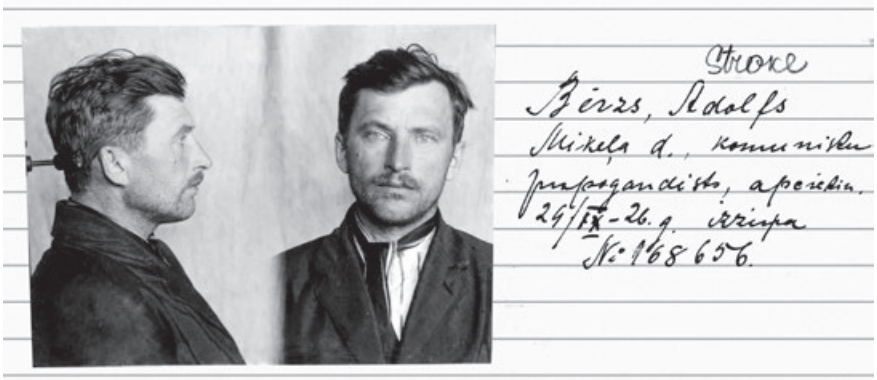

Fragments no Politiskās pārvaldes Liepājas rajona albuma. Aizturētais komunistiskās pagrīdes dalībnieks Ādolfs Bērzs (Dženteimens). 1926. gads.
LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 554. l., 72. lpp.

Tajā pašā dienā slazdā ar viltotiem dokumentiem „iekrīt" arī komunistu propagandas izplatītājs Bērzs jeb „Dženteimens". Viņa aizturēšana aprakstīta šādi: „29. septembrī „Dženteimens" iet noskūt bārdu Trankeļa frizētavā. Frizētava slēgta – durvis cieti, logi aizslēgti. Bet „Dženteimenim" nav sveša arī ieeja sētas pusē. Viņš pieklauvē. Durvis paver vecākais uzraugs Fimbauers[821] un šaurā priekšnama krēslā ierauga plecīgu vīru, kas, rokas bikšu kabatās sabāzis, čukstot jautā –

[821] LVVA 3235. f. Georga Fimbauera personas lieta nav saglabājusies.

„Vai mājā?" – „Mājā!" atbild Fimbauers un ievirzās aizdurvī. Ienācējs ir propagandists Bērzs. Pārkāpjot slieksni, viņu satver aiz katras rokas pa vīram – vecākie uzraugi Georgs Fimbauers un Ādolfs Graikste[822]. Abi slazda vīri jūt, ka Bērzam kabatās ir kas ciets. Ieroči! Atbruņot! Taču nav nekas bīstams – vienā kabatā liela atslēga, otrā – elektriskā kabatas lampa. Bērzs mēģina izrauties un bēgt. Telpas ir pa šaurām, lai tur visā nopietnībā cīnītos kopā trīs vīri. Bērzs, raustīdamies uz visām pusēm, šaurajā telpā brīžam uzgrūžas gan sienām, gan vecāko uzraugu dūrēm. „Slepkavas! Baltgvardisti!" sauc dusmās Bērzs, līdz paliek mierīgs un kluss. Tāds viņš ir līdz pat tiesas dienai."[823]

[822] Ādolfs Graikste, dienestā no 1920. gada 1. oktobra. 1926. gadā Liepājas rajona vecākais uzraugs. Skatīt: LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 470. l.
[823] LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 34., 35. lp.

6.4.

Aizdomās turēto personu aizturēšana un arests

Personas aizturēšana un tam sekojošais apcietinājums bija loģisks tālāko darbību solis. Piemēram, personu aizturēšana bija cieši saistīta ar personu pārmeklēšanu un viņu dzīvesvietu kratīšanu. 1920. gada 8. decembrī Politiskās apsardzes darbinieki kopā ar Jelgavas prefektūras pārstāvjiem izdarīja kratīšanas vairāku aizdomīgu personu dzīvesvietās pēc tam, kad vairākas naktis pilsētā tika izkaisītas komunistiskas proklamācijas. Kratīšanu rezultātā arestēja piecas (Jelgavas prefekts norāda – četras) personas – divus vīriešus un trīs sievietes, pie arestētajiem atrada proklamācijas, politiska satura rakstus un vēstules. Arestētās personas nokļuva Jelgavas Politiskās apsardzes darbinieku rīcībā, kuri visus nosūtīja Rīgas Politiskās apsardzes rīcībā.[824]

Vairākkārt, sevišķi dienesta darbības sākumā, personu aizturēšana notika bez pietiekama pamata. Piemēram, 1919. gada 21. oktobrī Vidzemes-Latgales rajona komandants atbrīvoja divas pēc Valsts drošības departamenta Cēsu rajona darbinieku lēmuma arestētas personas, norādot, ka „datus, uz kuru pamata arestēti [..] atrodu par pilnīgi nepietiekošiem", pie tam par arestu „kā šaubīgas personas bez kaut kādiem apvainojošiem materiāliem", atbildīgajām personām uzlika sodu.[825] Rajona komandants, raksturojot vispārējo situāciju 1919. gada vasarā un rudenī, norādīja, ka „drošības iestādes, kā Komandanti, Izlūkošanas nodaļas un Drošības

[824] LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 8. l., 216., 221. lp.
[825] LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 71. lp.

departamenta nodaļas – visas arestēja, kratīja un apcietināja gan „šaubīgas", gan „aizdomīgas" personas, gan pavisam bez iemesla, pie kam lielai daļai apcietināto nebija nekāda rakstiska apvainojuma materiāla".[826]

Darbības sākumā Politiskā apsardze personu aizturēšanā rīkojās salīdzinoši brīvi. 1921. gada 24. maijā Lūgumu un sūdzību komisijas veiktā revīzija konstatēja, ka „apskatot nodaļas aresta telpas, komisija atrada, ka personas atrodas apcietinājumā no vienas līdz 22 dienām, bez lēmumiem un paziņojuma prokuroram. Pārvalde uzskata šīs personas par aizturētām, bet nevis arestētām. Bez tam arestētie nav grupēti pēc viņu nozieguma smaguma un līdz ar to pret viņiem nav piemērota apsardzība, lai viņi nevarētu izvairīties no apcietinājuma. [..]. Komisija konstatēja arī, ka apcietinātie atrodas ilgāku laiku bez nopratināšanas. [..] Komisijai nākas konstatēt, ka aizturētas tiek arī personas dēļ personības noskaidrošanas, spekulanti, afēristi un iereibušā stāvoklī atrastie".[827]

Darbības pamatiem attīstoties un kara laikam attālinoties, personu aizturēšana tika stingri regulēta un to veica tikai tad, ja tās pamatošanai bija savākts pietiekami daudz pierādījumu. 1924. gada 4. janvārī kādam Politiskās apsardzes uzraugam izdeva orderi, lai tas veiktu kratīšanu aizdomās turētā dzīvesvietā Rīgā, Kungu ielā 7, 1. dzīvoklī, „apcietināšanas jautājumu nostādot atkarībā no kratīšanas rezultātiem". Kratīšanas laikā kompromitējošus pierādījumus neatrada, tomēr, Politiskās apsardzes uzraugs apcietināja aizdomās turēto. Šādu rīcību Izmeklēšanas nodaļas vadītājs nosauca par „patvarību" un „nolaidīgu dienesta pienākumu izpildīšanu", par ko attiecīgais darbinieks sodīts.[828]

Jāņem arī vērā apstāklis, ka ne vienmēr aizturēšanas notika mierīgi. Gadījās, ka aizdomās turamais metās bēgt vai izrādīja fizisku pretestību, tāpēc pret aizturamo tika pielietots fizisks spēks vai šaujamieroči.[829]

Vēsturnieks Edgars Andersons norāda, ka darbības sākumā, gada laikā no 1920. gada jūnija līdz 1921. gada jūnijam, Politiskā apsardze arestēja 250 personas, kuras apvainoja komunistiskās aktivitātēs. 1921. gada februārī-martā Politiskā apsardze aizturēja vairāk nekā 400 cilvēku, lielākoties komunistu un „aizdomīgu personu", bet tā paša gada maijā apcietināja lielu daļu vadošo Latvijas Komunistiskās partijas biedru, no kuriem daudzus tiesāja un sodīja.[830]

Aplūkojot sīkāk 1921. gadu, redzams, ka 1. aprīlī–1. decembrī Politiskā apsardze apcietinājusi 2322 personas vai pēc viņu sniegtajiem aprēķiniem – uz vienu Latvijas iedzīvotāju izdarīti 0,00134 aresti. No tiem, 1120 – Pārvalde, 246 – Rīgas rajons, 51 – Liepājas rajons, 87 – Valmieras rajons, 232 – Daugavpils rajons,

826 LVVA, 3725. f., 2. apr., 144. l., 72. lp.
827 LVVA, 7432. f., 3. apr., 17. l., 164. lp.
828 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 6. lp.
829 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006, 36. lpp.
830 Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 479. lpp.

459 – Rēzeknes rajons, 127 – Vecgulbenes rajons.[831] Tomēr drošības dienestam ne vienmēr izdevās savākt pietiekamus pierādījumus, lai personas sodītu, un apcietinātie visai bieži atbrīvoti bez apsūdzības izvirzīšanas, kā to savās atmiņās norāda V. Alps. Viņš raksta: „Pret daudziem pagrīdes darbiniekiem nevarēja rast pietiekošus pierādījumus par pretvalstisku darbību, un tādi vienmēr tika atsvabināti." Tajā pašā laikā V. Alps turpina, ka šādas personas bieži „iekrita" no jauna, „bet tad jau pret viņiem bija jārīkojas nesaudzīgi un jāpievieno nākamajam sūtījumam uz „paradīzi".[832, 833]

1921. gadā izdotie noteikumi paredzēja, ka aizturētās personas apcietinājumā drīkstēja turēt līdz divām nedēļām, bet nepieciešamības gadījumā ar iekšlietu ministra piekrišanu šo laiku drīkstēja pagarināt līdz diviem mēnešiem.[834] Savukārt 1924. gada likums par Centrālo kriminālpoliciju piešķīra Politiskās pārvaldes priekšniekam, viņa palīgiem un rajonu priekšniekiem tiesības dot rakstiskus rīkojumus pārbaudīt personas, kuras turēja aizdomās par politiskiem noziegumiem, izdarīt kratīšanas viņu dzīvesvietās, kā arī aizturēt un turēt apcietinājumā, 48 stundu laikā par to rakstiski informējot apgabaltiesu. Likums paredzēja, ka personas drīkst turēt apcietinājumā līdz piecām dienām, bet, saņemot iekšlietu ministra un Tiesu palātas prokurora piekrišanu, šo termiņu varēja pagarināt līdz divām nedēļām.[835]

Dienestam bija aresta telpas, tomēr dažkārt, sevišķi intensīvas darbības periodos, to skaits nebija pietiekams, lai izmitinātu visus aizturētos, pie tam bija jāņem vērā dažādi nosacījumi, piemēram, lai arestētie nevarētu sazināties savā starpā. Lai risinātu telpu jautājumu, jo īpaši darbības sākumā, daļa izmeklēšanā esošo personu tika nosūtīti uz Tieslietu ministrijas pakļautībā esošajām ieslodzījuma vietām – cietumiem un aresta namiem. Piemēram, zināmas 20 sievietes, kuras 1919. gadā (augusts–novembris) ievietoja Rīgas Centrālcietumā pēc Valsts drošības departamenta rīkojuma, un 32 sievietes, kuras tajā pašā cietumā 1920. gadā (oktobris–decembris) pieņēma no Politiskās apsardzes.[836] Tomēr šādu dienesta izmeklēšanā esošu personu ievietošana cietumos un aresta namos bija daudz izplatītāka.

Pērkoņkrusta organizācijas biedrs Ā. Šilde arī bija starp tiem, kurus pēc valsts apvērsuma 1934. gada maijā nopratināja dienests. Savās atmiņās viņš atceras dienesta namā Alberta ielā 13 pavadītās divas naktis, kur viņa kameras biedrs bija kādas galēji labēju uzskatu paudošas organizācijas „Leģions" piederīgais, kurš, pēc A. Šildes domām bija dienesta savervēts un ievietots istabā ar mērķi, „lai no manis kaut ko izvilinātu un mani pa īstam iegāztu".[837] Savas otrās aizturēšanas

---

831 LVVA, 3235. f., 1/2. apr, 62. l., 56. lp.
832 Domāta izsūtīšana uz Padomju Krieviju
833 Alps, V. *Latvija spiegu tīklos*. Rīga: LARO, 2006. 38 lpp.
834 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 25. lp.
835 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* 502., 503. lpp
836 Bērziņa, A. Latvijas Republikas cietumos ieslodzītās sievietes, 1919.–1921. gads: ieslodzījuma raksturojums, ieslodzīto skaits un sociālais portrets. *Latvijas Arhīvi.* 2016, Nr. 1, 131.–163. lpp. 142. lpp.
837 Šilde, Ā. *Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas*. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1988, 102., 103. lpp.

laikā, tieši divus gadus vēlāk – 1936. gada 15. maijā – A. Šilde īpaši pasvītrojis to, ka pavadītais laiks Alberta ielas „Baigajā namā" bijis smags ne vien neziņas dēļ par to, kādēļ aizturēts, bet arī tāpēc, ka viņam, vienam esot kamerā, nav bijis ļauts ņemt neko lasāmu. Vien trešajā dienā, kad A. Šilde pieteica bada streiku, viņam izsniedza iepriekš pieprasīto Jauno derību.[838]

Ievedot un no dienesta telpām aizvedot apcietinātās personas, rūpīgi bija jāuzmana, lai trepju telpas būtu brīvas (arī no citu dienesta darbinieku klātbūtnes). Tāpat par būtisku disciplīnas pārkāpumu uzskatīja gadījumus, kad sargs, kārtībnieks vai uzraugs sarunājās ar apcietināto tā vešanas laikā, kā arī, ja tika pieļauta vairāku reizē vedamo apcietināto savstarpēja sarunāšanās.[839] Apcietināto pārvešanas laikā obligāti bija jāreģistrē saņemšanas un nodošanas laiks, bet dienesta darbiniekam, kurš veic pārvešanu, iepriekš saņemot attiecīgo rīkojumu, jāievēro konfidencialitāte.

Tajā pašā laikā jādomā, ka arestētajām personām reizēm tomēr izdevās uzturēt sakarus ar ārpasauli. Piemēram, dienesta dokumentos atrodama kādas aizturētās sievietes Zelmas 1922. gada 26. jūlijā rakstīta vēstule tantei ar lūgumu atnest viņai uz Politiskās apsardzes ēku Alberta ielā 13 veļu un drēbes no viņas dzīvokļa. Vēstulē sieviete cita starpā raksta: „Jūs par mani nebēdājaties. Nav jau tik slikti."[840]

Dienesta darbības metodes kritizējošie kreisi noskaņotie politiķi savu attieksmi pauda arī pret arestiem. Piemēram, 1922. gada 31. janvārī sociāldemokrātu frakcija Satversmes sapulcē iesniedza „Pieprasījumu par strādnieku kustības vajāšanu un arestēto piekaušanu Politiskā apsardzē", kurā aprakstīti dienesta represīvie paņēmieni pret aizturētajiem („dažu apcietināto personu dauzīšana Politiskā apsardzē") un lūdza steidzami iesniegumu izskatīt. Tā arī notika, jo jau 1922. gada 1. februāra Satversmes sapulces sēdē šo jautājuma izskatīja, tomēr tā steidzamības raksturu noraidīja un to nodeva tālāk izskatīt komisijai.[841] Acīmredzot, šīm iebildēm sekoja attiecīgā reakcija, jo turpmāk dokumentos redzami piemēri, kad dienests vērsa uzmanību uz arestēto personu apstākļiem. Piemēram, 1922. gada 1. jūnijā komandējumā uz Rēzekni tika sūtīts sevišķu uzdevumu ierēdnis Egons Lukstiņš, kur cita starpā viņam bija uzdevums „noskaidrot uzraugu Potašņika un Ziemeļa izturēšanos pret apcietinātiem", bet dažus mēnešus vēlāk – 15. septembrī, E. Lukstiņu atkārtoti komandēja uz Rēzekni ar uzdevumu iegūt ziņas par laikrakstā „Sociāldemokrāts" publicēto informāciju par „bēgļu spīdzināšanas lietu Rēzeknes karantīnē".[842]

838 Šilde, Ā. *Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas*. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1988, 117. lpp.
839 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 43. lp. op.
840 LVVA, 3234. f., 1/2. apr., 146/1. l., 3., 4. lp.
841 Pieprasījumu par .. *Strādnieku Avīze*. 1922. g. 2. februāris, Nr. 26., 1. lpp.; Latvijas Satversmes sapulce. *Valdības Vēstnesis*. 1922. g. 2. februāris, Nr. 26, 1. lpp.
842 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 389. l., 25., 28. lp.

6.5.

Nopratināšana

Nopratināšana jeb noklaušināšana saskaņā ar 1924. gada darbības instrukciju bija „apvainotā vai liecinieka izprašņāšana par uz kaut kādu noziedzīgu darījumu attiecošamies jautājumiem". Dienests to veica vai nu steidzamības gadījumos notikuma vietā vai pēc personu aizturēšanas tam sevišķi paredzētās telpās. Aizdomās turētā nopratināšana bija jāizdara 24 stundu laikā pēc aizturēšanas. Ja nopratinātas tika vairākas personas, tad katra nopratināšana bija izdarāma atsevišķi.[843] Pirms tam bija jāpārliecinās par nopratinātā personību. Nopratināšanas laikā dienesta darbinieku uzdevums bija „caur izveicīgu jautājumu kombinēšanu panākt, ka apvainotais, ja arī viņš mēģinātu vainu noliegt, sapītos savos izteicienos un būtu spiests atzīties". Pēc nepieciešamības, varēja izdarīt apcietināto vai liecinieku savstarpēju konfrontāciju.[844]

Praksē dienesta darbinieki apzinājās, ka nopratināmās personas, lai sevi attaisnotu vai arī citu subjektīvu iemeslu dēļ, visbiežāk centās izvairīties no patiesības atklāšanas, bet, ja tas tomēr nebija iespējams, tad informēt par dažādiem vainu mīkstinošiem apstākļiem. Piemēram, 1928. gadā Liepājā Politiskā pārvalde aizturēja kādu privātpersonu Tilleru, kurš „apstākļu spiests" bija teātrī paņēmis svešu mēteli. Tā kabatā dienesta darbinieki atrada blociņu „ar piezīmēm par darbību komunistu organizācijā". Piezīmju saturu Tillers mēģināja attaisnot

[843] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 55., 56. lpp.
[844] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 54., 55. lpp.

ar to, ka tās veiktas ne pie skaidras apziņas, proti viņš „savas piezīmes atzīst par rakstītām kokaīna narkozē." [845]

Par katru veikto nopratināšanu tika sastādīts protokols, ar kuru nopratināšanas beigās iepazīstināta arī nopratināmā persona. Politiskās apsardzes priekšnieks E. Āboltiņš 1923. gada jūlijā aizrādīja pakļautajām struktūrvienībām, ka nopratināšanas protokolos tiek rakstītas vispārīgas frāzes (piemēram, izplata komunistisko literatūru, ved komunistu aģitāciju, sastāv komunistu organizācijā utt.), nenorādot specifiskas un izmeklēšanai ļoti svarīgas detaļas – nozieguma laiku, vietu, kādā veidā noziegums atklāts u. c., kas ļautu konkretizēt apsūdzību. Tāpat viņš norāda, ka „pie nopratināšanas bieži tiek protokolos rakstīts tikai uzvārds, neatzīmējot ne vārdu, ne tēva vārdu", kā rezultātā rodoties pārpratumi un varot tikt samainītas personas ar vienādiem uzvārdiem.[846]

Nopratināšanām bija liela nozīme ne tikai konkrētu noziegumu atklāšanā, bet arī vispārīgas, pilnīgas informācijas iegūšanai kādā jautājumā. Piemēram, 1923. gada jūlijā E. Āboltiņš norādīja, ka „pie pastāvošās arodbiedrības iekārtas, noteikumiem un ciešas norobežošanas pret ārieni vienīgi aģentūras ceļā ir grūti un pat neiespējami ievākt visas vajadzīgās ziņas par šo biedrību iekārtu, iekšējo stāvokli, valdes sastāvu, biedru skaitu utt." Lai šāda veida problēmas risinātu, E. Āboltiņš uzsvēra tieši nopratināšanas lielo lomu un nozīmi, kuras laikā „pēc lietas būtības apvainotiem un lieciniekiem var likt priekšā jautājumus, kuri tieši interesē Politisko apsardzi šajā virzienā". Tādējādi viņš turpmākajā darbā noteica dienesta darbiniekiem, „nopratinot apvainotos un lieciniekus, kuriem ir kāds sakars ar arodbiedrībām, likt priekšā jautājumus, zīmējoties tieši uz arodbiedrību iekārtu un iekšējo dzīvi. Šā veida izteicienus, ja viņiem nebūtu tiešs sakars ar izmeklējamo lietu, var atsevišķi protokolēt, lai pēc tam izmantotu Politiskās apsardzes aģentūras uzdevumiem." [847]

Legālajos kreisas ievirzes preses izdevumos 20. gadsimta. 20. gados, ka arī jau pēc Otrā pasaules kara padomju okupācijas laika publicētajās komunistu atmiņās atrodama virkne ziņu par nelikumīgām nopratināšanas metodēm, ko pielietojis dienests. Presē rakstīts, ka dienesta darbinieki mēģinājuši nopratināšanas laikā lieciniekus uzpirkt, tos piekāvuši vai pat spīdzinājuši. Piemēram, 1926. gadā „Sociāldemokrātā" publicēts raksts „Par apcietināto spīdzināšanām Latgalē", kurā aprakstīta kāda Eidelmaņa iespaidošana Krāslavas Politiskās pārvaldes nodaļā: „Viņam situši ar dūri pa galvu, deniņiem, situši pa sāniem, ieķērušies matos un nogāzuši to zemē. Sitējiem uz rokām bijuši uzmaukti gumijas cimdi, lai uz miesas nebūtu redzami zilumi. Nopratināšanas laikā ierēdņi tam spieduši nomesties uz ceļiem. Piespieduši skūpstīt krustu, bet, kad viņš to atteicies darīt,

845 LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 42. lp.
846 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 68. lp.
847 LVVA, 3235., 1/1. apr., 45. l., 69. lp.

tad tam ievainojuši lūpas. Tecējušas arī asinis! Kad viņš izgājis no spīdzināšanas istabas, asinis uz viņa sejas redzējuši arī citi arestētie."[848] Tāpat šādas detaļas atklāj Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas biedri. Piemēram, Ansis Rudevics, sociāldemokrāts, Satversmes sapulces un vairāku Saeimu deputāts, 1923. gadā Saeimā runāja par spīdzināšanām Bauskā. Konkrētāk, A. Rudevics atsaucās uz bijušo Bauskas apriņķa priekšnieku (Bauskas apriņķa priekšnieks no 1923. gada), kurš kopā ar policistiem „spīdzinājis cilvēkus un kāris viņus ar kājām pie griestiem", spīdzinātas arī sievietes.[849] Tiesa, jāiegaumē, ka šādu publikāciju mērķis bija veidot noteiktu naratīvu (kurā ir daļa taisnības) lasītājam, turklāt attiecīgie laikraksti (piemēram, „Socāldemokrāts") bija nozīmīgs politisko cīņu instruments, kas bieži vien savā tendenciozitātē bija vienā līmenī ar galēji labējiem izdevumiem.

Daudzas aizdomas par spīdzināšanām cēlās no aizturēto komunistu stāstiem, kurus pagrīdes izdevumos pasniedza ar mērķi sliktā gaismā atspoguļot dienestu un arī caur šādiem stāstiem aktīvi propagandēt ārzemēs Latviju kā represīvu un policejisku valsti. Arī vēlāk, jau padomju laikos izdotajās komunistu atmiņās dominē vienveidīgs stils ar mērķi konstruēt starpkaru posmu Latvijas vēsturē kā barbarisku un veidot komunistiskajai propagandai atbilstošu diskursu. Piemēram, politiķa, komunista Jāņa Kalnbērziņa 1983. gadā izdotajās atmiņās norādīts, ka starpkaru posmā Latvijā „buržuāzija rīkojās nesaudzīgi, apguvusi rīcības metodes no cara *ohrankas* un Rietumu izlūkdienestiem, kas tai palīdzēja." J. Kalnbērziņš raksta, ka dienests (viņa, tāpat kā citu komunistu atmiņu tekstā konsekventi iestādi saucot par *ohranku* un tādējādi saistot ar Krievijas impērijas slepenpoliciju) bija būtiska daļa no valsts „lielā vardarbības aparāta" un norāda, ka „ohranka jau toreiz, ilgi pirms fašistiskā [Ulmaņa] apvērsuma, nežēlīgi izrēķinājās ar komunistiem". Pats savu arestu un nopratināšanu, kas notika 1939. gadā, J. Kalnbērziņš apraksta šādi: „Mani saņēma aiz rokām un veda. Netālu stāvēja automobilis. Mani iesēdināja tajā un aizveda uz *ohranku*. Fotografēja no sāniem, no priekšas, no mugurpuses [..] Mani ievietoja istabā bez logiem. Pie pašiem griestiem dega maza spuldzīte. Gulta bija ar stiepļu tīklu, bez matrača. Šie „numuri" bija iesaukti par zārkiem. Dienā atkal izsauca pie izmeklētāja uz pratināšanu. Mani atveda atpakaļ uz kameru. Naktī atkal atnāca divi vai trīs un pārveda mani uz citu kameru, kur stāvēja koka lāviņa. Viens man pavēlēja: „Velc bikses nost un gulsties!" Pirms apcietināto spīdzināšanas viņi mēdza piedzerties, lai varētu rīkoties drošāk. Mani sāka sist ar gumijas rungām pa muguru un dibenu. Prasīja, lai atbildu. Es klusēju, iekodies dēļa galā. Man sita reizes divdesmit, un tad mani aizveda atpakaļ uz kameru. Tagad tas atkārtojās vienmēr. Dienu izsauca pie izmeklētāja, bet naktī ieradās piedzērušies aģenti. Kad vecākais no viņiem, aizdusas mocīts, piekusa, viņš apsēdās un nodeva rungu jaunākajam. Tas sita ar svaigiem spēkiem. Buržuāziskās politpārvaldes aģenti savu darbu bija

848 Izgriezumi no laikrakstiem. LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 10. lp.
849 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 604. l., 10. lp.

mācījušies no vācu un angļu izlūkdienesta. Ne jau Rīgā bija izgudrota spīdzināšana un gumijas rungas. Bija vairāki sišanas paņēmieni. Mocītāji zināja, kā sist. Es saņēmu sitienus pa muskulatūru, bet, ja cilvēku gribēja nobeigt, viņu sita pa mugurkaulu. Tādi sitieni atbalsojas smadzenēs, un cilvēks kļūst par kropli, vājprātīgu. Taču no manis vēl acīmredzot cerēja kaut ko uzzināt un tāpēc neizrēķināja galīgi. Mani mocīja 17 dienas un naktis. Pēc 17 dienām paziņoja, ka mani pārvedīšot uz Centrālcietumu, kur būšot jāpaliek līdz tiesai. Cerēju, ka cietumā pastāv kāda kārtība, ka tur par apcietinātajiem tā neņirgāsies kā *ohrankā*".[850] Padomju laikā publicētās atmiņas un dažādi raksti, kas saistās ar dienesta darbības metodēm, būtu atsevišķas izpētes vērti.

Tomēr nenoliedzami, ka šādiem stāstiem, kas atklāj atsevišķu dienesta darbinieku vardarbīgās metodes, ir bijis vismaz daļēji reāls pamats. Pašos dienesta dokumentos norādes par vardarbīgām nopratināšanas metodēm atrodamas maz. Plašāku informāciju, apstiprinot šādu gadījumu esamību dienesta sākotnē, sniedz tieslietu iestāžu dokumenti. 1919. gada 22. oktobrī nelikumīgas pratināšanas metodes izmatojuši Valsts drošības departamenta darbinieki – Liepājas rajona priekšnieks Fricis Vītoliņš un aģenti Šņoriņš un Ansons, kuri nopratinājuši trīs Ventspils cietumā ievietotos vīriešus, turētus aizdomās par darbību Kārļa Kretuļa bandā. Sīkāk notikums Ventspils policijas prefekta vēstulē aprakstīts šādi: „Apcietinātie tapuši izvesti cietuma pārziņa dzīvoklī un tur dauzīti, pie kam cietis ārkārtīgā mērā [aizdomās turētais] Polis, kuru uz ārsta slēdziena pamata neatliekami vajadzēja nogādāt uz slimnīcu. Domājams, ka Polim ielauztas pat ribas, bet uzpampuma dēļ to nebija iespējams uz vietas konstatēt, pamatīga izmeklēšana tiks izdarīta slimnīcā. Cik izzināts, pie sišanas ņēmuši dalību minētie aģenti Šņoriņš un Ansons, lietodami zobenu un krēslu, kuru salauzuši."[851]

Jau Politiskās apsardzes darbības sākumā priekšnieks V. Alps visiem darbiniekiem deva mutisku rīkojumu „nelietot varas līdzekļus pie nopratināšanas." Tomēr ir zināms vismaz viens gadījums, kad šis rīkojums ir pārkāpts. Konkrētāk, 1920. gada oktobrī no dienesta tika atlaists Politiskās apsardzes vecākais uzraugs Jēgers, pret kuru arī sākta dienesta izmeklēšana par minētā rīkojuma pārkāpšanu. Līdz ar informācijas par šo gadījumu izplatīšanu struktūrvienībās V. Alps raksta: „Vēl reiz atgādinu un pavēlu Politiskās apsardzības darbiniekiem izturēties pret publiku un nopratinātiem korekti, nelietojot nekādus varas līdzekļus un draudus pie nopratināšanas. Darbinieki, kuri šo rīkojumu neievēros, tiks nekavējoši atlaisti no dienesta, neizslēdzot nodošanu tiesai."[852] Atkārtoti visus darbiniekus par vardarbīgu metožu pielietošanas nelikumību informēja priekšnieka palīgs J. Kaktiņš, 1921. gada 5. martā rakstot: „Tā kā līdz Politiskās apsardzības pārvaldei

850 Kalnbērziņš, J. *Atmiņas*. Rīga: Liesma, 1983, 104., 121., 145.–185. lpp.
851 LVVA, 7432. f., 1. apr., 11. l., 26. lp.
852 LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 5. lp.

nākušas baumas it kā Politiskās apsardzības darbinieki pielaistu nelikumības un spīdzināšanu pie nopratināšanām, vēlreiz stingri aizrādu izmeklēšanas ierēdņiem un uzraugiem nepielaist savā darbībā nekādas nelikumības un rīkoties saskaņā ar Politiskās apsardzības noteikumiem. Ja, neskatoties uz šiem aizrādījumiem, tiks pienāktas ierēdņu nelikumības, vainīgie tiks saukti pie atbildības."[853]

Konkrētāku informāciju un piemērus par nelikumīgām Politiskās apsardzes un vēlāk Politiskās pārvaldes atsevišķu darbinieku pielietotām vardarbīgām metodēm sniedz tās dienesta izmeklēšanas lietas, kuras nonāca līdz tiesai. Tomēr (vismaz pagaidām) nav zināmi gadījumi, kad dienesta darbinieki būtu atzīti par vainīgiem tiem izvirzītajās apsūdzībās. Piemēram, 1926.–1927. gadā Latgales Apgabaltiesa virzīja apsūdzību pret Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona pārzini Kārli Briedi, izmeklēšanas ierēdni Vilhelmu Plasu un uzraugiem Jāni Vītolu, Mārtiņu Amatnieku, Hugo Mērnieku un Voldemāru Tēraudu, kurus apsūdzēja par „ar taisnu tiesu nesavienojamu līdzekļu" lietošanu nopratināšanas laikā. Konkrētāk, 1926. gada 13. oktobrī Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona telpās nopratināja Krāslavā aizturēto Leibu Lurje un citus viņa biedrus, turētus aizdomās par piederību komunistiskai organizācijai, kuras mērķis bruņotiem spēkiem gāzt Latvijā pastāvošo varu. No sniegtajām cietušo liecībām izriet, ka Politiskās pārvaldes darbinieki L. Lurje nopratinājuši „saturot to pie rokām, sitot to dūrēm un rokām pa dažādām miesas daļām, spļaujot tam sejā, spaidot rokām viņa dzimuma orgānus, grūžot to pret grīdu un piespiežot viņu saliektām kājām staigāt pa grīdu, no kā Leibam Lurje labās rokas elkonī un abu kāju stilbos nodarīti viegli miesas bojājumi". Savukārt cits aizturētais, Zamuels Lurje, nopratināts „saņemot viņu aiz krūtīm, grūžot vairākas reizes pret sienu un sitot rokām viņam pa galvu". Bet kāds Jākobs Gorodins nopratināts „sitot viņu rokā uzvilktiem cimdiem pa galvu, grūstot viņu un ar spēku raujot viņa galvu uz leju, liekot nomesties uz ceļiem, ceļot tad viņa rokas uz augšu, nolaižot viņa bikses un spaidot ar spēku viņa dzimuma orgānus".[854]

1927. gada 12. oktobrī Latgales Apgabaltiesa lēma, ka Politiskās pārvaldes darbinieki ir vainīgi viņiem izvirzītajās apsūdzībās un viņiem uzrādāmas apsūdzības,[855] bet lietu nodeva tālākai izskatīšanai Latvijas Tiesu palātai. 1928. gada 26. oktobrī, pēc lietas izmeklēšanas un izskatīšanas, galējo spriedumu pasludināja Latvijas Tiesu palāta, kura, balstoties iegūtajos pierādījumos, secināja, ka apsūdzības ir nepamatotas un apsūdzētos dienesta darbiniekus atzina par attaisnotiem.[856] Piemēram, vērā ņēma mediķu atzinumus, kas nekavējoties bija aplūkojuši sūdzētājus un apstiprināja, ka viegli miesas bojājumu konstatējami tikai

[853] LVVA, 3235. f., 1/9. apr., 7. l., 52. lp.
[854] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 394. l., 116. lp.; LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 700. l., 30. lp.
[855] LVVA, 7432. f., 3. apr., 50. l., 361. lp.
[856] LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 394. l., 119. lp.

L. Lurjem.[857] Tomēr apsūdzības lietas izmeklēšana un iztiesāšana skaidri demonstrē dienesta centienus nepieļaut vardarbību un neatļautus līdzekļus personu nopratināšanā, tajā pašā laikā uzsverot šī jautājuma nozīmīgumu.

Līdzīgi kā Daugavpilī, arī Liepājā, reaģējot uz Liepājas cietumā nokļuvušo personu sūdzībām par nelikumībām Politiskajā pārvaldē, 1927. gada maijā un vasarā lietu izskatīja īpaši veidota komisija, kas sastāvēja no Tieslietu un Iekšlietu ministrijas pārstāvjiem. Komisija nopratināja vairākus lieciniekus – pratinātās personas un tās personas, kas bija ar viņiem kontaktā, cietuma darbiniekus un citus. Vairāki nopratinātie, to skaitā sievietes, sniedza detalizētu aprakstu par vardarbību Politiskās pārvaldes Liepājas rajona telpās. Piemēram, 22 gadus vecais Ādams Voldemārs Kozlovskis, demonstrējot dienesta vardarbību un centienus to noslēpt, notikušo apraksta šādi: „No sitiena zaudēju līdzsvaru un nogāzos uz grīdas. Pielaižu varbūtību, ka mani kāds [..] ir arī grūdis. Kad uzslējos kājās, ierēdņi mani ieņēma, respektīvi apstāja apkārt un viens no viņiem bija ienesis futboli [bumbu], ar kuru sāka man dauzīt pa galvu. No futbolas sitieniem apdullu un atkal nogāzos uz grīdas. [..] Laikam ierēdnis Puriņš man ar kādu šķidrumu veda pie samaņas. Šinī momentā jutu, kā no iekšienes sāk izplūst asinis. Lai par notikušo būtu pierādījumi, gribēju, lai izplūstošās asinis izplūst uz drēbēm. Šo apstākli bija ieraudzījis viens no ierēdņiem un uzsauca – viņam plūst asinis! Tas ierēdnis, kurš bija noliecies pie manis, nogrieza no drēbēm galu un ar dvieli slaucīja asinis.”[858] Tāpat Ā. Kozlovskis liecina, ka aizturēta bijusi arī viņa līgava Eda (Ida) Kesenfelda, kura, esot stāvoklī, fiziski iespaidota un tā rezultātā zaudējusi bērnu. Jau esot cietumā, nopratināta arī pati E. Kesenfelda, kura liecināja: „Briedis[859] mani saķēra aiz matiem un tika rāvis, spēra ar kājām un sita ar roku pa galvu. Pa manas sišanas laiku tiku kliegusi. Tiku arī stundas divas nostādināta pie sienas, kur stāvot, nedrīkstēju sēdēt un kustēties. Politiskās pārvaldes telpās mani noturēja dienu un nakti, pēc kam tiku nosūtīta uz cietumu. Cietumā man iesākās dzemdes asiņošana. Domāju, ka tā tika izsaukta no sišanas Politiskajā pārvaldē.”[860]

Tomēr, tāpat kā pret iepriekš minētajām komunistu atstatajām atmiņām, arī pret šīm aizturēto personu liecībām jāizturas ar vislielāko piesardzību, paturot prātā, ka galēji kreiso ekstrēmistu noskaņotajās aprindās vērojami apzināti centieni graut Politiskās pārvaldes tēlu. Apsūdzības pret Politiskās pārvaldes Liepājas rajona darbiniekiem izskatīja Liepājas apgabala tiesa, kas 1926. gada 4. novembrī lēma lietu izbeigt pierādījumu trūkuma dēļ. Apstāklis, kas ļāva lietu izbeigt, bija tāds, ka „no apcietināto izskata nebija vērojamas nekādas zīmes, pēc kurām varētu spriest, ka pie viņiem lietota kāda vardarbība”.[861]

857 LVVA, 7432. f., 3. apr., 50. l., 167. lp.
858 LVVA, 7432. f., 3. apr., 51. l., 246. lp.
859 Politiskās pārvaldes Liepājas rajona vadītājs.
860 LVVA, 7432. f., 3. apr., 51. l., 250. lp.
861 LVVA, 7432. f., 3. apr., 51. l., 255., 256. lp.

Arī 20. gadsimta 30. gados, tajā skaitā pēc valsts apvērsuma, arhīva dokumentos pagaidām nav atrastas ziņas par pierādītiem spīdzināšanas gadījumiem vai fizisku agresiju nopratināšanas laikā. Atbildot uz laikrakstā „Sociāldemokrāts" vairakkārt izskanējušajiem apgalvojumiem par vardarbību pret apcietinātajiem dienestā, 1935. gada 5. februārī, jau pēc laikraksta slēgšanas, Politiskās apsardzes priekšnieks J. Fridrihsons lūdza iekšlietu ministru laikraksta redaktoru sodīt administratīvi par nepatiesu ziņu publicēšanu, un, atspēkojot paustos pārmetumus, skaidroja: „Kamēr es esmu par Politiskās apsardzības priekšnieku, nav bijis neviens gadījums, kur arestētie būtu piekauti, jo es to stingri esmu noliedzis un man par to neviens nav žēlojies, arī citās attiecīgās iestādēs nav iesniegta neviena sūdzība par tamlīdzīgiem gadījumiem. Kad Jūs, ministra kungs, apmeklējāt Politiskās apsardzības aresta telpas – arī Jums neviens par apvainošanu vārdiem vai darbiem nesūdzējās. Minētā ziņojumā publicētie itin kā uzraksti uz kameru sienām: „pie arestēšanas tiku stipri piekauts" un „šodien tiku nopratināts, piedraudēja vakarā vēlreiz nopratināt un sist" ir veikls paņēmiens, lai sabiedrības acīs Politisko apsardzību padarītu par „moku kambari" un tādā kārtā radītu īgnumu un sašutumu par viņu."[862] Tomēr šādu sensitīvu, sarežģītu jautājumu izpētei būtu nepieciešami atsevišķi pētījumi, kas ļautu šo pagaidām ilustratīvo ieskatu konkrētajā jautājumā skatīt un analizēt padziļināti.

[862] LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 23. lp.

Dienesta izmeklēšanas darbības formas un to sniegtie piemēri atklāj iestādes darba specifiku un nepieciešamību rīkoties pēc noteiktām valsts likumos balstītām procedūrām. Izmeklēšanas darbību veikšanai dienesta darbiniekiem bija nepieciešams ievērot rūpīgu, secīgu darbību kopumu, vienlaikus ievērojot darbības instrukcijā iekļautos principus, bet līdztekus arī tiecoties iegūt pēc iespējas plašāku un izmeklēšanas darbam nepieciešamu informāciju. Izmeklēšanas darbības sensitīvais konteksts pēc attiecīgā politiskā režīma uzskatiem kļuva par augsni dienesta darbības kritikai, kas vienlaikus saturēja gan patiesību, gan pārspīlējuma elementus.

7. NODAĻA

Citi darbības virzieni

Dienesta darbība aptvēra dažādas jomas, kas nereti saskārās ar citu valsts iekšējās drošības institūciju (piemēram, policijas) kompetenču loku. Tādēļ starpkaru posmā ar tām bija nepieciešams veidot konstruktīvu un efektīvu sadarbību. Šajā nodaļā ieskicēti tie sadarbības aspekti un darbības virzieni, kas atklāj specifiskas dienesta darba iezīmes starpkaru posmā.

7.1.

Starpinstitucionālā sadarbība

Dienests izvērsa aktīvu sadarbību ar dažādām kārtības uzturēšanas – gan militārajām, gan civilajām iestādēm, sevišķi 1920. gadu pirmajā pusē, kad situācija valstī vēl bija nestabila. Piemēram, 1920. gada decembrī Politiskās apsardzes Liepājas nodaļa ziņoja vadībai, ka iepriekšējā vasarā Priekules apkārtnē un dzelzceļa sliežu tuvumā konstatētas komunistu proklamācijas. Lai atrastu vainīgās personas, Politiskā apsardze strādāja kopā ar Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļu. Sadarbības rezultātā tika aizturētas vairākas personas, un turpmāka proklamāciju izplatība apstājusies.[863]

Arī attiecīgā likumdošana paredzēja, ka dažādas policijas struktūras (politiskā, kārtības un kriminālā policija) darbojas „ciešā saskaņā". Tādos gadījumos, ka nozieguma vietā nav attiecīgās policijas darbinieku, izziņu sāk tās policijas darbinieks, kurš atrodas notikuma vietā, par to nekavējoties paziņojot atbildīgajai struktūrai. Bija noteikts, ka, atklājot citus noziegumus, kas nav dienesta kompetencē, tos nodod attiecīgajai iestādei. Piemēram, „ievadot izziņas kontrabandas lietās, ir jāfiksē tikai šāda nozieguma darījums, pēc kam izziņas nekavējoties nododamas tieši pēc piekritības vietējam muitas ierēdnim tālākai rīcībai, ziņojot par to attiecīgai tiesas iestādei un pārvaldei – zināšanai".[864]

863 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 149. lp.
864 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 45. l., 197., 59. lp.

Bijušais policijas skolas priekšnieks A. Ceriņš par policijas vienību sadarbību ir rakstījis: „Kriminālās un politiskās policijas ierēdņiem, izdarot kratīšanu, lietu izņemšanu un aizturēšanas ir tiesības pieprasīt palīdzību no kārtības policijas. Visi kriminālpolicijas un politiskās policijas rīkojumi noziegumu apkarošanā jāizpilda arī kārtības policijai. Tikai saskaņoti darbojoties un viens otram palīdzot, policija var veikt savu grūto uzdevumu.”[865] Sadarbība ar kriminālpoliciju izpaudās arī tādējādi, ka katram pārvaldes rajona dežurantam bija pienākums „rītos un vakaros, starp p[u]lkst[en] 7 un 8 pieprasīt pa tālruni visus policijas iecirkņus, vai nav politiska rakstura starpgadījumi” un ziņot Politiskās apsardzes un Aģentūras priekšniekiem.[866] Tāpat palīdzību „svarīgos noziedzību gadījumos” varēja lūgt arī aizsargiem,[867] līdzīgi kā jau tas bija noticis Neatkarības karā.[868] Visspilgtāk un reizē arī vispretrunīgāk šāda palīdzība notika valsts apvērsuma laikā, kad 1934. gada maija otrajā pusē jaunajai iekārtai potenciāli bīstamo personu arestus veica iesaistītie aizsargi.

Tomēr praksē sadarbība ar dažādām ar valsts iekšējo drošību saistītām struktūrām bieži vien, sevišķi pašā 20. gadu sākumā, noritēja ne bez grūtībām. To noteica divi apstākļi: savstarpējās uzticības līmenis un bažas par kompetenci un profesionalitāti atsevišķos, bet būtiskos darbību ietekmējošos jautājumos. Piemēram, 1920. gada 16. novembrī Politiskās apsardzes priekšnieks saņēma ziņojumu no Daugavpils rajona, kurā norādīts, ka Daugavpils un Ilūkstes apriņķos „tiek dzīta nekrietna poļu aģitācija no vietējiem un atbraukušiem aģentiem par Latgales pievienošanu Polijai”. Ziņojumā uzsvērts, ka dienesta darbinieki šo lietu izmeklē un „jau ir nākuši uz pēdām poļu aģentiem”, bet dienesta darbinieku darbību traucējot vietējā policija, kuru lielākoties (ap 80 %) veidojot cittautieši. Savukārt „Daugavpils policijas prefekts Berķis[869] pēc Politiskās apsardzības ziņām pazīstams kā kukuļu ņēmējs un izturas tagad ļoti savādi poļu jautājumā, uzturēdams sakarus ar poļu konsulu Daugavpilī [..].” Tādējādi dienesta darbinieki uzsvēra nepieciešamību steidzami „ieviest radikālas pārmaiņas Daugavpils policijas sastāvā” un veikt citas darbības, lai poļu aģitāciju apturētu.[870] Cits piemērs. 1920. gada oktobra ziņojumā no Jelgavas sadarbība starp dienestu un policiju raksturota kā tāda, kas „iespējama tikai ļoti mazā mērā, jo apriņķa policija baidās uzņemties politiskās lietas, bet pilsētas policija aizņemta no saviem uzdevumiem.”[871]

Vēlākos gados, Latvijas policijas struktūrām nostiprinoties un attīstoties, iepriekš minētās problēmas daļēji izzuda un sadarbība uzlabojās dažādās jomās – gan aizturot aizdomās turamās personas, informācijas un operatīvās

865 Ceriņš, A. *Policijas tiesības un pienākumi.* Rīga: Policijas skola, 1931, 5. lpp.
866 LVVA, 3235. f., 1/6. 726. l., 7. lp. op.
867 Ceriņš, A. *Policijas tiesības un pienākumi.* Rīga: Policijas skola, 1931, 5. lpp.
868 Plašāk skatīt: Butulis, I. Latvijas Aizsargu organizācijas tiesiskie līkloči (1919.–1940.). *Latvijas Vēsture*. 1994. g. Nr. 4. 23.–30. lpp.; Ščerbinskis, V. Aizsargu klaušu dienests. *Latvijas Vēsture*. 1997. g. Nr. 4, 44.–52. lpp.;
869 Domāts Kārlis Berķis (1879–1932).
870 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 10., l., 18. lp.
871 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 13. lp. op.

darbības ietvaros, kā arī veicot preventīvās darbības. Par ciešo sadarbību un kopības sajūtu liecina kaut vai dažādas attiecīgā laika fotogrāfijas, kur dienesta augstākās amatpersonas redzamas gan formālos, gan neformālos pasākumos kopā ar citu struktūru vadītājiem, it īpaši tas attiecināms uz 30. gadu otro pusi. Turklāt Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Fridrihsons kopš 1939. gada 6. jūlija kļuva par Politiskās pārvaldes un Kriminālpolicijas pārvaldes apvienotās iestādes – Drošības policijas departamenta priekšnieku,[872] kas arī turpmāk paredzēja ciešāku savstarpēju drošības struktūru sadarbību, kuru nepilnu gadu vēlāk pārtrauca padomju okupācija.

[872] Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 451. lpp.; Jēkabsons, Ē., Ščerbinskis, V. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.

7.2.

Amatpersonu apsardze

Specifisks dienesta pienākums, tostarp arī sadarbībā ar citām iekšējās drošības struktūrām, bija veikt valsts augstāko amatpersonu – Valsts prezidenta, Ministru prezidenta un citu, tostarp arī vizītēs esošo ārzemju amatpersonu aizsardzību un drošības uzturēšanu. Preventīvie drošības pasākumi ietvēra vairākus līmeņus – no konkrētām instrukcijām par veicamo uzdevumu līdz pat plašāka mēroga stratēģijai. Politiskās apsardzes darbības 1924. gada instrukcijā noteikts, ka viens no novērošanas veidiem bija „augstāko valstsvīru apsardzība", kur „novērotājam ir jāatrodas apsargājamās personas tuvumā un uzmanīgi jāraugās, vai kāds no publikas netaisās viņai uzbrukt vai kā citādi kaitēt".[873]

Precīzas instrukcijas dienesta darbiniekiem atklāj 1923. gada 6. jūlija piemērs, kad „divi spējīgi uzraugi" no Rīgas tika komandēti uz Vaiņodes dzelzceļa staciju, lai tur sagaidītu un apsargātu Ministru prezidentu Zigfrīdu Annu Meierovicu. Iepriekš Politiskās apsardzes Aģentūra saņēma ziņas, ka pret Ministru prezidentu tiek gatavots atentāts. Vienam dienesta darbiniekam tika uzdots novērot ceļu no Vaiņodes uz Embūti, bet otram – stacijas apkārtni, kā arī noorganizēt šķūtnieku[874] un pavadīt Z. A. Meierovicu līdz ceļojuma galamērķim – Embūtes

[873] *Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai.* Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 21. lpp.

[874] Šķūtis – zemniekiem uzlikts pienākums ar saviem ratiem un zirgu pildīt transporta funkcijas. Saskaņā ar 1921. gada 9. martā pieņemto *Likumu par šķūtīm valsts* ierēdņiem bija tiesības vērsties pašvaldībā, pieprasot par noteiktu maksu zirgu pajūgu un vedēju (šķūtnieku) braukšanai vai mantu pārvešanai.

muižai, kur notika Zemnieku savienības sapulce. Tāpat abiem dienesta darbiniekiem tika uzdots gādāt par Ministru prezidenta drošību atpakaļceļā.[875]

Saprotams, ka stratēģiskā līmenī par preventīvajiem drošības pasākumiem valsts augstāko amatpersonu apsardzei tika domāts jau 20. gados, tomēr plašāku ieskatu veicamajās darbībās sniedz 1936. gada 2. martā saņemtā starpresoru instrukcija „oficiālu ceļojumu organizēšanai un relatīvie drošības līdzekļi valdniekiem, valsts galvām un augstām personām".[876] Šīs instrukcijas pamatā bija tā paša gada 23. janvārī Tautu Savienības komitejā sagatavotais ziņojums par starptautiskā terorisma novēršanas un apkarošanas projektu, kas sevī ietvēra dažādus preventīvos pasākumus valsts augstāko amatpersonu drošībai ceļojumu laikā. Kaut arī latviski pārtulkotā instrukcija attiecas uz amatpersonu drošības apsvērumiem, ceļojot pa Franciju, tomēr visdrīzāk tajā iekļautās vadlīnijas tika piemērotas, arī domājot par Latvijas Valsts prezidenta un citu augstāko amatpersonu drošību ārzemju vizītēs un Latvijas teritorijā, it īpaši ņemot vērā iepriekš pret Kārli Ulmani veiktos atentātus – attiecīgi 1919. gada septembrī, 1920. gada 11. aprīlī un 1921. gada 27. aprīlī,[877] kā arī dažādām sazvērestībām vēlākos gados.[878] Īpaši aktuāli Valsts prezidenta apsardzes un drošības jautājumi kļuva, prezidentam ceļojot. To zināmā mērā apliecina arī dienesta veiktie pasvītrojumi saņemtajā instrukcijā, kas īsumā raksturoti turpmākajās rindkopās. Instrukcija noteica, ka „pirms ceļojuma organizēšanas dažādo posmu apskates [..] mēģināt šaubīgās aprindās ievākt ziņas, kas varētu laikā atklāt manifestācijas vai pat atentāta organizēšanu".[879] Tāpat nepieciešams pārbaudīt „ārzemniekus vai šaubīgus elementus, viesnīcas, nakts mītnes vai restorācijas[880].[881] Jānovēro arī satiksmes ceļi (jāizvēlas platākie ceļi) un paredzamo Valsts prezidenta brauciena maršrutu".[882]

Instrukcijā pasvītrots arī tā sauktais „gājiena ģenerālmēģinājums" jeb preventīvie sagatavošanās darbi, kas skar konvoja un citu pavadoņu izvietojumu.[883] Instrukcijas pielikumā pasvītroti jautājumi, kas skar naktsmītnes izvēli un sadarbību ar tās īpašniekiem (ziņojot par aizdomīgiem apmeklētājiem), brauciena plānā paredzēto prezidenta apskates objektu – apdzīvoto vietu, ceļu, tiltu, pieminekļu un citu objektu rūpīgu apsardzi. Līdzās tam nepieciešams iepriekš pārbaudīt telpas

875 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 89. lp.
876 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 297. l., 11.–29. lp.
877 Kārlis Ulmanis. Valsts prezidenta mājaslapa. Skatīt: (*https://www.president.lv/lv/valsts-prezidents/bijusie-valsts-prezidenti/karlis-ulmanis*) [Skatīts 2019. gada 2. maijā.].
878 Stranga, A. Nodaļas no vēstures. *Lauku Avīze*. 1995. g. 5. septembris.
879 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 297. l., 12. lp.
880 Restorāns.
881 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 297. l.
882 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 297., 15. lp.
883 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 297., 17., 19., 20., 23. lp.

(piemēram, teātra zāles), kuras apmeklēs prezidents, kā arī jāveic šo telpu personāla pārbaude. Infrastruktūras kontekstā sevišķa uzmanība pievērsta apgaismojuma un apkures esamībai, bet izvēlētā maršruta ietvaros – ugunsdzēsēju posteņu tīklam un ceļu kvalitātes nodrošinājumam. Pasākuma norises laikā apkārt esošo publiku paredzēts novērot ne tikai iesaistītajiem policijas darbiniekiem formās, bet arī dienesta darbiniekiem, kas ģērbušies civilās drēbēs.[884]

Minētās 1936. gada instrukcijas darbību praksē apliecina turpmākās preventīvās darbības un dienesta iesaiste, it īpaši jau K. Ulmaņa apsardzē. Piemēram, 1937. gada Pļaujas svētkos Jelgavā, kuros piedalījās arī pats K. Ulmanis „kopā ar kārtības un kriminālās policijas ierēdņiem kārtības uzturēšanā dalību ņem arī visi Jelgavas rajona un 28 Rīgas rajona ierēdņi".[885] Savukārt dokumenti par K. Ulmaņa vizīti Kurzemē un konkrēti viesošanās laiku Kuldīgā 1939. gada 29.–30. maijā[886] atklāj ļoti detalizētu programmu jeb dienas kārtību, kas veidota, sadarbojoties vairākām valsts un pašvaldību institūcijām, tostarp sastādīts arī K. Ulmaņa un citu delegācijas viesu apmešanās plāns viesnīcā, kur norādīti arī trīs sardzes posteņi, posteņu kustības un maiņas grafiks, kā arī viesnīcā norīkotie darbinieki un dienesta darbinieku telpas.

Dienestam, ja to paredzēja konkrēta starpvalstu vienošanos, bija arī uzticēta ārvalstu diplomātisko pārstāvju aizsardzība. Šajā darbības jomā interesanti ir piemēri par PSRS pārstāvniecības un to darbinieku, vispirms jau PSRS pilnvarotā pārstāvja apsardzību. Cik noprotams, tad pārstāvniecības apsardzei bija norīkoti policijas darbinieki, bet konspirācijas ietvaros pārstāvniecību novēroja arī dienesta norīkoti uzraugi.[887]

Dienesta darbinieki novēroja to personu uzvedību, kas ikdienas gaitās gāja gar pārstāvniecības ēku. Piemēram, pavadot PSRS pilnvaroto pārstāvi, dienesta darbinieka uzmanību saistīja divi jaunieši, kuri sekoja pārstāvim un „izaicinoši uzvedās". Pārbaudot šo skolēnu uzvedību, uzraugs noskaidroja, ka tie ir Rīgas Krievu vidusskolas skolnieki.[888] Dažkārt gan ziņojumos parādās dienesta darbinieka piezīmes par to, ka PSRS pilnvarotais pārstāvis izvairās no tam nozīmētās apsardzes. Piemēram, 1928. gada 30. novembrī Politiskās pārvaldes Rīgas rajona pārzinis ziņoja priekšniekam: „Ārlietu ministrijas juridiski-administratīvā departamenta direktors Birznieka kungs augusta mēnesī š. g. paziņoja telefoniski, ka SSSR sūtnis Lorencs izteicies, ka viņa personas apsargāšana viņam esot par apgrūtināšanu. Birznieka k[un]gs ieteica apsargāšanu tomēr neatcelt, bet to turpināt, sūtnim nemanot, kādu

884 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 297. l., 25.–27. lp.
885 *Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību*. 1938. gads. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēka, 74. lp.
886 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 767. l., 86.–89. lp.
887 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l.
888 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l., 19. lp.

rīkojumu devu arī ierēdņiem. 29. novembrī Birznieka k[un]gs man atkal telefoniski pateica, ka SSSR sūtnis atkārtoti izteicies, ka viņa apsargāšana viņu apgrūtinot. Pēc šī otra SSSR sūtņa Lorenca norādījuma, Ārlietu ministra k[un]gs izteicis domu, ka sūtņa pastāvīga apsargāšana būtu pārtraucama, bet apsargāšana izdarāma zināmos gājienos".[889]

Jau iepriekš Rīgas rajona pārzinis bija ziņojis priekšniekam V. Ozoliņam par tiem gadījumiem, kad 1928. gada laikā I. Lorencs izvairījies vai izrādījis klaju neapmierinātību par pavadīšanu, raidot „uz uzraugu ļoti naidīgu skatu" un vairākkārt devies pastaigās vai braucis ar taksometru „sava cilvēka pavadībā".[890]

Dienests kopā arī citām valsts iestādēm līdzdarbojās ārzemju valsts amatpersonu vizīšu programmas izstrādē, atbildot par preventīvajiem drošības pasākumiem. 1925. gada 9. maijā vizītē Latvijā ieradās Igaunijas Valsts vecākais – Jiri Jāksons (*Jüri Jaakson*). Vizītes vajadzībām norīkoti 25 dienesta darbinieki – 20 uzraugi un pieci grupas vadītāji.[891] Visas grupas tika norīkotas konkrētos posteņos saskaņā ar vizītes programmu. Pirmā grupa bija novietota dažādās vietās dzelzceļa stacijā, kur ieradās Igaunijas augstākās amatpersonas. Otrās grupas dalībnieki uzraudzīja izplānoto maršrutu, vērojot konkrētus – Matīsa, Ģertrūdes, Lāčplēša, Dzirnavu ielu krustojumus. Pārējās grupas ieņēma noteiktās vietas Raiņa bulvārī, Krišjāņa Barona un Marijas ielas krustojumā, pie Latvijas Universitātes ēkas, viesnīcas „Believue" dārziņā un visbeidzot pils laukumā. Jāatzīmē, ka pilī pastāvīgi bija iekārtoti divi posteņi. Tāpat uzraugi tika nozīmēti pie atsevišķu ministriju ēkām un uz tiltiem pār Daugavu.[892]

Dienu vēlāk, no plkst. 13.00 līdz 14.00 notika militārā parāde Esplanādē, kur postenī pie katedrāles aiz sētas novietota 1. grupa – pie apstādījumiem trīs cilvēki, bet pie baznīcas stūra – 2 cilvēki. Vakarā Melngalvju namā „valdības sarīkoto rautu" uzraudzīja 2. grupa un Aģentūras vadītājs. R. Štiglics. Politiskās pārvaldes izmeklēšanas ierēdnis Krauze bija norīkots pie Valsts vecākā J. Jāksona.

Vizītes rīkošanas plānā redzams, ka pirms viesi ieradās konkrētajās ēkās, kur bija paredzēta pieņemšana vai kultūras pasākums – Mazā ģilde, Opera vai Melngalvju nams – viena no dienesta grupām tika nozīmēta ierasties ātrāk un veikt telpu pārbaudi, kā arī palikt tajās noteiktos posteņus visa pasākuma norises laikā. Tāpat būtisku komunikācijas nodrošinājuma darbu veica dienesta darbinieces – kopumā 15 sievietes, kuras laika posmā no 9. līdz 11. maijam bija īpaši norīkotas dežūrā pie tālruņiem, lai nepieciešamības gadījumā nodotu tālāk informāciju.[893]

889 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l., 138. lp.
890 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 313. l., 122. lp.
891 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 220. l., 22. lp.
892 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 220. l., 22.–30. lp.
893 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 220. l., 32. lp.

Līdzīga rakstura plaši preventīvie pasākumi tika organizēti arī 1926. gada 21. jūnijā, sagaidot Somijas prezidentu Lauri Kristianu Relanderu (*Relander*), kurš Rīgā ieradās ar kuģi. Piecas dienesta darbinieku grupas noteiktos laikos saskaņā ar vizītes plānu ieņēma vietas posteņos. Piemēram, sagaidot augsto viesi, 1. grupa tika novietota starp pili un Daugavu, 2. grupa – no muitas dārza līdz Finanšu ministrijai pa Valdemāra ielu, 3. grupa – no Daugavmalas tramvaja sliedēm līdz Valdemāra ielai, 4. grupa – Valdemāra ielā pie Finanšu ministrijas un arī pie viesnīcas „Pēterburga", bet 5. grupa – pils laukumā un pašā pilī.[894] Atsevišķs detalizēts drošības pasākumu plāns tika sastādīts arī nākamajā vizītes dienā. Minētie piemēri par Igaunijas un Somijas valsts augstāko amatpersonu vizītēm Latvijā apliecina dienesta nozīmi un aktīvu iesaisti drošības pasākumu veikšanā.

[894] LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 220. l., 44. lp.

7.3.

Starptautiskā sadarbība

Dienesta darbība nebija iespējama bez starptautiskās sadarbības, it īpaši ar kaimiņvalstīm, kur valsts iekšējās drošības draudiem bija līdzīgs raksturs. Tāpat jāņem vērā, ka Latvija nebija izolēta no notikumiem Eiropā un pasaulē un arī tie ietekmēja dienesta darbību Latvijā. Šis darbības virziens būtu atsevišķa pētījuma vērts, tādēļ turpmāk īsumā raksturots vien būtiskākais.

Lielākais iekšējās drošības drauds Latvijā – komunisti, izvērsa plašu aģitāciju visā Eiropā, bieži kā placdarmu revolūcijas eksportam izmantojot tieši Latvijas teritoriju. Jau 1921. gada martā Politiskās apsardzes priekšnieks P. Martinsons „enerģisku soļu sperošanai" savā padotībā esošajiem darbiniekiem nosūtīja informāciju, ka „pēc drošām ziņām Cēsīs atrodoties ceturtais komunistu punkts Vācijas apgādāšanai [ar] aģitācijas literatūru".[895]

Tā kā komunistu darbība nebija izolēta Latvijas teritorijā, dienestam sekmīgai darba veikšanai bija nepieciešams arī iegūt ziņas par politiskajām aktualitātēm un jo sevišķi par komunistu darbību ārpus valsts robežām. Piemēram, 1923. gada janvārī Politiskās apsardzes vadība ziņoja Iekšlietu ministrijai par Padomju Krievijas un Vācijas sakariem: „Pēc ziņām no uzticama Vācijas apstākļu pazinēja un tās iedzīvotāja, ir drīzumā sagaidāma kara konvencijas noslēgšana starp Vāciju un Krieviju."[896] Lai gan šāda specifiskas informācijas ieguve, kas raksturīga ārējai izlūkošanai, neietilpa dienesta uzdevumos, tomēr

[895] LVVA, 3235. f., 1/9. apr. 13. l., 34. lp.
[896] LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 14. lp.

izmeklēšanas laikā dienesta darbinieki bieži saskārās arī ar šādu būtisku informāciju. Sevišķi daudz ziņu par notikumiem Padomju Krievijā dienesta darbinieki ieguva no nopratinātajiem bēgļiem, tiem atgriežoties Latvijā. Balstoties uz iegūto informāciju, dienesta darbinieki sagatavoja attiecīgus ziņojumus Iekšlietu un Ārlietu ministrijām. Piemēram, 1920. gada decembrī, apkopojot ziņas no Latvijā iebraukušo personu nopratināšanas protokoliem, Ārlietu ministrijai tika ziņots, ka Padomju Krievija, neskatoties uz Latvijas–Krievijas miera līguma noteikumiem, liek šķēršļus latviešiem atgriezties Latvijā.[897] Dienesta rīcībā bija specifiskas ziņas arī par Padomju Krievijā esošo latviešu komunistu darbību, kā arī, apkopojot ziņas par notikumiem atsevišķās pilsētās (piemēram, karakuģu atrašanos Petrogradas (Pēterburgas) ostā), vispārīgā līmenī informācija par to, kāds bija iedzīvotāju noskaņojums. Drošības dienesta rīcībā nonāca arī ziņas par komunistiskā režīma terora izpausmēm. Piemēram, 1920. gada 8. decembrī dienests ziņoja, ka Padomju Krievijā „visi tie, kuri nepiekrīt komunistu varai, tiek bez izmeklēšanas un tiesas nošauti, pie kam apcietinātiem, vedot uz soda vietu, tiek aizbāztas ar sevišķi tam nolūkam pagatavotiem „prapiem" [898] mutes un pirms noslepkavošanas izģērbti kaili".[899]

Kaut arī dienesta darbinieku kompetencē nebija vākt ziņas par ārvalstu militāro spiegošanu, jo tas bija Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Informācijas daļas uzdevums, tomēr nereti praksē grūti bija nodalīt militāro spiegošanu no citām, galvenokārt komunistu veiktām pretvalstiskām aktivitātēm. Kā jau vairākkārt uzsvērts, komunisti Latvijā bija cieši saistīti ar mērķtiecīgu Padomju Krievijas naidīgo politiku pret jaunizveidoto demokrātisko Latvijas Republiku. Plašu atbalstu komunistiem Latvijā sniedza padomju slepenais dienests. Tāpēc Latvijas drošības dienests aktīvi centās pretdarboties un atklāt no Padomju Krievijas iesūtītās personas un to kaitnieciskos nodomus Latvijā.[900]

Sevišķu vērību dienesta darbinieki pievērsa politiskajiem notikumiem kaimiņvalstīs un sekoja tam, kādu ietekmi tie atstāja uz Latvijas iekšējo dzīvi. Jau 1920. gada 12. decembrī Latvijas diplomātiskais pārstāvis Lietuvā Vilis Bandrēvičs rakstīja: „Ievērojot lielinieku stipri izplatīto propagandu Lietuvā, kurai valdība sekojot ar sekmēm, pēdējā domā, ka būtu no liela svara saskaņot savu darbību šinī jautājienā ar tādu pat Latvijā, kādēļ lūdz mani griezties pie mūsu valdības ar lūgumu, vai tā neatrastu par iespējamu un lietderīgu, ka abu valstu uz šo jautājienu attiecošos iestāžu priekšstāvji sarīkotu kādu kopēju apspriedi." Uz saņemtā raksta Iekšlietu ministrijas rezolūcijā četras dienas vēlāk uzsvērts: „Politiskai apsardzei. Atbildēt, ka šādas apspriedes ir nodomātas un norunātas ne tikai ar lietuviešu, bet

---

897 LVVA, 3235. f., 1/2. apr. 146/2. l., 153.–156. lp.
898 Domāts „prapis" – korķis, puļķis, aizbāznis.
899 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 8. l., 157. lp.
900 *20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940.* Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 506. lpp.

arī igauņu un somu darbiniekiem".[901] Sadarbība acīmredzot arī turpmāk noritējusi veiksmīgi. 1924. gada 24. februārī Politiskās apsardzes sevišķu uzdevumu ierēdnis K. Alksnis devās komandējumā uz Tallinu, „lai noskaidrotu, vai likvidētai Igaunijas apsardzības policijas komunistu organizācijai nav kādi sakari ar Latvijas komunistu un spiegu organizācijām".[902] Savukārt 1928. gada novembrī toreizējais Aģentūras vadītājs devās komandējumā uz Somiju.[903] Bet Lietuvas kontekstā, it īpaši pēc tur notikušā valsts apvērsuma 1926. gada 17. decembrī, dienesta uzmanības lokā (visdrīzāk informatīva rakstura sadarbībā ar Lietuvas kolēģiem) nonāca kreisi noskaņotie lietuviešu politiskie bēgļi, kuri bija ieradušies Rīgā.[904]

Spilgtāko piemēru par dienesta darbinieku sadarbību starptautiskā līmenī sniedz Dr. hist. Ērika Jēkabsona monogrāfija par 1926. gada 5. februārī vilcienā Rīga–Maskava (netālu no Ikšķiles dzelzceļa stacijas) notikušo bruņoto uzbrukumu PSRS diplomātiskajiem kurjeriem.[905] Uzbrukuma laikā nogalināja vienu PSRS kurjeru – latvieti Teodoru Neti, bet otru – igauni Johanu Mahmastālu (*Mahmastal)* – ievainoja. Abi kurjeri bija aktīvi un „nopelniem bagāti" komunistu darbinieki.[906] Šis uzbrukums raisīja plašu rezonansi Latvijā un ārpus tās robežām. Mira arī divi uzbrucēji. Sākotnēji tika ziņots, ka uzbrukumam bijis kriminālsaksturs un tas pastrādāts laupīšanas nolūkā, tāpēc izmeklēšanas darbā dienests netika iesaistīts. Šāds ziņojums izraisīja PSRS neapmierinātību, kas draudēja pat ar Latvijas un PSRS konfliktu, ko pastiprināja notikušā noslēpumainība un politizācija. Tikai vēlāk lietas izmeklēšanā iesaistīja arī dienestu, kas apliecina Latvijas varas iestāžu nostājas maiņu un pastiprinātu uzmanību notikušajam uzbrukumam. Dienesta darbinieku galvenais uzdevums bija noskaidrot, vai abiem nogalinātajiem uzbrucējiem – poļu tautības Lietuvas pilsoņiem brāļiem Antonam un Broņislavam Gabrilovičiem bijuši līdzdalībnieki. Lai to panāktu, drošības dienesta darbinieki ierīkoja novērošanas posteņus un slēpņus, veica vairākas nopratināšanas un kratīšanas, kuru laikā konfiscēja varbūtējos pierādījumus un īslaicīgi apcietināja vairākas aizdomās turamās personas.[907] Taču, neraugoties uz plašo dažādu policijas struktūru veikto lietas izmeklēšanu, šī uzbrukuma lieta netika atklāta. Tas gan netraucēja PSRS izvirzīt savu „oficiālo" versiju – uzbrukumu organizējis un finansējis Lielbritānijas izlūkdienests un to pieseguši Latvijas specdienesti.

---

901 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 939. l., 53. lp.
902 LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 179. lp.
903 LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 726. l., 32. lp. op.
904 Skatīt plašāk: Feldentāle, E. *Lietuvas politisko bēgļu darbība Latvijā 20. gs. 20. gadu otrajā pusē.* Bakalaura darbs. Zin. vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 64.–73. lpp.
905 Jēkabsons, Ē. *Uzbrukums Padomju Savienības diplomātiskajiem kurjeriem pie Ikšķiles 1926. gada 5. februārī.* Rīga: Zvaigzne, 2012, 158 lpp.
906 Jēkabsons, Ē. *Uzbrukums Padomju Savienības diplomātiskajiem kurjeriem pie Ikšķiles 1926. gada 5. februārī.* Rīga: Zvaigzne, 2012, 16.–30. lpp.
907 Jēkabsons, Ē. *Uzbrukums Padomju Savienības diplomātiskajiem kurjeriem pie Ikšķiles 1926. gada 5. februārī.* Rīga: Zvaigzne, 2012, 95.–104. lpp.

Visu starpkaru posmu īpaši nozīmīga bija informācijas apmaiņa starp dažādu valstu pretizlūkošanas un drošības dienestiem, it īpaši ar kaimiņvalstīm Igauniju un Lietuvu, kā arī Somiju un Poliju. Piemēram, sadarbība ar Poliju izlūkošanas dienestu informācijas (galvenokārt militāra rakstura) nodošanā notika jau 1920. gadā. Zināms, ka informācijas apmaiņa jau kopš 20. gadu sākuma notika arī starp Polijas un Latvijas pretizlūkošanas un drošības dienestiem. Jau 1921. gada maijā Rīgā izveidotajai un bāzētajai poļu izlūkošanas tīkla struktūrai „*Ryga*" palīdzību padomju pārstāvniecības izsekošanā sniedza Politiskā apsardze V. Alpa vadībā. Sadarbība noritēja arī turpmāk, piemēram, 1927. gadā ar Politisko pārvaldi sadarbojās Polijas konsulāta Daugavpilī tehniskais darbinieks Staņislavs Kaļinovskis (*Kalinowski*), kurš patiesībā pārzināja poļu izlūkošanas darbu pret PSRS un Lietuvu.[908] Tomēr jāpiebilst, ka tās intensitāti lielā mērā ietekmēja Latvijas un Polijas savstarpējās politiskās attiecības, kas ne vienmēr bija bez domstarpībām.

Latvijas un Igaunijas pretizlūkošanas un iekšējās drošības dienestu sadarbību raksturo ne tikai darba vizītes un komandējumi, bet arī informācijas apmaiņa kopējai cīņai pret abām valstīm kaitīgo pagrīdes komunistu darbību. Piemēram, Igaunijas politiskās policijas priekšnieks Johans Somans (*Sooman*) 1925. gada aprīlī ziņoja par 7–9 igauņu komunistiem, kuri ieradušies Latvijā ar nodomu sarīkot atentātu pret Igaunijas Valsts vecāko viņa vizītes laikā Rīgā.[909] Tāpat notika sadarbība citas informācijas apmaiņā par iekšējai drošībai attiecināto likumdošanas praksi vai izmaiņām tajā un citos ar darbības jomas specifiku saistītos jautājumos. Piemēram, Igaunijas Drošības policijas departamenta direktora vietniekam J. Somanam 1932. gada 17. februārī adresētā atbildes vēstulē apmierināts igauņu kolēģa lūgums nosūtīt ziņas par Centrālās kriminālpolicijas likumu.[910] Savukārt par attiecībām ar Lietuvas kolēģiem, bez minētā uzbrukuma, minama dienesta darbinieku interese par 1934. gadā notikušo „Klaipēdas nacionālsociālistu-sazvērnieku prāvu",[911], kad pilsētā, kuras valstiskā piederība jau kopš 20. gadu sākuma bija Lietuvas un Vācijas diplomātisko attiecību strīdus ābols, tika arestēti nacistiski noskaņoti aktīvisti. Tāpat Latvijas un Lietuvas drošības dienesti veiksmīgi sadarbojās, meklējot kādas starptautiska apmēra nelikumības. Piemēram, Lietuvas drošības dienests 1940. gada 6. maijā informēja kolēģus Latvijā par kādu Lietuvā atrodošos Lielbritānijas pilsoni A. Viljams (*Williams*), kuru turēja aizdomās par spiegošanu un kurš korespondē ar kādu Rīgā dzīvojošo Lielbritānijas pavalstnieku Alfrēdu Persiju Robertu Danemu (*Dunham*), par kura pārkāpumiem jau iepriekš bija ievāktas ziņas.[912]

---

908 Jēkabsons, Ē. Latvijas un Polijas militāro izlūkdienestu sadarbība 1919.–1939. gadā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Nr. 4. Rīga, 2003, 111.–134. lpp.; 117., 120., 124. lpp.

909 LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 940. l., 231. lp.

910 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 189/1. l., 24. lp.

911 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 939 l., 6. lp.

912 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 939 l., 33., 34. lp.

Latvijas un Lietuvas pretizlūkošanas un drošības dienestu sadarbību starpkaru posmā lietuviešu vēsturnieks Arvīds Anušausks (*Anušauskas*) raksturo, kā savstarpēji aktīvu, it īpaši koordinējot dienestu rīcībā esošo informāciju un pieņemtos mērus saistībā ar PSRS sniegto atbalstu abu valstu teritorijās esošajām nelegālajām komunistu organizācijām. A. Anušausks arī norāda, ka Latvijā PSRS spiegošana tomēr bija izvērsta plašākā apmērā un, ka 1939. gadā, pasaules militārpolitiskajai situācijai saasinoties, kontakti Latvijas un Lietuvas politiskās policijas starpā kļuvuši vēl ciešāki.[913]

Veiksmīgo starptautisko sadarbību raksturo arī ārvalstu kolēģiem piešķirtie valsts apbalvojumi, konkrēti Triju Zvaigžņu ordenis. 1934. gada 14. novembrī Ārlietu ministrijai nosūtītajā pavadvēstulē iesniegumiem apbalvošanai ar Triju Zvaigžņu ordeni minēti gan Somijas Politiskās policijas vadītājs, gan arī Igaunijas Policijas departamenta vadītājs Frīdrihs Kusekands (*Kuusekänd*).[914] 1935. gada 28. oktobrī Triju Zvaigžņu ordeņa domei iekšlietu ministrs iesniedza pieteikumu lūgumam ar ordeņa III šķiru apbalvot Somijas Politiskās policijas priekšnieku Esko Rieki (*Riekki*). Kā pamatojums apbalvojumam norādīts, ka „Esko Rieki jau ilgus gadus ir nodibinājis ciešu kontaktu un kopēju sadarbību ar mūsu policijas iestādēm, sevišķi ar politisko pārvaldi. Vispusīgi un izsmeļoši sniedzis vajadzīgo informāciju par dažāda virziena noziedzīgo organizāciju kustību savā valstī, kas stāv ciešā sakarā ar politiskās policijas iestāžu sekmīgu darbību”.[915] Par ciešajiem sakariem ar Somijas drošības iestādēm liecina savstarpēja apmaiņa ar informāciju par starptautisko komunistu darbības tīklu jau kopš 20. gadu vidus.[916]

Savukārt 1938. gada novembrī tika sagatavots identisks iesniegums ar pamatojumu Ordeņu kapitulam un Triju Zvaigžņu ordeņa domei apbalvot ar ordeņa III šķiru Lietuvas Politiskās policijas priekšnieku Feļicijonu Bortkeviču (*Felicijonas Bortkevičius*).[917]

913 Anušauskas, A. *Lietuvos žvalgyba., 1918–1940.* Vilnius: Versus aureus, 2014, P. 127., 281.
914 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 51. lp.
915 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 13. lp.
916 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 146/2. l, 70. lp.
917 LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 879. l., 15. lp.

Dienesta funkcijas radīja nepieciešamību pēc konkrētām preventīvām darbībām, kas saistāmas ar tieša apdraudējuma novēršanu ne tikai pastāvošajai valsts demokrātiskajai iekārtai, bet arī to reprezentējošām valsts augstākajām amatpersonām. Šim nolūkam bija nepieciešami ne tikai stratēģiski un operatīvi rīcības un procesu apraksti, bet arī nepieciešamība pēc saskaņotas kopdarbības ar citām valsts iekšējās drošības struktūrām.

Baltijas reģiona specifika jaunajām valstīm noteica līdzīga rakstura iekšējos apdraudējumus, kas saistāmi ar blakus esošās Padomju Krievijas un vēlāk PSRS režīmu un vēlmi atbalstīt antidemokrātiskas, komunistiski noskaņotas un pret Baltijas valstu valstiskumu naidīgas grupas šo valstu iekšienē. Tas arī radīja pamatu ciešai starpvalstu sadarbībai starp attiecīgām drošības iestādēm, lai cīnītos ar komunistu draudiem.

Nobeigums

Kā jau minēts darba ievadā, šis ir pirmais plašāka rakstura mēģinājums vienkopus aptvert valsts iekšējai drošībai nozīmīgas un savā darbībā komplicētas iestādes darbību. Turpmākais lasītājiem būtu vairāk jāuztver kā apkopojošas tēzes jeb autoru pārdomas par dienesta darbību kopumā, bez pretenzijām uz pilnīgas vēsturiskās ainas atstāstu.

Dienests uzsāka darbu neilgi pēc valsts dibināšanas un darbojās līdz tās neatkarības zaudēšanai, aptverot vairāk nekā 20 gadus, kuru laikā tas piedzīvoja infrastruktūras un personāla mainību, normatīvo aktu izmaiņas un virkni citu laika gaitā ieviestu jauninājumu. Tomēr pašos pamatos dienesta darbība bija nemainīga – Latvijas iekšējās drošības stiprināšana. Dienesta darbība nenoritēja bez pretrunām, un tas neļauj izdarīt viennozīmīgus secinājumus.

Nosacīti dienesta vēsturi Latvijā varētu dalīt trijos posmos: 1) no 1919. gada augusta līdz 1924. gada maijam jeb no iestādes izveides Latvijas Neatkarības kara laikā (darbību ļoti sarežģītos apstākļos un veicot lielu ieguldījumu valsts iekšējās drošības stiprināšanā (izvēršot pretdarbību komunistiskajai pagrīdei Latvijā) arī pēc kara beigām) līdz pastiprinātas apsardzes stāvokļa atcelšanai 1924. gada maijā; 2) no 1924. gada maija līdz 1934. gada 15. maijam, kad šīs desmitgades laikā parlamentārās demokrātijas apstākļos dienests turpināja būt valsts iekšējās drošības un demokrātiskās iekārtas sardzē, vienlaikus, spītējot dažādām praktiskām grūtībām un politiskās elites savstarpēju cīņu fonam, iekārtoja un pilnveidoja dienesta struktūru; 3) no 1934. gada maija līdz

padomju okupācijai 1940. gada jūnijā – autoritārisma apstākļos joprojām turpinot pretdarbību pret valsts iekšējās drošības apdraudētājiem, bet vienlaikus kļūstot par ļoti būtisku sabiedrības uzraudzības instrumentu.

Starpkaru posmā dienests veiksmīgi īstenoja pretdarbību dažādiem valsts iekšienē pastāvošiem pretvalstiskiem grupējumiem, galvenokārt komunistiskajai pagrīdei, kam nemitīgi atbalstu sniedza Padomju Krievija (vēlāk PSRS) ar mērķi vājināt Latvijas valsti un pievērst komunisma idejai aizvien lielāku daļu Latvijas sabiedrības. Tomēr līdzās pastāvēja arī cita veida draudi valsts iekšējai drošībai, ko noteica dažādas iekšējās pretrunas un savstarpēji sarežģītā attiecību vēsture starp dažādām Latvijas sabiedrības grupām.

Valsts iekšējā drošība jaunizveidotajai Latvijas Republikai bija ļoti būtiska. Pēc Neatkarības kara beigām Latvijas Republikas pirmie eksistences gadi bija smagi, taču par spīti dažāda rakstura grūtībām valsts pierādīja savas patstāvības spēku un nākotnes iespējamību. Arī dienesta darbība pirmajos valsts pastāvēšanas gados saskārās ar būtiskiem apgrūtinājumiem, kas nevarēja neietekmēt tās darbību, piemēram, regulārā iestādes pārcelšanās no vienas ēkas uz otru, finansiālas un tehniskā nodrošinājuma grūtības un jo sevišķi iepriekšējās darba pieredzes trūkums demokrātiskas valsts pārvaldē. Tomēr Latvijas pirmajos pastāvēšanas gados izdevās izveidot valsts teritoriju aptverošu dienesta darbības struktūru, kas efektīvi darbojās un spēja laikus paredzēt un identificēt valsts iekšējās drošības apdraudējumus. Zināmā mērā var pat apbrīnot, ar kādu attieksmi un atdevi liela daļa dienesta darbinieku pildīja sev uzticētos pienākumus. Tomēr gluži tāpat kā jebkurai citai valsts iestādei, arī dienesta darbībā bija virkne dažādu problēmu un apgrūtinājumu, ko radīja ne tikai ārējie, bet arī iekšējie faktori. Piemēram, atbilstošu darbinieku trūkums, resursu nodrošinājums (elektrības ierobežojumi, dienesta ieroču trūkums, telpu neatbilstība darba vajadzībām u. c.), kā arī pieredzes trūkums, kas neapšaubāmi ietekmēja iestādes darbību.

Normatīvo aktu un likumu bāze, kas noteica un reglamentēja dienesta darba pamatnostādnes, veidojās ar laiku, par ko liecina arī nemitīgās iebildes par dienesta darbību no atsevišķu politisko spēku (it īpaši sociāldemokrātu) puses. Jāuzsver, ka dienestam starpkaru posmā nebija viennozīmīga tēla sabiedrības acīs. Tāds tas arī nevarēja būt, jo specifiskais darbības raksturs nemitīgi ietvēra zināmu slepenību un sensitīvus elementus, kas deva pamatu dažādām interpretācijām (piemēram, aizturēto atmiņas par arestiem, kratīšanu, nopratināšanu u. c.) un spekulācijām par motivāciju.

Nepašaubāmi dienesta operatīvajās darbībās un vēl vairāk dienestā nodarbināto personu ārpusdarba aktivitātēs, it īpaši valsts pastāvēšanas pirmajos gados, raksturīgas dažādas neviennozīmīgi vērtējamas aktivitātes, kas saistās ar disciplīnas pārkāpumiem. Kā viens no skaidrojumiem šādai situācijai ir apstāklis, ka ne tikai valsts iestādēm, bet arī tās darbiniekiem un sabiedrībai kopumā bija nepieciešams pārejas laiks no kara uz miera apstākļiem. Daudzi darbinieki nāca no

militārām aprindām, un arī viņi adaptējās ne tikai miera laika kārtībai un prasībām, bet arī jaunās iestādes darbībai nepieciešamajām disciplīnas normām. Turklāt jau no darbības sākuma dienests un jo sevišķi tās vadošās amatpersonas tika ierautas politiskās (bieži vien arī publiskās) intrigās, kas viennozīmīgi ietekmēja ne tikai iestādes budžetu un nodrošinājumu, bet arī darbību.

Kopumā secināms, ka dienesta galvenā sastāvdaļa bija tieši tā darbinieki un no to prasmēm, atdeves un spējas veltīt sevi darbam, lielā mērā bija atkarīgi dienesta panākumi. Ne velti dienesta darbiniekiem tika izvirzītas augstas prasības un sevišķi vērtētas to personīgās īpašības. Darbs šādā specifiska rakstura iestādē bija īpaši sarežģīts, tas noritēja liela stresa un paaugstinātas bīstamības apstākļos, bet sabiedrības un arī valsts amatpersonu acīs ne vienmēr tika novērtēts, ko jo sevišķi spilgti demonstrē dienesta darbinieku materiālais nodrošinājums. Tas arī kalpoja par vienu no nozīmīgākajiem komunistu ieročiem, centienos pievērst dienesta darbiniekus nelegālai darbībai. Tomēr daudzi darbinieki palika uzticīgi dienestam, un ir izsekojama to karjeras attīstība gadu gaitā dienesta iekšienē, par vienu no spilgtākajiem piemēriem minot pēdējo drošības dienesta vadītāju Jāni Fridrihsonu.

Dienesta darbības apstākļi bija lielā mērā atkarīgi no piešķirtajiem finanšu līdzekļiem, kas nāca no valsts budžeta, un tā lēmējiem. Tādējādi dienests vienmēr atradās tādās kā darbības krustcelēs, jo rūpēs par valsts iekšējo drošību tas nekad pilnībā nespēja būt neatkarīgs no politiskā noskaņojuma un valsts varas elites intrigām. Dienesta vadošais personāls, it īpaši iestādes vadītāji bija izglītotas, kompetentas un spilgtas personības, kuras, par spīti dažādām iestādes darbības problēmām, spēja uzturēt un vadīt dienesta darbību atbilstošā kvalitātē. Zināmā mērā traģisks ir iestādes vadītāja Voldemāra Ozoliņa liktenis, kas ir spilgts piemērs dienesta darbības atkarībai no valsts varas elites politiskā noskaņojuma. Proti, V. Ozoliņa atcelšana no amata kalpoja nevis valsts iekšējās drošības interesēs, bet gan Kārļa Ulmaņa un viņam tuvu stāvošo personu iecerei veikt pretlikumīgu valsts apvērsumu un izmantot dienesta resursus tā īstenošanā un vēlāk autoritārā režīma nostiprināšanā.

Dienesta vadības un darbinieku dalība valsts apvērsumā un turpmākā autoritārā režīma nostiprināšanā nostāda dienestu divdomīgā situācijā. Neapšaubāmi dienestam bija milzu nozīme valsts iekšējās drošības uzturēšanā, kas bija viens no stūrakmeņiem, lai Latvija kā neatkarīga un patstāvīga valsts spētu eksistēt. Tomēr dalība valsts apvērsumā bija rupjš pārkāpums pret Latvijas Satversmi, parlamentārās demokrātijas iekārtu un tiem likumiem un darbības instrukcijām, kam iepriekš bija pakļauta drošības dienesta darbība.

Autoritārā režīma apstākļos dienesta nozīme valsts iekšējās drošības uzturēšanā pieauga, taču vienlaikus šajā vēstures posmā vērojama dienesta darba politizēšanās. Iznīcinot parlamentārās demokrātijas valsts iekārtu, autoritārais režīms pats sev bija radījis jaunus pretiniekus sabiedrībā, kuru identificēšana un

pretdarbība bija viens no dienesta darbības uzdevumiem. K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā dienests veica apjomīgu un, salīdzinoši ar laika posmu līdz 1934. gada maijam, plašāku sabiedrības uzraudzības jeb monitoringa funkciju, kur par potenciāli valsts drošībai bīstamu varēja tikt uzskatīta jebkura pret režīmu vērsta izpausme.

Dienesta pienākumos bija ne tikai pieskatīt sabiedrību, bet reizē arī uzturēt priekšstatu sabiedrībā par apdraudējumu valsts iekšējai drošībai (un tāds neapšaubāmi bija), kas politiski neuzticamu personu un to veikto aktivitāšu veidolā pastāvīgi lika būt vērīgiem visiem tiem valsts iedzīvotājiem, kuri apsveica politiskās pārmaiņas valstī. Autoritārisms nacionālās ideoloģijas ietekmē aicināja uz sabiedrības vienotību, bet vienlaikus arī šīs kopības izjūtas konstruēšanā saglabāt vērību, lai varētu identificēt potenciālu apdraudējumu ne tikai valsts iekšējai drošībai, bet arī vienotības un kopības idejai. Reizēm pat šādu aizdomu uzturēšana ieguva komiskus apmērus, jo dienesta sagatavotie ziņojumi paužaizdomas pat par vienkārši emocionāliem izteikumiem sabiedrībā. Iespējams, šeit atklājas arī dienesta ziņotāju (it īpaši slepeno palīgu) psiholoģiskās īpatnības, proti, jaunā režīma apstākļos īpaši meklēt kaut ko sensacionālu, kad viedokļu dažādība vai pat kāda notikuma kritiska interpretācija sabiedrībā bija stipri ierobežota

Nobeigumā būtu jāuzsver to, ka šis darbs atklāj, cik ļoti daudz dažādu dienesta iestāžu darbības aspektu un problēmjautājumu laikā no 1919. gada līdz pat 1940. gada vasarai ir nepieciešams padziļināti pētīt arī turpmāk. Izpētes plašās perspektīvas varētu atklāt jaunas, piemirstas un līdz šim arī nezināmas lapaspuses Latvijas vēsturē, tādējādi veidojot pilnīgāku priekšstatu ne tikai par pašas iestādes darbību, bet par tā laika Latvijas sabiedrību un sociālpolitiskajām norisēm kopumā.

Izmantoto avotu un literatūras saraksts

LATVIJAS NACIONĀLĀ ARHĪVA LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVS

578. fonds (Tukuma cietums)

1. apraksts

311. l. (Ieslodzītās Hildas Tīrumas personas lieta)

281. l. (Ieslodzītās Johannas Dišleres personas lieta)

1368. fonds (Iekšlietu ministrijas sekretariāts)

1. apraksts

1894. l. (Iekšlietu ministrijas iestāžu organizācijas, darbinieku novietnes un dokumentu cirkulācijas shēmas un darbinieku izpildāmo darbu apraksti)

2. apraksts

20. l. (Pārskats par Iekšlietu ministrijas Iekšējās apsardzības nodaļas darbību 1918. gada 18. novembris–1919. gada 1. augusts)

204. l. (Valsts drošības departamenta budžets, 1919–1920)

2570. fonds (Ārlietu ministrijas Administratīvais departaments un Līguma departaments)

14. apraksts

44. l. (Lieta par V. Alpu)

2761. fonds (Rīgas pilsētas būvniecības komisija)

3. apraksts

524. l. (Dažāda satura raksti)

2081. l. (Dažāda satura raksti)

2212. l. (Rīgas pilsētas Būvvaldes dokumenti par apbūvi Baznīcas ielā 9)

2996. fonds (Rīgas prefektūras pasu lietu kolekcija)

1. apraksts

1379. l. (Ernests Āboltiņš)

8107. l. (Voldemārs Alps)

6. apraksts

12089. l. (Jānis Fridrihsons)

7. apraksts

1384. l. (Fricis Gailis)

10. apraksts

2735. l. (Jānis Kaktiņš)

11. apraksts
23089. l. (Jānis Liģeris)

12. apraksts
7845. l. (P. Martinsons)

14. apraksts
8328. l. (Voldemārs Ozoliņš)

17. apraksts
47056. l. (Roberts Štiglics)

3234. fonds (Iekšlietu ministrijas Administratīvais departaments)

2. apraksts
15939. l. (A. Kazakata pavalstniecības lieta)

33. apraksts
85220. l. (V. Alps)

3235. fonds (Politiskās policijas pārvalde)
Latvijas Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārvalde. Fonda lieta. Fonda Nr. 3235. I sējums.

Latvijas Iekšlietu ministrijas Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārvalde. Fonda lieta. Fonda Nr. 3235. III sējums.

1/1. apraksts
44. l. (Politiskās policijas Izmeklēšanas nodaļas dažāda satura raksti un noraksti, 1922–1924)
45. l. (Sarakste)
189/1. l. (Dažāda satura raksti)
189/2. l. (Dažāda satura raksti)
279. l. (Dažāda satura raksti)
318. l. (Politiskās pārvaldes Izmeklēšanas nodaļas akts, 1938)
604. l. (Izgriezumi no preses par politisko policiju, 1922–1924)

1/2. apraksts
8. l. (Ziņojumi no apriņķu uzraugiem un pagastu valdēm, 1920)
10. l. (Sarakste)
12. l. (Politiskās apsardzes kartogrāfijas raksti, 1920)
23/1. l. (Sarakste ar Rēzeknes rajonu, 1921)
62. l. (Dažāda satura raksti)
146/1. l. (Dažāda satura raksti)
146/2. l. (Slepenā sarakste, 1921–1925)
189/1. l. (Dažāda satura raksti)
189/2. l. (Dažāda satura raksti)
314/2. (Valsts budžets, 1923/1924)
314/3. (Valsts budžets, 1925/1926)
359. l. (V. Alpa lieta)
361. l. (Dažāda satura raksti)
363. l. (Dažāda satura raksti)
389. l. (E. Lukstiņa lieta)
392. l. (P. Matveja lieta)
394. l. (K. Brieža lieta)
399. l. (R. Bormaņa lieta)
406. l. (Dažāda satura raksti)
444. l. (A. Kegleres lieta)
428. l. (J. Krauzes lieta)
450. l. (Dažādi dokumenti)
455. l. (K. Ķimeņa lieta)
465. l. (Dažādi dokumenti)
470. l. (Ā. Graikstes lieta)
484. l. (A. Švarcbahas lieta)
500. l. (J. Ozola lieta)
510. l. (J. Sausā lieta)
528. l. (K. Alkšņa lieta)
535. l. (J. Kuškes lieta)
578. l. (A. Fimbauera lieta)

599. l. (A. Krūmiņa lieta)
685. l. (A. Ozoliņa lieta)
700. l. (H. Mērnieka lieta)
725. l. (K. Siliņa lieta)
727. l. (K. Siliņa lieta)
749. l. (R. Mergina lieta)
771. l. (J. Ozoliņa lieta)
812. l. (V. Grestes lieta)
847. l. (Ieroči un munīcija, 1920–1925)
876a. l. (Politiskās pārvaldes ierēdņu lietas, 1934–1940)
879. l. (Dažāda satura raksti, 1922–1940)
894. l. (Slepeni raksti, 1923)
896. l. (Sarakste)
897. l. (Dažāda satura raksti)
902. l. (A. Lindes lieta)
933. l. (Telpu un mājas jautājums)
939. l. (Dažāda satura raksti)
7368. l. (Dažāda satura raksti)

1/6. apraksts

196. (Ziņojumi iekšlietu ministram, 1923–1925)
220. l. (Sarakste par Igaunijas un Somijas amatpersonu vizītēm)
295. l. (Sarakste par sporta pasākumiem, 1925–1927)
313. l. (Padomju Savienības sūtņa apsardzības lieta)
320. l. (Slazdu grāmata)
585. l. (Apsveikumu akts)
664. l. (Dažāda satura raksti)
726. l. (Dažāda satura raksti)
1243. f. (Fotoalbums)
1250. l. (Politiskās pārvaldes albums „ar apcietināto fašistisko un nacionālsociālistisko organizāciju dalībnieku ģīmetnēm”)
1254. l. (Fotoalbums)
1255. l. (Fotoalbums)
1256. l. (Fotoalbums)
1257. l. (Fotoalbums ar Padomju sūtniecības Latvijā darbiniekiem)
1263. l. (Fotoalbums)
1269. l. (Fotoalbums. Pārfotografēti dokumenti)

1/8. apraksts

553. l. (Politiskās pārvaldes Liepājas rajona vēsture)

1/9. apraksts

7. l. (Dažāda satura raksti)

1/20. apraksts

58. l. (Rīgas žandarmērijas darbinieku apliecības, 1919)

1/21. apraksts

8. l. (Kriminālpolicijas Politiskā nodaļa. Priekšraksti un rīkojumi, 1920)
13. l. (Dažāda satura raksti)
18. l. (Dažāda satura raksti)

1/22. apraksts

63/16. l. (Fotoalbums)
189/2. (Dažāda satura raksti)
531. l. (Ierēdņu darbība. Ziņas par notikušām svinībām valstī)
632/7. l. (Slepenā ziņotāja „Draugs” lieta)
689. l. (Baltkrievu organizācijas)
742. l. (Ziņas par latviešiem Amerikā)
767. l. (Ziņojumi par valsts svētkiem)
808. l. (Dažāda satura raksti)
896. l. (Dažāda satura raksti)
904. l. (Dažāda satura raksti)
940. l. (Dažādi ziņojumi Iekšlietu ministrijai u. c. institūcijām)
1686. l. (Slepenās palīdze „Blondīne” lieta)
1995. l. (Dažāda satura raksti)

2. apraksts

7368. l. (Dokumenti par V. Alpu)

3273. fonds (Rīgas Centrālcietums)

1. apraksts

2918. l. (F. Dambes ieslodzītā personas lieta)

2919. l. (F. Dambes ieslodzītā personas lieta)

8752. l. (G. Pētersones ieslodzītā personas lieta)

3277. fonds (Valmieras cietums)

1. apraksts

274. l. (A. Grieķa ieslodzītā personas lieta)

3503. fonds (Liepājas pilsētas komandantūra)

1. apraksts

100. l. (Liepājas pilsētas komandantūras sarakste, 1919)

3725. fonds (Iekšlietu ministrijas Kārtības policijas departaments)

2. apraksts

122. l. (Pie dienesta pienākumu pildīšanas kritušo policijas darbinieku saraksti, 1919–1939)

144. l. (Akts par Valsts drošības departamenta likvidēšanu)

5213. fonds (Tautas labklājības ministrijas Sabiedriskās aizgādības departaments)

16. apraksts

7623. l. (Ā. Graikstes pensijas lieta)

5601. fonds (Armijas štāba personas lietu kolekcija)

1. apraksts

2358. l. (O. Ivansona dienesta gaitu saraksts)

3847. l. (J. Liģera dienesta gaitu saraksts)

982. l. (A. Brodera dienesta gaitu saraksts)

2. apraksts

30. l. (V. Alpa dienesta gaitu saraksts)

7432. fonds (Tiesu palātas prokurors)

1. apraksts

11. l. (Tiesu palātas prokurora sarakste ar Liepājas Apgabaltiesas prokuroru, 1919)

113. l. (O. Ivansona dienesta gaitu saraksts)

3. apraksts

8. l. (Tiesu palātas prokurora sarakste ar Tieslietu ministriju, 1920)

17. l. (Tiesu palātas prokurora sarakste ar Tieslietu ministriju, 1921)

22. l. (Sarakste ar Politisko apsardzi)

31. l. (Tiesu palātas prokurora izziņa par Politiskās apsardzes provokāciju kratīšanas laikā)

38. l. (Tiesu palātas prokurora sarakste)

51. l. (Tiesu palātas prokurora sarakste ar Tieslietu ministriju, 1927)

LATVIJAS NACIONĀLĀ ARHĪVA LATVIJAS VALSTS KINOFOTOFONODOKUMENTU ARHĪVS

1. fonds (Apvienotais arhīva fonds)

1160A99 (Kārļa Ulmaņa pastaiga ar pavadoņiem Rīgas pils labiekārtošanas darbu laikā)

11133A124 (Politpārvaldes ēka Alberta ielā 13)

10416 (Latvijas policijas vadošo darbinieku grupa)

LATVIJAS VALSTS ARHĪVS

1986. fonds (Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu kriminālliet as

1. apraksts

9332. l. (Nikolaja Roznieka lieta)

IESPIEDDARBI

Ceriņš, A. *Policijas tiesības un pienākumi.* Rīga: Policijas skola, 1931, 244 lpp.

Ceriņš, A. *Vadonis policijas ierēdņiem un aizsargiem*. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 474 lpp.

Instrukcija Politiskās apsardzes aģentūrai. Rīga: Politiskās apsardzes izdevums, 1924, 100 lpp.

Izlūkošana un spiegošana. Ārējās izlūkošanas nodaļa, 1921, 45 lpp.

Latvija desmit gados. Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture. Rīga: Jubilejas komisija, 1928, 384 lpp.

Latvijas valsts iekšējās drošības nostiprināšanās vēsture, 1918–1925. Rīga: Valters un Rīga, 1925, 259 lpp.

Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas, 4. sesija / Latvijas Republikas Saeima. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, [1924], 819. sleja

Likumu un noteikumu sakopojums policijas darbiniekiem. Rīga: Iekšlietu ministrijas administratīvais departaments, neoficiāls izdevums, 1938, 135 lpp.

Rīgas prefektūra, 1919–1929. Rīga: Rīgas prefektūras izdevums, 1929, 66 lpp.

Vadonis policijas ierēdņiem un sargiem. Rīga: Rīgas Policijas skola, 1925, 474 lpp.

Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību. 1938. gads. Nepublicēts manuskripts. Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkas krājums, 78. lp.

DOKUMENTU KRĀJUMI

1918.–1920. gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās. Rīga: Valsts kanceleja, 2013, 800 lpp.

1920–1925 Latvijas Republikas Ministru kabineta sēžu protokolos / notikumos / atmiņās. 1. daļa, 1920–1922. Rīga: Valsts kanceleja, 2018, 817 lpp.

Jēkabsons, Ē., Šiliņš, J. *Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa. 1918. gada 18. novembris–1919. gada 16. aprīlis.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2019, 335 lpp.

PRESE

Aizkulises
Bijušie lielvīri. *Aizkulises*. 1926. g. 15. oktobris, Nr. 41, 3. lpp.

Baltijas Vēstnesis
Jaunākās ziņas. Ministru darbība. *Baltijas Vēstnesis.* 1919. g. 11. augusts, Nr. 63, 3. lpp.

Drošības departamenta lietā. *Baltijas Vēstnesis.* 1919. g. 4. novembris, Nr. 135, 1. lpp.

Brīvā Zeme
Lielas iecelšanas tieslietu resorā. *Brīvā Zeme*. 1936. g. 12. jūnijs, Nr. 130, 9. lpp.

Slepena spiestuve siltumnīcā. *Brīvā Zeme*. 1937. g. 23. februāris, Nr. 43, 7. lpp.

Cīņa
Genkina, D., Ozola, B. Revolūcijas muzeja zālē. *Cīņa.* 1964. g. 20. marts, Nr. 68, 2. lpp.

Darbs un Maize
Pasaulē un mājās. *Darbs un Maize*. 1922. g. 25. maijs, Nr. 6, 26. lpp.

Diena
Kočāne, S. Ēka Alberta ielā 13 beidzot laimīga. *Diena*, 2001. g. 7. marts.

Jaunākās Ziņas
Sarkanā palīdzība – siltumnīcas pagrabā. *Jaunākās Ziņas.* 1937. g. 23. februāris, 6. lpp.

Jelgavas Ziņotājs
Ievērojamas personības Jelgavas novadā. *Jelgavas Ziņotājs.* 1991. g. 5. novembris, Nr. 176, 3. lpp.

Latvis
Ārgalis. Mūsu Politiskā apsardzība. *Latvis*. 1923. g. 6. jūlijs, Nr. 537, 2. lp.

Politiskā apsardze. *Latvis.* 1924. g. 10. maijs, Nr. 790, 1. lpp.

Latvija Amerikā
Valdemāram Alpam 65 gadi. *Latvija Amerikā*. 1956. g. 1. augusts, Nr. 61, 3. lpp.

Šaitere, T. Bejamiņu nama ceturtā dzīve. *Latvija Amerikā*. 2006. g. 20. maijs, Nr. 20, 10. lpp.

Latvijas Sargs
Valdības darbība. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 10. augusts, Nr. 109, 2. lpp.

Ministru kabineta sēde. *Latvijas Sargs*. 1919. g. 4. septembris, Nr. 130, 3. lpp.

Valdība atsvabina apcietinātos no cietuma. *Latvijas Sargs.* 1919. g. 26. oktobris, Nr. 174, 2. lpp.

Lasītājiem! *Latvijas Sargs*. 1919. g. 10. decembris, Nr. 210, 1. lp.

Valsts kontrole. *Latvijas Sargs*. 1919. g. 28. decembris, Nr. 224, 2. lpp.

Latvijas Vēstnesis
Likums par Centrālo kriminālpoliciju. *Latvijas Vēstnesis.* 1924. g. 9. maijs, Nr. 104, 1. lpp.

Liesma
Lāsts bendēm! Friča Gaiļa piemiņai. *Liesma*. 1966. g. 5. februāris, Nr. 21.

Padomju Jaunatne
Krūze, A. Tipogrāfija Numurmuižas ielā 2. Fragments no Sarkanās palīdzības vēstures. *Padomju Jaunatne*. 1971. g. 16. jūnijs, Nr. 116, 2. lpp.

Pagaidu Valdības Vēstnesis
Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu. Pieņemti Latvijas Tautas Padomes sēdē 5. decembrī. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. 1918. g. 14. decembris, 2. lpp.

Policija
Gulbis, V. Pagājuši 20 gadi… *Policija*. 1938. g. 1. novembris, 6. lpp.

Politiskā policija. *Policija.* 1938. g. 1. novembris, 43., 44. lpp.

Timrots, H. Pirmās bezdelīgas. *Policija*. 1939. g. Nr. 1, 375. lpp.

Policijas Vēstnesis
Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis.* 1923. g. 16. novembris, Nr. 57, 3., 4. lpp.

Likums par centrālo kriminālpoliciju. *Policijas Vēstnesis.* 1924. g. 29. aprīlis, Nr. 34, 1. lpp.

Rīgas Balss
Politpārvaldes nagos. *Rīgas Balss*. 1965. g. 12. augusts, Nr. 189, 6. lpp.

Politpārvaldes nagos. *Rīgas Balss.* 1965. g. 13. augusts, Nr. 190, 6. lpp.

Rīts
Zem siltumnīcas atrasta slepena spiestuve. Rīts. 1937. g. 23. februāris, Nr. 54, 5. lpp.

Skudra
Aizdomīgs. *Skudra.* 1919. g. 4. septembris, Nr. 5, 8. lpp.

Strādnieku Avīze
Pieprasījumu par [..]. *Strādnieku Avīze.* 1922. g. 2. februāris, Nr. 26, 1. lpp.

Tukuma Ziņotājs
Pārliecināts komunistiskās partijas dēls. Tukuma Ziņotājs. 1961. g. 25. aprīlis, Nr. 50, 2. lpp.

Valdības Vēstnesis
Par žandarmērijas izformēšanu. *Valdības Vēstnesis*. 1919. g. 13. augusts, Nr. 11, 2. lpp.

Valsts drošības departaments. *Valdības Vēstnesis.* 1919. g. 16. augusts, Nr. 14, 3. lpp.

Iecelšanas. *Valdības Vēstnesis*. 1919. g. 2. septembris, Nr. 28, 3. lpp.

Iecelšanas. *Valdības Vēstnesis*. 1919. g. 3. septembris, Nr. 29, 2. lpp.

Iecelšanas. *Valdības Vēstnesis*. 1920. g. 20. oktobris, Nr. 240, 1. lpp.

Valdības darbība. *Valdības Vēstnesis.* 1921. g. 20. jūlijs, Nr. 159, 1. lpp.

Latvijas Satversmes sapulce. *Valdības Vēstnesis*. 1922. g. 2. februāris, Nr. 26, 1. lpp.

Īss pārskats par Lūgumu un sūdzību komisijas darbību. *Valdības Vēstnesis*. 1923. g. 16. aprīlis, Nr. 78, 1. lpp.

Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām. *Valdības Vēstnesis.* 1923. g. 18. jūlijs.

Par mūsu Iekšlietu ministrijas darbību. *Valdības Vēstnesis.* 1923. g. 13. jūlijs, Nr. 148, 1. lpp.

Policijas iekārta. *Valdības Vēstnesis.* 1933. g. 29. aprīlis, 3., 4. lpp.

Centrālā kriminālpolicija*. LatvijasVēstnesis*. 1924. g. 9. maijs, Nr. 104, 1. lpp.

ATMIŅAS

Alps, Voldemārs. *Latvija spiegu tīklos.* Rīga: LARO, 2006, 38. lpp.

Bērziņš, Alfrēds. *Nepublicētās atmiņas. Laiks, kas negaist*. Rīga: Latvijas Avīze, 2015, 240 lpp.

Cielēns, Fēlikss. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas*. 2. sējums. Līdinge: Memento, 1963, 510 lpp.

Gunāra Liģera atmiņas. Grām.: *Sibīrijas bērni. Mums tas bija jāizstāsta*… 2. sēj. Rīga: Fonds „Sibīrijas bērni", 2007, 1407 lpp.

Gunāra Liģera atmiņas. Grām.: *Sibīrijas bērni. Mums tas bija jāizstāsta*… 2. sēj. Rīga: Fonds „Sibīrijas bērni", 2007, 1407 lpp.

Kalnbērziņš, Jānis. *Atmiņas*. Rīga: Liesma, 1983, 181 lpp.

Konstantīna Vasiļevska atmiņas. Atmiņas ierakstītas 2011. gada janvārī. Ieraksta autors: Daugavpils Sv. Borisa un Gļeba katedrāles mācītājs tēvs Georgijs Petrovskis. Atšifrējis Andrejs Gusačenko 2017. gada 15. janvārī. Garums 82 minūtes. Glabājas G. Petrovska un A. Gusačenko personīgajās kolekcijās.

Skulme, Uga. *Atmiņu grāmata.* Rīga: Neputns, 2013, 464 lpp.

Slepenpolicista Dāva atmiņas par savu darbību un 1905. gada revolūciju Latvijā. Rīga: autora izdevums, 1925, 32 lpp.

Staprāns, Sergejs. *Caur Krievijas tumsu pie Latvijas saules*. Otrais izdevums. Rīga: Arto-1, 2014, 140 lpp.

Šilde, Ādolfs. *Ardievas Rīgai. Tikai atmiņas*. Bruklina: Grāmatu Draugs. 1988, 351 lpp.

LITERATŪRA

20. gadsimta Latvijas vēsture. 2. daļa. Neatkarīgā valsts 1918–1940. Bērziņš, V. (atb. red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts, 2003, 1024 lpp.

Andersons, Edgars. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagu apgāds, 1983, 832 lpp.

Andersons, Edgars. *Latvijas Vēsture. 1914–1920.* Stokholma: Daugava, 1967, 754 lpp.

Āva, Uldis. „Sarkanie" partizāni Kurzemē Neatkarības kara laikā (1919–1920). *Latvijas Universitātes žurnāls VĒSTURE*. 2018. g. Nr. 6, 48.–61. lpp.

Bērziņa, Aiga. Cietumos ieslodzīto sieviešu politisko apsūdzību raksturojums Neatkarības kara laikā (1919–1921). Grām.: *Studenti vēstures zinātnē*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2018, 87.–102. lpp.

Bērziņa, Aiga. Latvijas Republikas cietumos ieslodzītās sievietes, 1919.–1921. gads: ieslodzījuma raksturojums, ieslodzīto skaits un sociālais portrets. *Latvijas Arhīvi.* 2016. g. Nr. 1, 131.–163. lpp.

Bērziņa, Aiga. *Sieviete-ieslodzītā Latvijas Republikas cietumos, 1919.–1921. gadā.* Maģistra darbs. Zin. vadītājs Ē. Jēkabsons. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015, 125 lpp.

Brusbārdis, R. Problēmas Latvijas valdības organizētajā bēgļu reevakuācijā no Padomju Krievijas. *Latvijas Vēsture.* 2011. g. Nr. 1, 35.–46. lpp.

Butulis, Ilgvars. Latvijas Aizsargu organizācijas tiesiskie līkloči (1919.–1940.). *Latvijas Vēsture*. 1994. g. Nr. 4,. 23.–30. lpp.

Butulis, Ilgvars. *Sveiki, Aizsargi*! Rīga: Jumava, 2011, 264 lpp.

Danovskis, Edvīns. Civildienesta izveidošana Latvijā pēc valsts proklamēšanas (1918–1920). *Latvijas Universitātes žurnāls „Juridiskā Zinātne",* 2014. g. Nr. 7, 84.–98. lpp.

Ērglis, Dzintars; Šneidere, Irēne; Vīksne, Rudīte; Žvinklis, Arturs. Padomju represijas Latvijā 1940. gada jūnijā–augustā: struktūranalīze. Grām.: *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*. 13. sējums. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2004, 99.–129. lpp.

Feldentāle, Evita. *Lietuvas politisko bēgļu darbība Latvijā 20. gs. 20. gadu otrajā pusē*. Bakalaura darbs. Zin. vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015.

Gīle, Inna. Pašnāvību kultūra Latvijā: Latvijas armijas 1928. gada piemērs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 2018. g. Nr. 2, 82.–112. lpp.

Gusachenko, A. The Activities of „Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specific Characteristics of the Source. *Modern History of Russia*. 1/2020, p 959.

Gusačenko, Andrejs. *„Sokol" organizācijas darbība Latvijā (1928.–1940. g.).* Maģistra darbs. Zinātniskais vadītājs Gavriļins, A. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017, 186 lpp.

Hanovs, Deniss; Tēraudkalns, Valdis *Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā, 1934–1940.* Rīga: Zinātne, 2011, 326 lpp.

Ījabs, Ivars. *Politikas teorija: Pirmie soļi.* Rīga: Lasītava, 2017, 278 lpp.

Ījabs, Ivars. Starp plurālismu un efektīvu pārvaldi – Latvijas demokrātija kopš neatkarības atjaunošanas. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 367 lpp.

Jēkabsons, Ēriks; Ščerbinskis, Valters. Latvijas politiskās policijas vadītāji. *Lauku Avīze*. 1997. g. 29. jūlijs, 31. lpp.

Jēkabsons, Ēriks. Aleksandrs Novickis (1888–1972) prelāts, profesors un redaktors. *Katoļu kalendārs 2013*. Katoļu Baznīcas Vēstnesis. 2012. g. 148.–157. lpp.

Jēkabsons, Ēriks. Iekšlietu ministrija. Grām.: *15. maija Latvija*. Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 503 lpp.

Jēkabsons, Ēriks. Latvijas un Polijas konflikts poļu skolu jautājumā 1921. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 2013. g. Nr. 3, 45.–71. lpp, šeit: 51., 52. lpp.

Jēkabsons, Ē. Latvijas un Polijas militāro izlūkdienestu sadarbība 1919.–1939. gadā. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2003, 47.–74. lpp. 125., 126. lpp.

Jēkabsons, Ēriks. *Lietuvieši Latvijā.* Rīga: Elpa, 2003, 123 lpp.

Jēkabsons, Ēriks. *Neatkarības kara stāsti. 1918–1920.* Rīga: Latvijas Mediji, 2017, 494 lpp.

Jēkabsons, Ēriks. Padomju represijas pret Latvijas poļiem, lietuviešiem un baltkrieviem 1940.–1941. gadā. Grām.: Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 3. sēj. Rīga, 2001, 743 lpp.

Jēkabsons, Ēriks. *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919.–1920. gadā*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 71.–117. lpp.

Jēkabsons, Ēriks. *Poļi Latvijā*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996, 166 lpp.

Jēkabsons, Ēriks. *Uzbrukums Padomju Savienības diplomātiskajiem kurjeriem pie Ikšķiles 1926. gada 5. februārī.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2012, 156 lpp.

Kangeris, Kārlis. Policijas struktūras Latvijā vācu okupācijas laikā. Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 16. sēj. Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*. Rīga: Latvijas Vēstures Institūts, 2004, 452 lpp.

Kārlis Ulmanis. Valsts prezidenta mājaslapa. Pieejams: (https://www.president.lv/lv/valsts-prezidents/bijusie-valsts-prezidenti/karlis-ulmanis) [Skatīts 2019. gada 2. maijā.].

Kazachonak, Katsiaryna. *Latvijas baltkrievu sabiedriski politiskā darbība 1919.–1934. gadā.* Maģistra darbs. Zin. vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 85 lpp.

Krēsliņš, Uldis. *Aktīvais nacionālisms Latvijā (1922.–1934.).* Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 425 lpp.

Latvijas valsts dibinātāji. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018, 416 lpp.

Mendel, B. *Four Hundred Years of the Jews in Latvia*. A Historical Survey. Pieejams: *https://www.jewishgen.org/yizkor/latvia1/lat021.html* [skatīts 30.04.2019.].

Niedre, Ojārs; Zālīte, Indulis; Bergmanis, Aldis; Feldmanis, Inesis; Ābola, Zinta. *Latvijas izlūkdienesti 1919.–1940. 664 likteņi.* Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2001, 295 lpp.

Plakane, G. *Legālo kreiso sabiedrisko organizāciju sociālpolitiskā darbība Latvijā 1920. gados*: Rīgas arodbiedrību centrālbiroju piemērs. Maģistra darbs, zinātniskais vadītājs Jēkabsons, Ē. Latvijas Universitāte. 2020, 95. lpp.

Paeglis, Armands. *Pērkoņkrusts pār Latviju. 1932–1944*. Rīga: Klubs 415, 2005, 207 lpp.

Paeglis, Armands. *Visu par Latviju! Latvju Nacionālais klubs un aktīvais nacionālisms 1922–1927.* Rīga: autora izdevums, 2009. 490 lpp., 123. lpp.

Plakane, G. *Legālo kreiso sabiedrisko organizāciju sociālpolitiskā darbība Latvijā 1920. gados: Rīgas arodbiedrību centrālbiroju piemērs.* Maģistra darbs. Zin. vadītājs Jēkabsons, Ē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2020, 95. lpp.

Puša, G. *Politiskās pārvaldes darbība Latvijā 1934.–1939. gadā: Rīgas apriņķa piemērs.* Maģistra darbs. Zin. vadītājs Butulis, I. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013, 108 lpp.

Ruhocka, Agnija. Komunistu pagrīdes darbība Bauskas apriņķī 20. gadsimta 20. un 30. gados: ieskats Bauskas muzeja krājuma materiālos un presē. Grām.: *Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi I*. Rokpelnis, A. (sast.). 2016, 74.–81. lpp.

Stranga, Aivars. Jāņa Fridrihsona liecības. *SestDiena.* 1994. g. 9. aprīlis.

Stranga, Aivars. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika. 1934.–1940*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2017, 269 lpp.

Stranga, Aivars. Krievu labējās monarhistiskās organizācijas Latvijā vēsturnieka skatījumā. *Latvijas Jaunatne*. 1991. g. 4. septembris, Nr. 118.

Stranga, Aivars. *Latvijas–Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā. Latvijas–Padomju Krievijas attiecības 1919–1925. gadā.* Rīga: Fonds „Latvijas Vēsture". 2000, 258 lpp.

Stranga Aivars. *LSDSP un 1934. g. 15. maija valsts apvērsums: demokrātijas likteņi Latvijā.* Rīga: autora izdevums, 1998, 165. lpp.

Stranga, Aivars. Nodaļas no vēstures. *Lauku Avīze*. 1995. g. 5. septembris.

Stabiņš, E. *Latvijas armijas izlūkdienests. Īss dienesta vēstures apskats.* Rīga: Aizsardzības ministrijas Militārās pretizlūkošanas dienests, 1997, 57 lpp.

Ščerbinskis, Valters. Aizsargu klaušu dienests. *Latvijas Vēsture*. 1997. g. Nr. 4, 44.–52. lpp.

Ščerbinskis Valters; Jēkabsons Ēriks (sast.). *Apvērsums: 1934. gada 15. maija notikumi avotos un pētījumos.* Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Arhīvistu biedrība, 2012, 213.–214. lpp.

Ščerbinskis, Valters. Liepājas koncentrācijas nometne un tās režīms. 1934. gada maijs–1935. gada marts. *Latvijas Arhīvi*. 2009. g. Nr. 1/2. 79. lpp.

Ščerbinskis, Valters. Ludzas apriņķa policijas izveidošanās. 1919–1922. gads. *Acta Latgalica*. Nr. 11. Daugavpils: Latgales pētniecības institūts, 2001.

Ščerbinskis, Valters. Pirmie soļi. Latvijas valsts un tās pārvaldes izveidošana. Grām.: *1918.–1920. Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos,*

atmiņās. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 799 lpp.

Šilde, Ādolfs. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Otrais izdevums. Rīga: Elpa, 1993, 425 lpp.

Šiliņš, Jānis. *Padomju Latvija 1918–1919.* Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2013, 263 lpp.

Šteimanis, J. *Latvijas Komunistiskā partija cīņā par strādnieku šķiras vairākumu*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957, 142 lpp.

Oberlenders (*Oberländer*), Ervins. Jaunās valsts stiprās un vājās puses. Grām.: *Latvija. 1918–2018. Valstiskuma gadsimts.* Rīga: Mansards, 2018, 367 lpp.

Ošs, G. Liepājas policijas prefektūras izveide un darbība. *Latvijas Arhīvi*. 2012. g. Nr. 3/4.

The Oxford handbook of National Security Inteligence. Oxford University press, 2010. P 886

Trejs, Ē. Policijas darbība pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados. Grām.: *Valsts iekšējās drošības 100 gadu evolūcija. Attīstība. Dinamika. Problemātika. Zinātniski–praktiskais materiālu krājums*. Valsts Policijas koledžas V Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga: Valsts policijas koledža, 2018, 186.–196. lpp.

Vāveris, Guntis. Latviešu pretalkohola kustība 1934.–1940. gadā: bezalkohola biedrības „Ziemeļblāzma" piemērs. *Latvijas Arhīvi*. 2012. g. Nr. 3/4, 179.–205. lpp.

Žīgure, Anna. *Latvijas policijas vēsture.* Otrā grāmata. Rīga: Likuma vārdā, 1998, 317 lpp.

Žvinklis, Arturs. Ieskats Latvijas Republikas politiskās policijas darbībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* 1994. g. Nr. 1, 114.–124. lpp.

UZZIŅU LITERATŪRA

Dveira Balanova. Latgales dati. Pieejams: *https://latgalesdati.du.lv/persona/7978* [skatīts 20.02.2020.].

Jēkabsons, Ēriks, Ščerbinskis, Valters. (sast.). *Latvijas Advokatūra 1919–1945. Biogrāfiskā vārdnīca.* Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 616 lpp.

Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. 2. sēj. Drīzulis, A. (red.). Rīga: Zinātne, 1986, 552 lpp.

Latviešu konversācijas vārdnīca. Sast. Švābe, Arveds, Būmanis, Aleksandrs, Dišlers, Kārlis. XVII sēj. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1938, 34810 slejas.

Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga: Jāņa sēta, 1995, 616 lpp.

Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920: Enciklopēdija. Atb. red. Pētersone Inta. Rīga: Preses Nams, 1999, 148 lpp.

No NKVD līdz KGB. *Politiskās prāvas Latvijā, 1940–1986*. Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 1999, 975 lpp.

Triju Zvaigžņu ordeņa vēsture. Pieejams: (*https://www.president.lv/lv/valsts-apbalvojumi/triju-zvaigznu-ordenis/ordena-vesture*) [Skatīts 2019. gada 4. februāris]

Darbā minēto personu rādītājs

Albertiņš Kārlis (1889–1925)	drošības dienesta darbinieks (1919), Valsts drošības departamenta Kontroles nodaļas priekšnieks.	85
Alksnis Kārlis (1895–1941)	drošības dienesta darbinieks (1921–1935), Politiskās apsardzes sevišķu uzdevumu ierēdnis.	39, 60, 120, 250, 297
Alps Nadežda (1895–1948)	aktrise, Politiskās apsardzes priekšnieka Voldemāra Alpa sieva.	125
Alps Voldemārs (1891–1964)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes priekšnieks (1920. gada 22. oktobris – 1922. gada 7. marts).	22, 38, 71, 103, 124, 125, 126, 127, 136, 137, 152, 213, 223, 228, 233, 251, 293, 322
Anosovs V.	atvaļināts PSRS armijas apakšpulkvedis, rakstnieks.	126
Amatnieks Mārtiņš	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona uzraugs.	234
Andersons Edgars (1920–1989)	vēsturnieks, tulkotājs.	94, 114, 227
Ansiņš Oto (1895–?)	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, nelegālās spiestuves „Spartaks” Liepājā darbinieks, 1931. gadā notiesāts uz pieciem gadiem spaidu darbos par nelegālas literatūras un ieroču glabāšanu.	216
Ansons	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Liepājas rajona aģents.	233
Anušausks Arvīds (*Anušauskas,* 1963)	lietuviešu vēsturnieks.	252
Aparnieks Artūrs (1896–1968)	Latvijas armijas virsnieks.	220
Aprāns Artūrs (1907–1941)	drošības dienesta darbinieks (1929–1940), Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšnieks (1938–1940).	324, 327
Arājs J. (?–1920)	drošības dienesta darbinieks, kritis, izpildot dienesta uzdevumus.	114
Auniņš Rihards	Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas nodaļas, vēlāk drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Valmieras rajona pārzinis (1927).	120, 292
Azains	Jēkabpils laikraksta „Laika Vārds” fiktīvais redaktrs-izdevējs	170
Ābers Benno (1909–1990)	jurists, vēsturnieks, pedagogs.	102
Ābols[1]	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Āboltiņš Ernests (1884–1942)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes priekšnieks (1923. gada 3. jūlijs – 1924. gada 10. maijs).	128, 141, 148, 153, 185, 211, 217, 231, 294
Ārgalietis,	autors, publicējies laikrakstā „Latvis”.	96
Āzis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152

[1] Ar pasvītrojumu atzīmēti personu pieņemtie segvārdi.

Babkovskis Vilis	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, nelegālās tipogrāfijas „Spartaks” Liepājā vadītājs.	216, 217
Balodis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Balodis Jānis (1881–1965)	Latvijas armijas ģenerālis, valstsvīrs.	206
Bandrēvičs Vilis (1875–1945)	Latvijas Republikas diplomātiskais pārstāvis Lietuvā (1919–1922).	249
Bastjānis Voldemārs (1884–1975)	politiķis, sociāldemokrāts LSDSP biedrs.	221, 130
Baštika Otīlija	drošības dienesta darbiniece, Politiskās apsardzes jaunākā pasta cenzore (1920).	89, 161
Bekmans Vilhelms (*Böckmann*, 1832–1902)	vācu arhitekts.	61
Beķers Voldemārs (1881–1941)	Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Operatīvās daļas Iekšējās izlūkošanas nodaļas vadītājs, kapteinis, zvērināts advokāts Rīgā.	30
Benjamiņa Emīlija (1881–1941)	latviešu uzņēmēja, izdevēja, sabiedriskā darbiniece.	61
Benjamiņš Antons (1860–1939)	latviešu uzņēmējs, izdevējs.	61
Bergs Arveds (1875–1941)	politiķis, Latvijas Republikas iekšlietu ministrs (1919–1921), jurists, publicists.	40, 126, 194
Bergs Fricis (1900–1994)	politiķis, 4. Saeimas deputāts (1932–1933), Latvijas Komunistiskās partijas biedrs	170
Berģis Pēteris (1882–1942)	politiķis, Latvijas Republikas iekšlietu ministrs (1923), zvērināts advokāts.	42, 126, 203, 219
Berķis Kārlis (1879–1932)	Daugavpils policijas prefekts.	241
Bermonts-Avalovs Pāvels (1877–1973)	Krievijas Rietumu brīvprātīgo armijas virspavēlnieks.	29, 32, 34, 56, 116, 202
Bernšteins	ebreju skolotājs, iebraucis no Padomju Krievijas 1920. gadā.	206
Berovskis Augusts (1912–?)	4. Valmieras kājnieku pulka jaunkareivis, sociāldemokrāts. 1934. gadā notiesāts, 1935. gadā apžēlots, 1938. gadā atņemta Latvijas pavalstniecība, dzīvojis Francijā.	205
Bežanovs Grigorijs	PSRS pārstāvniecības pilnvarotais 1. sekretārs Latvijā (1928–1932).	178
Bērziņš	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Bērziņš Aleksandrs (1899–?)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona vecākais uzraugs.	107
Bērziņš Alfrēds (1899–1977)	drošības dienesta darbinieks, Aģentūras vadītājs 20. gadsimta 20. gadu sākumā, Latvijas Republikas sabiedrisko lietu ministrs (1937–1940).	46, 112, 143, 220, 265
Bērziņš Kārlis (1902–?)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Rēzeknes rajona uzraugs.	107
Bērziņš Kārlis (1905–?)	drošības dienesta darbinieks, Rīgas Kriminālpolicijas aģents (1919).	292
Bērziņš Mārtiņš (1874–1950)	drošības dienesta darbinieks (1922–1934), fotogrāfs.	66, 296
Bērzs Ādolfs, Dženteimens	komunistiskās pagrīdes dalībnieks.	224, 225
Biksons Izers (1911–?)	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, kura dzīvoklī atradās nelegālā spiestuve „Spartaks”, 1932. gadā notiesāts uz 4 gadiem spaidu darbos.	310
Birznieks Aleksandrs (1882–1949)	diplomāts, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Juridiski–administratīvā departamenta direktors.	245, 246
Birznieks Alfrēds (1889–1942)	politiķis, Latvijas Republikas iekšlietu ministrs (1919. 1. septembris–1919. gada 8. decembris), zvērināts advokāts.	34, 63, 85, 143

Blumfelds Paulis (arī Blūmfelds; 1893 – pēc 1940)	drošības dienesta darbinieks (1921–1940), Politiskās apsardzes Ventspils punkta vadītājs (1921).	94
Blondīne	drošības dienesta slepenais palīgs.	58, 152
Bormanis Roberts (1889–1921)	drošības dienesta darbinieks, kritis, pildot dienesta pienākumus.	115
Bortkevičs Feļicijans (*Bortkevičius*; 1897–1977)	Lietuvas Valsts drošības policijas priekšnieks.	252, 324, 325
Brastiņš Ernests (1892–1942)	publicists, gleznotājs, mākslas teorētiķis, pilskalnu pētnieks, organizācijas „Pērkoņkrusts" dalībnieks.	321
Briedis Kārlis (1888–pēc 1941)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Liepājas rajona vadītājs.	120, 235, 298
Briedis Kārlis (1893–?)	drošības dienesta darbinieks (1919–1926), Politiskās apsardzes Daugavpils rajona pārzinis.	234
Brigis Teodors	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Pārdaugavas rajona priekšnieks.	85
Broders Alberts (1896–1941)	Latvijas armijas leitnants, apbalvots ar Lāčplēša Kara ordeni par izlūkošanas operācijām ienaidnieka aizmugurē Neatkarības kara laikā.	152
Bušs Oskars (1864–1937)	ārsts, namīpašnieks Rīgā.	63
Buzarova Antonija (1893–1940)	drošības dienesta darbiniece (1920–1939), darbvede.	88, 296
Celmiņš Kārlis	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Reģistrācijas nodaļas priekšnieks.	85
Celms Jūlijs (1879–1935)	politiķis, sociāldemokrāts, LSDSP biedrs.	190
Ceļinieks	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Ceriņš Aleksandrs (1880–1941)	Policijas skolas priekšnieks (1922–1931).	142, 241
Ceriņu zieds	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Cielēns Fēlikss (1888–1964)	politiķis, sociāldemokrāts, LSDSP biedrs, Latvijas Republikas ārlietu ministrs (1926–1928).	45, 103
Dadzis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Dakša Matilde (vēlāk Aizpure; 1900–?)	ieslodzītā, apsūdzēta par dalību komunistiskajā pagrīdē.	168, 169, 180
Dambe Fanija	žēlsirdīgā māsa.	139
Danems Alfrēds Persijs Roberts (*Dunham*)	Lielbritānijas pavalstnieks, turēts aizdomās par spiegošanu.	251
Daugavietis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Dāvuss Jānis (1876–1925)	bijušās cara laika Rīgas policijas Izmeklēšanas nodaļas uzraugs.	89
Dejs Donalds (*Dey*)	amerikāņu žurnālists, laikraksta „*Chicago Tribune*" korespondents.	183
Demidovs Nikolajs (1888–1967)	baltkrievu sabiedriskais darbinieks Latvijā, drošības dienesta ziņotājs par baltkrievu kopienas darbību un politisko noskaņojumu.	201
Dišlere Johanna	privātpersona.	139
Djadja	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Doreda Anna (1887–?)	drošības dienesta darbiniece (1922–1939), kancelejas ierēdne, darbvede.	113
Dūņa	drošības dienesta slepenais palīgs.	152

Eglītis Jānis (1891–?)	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, 1937. gadā piespriests 2 gadus 6 mēnešus ilgs sods pārmācības namā.	313
Eidelmanis	drošības dienesta aizturēta persona.	231
Eizenšteins Mihails (1867–1921)	ebreju izcelsmes arhitekts, būvinženieris.	63
Ekšteins Valfrīds	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes uzraugs.	118, 119
Elbergs	4. Valmieras kājnieku pulka 1. rotas seržants.	205
Elpers Arnolds (1904–pēc 1941)	ekonomists, valsts ierēdnis.	102
Ende Hermans (*Ende*, 1829–1907)	vācu arhitekts.	61
Feldbergs Rūdolfs	privātpersona.	119
Ficners-Jarskis Staņislavs, **Polis** (1896–1942)	sabiedrisks darbinieks, Poļu teātra direktors, Drošības dienesta slepenais palīgs.	199
Fimbauers Alfrēds (1898–1936)	drošības dienesta darbinieks. Politiskās pārvaldes izmeklēšanas ierēdnis.	112, 141, 224
Fimbauers Georgs	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Liepājas rajona vecākais uzraugs (1926).	116, 225
Folkmanis Vilis, Draugs	drošības dienesta slepenais palīgs.	220
Fridrihsone Leonora (1919–?)	Politiskās pārvaldes priekšnieka Jāņa Fridrihsona meita.	300
Fridrihsone Valentīna (dz. Baranova; 1895–?)	Politiskās pārvaldes priekšnieka Jāņa Fridrihsona sieva.	300
Fridrihsons Jānis Frīdrihs Valentīns (no 1939. gada Skrauja; 1892–1941)	ilggadējs drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes priekšnieks (1934–1940), Drošības policijas departamenta priekšnieks (1939–1940).	46, 49, 50, 51, 52, 88, 93, 94, 97, 98, 103, 114, 129, 130, 131, 138, 139, 206, 236, 242, 256, 295, 300, 324, 325, 326, 327
Gabrilovičs Antons (1901–1926)	1926. gada 5. februārī netālu no Ikšķiles dzelzceļa stacijas vilcienā Rīga–Maskava veica bruņoto uzbrukumu PSRS diplomātiskajiem kurjeriem.	250
Gabrilovičs Broņislavs (1906–1926)	1926. gada 5. februārī netālu no Ikšķiles dzelzceļa stacijas vilcienā Rīga–Maskava veica bruņoto uzbrukumu PSRS diplomātiskajiem kurjeriem.	250
Gaile Alīde (1907–?)	šuvēja, komunistiskās pagrīdes dalībniece, nelegālās tipogrāfijas „Spartaks” Liepājā vadītāja, 1932. gadā notiesāta uz 3 gadiem spaidu darbos.	217
Gaile Anna	komunistiskās pagrīdes dalībniece.	217
Gailis Fricis (1911–1933)	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, nelegālās Latvijas Komunistiskās partijas jauniešu savienības biedrs, aģitators.	65, 66, 118, 308
Gaitnieks	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Ganšovs Vilhelms (arī Vilis; 1892–1942)	sociāldemokrāts, Daugavpils pilsētas domnieks.	170
Garoziņš Jānis	Valsts drošības departamenta likvidācijas komisijas loceklis.	34
Golcs Rīdigers fon der (*Goltz*, 1865–1946)	Vācijas armijas 6. rezerves korpusa komandieris, Bermonta sabiedrotais Rietumkrievijas Brīvprātīgo armijas cīņās pret Latvijas armiju Neatkarības karā.	30
Goldmanis Jānis (1875–1955)	valstsvīrs, Latvijas Pagaidu valdības zemkopības ministrs (1918–1919).	30
Gorodins Jākobs	privātpersona, aizdomās turētais par dalību komunistiskajā pagrīdē.	234,
Graikste Ādolfs (1897–pēc 1940)	drošības dienesta darbinieks (1921–1931), Liepājas rajona vecākais uzraugs.	115, 116, 117, 225

Grantiņa Marija (1892–?)	Ventspils komunistiskās pagrīdes organizācijas vadītāja un kurjere.	214
Grants	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Greste Veronika (1912–?)	drošības dienesta brīva līguma darbiniece (1934–1936), mašīnrakstītāja Rīgas un Jelgavas rajonos.	96
Grīnpauks Jānis, Līkais (1900–?)	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, Latvijas Komunistiskās partijas Lejaskurzemes organizācijas vadītājs (1926), izraidīts no Latvijas, atgriezies 1930. gadā ar viltotiem dokumentiem, 1938. gadā izraidīts atkārtoti.	223
Grīnvalds Teodors (1889–1936)	Rīgas pilsētas policijas prefekts (no 1924).	324
Grunsbergs	4. Valmieras kājnieku pulka jaunkareivis.	205
Gulbis Vilis (1890–1942)	valstsvīrs, Latvijas Republikas iekšlietu ministrs (1934–1938).	17
Ikss	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Ikšels Kārlis (1887–1961)	valsts ierēdnis, Latvijas Republikas Rūpniecības ministrijas Tirdzniecības departamenta Eksporta-importa nodaļas vadītājs (1920).	37
Iņķis Jānis (1872–1958)	baptistu teologs un mācītājs, 20. gadu sākumā organizēja latviešu izceļošanu uz Brazīliju, latviešu kolonijas „Vārpa" Brazīlijā dibinātājs.	183
Ivansons Otto (1893–1937)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes izmeklēšanas ierēdnis, Rēzeknes bēgļu karantīnas punkta priekšnieks (1921–1922), Zinātniskās tiesekspertīzes institūta atbildīgais eksperts.	70, 71, 94, 105, 113, 161, 295
Jāksons Jiri (*Jaakson;* 1870–1942)	Igaunijas Valsts vecākais (1923–1924).	246
Jātnieks	Kārļa Kretuļa Neatkarības kara laikā vadītās pagrīdes komunistiskās organizācijas līdzdalībnieks.	115
Jēgers Paulis	Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Iekšējās izlūkošanas Rīgas nodaļas dienesta izmeklēšanas ierēdnis (1920), drošības dienesta darbinieks (1920), Politiskās apsardzes vecākais uzraugs.	233
Jēkabsons Ēriks (1965)	vēsturnieks.	21, 45, 250
Jefimovs	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Jezovitovs Konstantīns (1893–1946)	baltkrievu sabiedriskais darbinieks Latvijā, drošības dienesta ziņotājs par baltkrievu kopienas darbību un politisko noskaņojumu.	201
Judeničs Nikolajs (1862–1933)	ģenerālis, Krievijas Pilsoņu kara laikā karoja baltgvardu armijā.	139
Kaimiņš Eduards (1876–1959)	Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas sevišķu uzdevumu ierēdnis, Valsts drošības departamenta likvidācijas komisijas loceklis.	31, 34
Kaktiņš Jānis (1892–pēc 1941)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes priekšnieka palīgs, Politiskās apsardzes priekšnieka vietas izpildītājs (1923. gada marts–jūlijs).	78, 111, 127, 128, 220, 233, 294, 293
Kalējs	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Kalnbērziņš Jānis (1893–1986)	komunists, LKP biedrs, Latvijas PSR politiķis.	232
Kalniņš O.	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Liepājas rajona pārzinis (no 1927. gada 1. marta).	120
Kalniņš Bruno (1899–1990)	jurists, LSDSP biedrs, Satversmes sapulces un 1.–4. Saeimas deputāts.	190
Kalniņš Pauls (1872–1945)	1.–4. Saeimas priekšsēdētājs, sociāldemokrāts, LSDSP biedrs.	190
Kalvarijs Beinass (1901–?)	burtlicis, komunistiskās pagrīdes dalībnieks, 1927. gadā notiesāts uz 5 gadiem spaidu darbos.	310

Kaļinovskis Staņislavs (*Kalinowski*)	Polijas konsulāta Daugavpilī tehniskais darbinieks.	251
Kazakats Augusts Kārlis Ferdinants (1880–?)	bijis Latvijas Pagaidu valdības Iekšlietu ministrijas dienestā (1919), drošības dienestā nopratināts par darbību Bermontiādes laikā.	32
Kāns	privātpersona, 1927. gadā aģitējis par izbraukšanu uz Brazīliju.	183
Kārlis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Keglere Anna (1897–?)	drošības dienesta darbiniece (1920), jaunākā uzraudze.	89
Kesenfelda Eda (arī Ida, vēlāk Kozlovska; 1902–?)	komunistiskās pagrīdes dalībniece, 1927. gadā notiesāta spaidu darbos uz 5 gadiem, 1933. gadā izceļojusi no Latvijas, atgriezusies 1937. gadā.	235
Kirhenšteins Augusts (1872–1963)	zinātnieks, mikrobiologs, politiķis, Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājs (1940—1952).	130
Kolčaks Aleksandrs (1874–1920)	admirālis, Krievijas Pilsoņu karā baltgvardu armijas virspavēlnieks.	128
Koreckis Pēteris (1887–1929)	krievu izcelsmes jurists un politiķis starpkaru posmā Latvijā.	198
Korti Vladimirs (1900–1941)	baltkrievu sabiedriskais darbinieks Latvijā, drošības dienesta ziņotājs par baltkrievu kopienas darbību un politisko noskaņojumu.	201
Kosiņskis Viktors, skatīt Steckēvičs Viktors.		177
Kozlovskis Ādams Voldemārs, Ādolfs (1904–?)	atslēdznieks, komunistiskās pagrīdes dalībnieks, 1925. gadā apcietināts, 1926. gadā pret 2000 latu drošības naudu atbrīvots, 1927. gadā sodīts ar 3 gadiem spaidu darbos.	235
Krastiņš Kārlis, skatīt Mērnieks Hugo.		106, 108
Krauze Jūlijs (arī Jūlijuss) Edgars (1898–?)	drošības dienesta darbinieks (1920–1937), vecākais uzraugs.	57, 58, 93, 94, 138, 139, 152, 157, 213, 214, 246, 296
Kreišmanis Pāvils (1885–1963)	agronoms, Latvijas Lauksaimniecības universitātes rektors (1939—1940, 1941—1944).	102
Kretulis Kārlis (1889–1938)	komunists, PSRS Valsts drošības iestāžu darbinieks.	114, 137, 233
Krieviņš Edgars (1884–1971)	diplomāts, Latvijas ģenerālkonsuls Berlīnē (1924–1932).	125
Krūmiņa Marta	Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas kancelejas grāmatvedības ierēdne (20. gs. 20. gadu sākumā).	203, 318
Krūmiņš Arturs (1879–1969)	arhitekts, Latvijas pilsētu izbūves komisijas vadītājs (1936–1940).	102
Krūmiņš Arturs (1898–1922)	drošības dienesta darbinieks (1921–1922), uzraugs.	106, 117, 297
Krūze	drošības dienesta darbinieks.	51
Kukļa Sora, Zāra Baševa (1898–?)	pārdevēja, komunistiskās pagrīdes dalībniece, 1927. gadā notiesāta uz 5 gadiem spaidu darbos.	310
Kummermanis Eduards	Kārļa Kretuļa Neatkarības karā darbojošās komunistiskās pagrīdes organizācijas līdzdalībnieks.	115
Kupše Jānis	komunistiskās pagrīdes dalībnieks, nelegālās tipogrāfijas „Spartaks” Liepājā vadītājs.	217
Kurlis Pēteris (1910–1942)	nelegālās Latvijas Komunistiskās partijas biedrs, drošības dienesta savervēts ziņotājs.	154
Kurmis	drošības dienesta slepenais palīgs.	154
Kusekands Frīdrihs (*Kuusekänd*; 1898–1942)	Igaunijas Policijas departamenta vadītājs.	252
Kuške Jēkabs (1898–1927)	drošības dienesta darbinieks (1922–1927), vecākais uzraugs Rīgā, izmeklēšanas ierēdnis, Liepājas rajona pārziņa vietas izpildītājs.	120, 296

Kviesis Alberts (1881–1944)	politiķis, Latvijas Republikas iekšlietu ministrs (1921. gada 18. jūnijs – 1923. gada 25. janvāris), Latvijas Republikas prezidents (1930–1936).	176, 203
Ķimenis Kārlis (1872–1921)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes uzraugs, nošauts, pildot dienesta pienākumus (1921).	114, 115, 297
Ķīselis Jānis (1897–1944)	Latvija iekšlietu un militāro struktūru darbinieks, Rīgas policijas prefektūras 8. iecirkņa priekšnieks (no 1931).	183
Ķūķis Krišs (1874–1945)	Latvijas armijas pulkvedis.	74
Laicens Linards (1883–1938)	rakstnieks un sabiedriskais darbinieks, kreisi noskaņots politiķis.	137
Lanka Andrejs (1904–?)	zvejnieks, komunistiskās pagrīdes dalībnieks, nelegālās tipogrāfijas „Spartaks" Liepājā vadītājs, apcietināts 1930. gadā.	217
Launags Antons (1884–pēc 1960)	Latvijas Republikas Rūpniecības ministrijas Tirdzniecības departamenta direktors (1919).	37
Latkovskis Vikentijs (1899–1983)	skolotājs, padomju izlūkdienesta aģents Latvijā.	50, 130
Lāce Zelma (1897–?)	komunistiskā pagrīdes dalībniece, apcietināta (1922), ieslodzīta Rīgas Termiņcietumā, vēlāk gūstekņu apmaiņas rezultātā izsūtīta uz Padomju Krieviju.	221
Liberts Nikolajs (1911–?)	drošības dienesta darbinieks, vecākais uzraugs Rīgas rajonā (1934–1940).	68
Liepājnieks	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Liģeris-Liggeris Jānis (1889–1942)	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta priekšnieks (1919. gada 3. septembris– 1919. gada 7. novembris).	34, 85, 86, 110, 122, 123, 124, 293
Liģers Gunārs (1931–?)	Jāņa Liģera-Liggera dēls, 1940. gadā represēts.	123
Linde	drošības dienesta darbinieks.	177
Linde Arturs	drošības dienesta darbinieks, uzraugs.	177
Līcītis Alfrēds, Anonīms	drošības dienesta slepenais palīgs, Rīgas Arodbiedrības centrālbiroja sekretārs (1923).	220
Lobahs Mihails	tirgotājs, namīpašnieks.	62
Lorencs Ivans (1890–?)	PSRS diplomāts, pilnvarotais pārstāvis Latvijā (1927).	178, 245, 246
Lukstiņš Egons (1899–1983)	drošības dienesta darbinieks (1920–1922), Aģentūras vadītājs (1921–1922).	127, 229
Lurje Leibs (1907–?)	komunistiskajā pagrīdes dalībnieks, izceļojis (aizbēdzis) no Latvijas uz PSRS (1928).	234, 235
Lurje Zamuels (1904–?)	komunistiskajā pagrīdes dalībnieks, ievietots Daugavpils cietumā (1929), 1930. gadā atbrīvots, aizbraucis uz PSRS.	234
Luters Hermanis (1891–1966)	Rīgas prefekta palīgs (1925–1927), izglītības darbinieks.	324
Ļebedinskis Andrejs (*Лебединский*)	Krievijas impērijas valdības ierēdnis, namīpašnieks Rīgā.	63
Mahmastāls Johans (*Mahmastal*, 1891–1942)	PSRS diplomātiskais kurjers.	250
Maksis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Marka	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Martinsons Gustavs	leitnants, Rīgas žandarmērijas pārvaldes sevišķu uzdevumu virsnieks, Valsts drošības departamenta Izmeklēšanas nodaļas ierēdnis.	110
Martinsons Pēteris (1886–?)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes priekšnieks (1922–1923).	42, 59, 95, 96, 97, 105, 107, 113, 126, 127, 138, 148, 151, 154, 220, 248, 294

Matvejs Pēteris (1895–1945)	drošības dienesta darbinieks (1920–1937), Liepājas rajona vadītājs, Politiskās pārvaldes Vecgulbenes rajona pārzinis.	39, 101, 111
Mednis	Latvijas armijas karavīrs, Neatkarības kara laikā nodarbojās ar izlūkošanu pretinieku aizmugurē.	152
Meierovics Zigfrīds Anna (1887–1925)	politiķis, diplomāts, Latvijas Republikas ārlietu ministrs (1921–1925).	243
Melnais	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Mergins	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Liepājas rajona izmeklēšanas ierēdnis (1933).	118
Mergins Rodeons (1888–1931)	drošības dienesta darbinieks (1926–1931), izmeklēšanas ierēdnis, Cēsu punkta vadītājs, Daugavpils rajona pārzinis.	117, 297
Mērnieks Hugo, Kārlis Krastiņš (1896–?)	drošības dienesta darbinieks (1923–1926), uzraugs.	106, 108, 234
Miesnieks	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Miķelsons Eduards	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes uzraugs.	118
Millers Frīdrihs Vilhelms (*Müller;* 1875–1921)	metālmākslinieks, gravieris.	112
Misiņš Augusts (1863–1940)	Latvijas armijas ģenerālis.	30
Molotonovs Leons	5. Cēsu kājnieku pulka kareivis.	205
Mucenieks Jānis	Padomju Krievijas sūtniecības Helsinkos komandants (20. gs. 20. gadu sākums).	177
Musolīni Benito (*Mussolini*; 1883–1945)	Itālijas premjerministrs un diktators (1922–1943/1945), viens no fašisma ideoloģijas izstrādātājiem.	141
Nemo	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Nete Teodors (1895–1926)	PSRS diplomātiskais kurjers.	250
Niedra Andrievs (1871–1942)	mācītājs, sabiedriskais darbinieks, politiķis, rakstnieks, 1919. gadā provāciskās valdības vadītājs.	30
Niedre Ojārs (1929–2009)	vēsturnieks.	130, 213
Novickis Aleksandrs (1888–1972)	prelāts, Rīgas poļu Romas katoļu baznīcas labdarības biedrības valdes loceklis.	200
Olga	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Otto Nadežda	dziedātāja, Padomju Krievijas spiedze.	169
Ozoliņa Aleksandra (dz. Kostina, 1896–?)	Politiskās pārvaldes priekšnieka Voldemāra Ozoliņa sieva.	300
Ozoliņa Larisa (1921–?)	Politiskās pārvaldes priekšnieka Voldemāra Ozoliņa meita.	300
Ozoliņa Olga,	komunistiskās pagrīdes dalībniece.	115
Ozoliņš Jānis (1905–?)	drošības dienesta darbinieks (no 1929), uzraugs.	70
Ozoliņš Voldemārs (1891–1942)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes priekšnieks (1924–1934).	100, 103, 107, 116, 128, 129, 131, 192, 246, 256, 300, 324
Ozols Jānis (1883–1921)	drošības dienesta darbinieks (1921), Politiskās apsardzes uzraugs.	114, 115
Ozols Jānis (1888–?)	žurnālists, laikraksta „Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis" redaktors (1926–1932).	45
Partizānis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Petrevics Andrejs (1883–1939)	politiķis, sociāldemokrāts.	150
Pēkšēns Konstantīns (1859–1928)	latviešu arhitekts.	62, 288
Pētersone Grieta (1890–?)	komunistiskās pagrīdes dalībniece, izsūtīta uz Padomju Krieviju (1921).	158

Plass Vilhelms	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona izmeklēšanas ierēdnis.	234
Polis	aizdomās turētais saistībā ar darbību Kārļa Kretuļa bandā.	233
Pone Indriķis (1894–pēc 1940)	nacionālists, Latvijas Nacionālā kluba priekšsēdētājs.	192
Potašņiks	drošības dienesta darbinieks, uzraugs Rēzeknē.	229
Priede Antons	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta uzraugs	119
Priedīts	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Pruhņiks Kazimirs (1883–1968)	poļu skolotājs Daugavpils rajonā.	199
Puķīte	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Puriņš Kārlis (1888–1940)	drošības dienesta darbinieks Valmierā un Liepājā.	235
Relanders Lauri Kristians (*Relander*; 1883–1942).	Somijas prezidents (1925–1931)	247
Rempe Edgars (1895–?)	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Izmeklēšanas nodaļas priekšnieka palīgs.	85
Rieka Alfrēds	Latvijas armijas virspavēlnieka štāba Izlūkošanas nodaļas, Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas darbinieks.	88
Rieki Esko (*Riekki*, 1891–1973)	Somijas Centrālās izmeklēšanas policijas priekšnieks.	252
Ripa	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Romanovs Jānis (1893–?)	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Izmeklēšanas nodaļas priekšnieks.	85, 86
Ronis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Roze	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Roznieks Nikolajs (1901–pēc 1940)	drošības dienesta darbinieks (1926–1940), Liepājas rajona priekšnieks (1938–1940).	327
Rudevics Ansis (1890–1974)	politiķis, sociāldemokrāts, LSDSP biedrs.	232
Saldavs Oļģerts (1907–1960)	mākslas zinātnieks, gleznotājs.	102
Salnais Artūrs (1904–pēc 1940)	drošības dienesta darbinieks.	327
Sams	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Saša	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Saulītis	drošības dienesta darbinieks, uzraugs.	176
Sausais Jānis (1890–?)	drošības dienesta darbinieks (1921–1922), Politiskās apsardzes Daugavpils rajona pārzinis (no 1921. gada 1. marta).	105, 106
Seglenieks Aleksandrs (1893–1951)	advokāts un tiesnesis Tiesu palātas prokurora biedrs (1921).	90, 95
Seskis Jānis (1877–1943)	diplomāts, Latvijas Republikas diplomātiskais pārstāvis Šveicē, Bernē (1920. gada otrajā pusē).	181
Siliņš Kārlis (1901–1926)	drošības dienesta darbinieks (1925–1926), Politiskās pārvaldes uzraugs.	117, 118, 298
Simanoviča Vilhelmīne (1881–?)	komunistiskās pagrīdes dalībniece, Lauku kara tiesa piespriež beztermiņa spaidu darbus (1921), izsūtīta uz Padomju Krieviju (1922).	115
Sisenis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152

Skujenieks Marģers (1886–1941)	politiķis, Latvijas Republikas Ministru prezidents (1926–1928; 1931–1933).	103
Skulme Uga (1895–1963)	mākslinieks.	137, 143
Sliede	drošības dienesta slepenais palīgs.	192
Slimais	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Smilškalns Fricis (1901–pēc 1940)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes vecākais uzraugs	118, 327
Smirnovs Nikolajs	Padomju Savienības sūtniecības Rīgā darbinieks (1930).	178
Soirio Jānis, Zeltiņš Mārtiņš (1880–?)	Padomju Krievijas pārstāvniecības Rīgā darbinieks (1923), apsūdzēts spiegošanā Padomju Krievijas labā un spiegu tīkla organizēšanā, izsūtīts no Latvijas (1923).	176, 177
Somans Johans (*Sooman*, 1889–1942)	Igaunijas Drošības policijas direktora vietnieks (20. gs. 30. gadu sākums).	251
Spieķītis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Spriņģis Jānis (1892–1959)	mākslinieks, grafiķis.	291
Sproģis Fricis (1886-1938)	Tukuma pilsētas domnieks, Latvijas Komunistiskās partijas Tukuma pagrīdes organizācijas vadītājs	217
Staprāns Sergejs (1896–1951)	Latvijas Pagaidu valdības apsardzības ministrijas Kontroles-informācijas nodaļas vadītājs.	23, 29, 30, 125
Steckēvičs Viktors, Kosiņskis	Padomju izlūkdienesta centrāles pretizlūkošanas vadītājs Rīgā (20. gs. 20. gadu sākums).	177
Stervena Emīlija (vēlāk Straume; 1898–?)	drošības dienesta darbiniece (1920), mašīnrakstītāja.	96, 295
Stiebris J.	drošības dienesta darbinieks.	183
Stiere Johanna (1900–?)	drošības dienesta darbiniece (1920), mašīnrakstītāja.	96
Streipa Jānis (1892–1941)	Latvijas armijas pulkvedis, pedagogs.	102
Strīks Heninrihs Eduards Karls fon (*von Stryk*; 1873–1938)	vācbaltiešu politiķis, Vidzemes muižniecības pārstāvis.	32
Stučka Pēteris (1865–1932)	politiķis, jurists, Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas (LSPR) valdības priekšsēdētājs un Ārlietu sekretariāta vadītājs, Latvijas Komunistiskā partija CK priekšsēdētājs (1919).	13, 167
Students Jūlijs Aleksandrs (1898–1964)	zinātnieks, pedagogs, filozofs.	102
Stukelis Eduards (*Stukelis*, 1881–1956)	Romas katoļu baznīcas garīdznieks, prelāts.	200
Supāns Jānis	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Cēsu rajona priekšnieks.	85
Š.	drošības dienesta darbinieks.	103
Ščerbinskis Valters (1969)	vēsturnieks.	21, 45, 47
Šilde Ādolfs (1907–1989)	jurists, publicists, vēsturnieks, sabiedrisks darbinieks, organizācijas "Pērkoņkrusts" biedrs.	51, 52, 140, 228, 229
Šilinskis Jānis	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Ventspils rajona priekšnieks.	85
Šmits Arvīds (1895–1951)	agronoms.	102

Šmits Gustavs (*Schmidt,* 1857–1936)	zvērināts advokāts Jelgavā, Jelgavas pilsētas galva (1919).	202, 203
Šneiders (?–?)	privātpersona, 1927. gadā aģitējis par izbraukšanu uz Brazīliju.	183
Šneiders Oto	Vācijas pavalstnieks, Vācijas policijas virsnieks.	183
Šnore Ansis	privātpersona, viesnīcas „Rīga" apmeklētājs.	118, 119
Šņoriņš	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Liepājas rajona aģents.	233
Šteimans Josifs (1923–2011)	padomju vēsturnieks, profesors.	220
Štiglics Roberts (1894–1972)	drošības dienesta darbinieks, ilggadējs drošības dienesta Aģentūras vadītājs.	52, 127, 220, 246, 295, 324, 327
Štrohs Alfons (1895–1920)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās apsardzes vecākais uzraugs.	114
Šulcs Pauls (1866–1926)	zvērināts advokāts Ventspilī.	140
Šulgina Ņina (1900–?)	mašīnrakstītāja Padomju Krievijas diplomātiskajā pārstāvniecībā Rīgā (1922).	323
Šustins Semjons (1908–1978)	PSRS Valsts drošības orgānu darbinieks, LPSR Iekšlietu tautas komisāra vietnieks (1940–1941).	51
Švanks Jānis (1897–1988)	būvinženieris, valsts ierēdnis.	102
Švarcbaha Aleksandra	drošības dienesta darbiniece, jaunākā pasta cenzore Liepājā (1920).	89
Šveics	Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas sevišķu uzdevumu ierēdnis, Valsts drošības departamenta likvidācijas komisijas loceklis (1919).	34
Švēde	veļas mazgātavas īpašniece, komunistiskās pagrīdes atbalstītāja.	136
Švēde Andrejs (1909–1941)	organizācijas „Pērkoņkrusts" biedrs.	195
Teidemanis Herberts (1906–1978)	drošības dienesta darbinieks, Otrā pasaules kara laikā Vācu okupācijas varas atbalstītājs.	51, 52
Tentelis Augusts (1876–1942)	vēsturnieks, Latvijas Universitātes profesors.	70, 102
Tērauds Voldemārs (1900–1940)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona uzraugs.	234
Tillers	privātpersona.	230
Timofejeva Anna	Krievijā dzīvojoša latviete	169, 170
Tīfentāls Gustavs (1884–1963)	Rīgas Kriminālpolicijas priekšnieks (1919–1935), Valsts drošības departamenta likvidācijas komisijas loceklis (1919).	34, 324
Tīruma Hilda	privātpersona.	139
Traukmane Lote (1902–?)	komunistiskās pagrīdes dalībniece, apcietināta (1926).	223, 224
Tumšais	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Ulmanis Kārlis (1877–1942)	valstsvīrs, viens no Latvijas valsts izveidotājiem, pirmais Latvijas Pagaidu valdības vadītājs un vairākkārtējs Latvijas Ministru prezidents, kopš 1934. gada 15. maija autoritārā režīma diktators.	16, 17, 27, 30, 41, 45, 46 ,47, 50, 51, 76, 81, 102, 103, 118, 121, 129, 130, 155, 173, 194, 196, 197, 199, 206, 208, 232, 244, 245, 256, 257
Ulpe Pēteris (1881–1942)	politiķis, sociāldemokrāts, LSDSP biedrs.	190
Upe	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Upmals	Kārļa Kretuļa komunistiskās organizācijas līdzdalībnieks.	115
V-s	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Valters Miķelis (1874–1968)	Latvijas Republikas Pagaidu valdības pirmais iekšlietu ministrs (1918. gada 19. novembris–1919. gada 31. augusts), diplomāts.	13, 139
Vārpa Marta	komunistiskās pagrīdes dalībniece.	170
Vasiļevskis Konstantīns (1928–2013)	Daugavpils organizācijas „Sokol" dalībnieks.	51

Vasiļevskis Sigismunds (1902–1941)	Daugavpils organizācijas „Sokol” dibinātājs un priekšnieks.	51
Vāgners Jānis (1869–1955)	advokāts.	102
Vecvagars, A.	drošības dienesta darbinieks, Valsts Drošības departamenta Valmieras rajona priekšnieks.	74
Veidnieks Kornēlijs (1899–1942)	politiķis, Latvijas Republikas iekšlietu ministrs (1939–1940).	130
Vēliņš Herberts (1898–1973)	Valmieras rajona Dauguļu pagasta sešu klašu pamatskolas skolotājs un skolas pārzinis.	207
Vilciņa Anna (1893–?)	privātpersona, apsūdzēta spiegošanā padomju Krievijas labā.	177
Viljams A. (*Williams*)	Lielbritānijas pavalstnieks, turēts aizdomās par spiegošanu.	251
Vinters Jēkabs (1901–pēc 1941)	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšnieks (20. gs. 30. gadi).	126
Vītoliņš Fricis (1898–?)	drošības dienesta darbinieks, Valsts drošības departamenta Liepājas rajona priekšnieks.	85, 233
Vītols Jānis	drošības dienesta darbinieks, Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona uzraugs.	234
Zaķis	4. Valmieras kājnieku pulka 1. rotas dižkareivis.	205
Zaļaiskalns Oļģerts (1905–1967)	drošības dienesta darbinieks (1935–1937), uzraugs.	118
Zauers Alvils	vēsturnieks.	66
Zālīte Elīna (1898–1955)	latviešu rakstniece, dzejniece.	137
Zālītis Jānis (1874–1919)	politiķis, Latvijas Pagaidu valdības Apsardzības ministrs.	30
Zelma	drošības dienesta aizturēta privātpersona.	229
Zeltiņš Mārtiņš, skatīt Soirio Jānis.		177
Zemītis Arvīds (dz. 1905–pēc 1940)	drošības dienesta darbinieks.	327
Zemzarītis	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Zēgals Jakovs	4. Valmieras kājnieku pulka jaunkareivis.	205
Ziemelis	drošības dienesta darbinieks, uzraugs Rēzeknē.	229
Zilais	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Zommers-Zviedris, īstajā vārdā Jānis Šilfs-Jaunzems (1891–1921)	nelegālās Latvijas komunistiskās partijas Centrālkomitejas kasieris (1920).	114
Zvagznītis	drošības dienesta slepenais palīgs.	52
Zvejniece Elvīra (1899–?)	privātpersona, kura turēta aizdomās par komunistisku proklamāciju izplatīšanu, pierādījumu trūkuma dēļ atbrīvota (1920).	158
Zviedris	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Žeņa	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Žuks	drošības dienesta slepenais palīgs.	152
Žvinklis Arturs (1964)	vēsturnieks	50

Drošības dienesta darbība attēlos

Drošības dienesta darbinieku krūšu nozīme. 20. gs. 20. gadi.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 1a. lp.

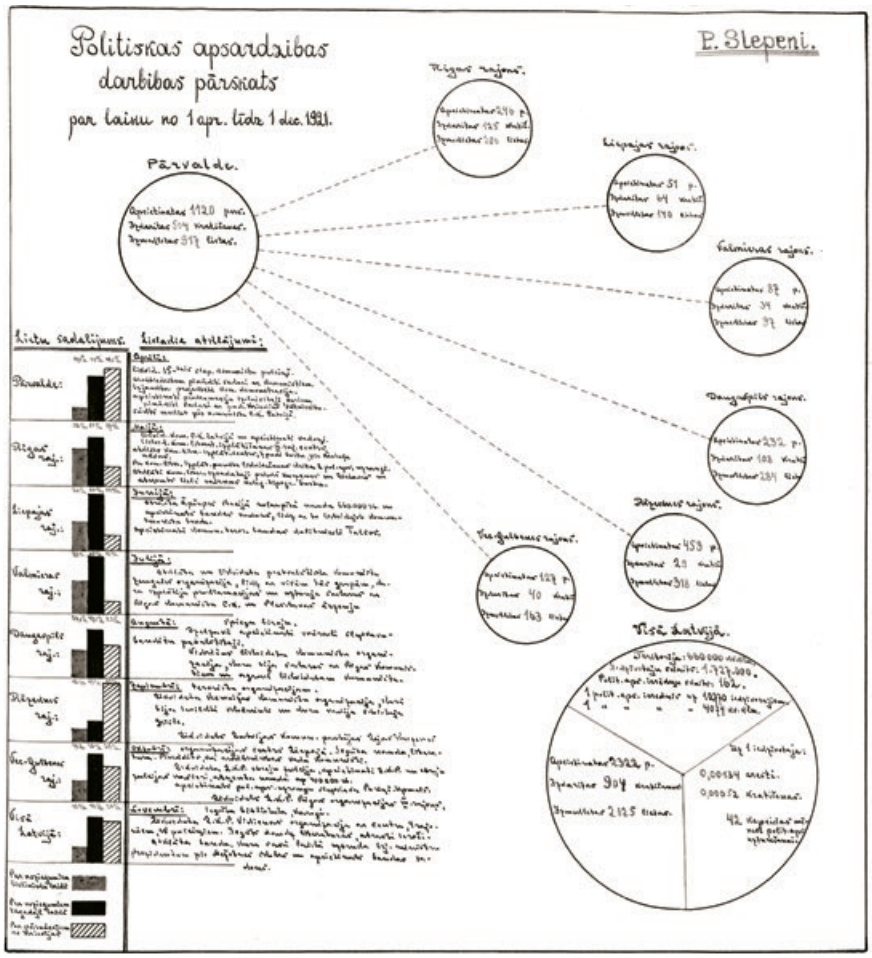

Politiskās apsardzes darbības pārskats par periodu no 1921. gada 1. aprīļa līdz 1. decembrim.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 62. l., 56. lp.

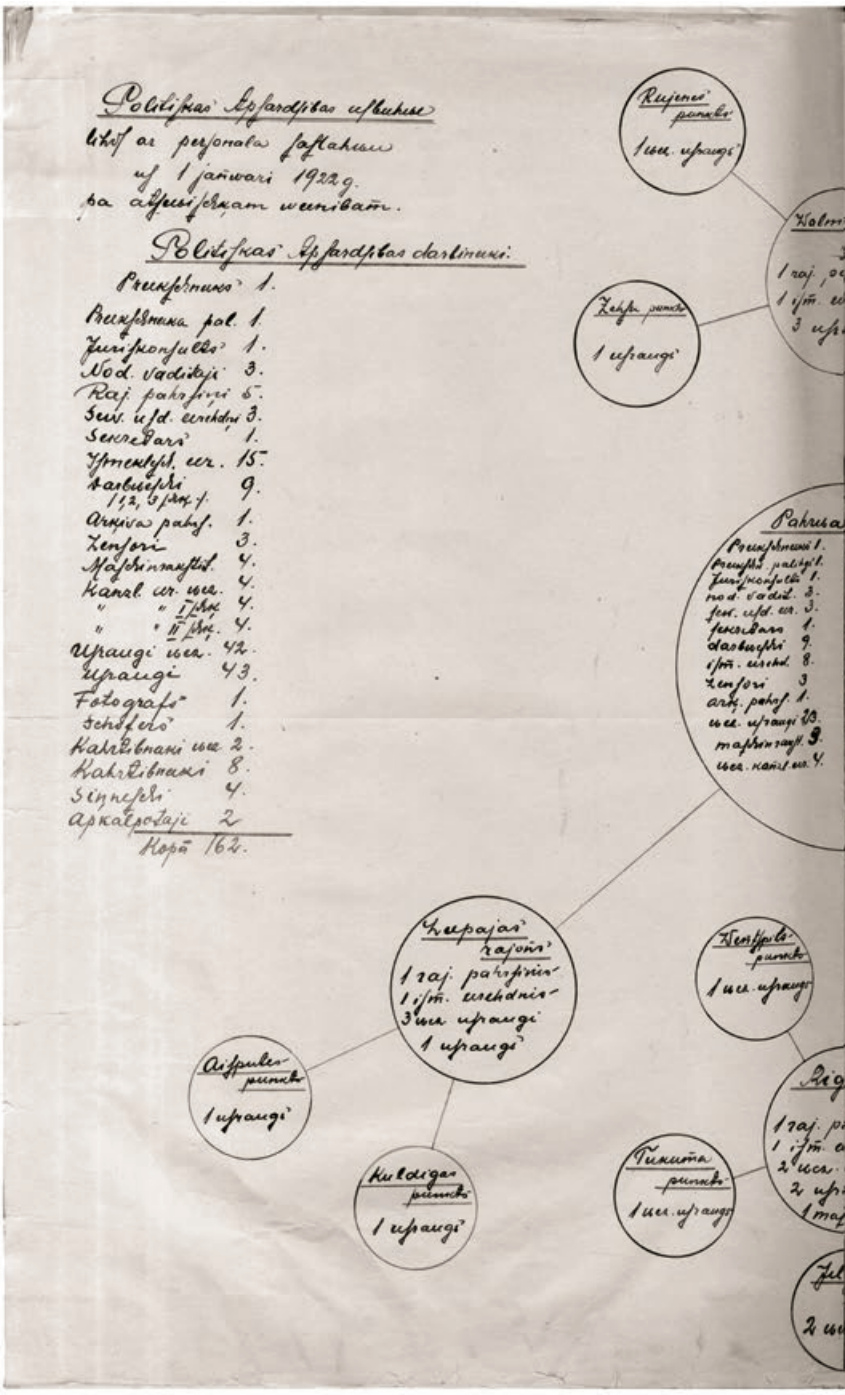
Policijas Aizsardzības nodaļas
Uzskaite par personālu pēc stāvokļa
uz 1 janvāri 1922 g.
pa atsevišķām vienībām.
Policijas Aizsardzības darbinieki:
Priekšnieks 1.
Priekšnieka pal. 1.
Jurisprudences 1.
Nod. vadītāji 3.
Raj. pārraugi 5.
Sev. uzd. ierēdņi 3.
Sekretāri 1.
Ierakstīt. ier. 15.
Darbuļļi 9.
1/2, 3 štat. v.
Arkīva pārz. 1.
Zenšeri 3.
Mašīnrakstīt. 4.
Kancl. ier. ier. 4.
" " I štat. 4.
" " II štat. 4.
Uzraugi ier. 42.
Uzraugi 43.
Fotografs 1.
Schēmeņš 1.
Kārtībnieki ier. 2.
Kārtībnieki 8.
Sūtņeši 4.
Apkalpotāji 2
Kopā 162.
Rujienes punktā 1 ier. uzraugs
Kolmanes
1 raj. pa
1 ist. ie
3 uzr.
Zeļļu punktā 1 uzraugs
Pārrusa
Priekšnieks 1.
priekšn. palīgs 1.
Jurisprudences 1.
nod. vadītāj. 3.
ser. uzd. ier. 3.
sekretārs 1.
darbuļļi 9.
ist. ierēd. 8.
Zenšeri 3
arkīv. pārz. 1.
ier. uzraugi 13.
mašīnrakst. 3.
ier. kancl. ier. 4.
Zemgales rajona
1 raj. pārraugs
1 ist. ierēdnis
3 ier. uzraugi
1 uzraugs
Aizpules punktā 1 uzraugs
Kuldīgas punktā 1 uzraugs
Ventspils punktā 1 ier. uzraugs
Rīg
1 raj. p
1 ist. ie
2 ier.
2 uzr
1 maš
Tukuma punktā 1 ier. uzraugs
Jel
2 uz

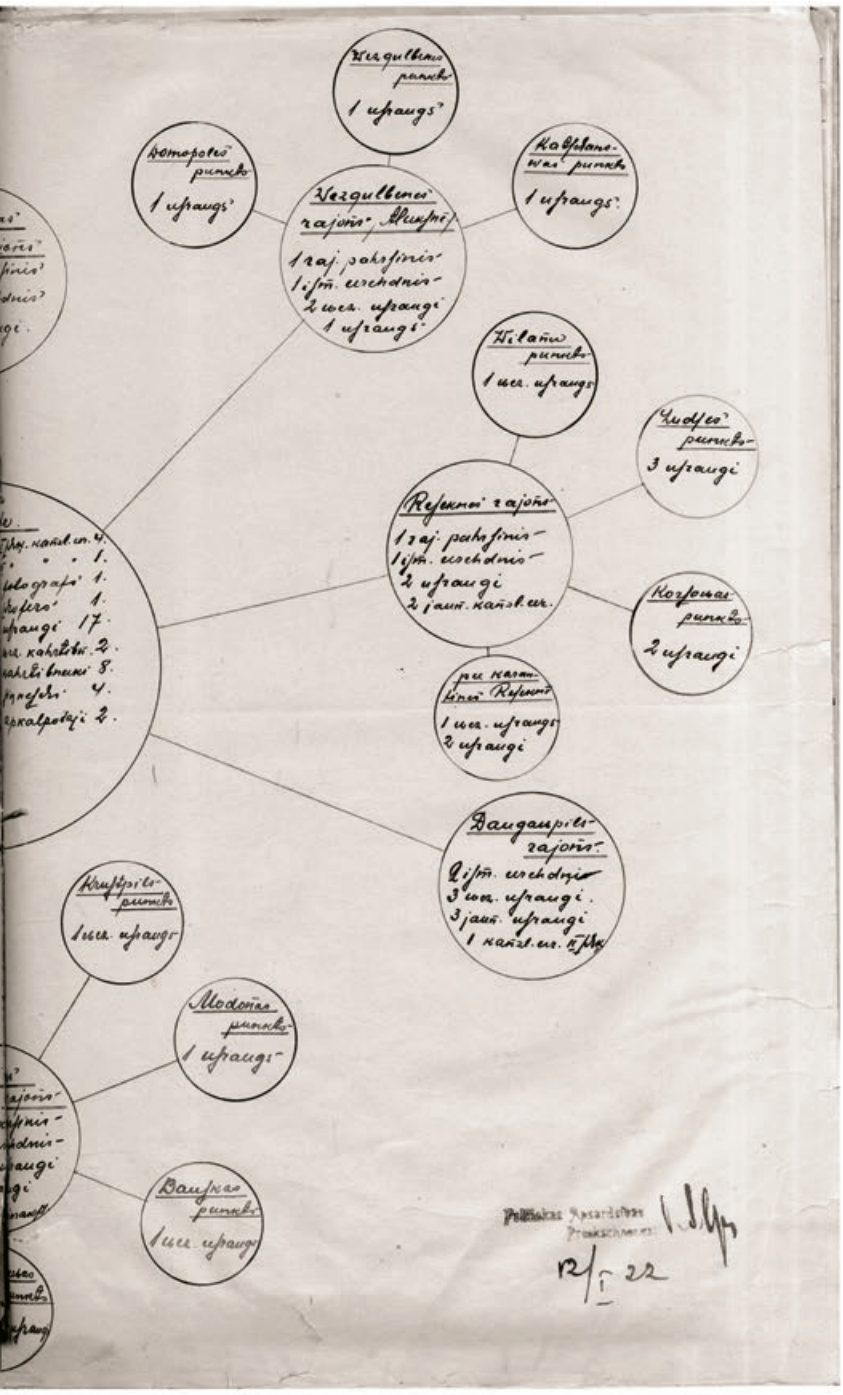

Politiskās apsardzes struktūra, darbinieku skaits un ieņemamais amats atsevišķās vienībās.
Rīga, 1922. gada 1. janvāris.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 4a. lp.

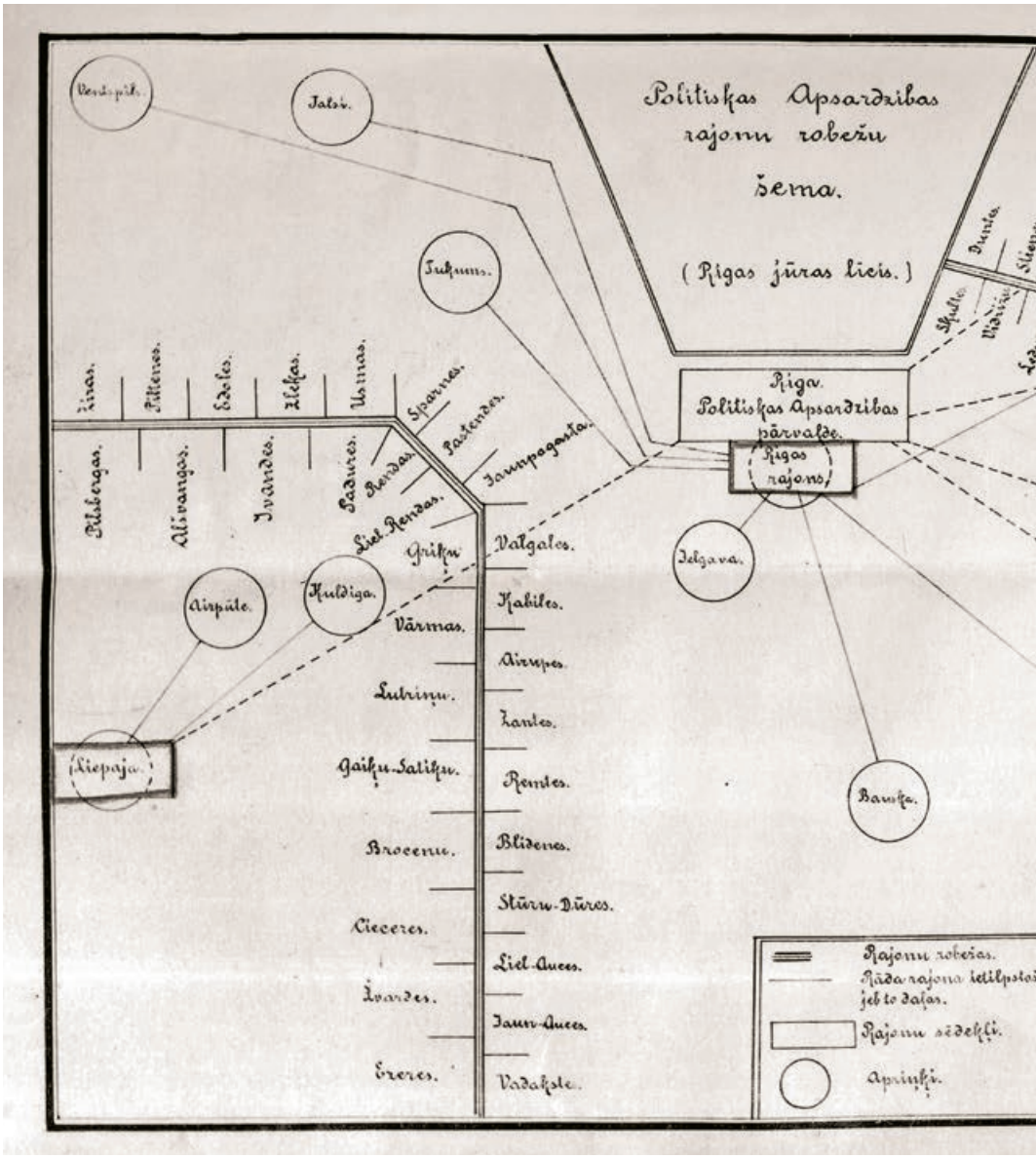

Politiskās apsardzes rajonu robežu shēma. 1924. gads.

LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 44. l., 163.lp.

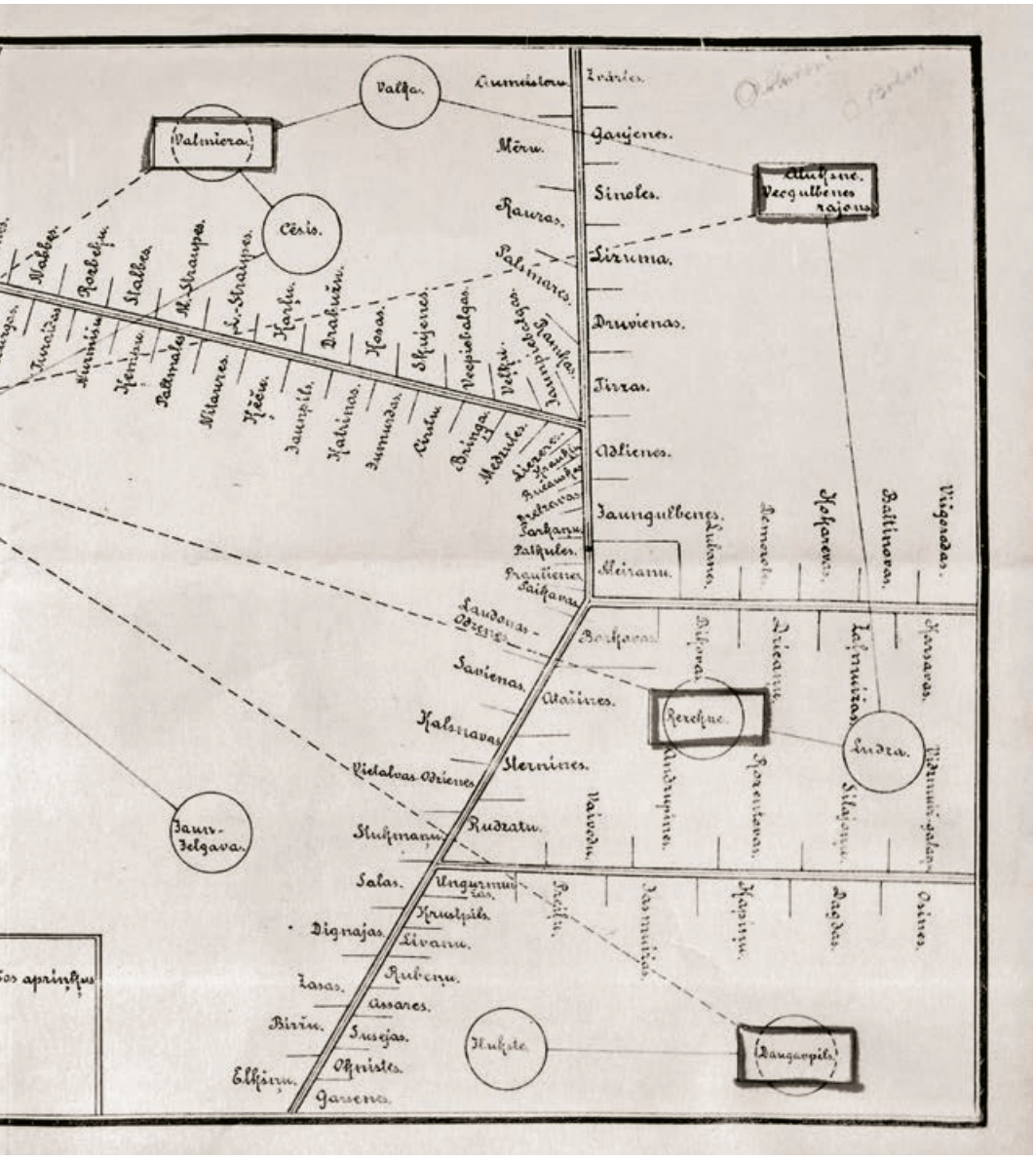
Valka.
Valmiera.
Cēsis.
Alūksne.
Vecgulbenes rajons
Rēzekne.
Līvāni.
Daugavpils.
Jaunjelgava.
Ilūkste.
Ērģeļi.
Gaujiena.
Sinole.
Lizuma.
Druviena.
Tirza.
Ādliene.
Jaungulbene.
Meirāni.
Ozolnieki.
Sauriena.
Kalsnava.
Vietalvas Ādiene.
Slerniene.
Rudzāti.
Salas.
Ungurmuižas.
Krustpils.
Dignāja.
Līvānu.
Rubenu.
Zasas.
Assares.
Birži.
Susēja.
Elkšiņu.
Ošnieks.
Garsene.
Mālpils.
Ērģemes.
Ķeķava.
Lielmuižas.
Ķīšezers.
Vīgantes.
Baltinavas.
Ķekava.
Ilūkstes apriņķus

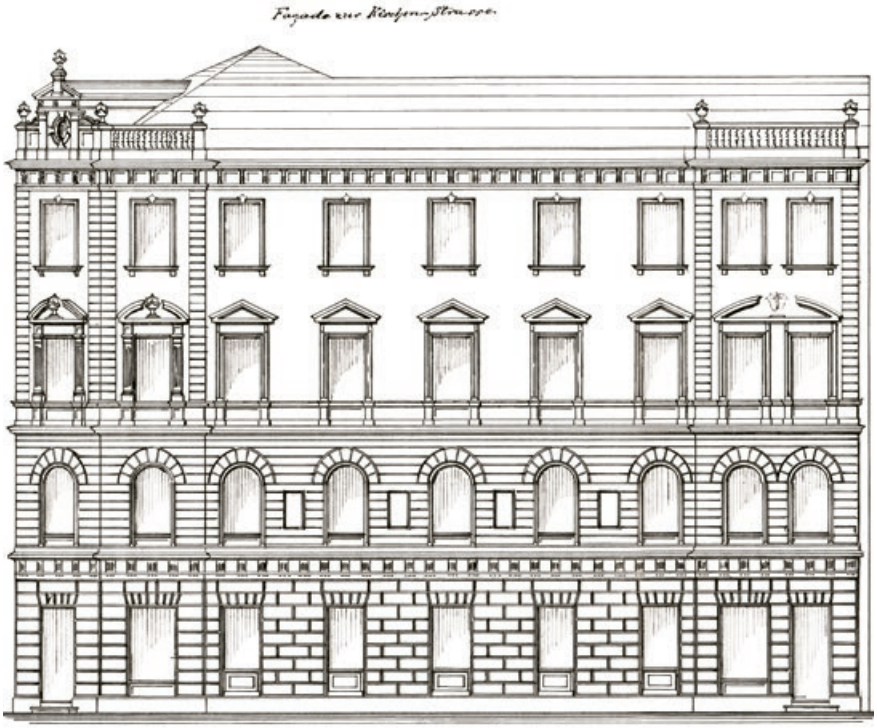

Baznīcas iela 9, Rīga. Konstantīna Pēkšēna projektētā īres nama fasādes plāns. 1897. gads.

LVVA, 2761. f., 3.apr., 2212. l., 12. lp.

Valmieras mācītājmuiža, kurā 20. gs. 20. gados atradās Politiskās apsardzes Valmieras rajons. Apmēram 1910.–1911. gads.

Valmieras muzejs

Par godu Latvijas Republikas proklamēšanas 20. gadadienai izdekorētā Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Politiskās policijas pārvaldes ēka Alberta ielā 13. 1938. gada 18. novembris.

LNA LVKFFDA 1. f., 11133A124 l.

Ēka Kungu iela 5, Liepājā, kur no 1924. līdz 1927. gadam atradās Politiskās pārvaldes Liepājas rajons. Pirms tam – Padomju Krievijas konsulāts.

LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 26. lp.

Ēka Pulkveža Brieža ielā 2, Jelgavā, kur no 1925. gada rudens atradās drošības dienesta Jelgavas rajons.

Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību. 1938. gads. 11. lpp.

Ēka Šaurā ielā 1, Liepājā, kur no 1934. gada maija atradās Politiskās pārvaldes Liepājas rajons.

LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 78. lp.

Ēka Bisenieku ielā (tagad Svētes iela) 7, Jelgavā, kur 20. gs. 30. gados atradās Politiskās pārvaldes Jelgavas rajons.

Vēsturiskais apskats par Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Jelgavas rajona izveidošanos un darbību. 1938. gads. 11. lpp.

AIZDOMĪGS

Drošības departamenta paziņojums:

„Drošības departaments cīnīsies
pret valstij kaitīgiem elementiem,
no kurienes tie arī nebūtu."

Drošības departamenta aģents: „Vadzi,
vaj tu ar neesi valstij kaitīgs elements?"

J. Spriņģa karikatūra par Valsts
drošības departamenta darbību.
Laikraksts „Skudra". 1919. g. 4. sept. Nr. 5, 8. lpp.

Sludinajums.

50,000 rbl.

Ieelu atlihdsibu issneegs politiskàs apsardsibas pahrwalde Rigâ tam, kursch usrahdìs laundarus, kas 27. aprilî sch. g. pee Meschotnes skolas peedalijuschees usbrukumâ ministru presidentam.

Usbruzeji bijuschi 4 zilweki. 3 no teem — kareiwju drehbês, bet zeturtais — priwatdrehbês, pee kam sinams, ka pehdejais tizis no guhstitajeem eewainots.

Politiskàs apsardsibas pahrwalde.

Politiskās apsardzes sludinājums
par uzrauga Alfona Štroha slepkavu
meklēšanu. Rīga, 1920. gads.
LVVA, 3235. f., 1/2 apr., 8. l., 124., 124. op. lp.

Drošības dienesta darbinieka Riharda Auniņa personas apliecība, izdota 1920. gadā.

LVVA, 3235. f., 1-2. apr., 465. l., 18. lp.

Rīgas Kriminālpolicijas aģenta Kārļa Bērziņa apliecība, izdota 1919. gadā. Iepriekš K. Bērziņš strādājis Valsts drošības departamentā, bet pēc tā likvidēšanas iestājies Rīgas Kriminālpolicijas Politiskajā nodaļā. No 1920. gada 1. oktobra dienējis Politiskajā apsardzē, no dienesta atbrīvots 1921. gada 8. aprīlī.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 450. l., 29. lp.

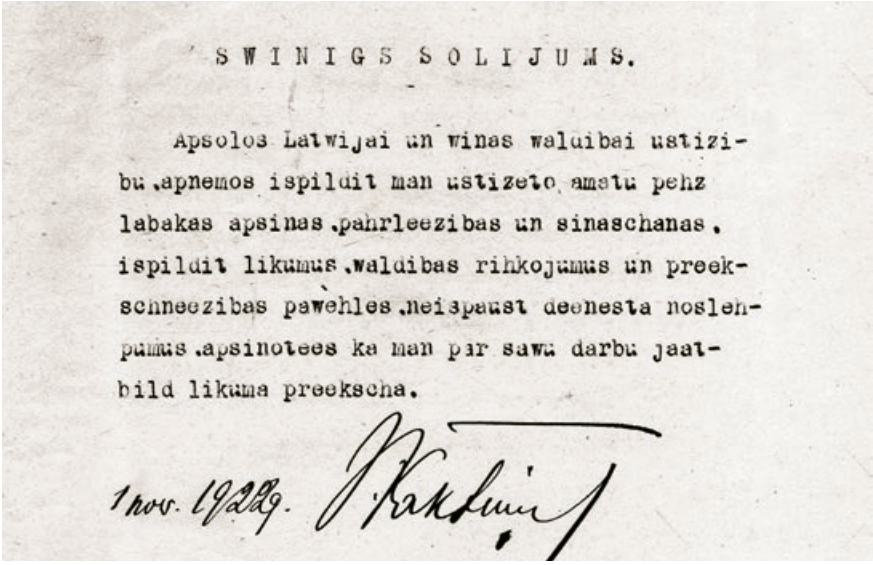

SWINIGS SOLIJUMS.

Apsolos Latwijai un winas waldibai ustizibu, apnemos ispildit man ustizeto amatu pehz labakas apsinas, pahrleezibas un sinaschanas, ispildit likumus, waldibas rihkojumus un preekschneezibas pawehles, neispaust deenesta noslehpumus, apsinotees ka man par sawu darbu jaatbild likuma preekscha.

1 nov. 1922g.

Jāņa Kaktiņa svinīgais solījums, stājoties amatā Politiskajā apsardzē. 1922. gads.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 363. 79. lp.

Valsts drošības departamenta priekšnieks
Jānis Liģeris-Liggers.
Pases foto. 1921. gads.

LVVA, 2996. f., 11. apr., 23089. l.

Politiskās apsardzes priekšnieks
Voldemārs Alps.
Pases foto. 1922. gads.

LVVA, 2996. f., 1. apr., 8107. l.

Politiskās apsardzes priekšnieks
Pēteris Martinsons.
Pases foto. 1920. gads.
LVVA, 2996. f., 12. apr., 7845. l.

Politiskās apsardzes priekšnieka
vietas izpildītājs Jānis Kaktiņš.
Pases foto. 1920. gads.
LVVA, 2996. f., 10. apr., 2735. l.

Politiskās apsardzes priekšnieks
Ernests Āboltiņš.
Pases foto. 1925. gads.
LVVA, 2996, 1. apr., 1379. l.

Politiskās pārvaldes priekšnieks
Voldemārs Ozoliņš.
Pases foto. 1923. gads.
LVVA, 2996. f., 14. apr., 8329. l.

Ilggadējais drošības dienesta darbinieks, no 1934. gada Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Frīdrihs Valentīns Fridrihsons (Skrauja). Pases foto. 1922. gads.

LVVA, 2996. f., 6. apr., 12089. l.

Drošības dienesta Aģentūras vadītājs Roberts Štiglics.
Pases foto. 1920. gads.

LVVA, 2996. f., 17. apr., 47056.

Politiskās apsardzes Rēzeknes bēgļu karantīnas punkta priekšnieks Otto Ivansons.
Pases foto. 1921. gads.

LVVA,2996. f., 8. apr., 5385. l.

Politiskās apsardzes punkta pie bēgļu karantīnas Rēzeknē darbiniece Emīlija Stervena.
Pases foto. 1921. gads.

LVVA, 2996. f., 17. apr., 48986. l.

Drošības dienesta darbinieks
Jūlijs Krauze.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 428. l., 4. lp.

Drošības dienesta fotogrāfs
Mārtiņš Bērziņš. Foto no
darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 624. l., 1. lp.

Ilggadējā drošības dienesta darbvede
Antonija Buzarova.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 920. l., 66. lp.

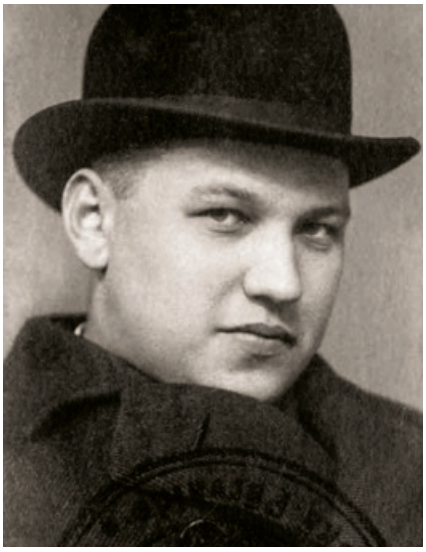

Drošības dienesta darbinieks Jēkabs Kuške.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 535. l., 1., 75 lp.

Drošības dienesta uzraugs
Arturs Krūmiņš.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 599. l., 1., 14. lp.

Politiskās apsardzes uzraugs
Kārlis Ķimenis.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 455. l., 22. lp.

Drošības dienesta darbinieks
Rodions Mergins.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 749. l., 1. lp.

Drošības dienesta darbinieks
Kārlis Alksnis.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 528. l., 1. 35., lp.

Ilggadējais drošības dienesta darbinieks
Kārlis Briedis.
Foto no darbinieka personas lietas.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 394. l., 1., 133. lp.

Drošības dienesta darbinieks
Artūrs Aprāns.
Foto no dienesta apliecības. 1940. gads.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 876a. l., 19. lp.

GA, 5 martā 1925 g.

IE. M.

Centrālās Kriminalpolicijas
Politiskā Pārvalde

Dienesta aplieciba

№ 181699.

Šis apliecibas uzrāditajs ir Politiskās Pārvaldes

Uzrauga

un viņam ir tiesiba nest pie sevis ieročus.

Visas civil- un kara iestādes tiek lūgtas, būt piepalidzigām

Siliņam

pie viņa dienesta pienākumu izpildišanas.

Politiskās Pārvaldes Priekšnieks:

Sekretars:

rds: Siliņš

ds: Karlis

Dienesta nozime № 75.

A. Kukurs, Rīga 2742

Politiskās pārvaldes uzrauga Kārļa Siliņa dienesta apliecība, izdota 1925. gadā.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 725. l., 11. lp.

Politiskās policijas pārvaldes un Rīgas prefektūras futbola komandas. 1939. gads.

Avots: Timrots, H. Pirmās bezdelīgas. „Policija", 1939. g. Nr. 1, 375. lpp.

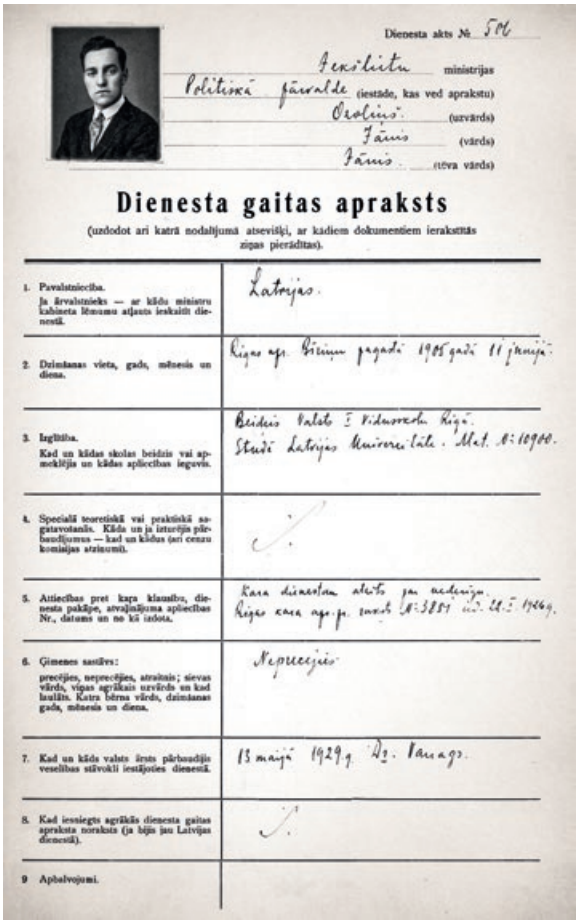

Dienesta akts № 506

Ārlietu ministrijas
Politiskā pārvalde (iestāde, kas ved aprakstu)
Ozoliņš (uzvārds)
Jānis (vārds)
Jānis (tēva vārds)

Dienesta gaitas apraksts

(uzdodot ari katrā nodaļijumā atsevišķi, ar kādiem dokumentiem ierakstītās ziņas pierādītas).

1. Pavalstniecība. Ja ārvalstnieks — ar kādu ministru kabineta lēmumu atļauts ieskaitīt dienestā.	Latvijas.
2. Dzimšanas vieta, gads, mēnesis un diena.	Rigas apg. Bīriņu pagastā 1905 gadā 11 jūnijā.
3. Izglītība. Kad un kādas skolas beidzis vai apmeklējis un kādas apliecības ieguvis.	Beidzis Valsts I Vidusskolu Rigā. Studē Latvijas Universitāte. Matr. № 10900.
4. Speciālā teoretiskā vai praktiskā sagatavotaušs. Kāda un ja ietverēja pārbaudījumus — kad un kādus (ari cenzu komisijas atzinumi).	—
5. Attiecības pret kara klausību, dienesta pakāpe, atvaļinājuma apliecības Nr., datums un no kā izdota.	Kara dienestam atzīts par nederīgu. Rigas kara apg. p. komat. № 3881 no 28.5.1926 g.
6. Ģimenes sastāvs: precējies, neprecējies, atraitnis; sievas vārds, vīras agrākais uzvārds un kad laulāts. Katra bērna vārds, dzimšanas gads, mēnesis un diena.	Neprecejies.
7. Kad un kāds valsts īrsts pārbaudījis veselības stāvokli iestājoties dienestā.	13 maijā 1929 g. Dr. Paulags.
8. Kad iesniegts agrākās dienesta gaitas apraksta noraksts (ja bijis jau Latvijas dienestā).	—
9 Apbalvojumi.	

Fragments no Politiskās pārvaldes uzrauga Jāņa Ozoliņa dienesta gaitu (dienestā no 1929. gada) apraksta. Latvijas Universitātes profesors Augusts Tentelis J. Ozoliņam pēc lūguma uzņemt viņu dienestā sniedzis šādu raksturojumu: „Jāni Ozoliņu, Latvijas Universitātes studentu, pazīstu kā centīgu un uzticamu jaunekli jau no viņa bērnības dienām. Arī pilsoniskā ziņā, domāju, var viņam uzticēties."

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 771. l., 1. lp.

Voldemārs Ozoliņš ar sievu Aleksandru Ozoliņu un meitu Larisu. 1922. gads.

LVVA, 2996. f., 14. apr., 8328. l.

Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Fridrihsons ar sievu Valentīnu un meitu Leonoru. 20. gs. 20. gadu sākums.

Okupācijas muzeja krājums.

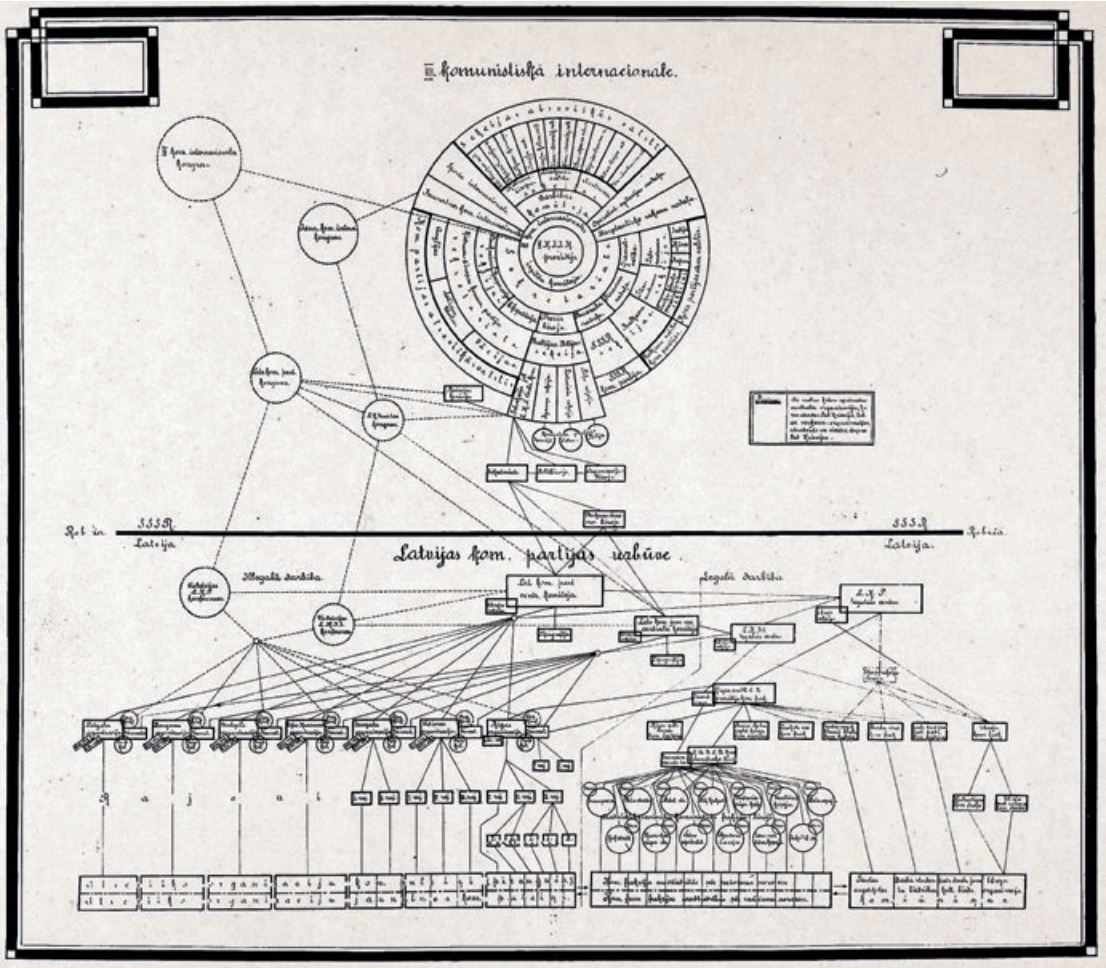

Drošības dienesta sagatavota shēma par III internacionāles darbību. 20. gs. 20. gadi.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 1. lp. op.

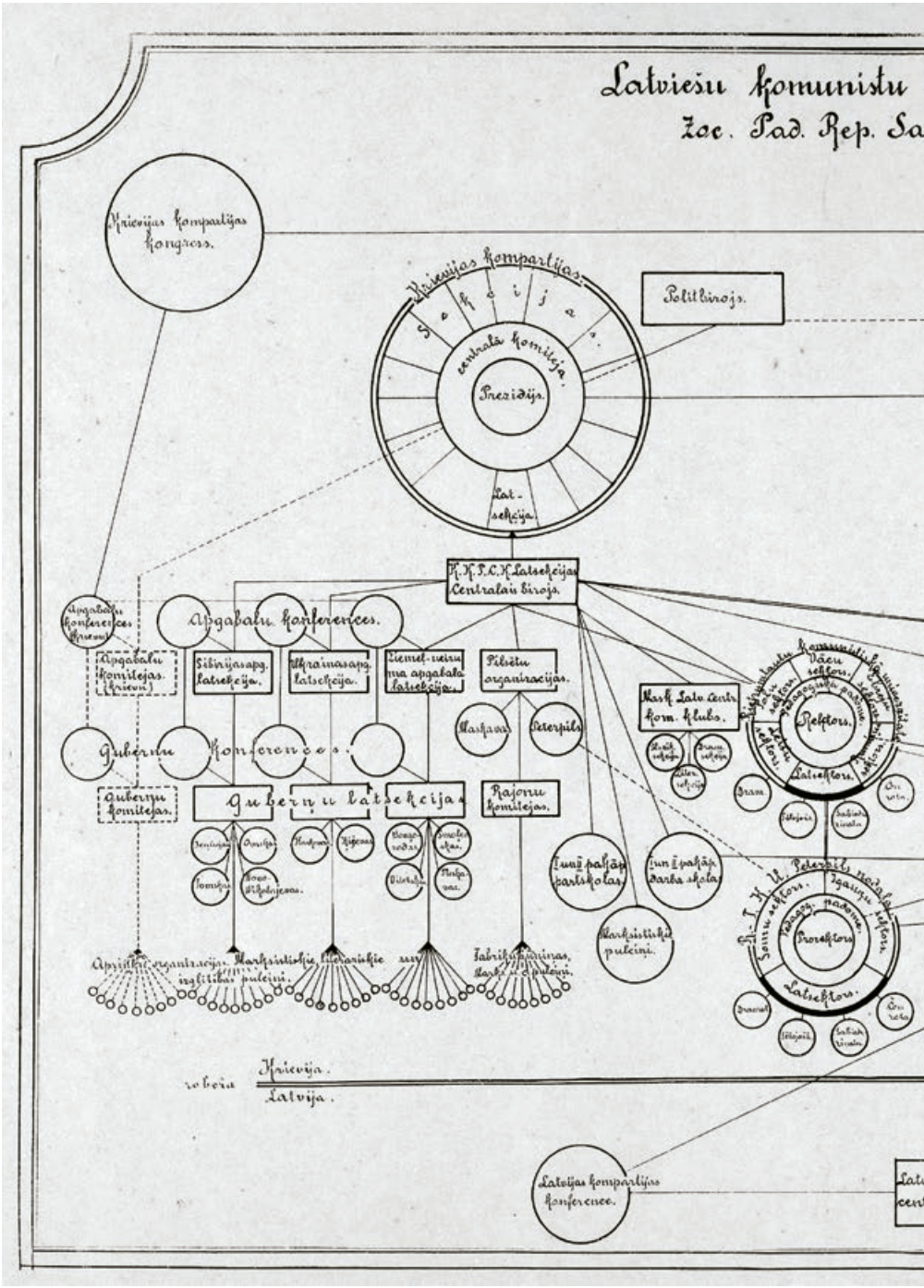
Latviešu komunistu
Soc. Pad. Rep. Sa
Krievijas komparti
Kongress.
Krievijas komparti
Sapulce
centrālā komiteja.
Prezidijs.
Lat-
sekcija.
Politbirojs.
K.K.P.C.K. Latsekcijas
Centrālais birojs.
Apgabalu konferences.
Apgabalu konferences
Apgabalu komitejas
Sibīrijas apg.
latsekcija.
Ukrainas apg.
latsekcija.
Ziemeļ-rietumu
apgabala
latsekcija.
Pilsētu
organizācijas.
Maskava.
Peterpils
Gubernu konferences.
Gubernu komitejas.
Gubernu latsekcija.
Rajonu
komitejas.
Maskavas Latv. centr.
kom. klubs.
Rektors.
Latsekcija.
Prorektors.
Latsekcija.
Vācu
sektors.
Krievu
sektors.
Latvju
sektors.
Ebrejs.
Latvieši
ārzemēs.
Iznīcināšanas
partskolas.
Iznīcināšanas
darba skolas.
Marksistiskie
pulciņi.
Fabrikas
Marksistiskie
pulciņi.
Marksistiskie
inglitības pulciņi.
Krievija.
Latvija.
Latvijas komparti
konferences.

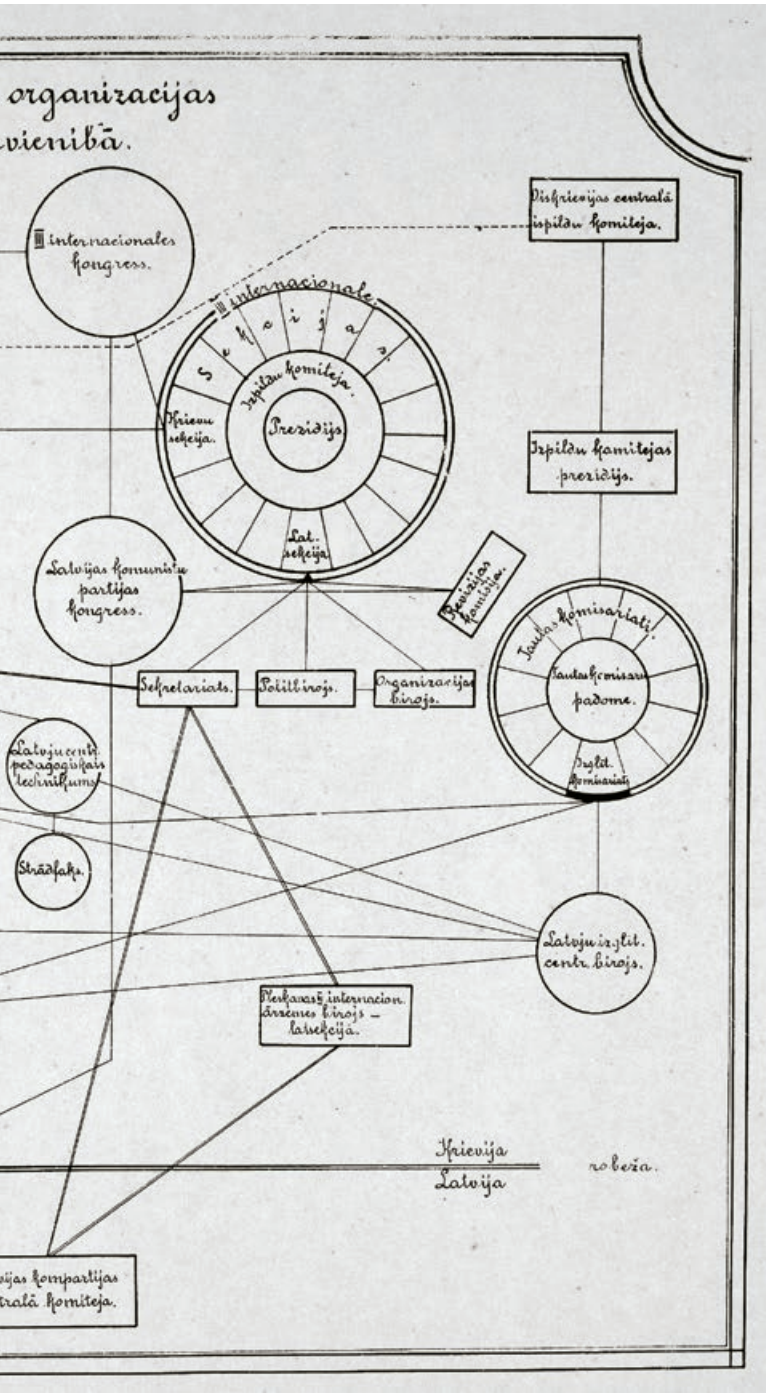

Drošības dienesta sagatavota shēma par Latvijas komunistu organizācijas darbību Padomju Savienībā. 20. gs. 20. gadi.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 1. op. lp.

Drošības dienesta konfiscētie lietiskie pierādījumi – personu apliecību fotokopijas.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 22. lp.

Fragments (vāks un atvērums) no drošības dienesta fotoalbuma, kurā ievietotas fotogrāfijas, kas atņemtas kratīšanu laikā (1920–1924) komunistisko pagrīdes organizāciju dalībniekiem.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr. 1256. l.

Padomju Savienības Petrogradas (Pēterpils) aviācijas parka darbinieki. Drošības dienesta Vecgulbenes rajona Aģentūrai nosūtītie foto, kas iegūti ar Padomju Krievijā dzīvojoša slepenā darbinieka palīdzību.
20. gs. 20. gadu pirmā puse.

Ar vienu „krustiņu" atzīmēti komunisti-krievi, ar diviem – latvieši.
LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1255. l., 48. op., 49. lp.
(Portreti pārfotografēti un pievienoti kartotēkai.)

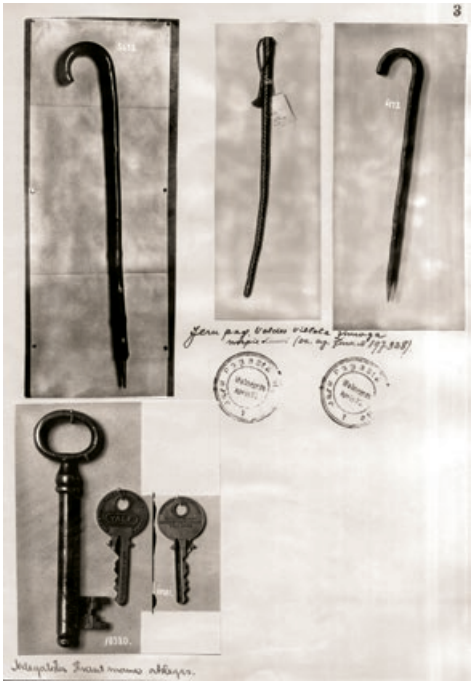

Drošības dienesta konfiscētie lietiskie pierādījumi – mūķīzeri, atslēgas un Jeru pagasta valdes viltotā zīmoga nospiedumi. 20. gs. 20., 30. gadi.
LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 3. lp.

Drošības dienesta konfiscētais lietiskais pierādījums – jaka ar dubulto oderi, kurā paslēpjami pagrīdes darbībai nepieciešamie atribūti.
LVVA, 3235., 1-6, 1254-6 op.

Komunistiskās pagrīdes dalībnieks Fricis Gailis, kas 1933. gadā Politiskās pārvaldes telpās mīklainos apstākļos gāja bojā.
Pases foto. 1926. gads.
LVVA, 2996. f., 7. apr., 1384. l.

Drošības dienesta uzņemts fotoattēls ar uzrakstu uz sienas „LAI DZĪVO KOMJAUN[IEŠU] SAV[IENĪBA]!”
Rīgā, Vidzemes šosejā 120. 20. gs., 20., 30. gadi.
LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l., 5. lp.

Tirgus iela 44, Liepāja, kur drošības dienesta darbinieki atklāja nelegālo tipogrāfiju „Spartaks". 1930. gads.

LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 49. lp.

Konfiscētie lietiskie pierādījumi – nelegāla literatūra un ieroči – Liepājas tipogrāfijā „Spartaks". 1930. gads.

LVVA, 3235. f., 1/8. apr., 553. l., 50. lp.

Drošības dienesta darbinieku atklātās nelegālās, slepenās komunistiskās pagrīdes tipogrāfijas aprīkojums un tipogrāfijas darbinieki Beinass Kalvarijs un Sora Kukļa. 20. gs. 20. gadi.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1254. l.,3. op., 4. lp.

Foto no Politiskās pārvaldes Aģentūras nodaļas fotoalbuma. 1931. gada 13. februārī atklātā komjauniešu savienības tipogrāfija „Spartaks” Rīgā, Stabu ielā 54, Izera Biksona dzīvoklī .

LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 63/16. l., 13. lp.

Fragments no drošības dienesta 1920.–1940. gada fotokopiju albuma.
PSRS diplomātiskās pārstāvniecības Latvijā darbinieki.
LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 1257. l. 28. lp. op.

Karikatūra laikrakstā „Intīmā Rīga” ar parakstu „Kongresa kafejnīcā pērkoņkrustiešu vidū sēžot politiskās pārvaldes ierēdņi-novērotāji”.

„Intīmā Rīga". 1934. g. 19. janvāris, Nr. 5, 8. lpp.

Eglītis, Jānis Reinga d.
Dzim. (kad un kur) 1891.g. 30 aprīl.
Mālupes pag.
Nodarbošanās Pārzemnieks
Dzīves vieta Rembates pag.
Vecmāstupos.

Paraksts: Jānis Reinga d. Eglītis.
Pazīmes:
augums Maza, mati Gludi-tāmi
acis Zilas; sev. pazīmes: —
Rāta kreisā vaigā

Pēc agent.ziņām.dzīvodams līdz 1920.g.
Krievijā, sastāvējis kom.part.L.K.P. _ netīv
Valsts tipogrāfija 252 11 34
4.XI.34.

648.l.

no 1933.g.;no 1934.gadena sācis darboties partijas Daugavas organizācijā,kur izpildījis organizātora palīga pienākumus apgādājis organizācijas dalībniekus no H Rīgas ar kom.literatūru;organizējis nelegālas kom.apspriedes.

Kratīšanā atrasta kom.literatūra,kā arī nelegālists Gadmanis-Macenieks.

Atzīstas un ir apsūdzēts.

1935.g.24.aug.
Rīgas rajona 1935.g.izziņa Nr.248/noc.
Rīgas Apg.T.prokuroram (Som.k. N:130631).
Ar Tiesu palātas 1937.g. 10.aprīļa spriedumu pēc Sodu lik. 71.p. sodīts ar 2g. 6 mēn. pārmāc. namā ar Sodu lik. 27.p. paredz. sekām. Spriedums stājies spēkā 1937.g. 7.jūnijā. (1937.g. Sodu ziņu kārj., N.2283).
Ziņas ar Pāš. 1939.g. 13.I. N.23528/38.g. norādītas Rejuma Apsūdz. ģen. Tiesas inspekcijai.

Drošības dienesta kartotēkas kartīte par komunistiskās pagrīdes dalībnieku Jāni Eglīti.

LVVA Politiskās policijas pārvaldes kartotēka.

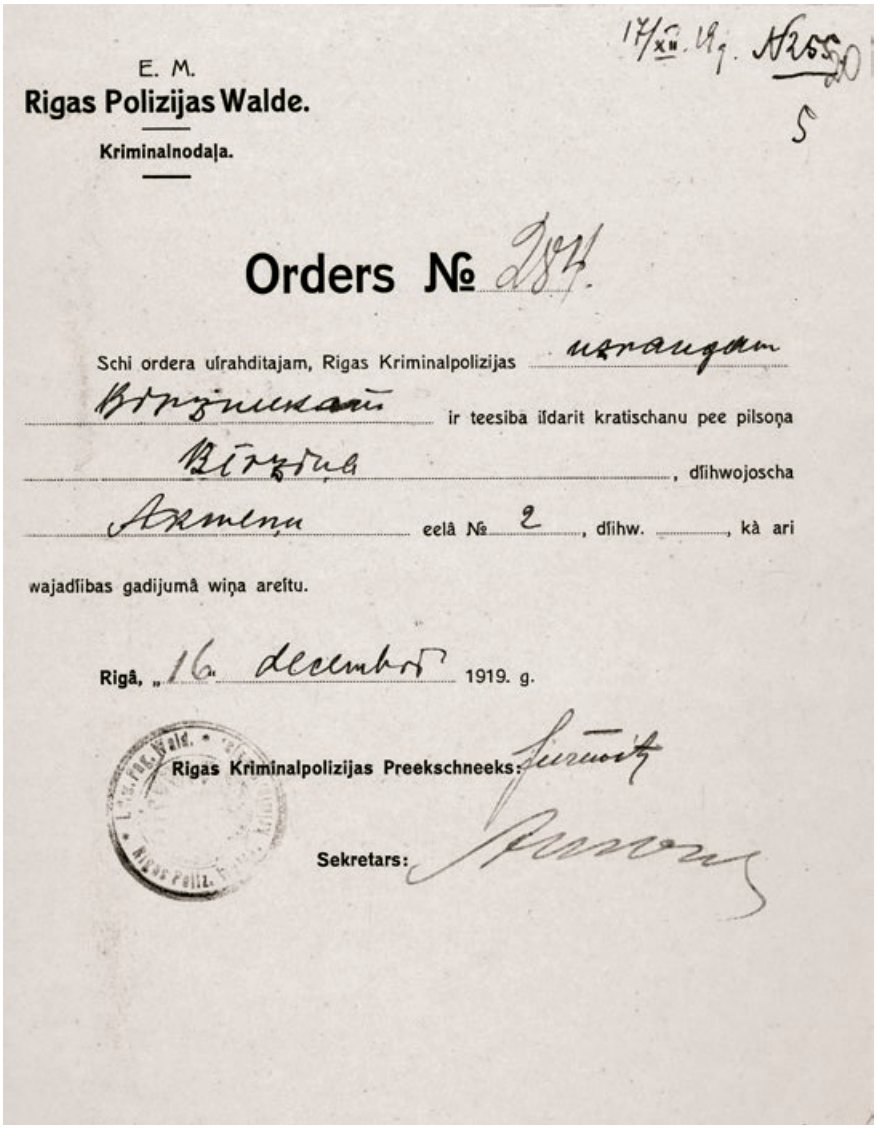

17/XII. 19 g. № 255

E. M.

Rigas Polizijas Walde.

Kriminalnodaļa.

Orders № 284.

Schi ordera uſrahditajam, Rigas Kriminalpolizijas usraugam Birzniekam ir teesiba iſdarit kratischanu pee pilsoņa Birzņa, dſihwojoscha Aizmeņu eelâ № 2, dſihw. ....., kà ari wajadſibas gadijumâ wiņa areſtu.

Rigâ, „16. decembrî" 1919. g.

Rigas Kriminalpolizijas Preekschneeks:

Sekretars:

Rīgas Kriminālpolicijas Politiskās nodaļas kratīšanas orderis. Rīga, 1919. gada 6. decembris.

LVVA, 3235. f., 1/21. apr., 13. l., 20., 21. lp.

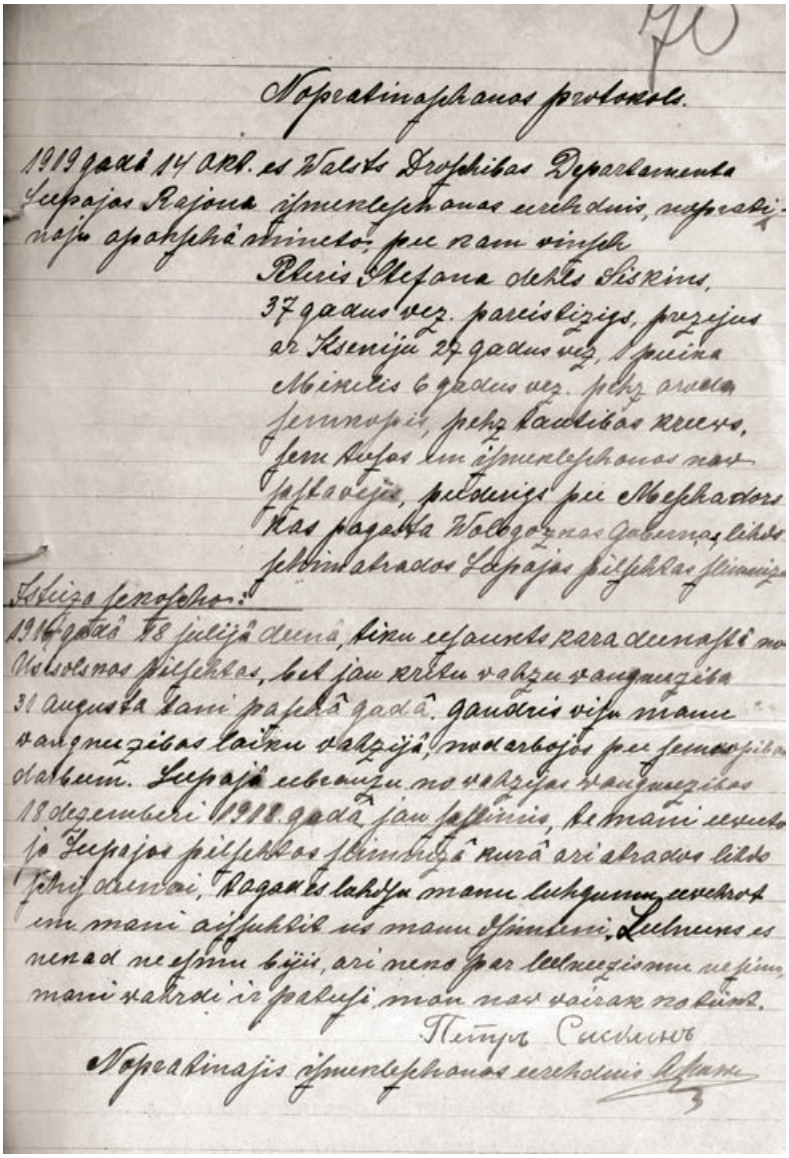

70

Nopratināšanas protokols.

1919 gada 14 okt. es Valsts Drošības Departamenta Liepājas Rajona izmeklēšanas ierēdnis, nopratināju apakšā minēto, par sam vinsh

Pēteris Stefana dēls Siskins, 37 gadus vec. pareizticīgs, precējies ar Kseniju 27 gadus vec., ģimenē Mihaels 6 gadus vec. pēc arodā zemnieks, pēc tautības krievs, šem Rusas un izmeklēšanas nav sākts, pēdējais pie Meškadors kas pagasta Volbgoznas Gubernas, līdz šim bijis Liepājas pilsētas ģimnāzijā.

Izteicis šādu:

1914 gadā 28 jūlijā dienā, biju ieņemts kara dienestā no Volsolsnas pilsētas, bet jau krēslu vakru vangnezība 31 augusta šani pašā gadā. Gandrīz viņu manu vangnezības laiku vakrijā, nodarbojos par zemnieka darbum. Liepājā ieberaužu no vakrijas vangnezības 18 decembrī 1918. gadā jau sākumā, kā mani ieveda Liepājas pilsētas ģimnāzijā kurā ari akadors līdz šim dienai, kaut es labāja manu lukgumu ievest un mani aizsūtīt uz manu ģimeni. Lielmuns es nekad nesmu bijis, ari nemēģināju par lielmuižnieku nesim, mani vakrai ir pabeigi, man nav vairāk no kūrā.

Петръ Сискинъ

Nopratinājis izmeklēšanas ierēdnis [illegible]

Valsts drošības departamenta Liepājas rajona izmeklēšanas ierēdņa sastādītais nopratināšanas protokols. Liepāja, 1919. gada 14. oktobris.

LVVA, 3503. f.,1. apr., 100. l., 70. lp.

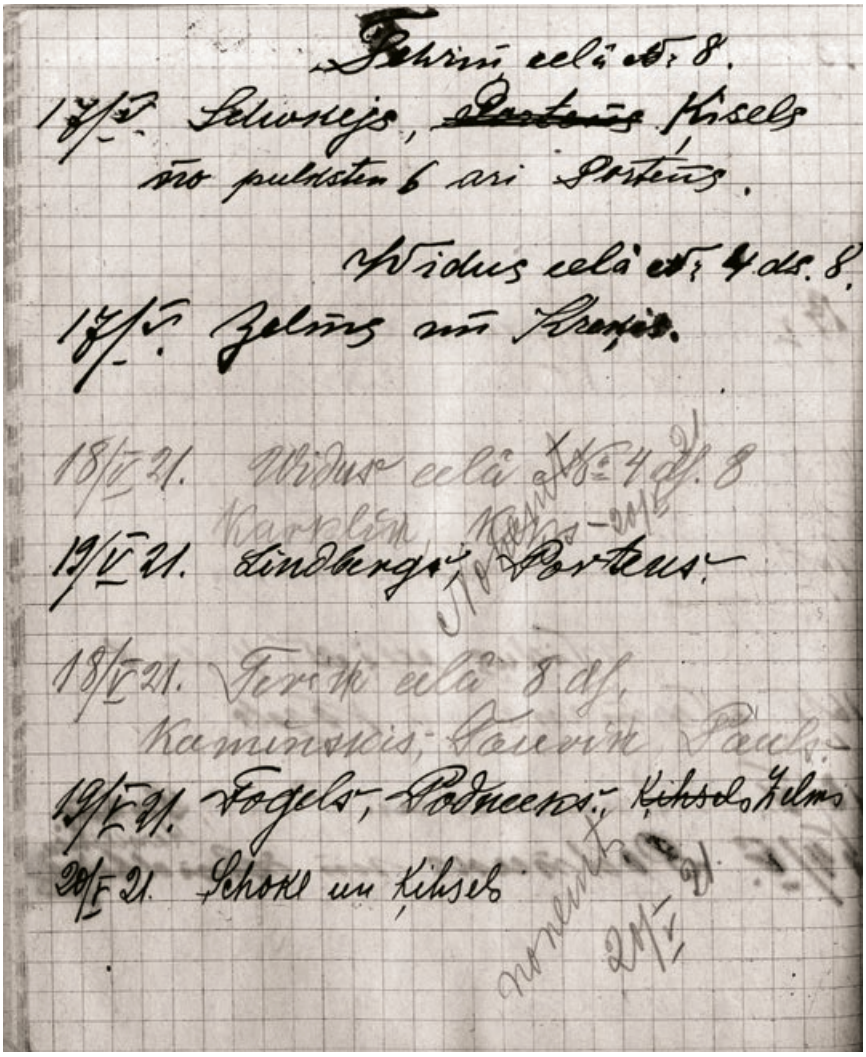

Politiskās apsardzes „Slazdu grāmatas” lappuse ar ierakstiem par izveidotajiem slēpņiem, maiņām tajos un slēpņu noņemšanu. 1920. gads.

LVVA, 3235. f., 1/6. apr., 320. l., 12. lp.

21 13

P.Slepeni.

Politiskas Apsardsibas
. . . . . rajons.
"..".....1921g.
Nr.....

POLITISKAS APSARDSIBAS PREKSCHNEEKA

S I N O J U M S Nr..5...

par laiku no "...". . . . . lihds "..".....

I. SINAS PAR SLEPENAM KOMUNISTU PARTIJAS ORGANISAZIJAM.

a) Par organisazijam un apulzem;

b) par agitaziju un nelegalas literaturas isplatischam

c) par slepenam tipografijam;

d) par serotschu noliktawam;

e) par terористu un bandu darbibu.

II. PAR ARODBEEDRIBU KUSTIBU.

III. PAR SOZIALDEMOKRATU - LEELINEEKU PARTIJAS DARBIBU.

IV. PAR ZITTAUTEESCHU DARBIBU.

a) nedalamas Kreewijas peekriteju darbibu;

b) wahzu - Needristu grupu darbibu;

c) polu organisaziju darbiba.

V. A H R S E M N E E K I.

VI. B E H G L I.

a) behglu sapluhduse (daudzums);

b) sewehrojamakas personas starp behglem (leelinseku darbineeki u`z.)

VII. DAŽNADAS SINAS.

Politiskas apsardsibas
. . . . . rajona pahreinis:

D a r b w e d i s :

(Sinojuma pehz §§ un p.p. otra puse)

Politiskās apsardzes ziņojuma veidlapas paraugs. 1921. gads.

LVVA, 7432. f., 3. apr., 31. l., 13. lp.

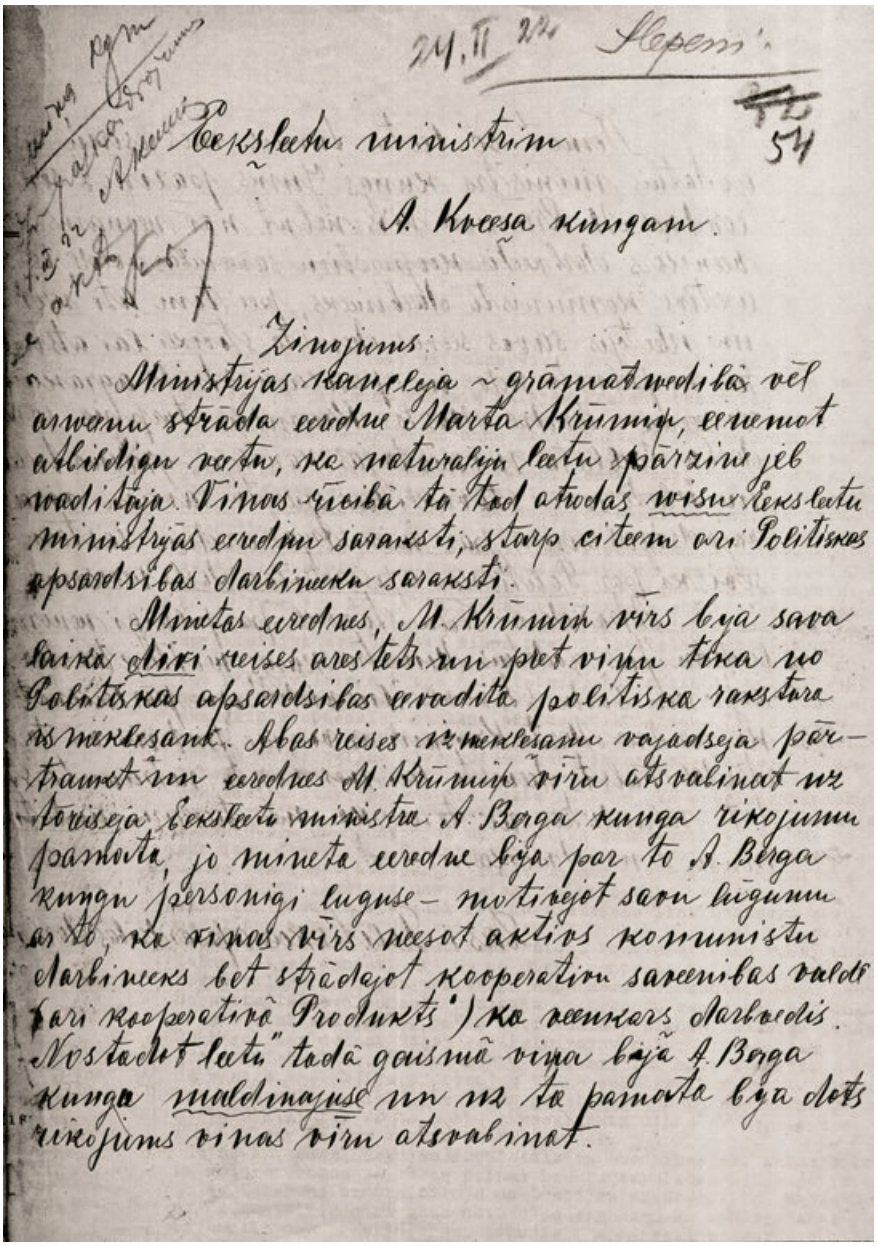

24.II 24 Slepeni!

54

Iekšlietu ministrim

A. Kreesa kungam.

Ziņojums.

Ministrijas kancelejā ~ grāmatvedībā vēl arvienu strādā ierēdne Marta Krūmiņ, ierēmot atbildīgu vietu, ka naturaliju lietu pārzine jeb vadītāja. Viņas rīcībā tā tad atrodas visu Iekšlietu ministrijas ierēdņu saraksti, starp citiem ari Politiskas apsardzības darbinieku saraksti.

Minētas ierēdnes, M. Krūmiņ vīrs bija sava laikā diezi reises arestēts un pēc viņu tika no Politiskas apsardzības ierādīta politiska raksturā izmeklēšanā. Abas reises izmeklēšanu vajadzēja pārtraukt un ierēdnes M. Krūmiņ vīru atsvabināt uz toreiejā Iekšlietu ministra A. Berga kunga rīkojumu pamata, jo minēta ierēdne bija par to A. Berga kungu personīgi ieguse – notiekot savu ieguumu ar to, ka viņas vīrs nesot aktīvs komunistu darbinieks bet strādājot kooperatīvu sarēnibas valdē pari kooperatīvā Produkts") ka ierēdnes darbadēls "Nostadīt lietu" tadā gaismā viņa bijā A. Berga kunga maldinajusē un uz tā pamata bija dots rīkojums viņas vīru atsvabināt.

Politiskās apsardzes ziņojums iekšlietu ministram par valsts dienestā strādājošo Martu Krūmiņu, kuru uzskata par politiski neuzticamu personu.

LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 896. l., 54. lp.

Nemot so lietu šurāk mēs esam speš
godatais ministra kungs Jums paziņot sekoš
ecredzes M. Krūmiņ viņš nebūt nav nemaz ka
ceenzors darbredis kooperativu sarakstes valodē, bet ir
aktīvs komunistu darbinieks, par tam labi nzinā
un izlietojis savas seeras dienesta stāvokli lai atsvaba
tās no pelnita soda un pasaulain strādā agrarajā
virzeenā. Ierēdne Marta Krūmiņ turpina savu
darbu kā lietu ministrijas kanelejā - grāmatvedis
un izlietō savu stāvokli lai spiegtu savam virram
pajodsigos ziņas par ministrijas ierēdņu sastāvu
sevišķi par Politiskas apsardzības darbiniekiem.

Atrāzdamies šādu stāvokli par pilnīgi nenoram
ludsam Jūs, godatais Ministru kungs neatkārtotas dot
kojumu šādu stāvokli izvērtēt un pārlecināties
ka ierēdne Marta Krūmiņ ir varētu tikt un nē tagad
atrādas Valsts dienestā, lai mēs varētu netraucēti st
dat, nebaidīties no tam, ka mēs tiekam nodati
mūsu ienaidniekiem - ..

Dasi Politiskas apsardzības darbi

Ie. M.

Centrālās kriminalpolicijas
politiskā pārvalde.

Daugavpils rajons.

P. slepeni.

105

Aģenturas lapiņa Nr. 25/94

Ziņojums par Latvijas arodbiedrību Krāslavas nodaļu — partiju. kustibu.

Ziņas sniedza "Blondīne"

Ziņas pieņēma Krāslavas punkts 14. junijā 1928 g. plkst.

№ pēc kārtas	Ziņu saturs	Izsirādāšana
	No arodniekiem atdalijušās sporta sekcijas grupa, 30 cilv., 10. junijā noturējusi sapulci Krāslavas žīdu bērnu dārzā "Māte un bērns", Jaunā ielā Nr.3. Tiels nolemts arodbiedrībā atpakaļ neiestātīties, bet nodibināt patstāvīgu organizaciju, legalizejoties kādā no pastāvošām strādnieku sporta organizacijam, kā nodaļa /filiale/. Tā kā žīdu organizacijā "Māte un bērns" pēc statutiem esot paredzētā sporta sekcija, mēginājuši piekļūnoties pie pēdējās, bet tas neizdevies, jo minētā bērnu organizacija nodibināta priekš mazgadīgiem bērniem un ir apolitiska. Pēc paziņojuma par to sapulcei, pēdējā nolēmusi griesties pie SSS galvenās valdes un Bruno KALNIŅA dēļ atdalījušos sportistu iedalīšanas Krāslavas SSS nodaļā,	

Walfis tipografija 268. 9. 25

105

bet izrādzās uz pievienošanas SSS esot ļoti vājas, jo Krāslavas arodnieku sastāvā palikušais žīds Izraels ELCOFONS /bundists/ esot informejis B. KALNIŅU par atdalījušos sportistu komunistisko nokrāsu. Priekš sportistu legalizēšanas tikuši ievēlēti četri pilnvarotie - Morduchs DĻINS, Morduchs HEIFECS, Josifs SVERDLOVS un Jēkabs KRELS.

Rajona pārzinis: R. Mergiņš

Politiskās pārvaldes Priekšniekam.

Z i ņ ā š a n a i .

Politiskās pārvaldes
Daugavpils rajona pārzinis: R. Mergiņš

"10" junijā 1928.g.
Nr.25/II
Daugavpilī.

Daugavpils rajona slepenās ziņotājas „Blondīne” ziņojums. Daugavpils, 1928. gads.

LVVA. 3235. f., 1/22. apr., 1686. l., 1. lp.

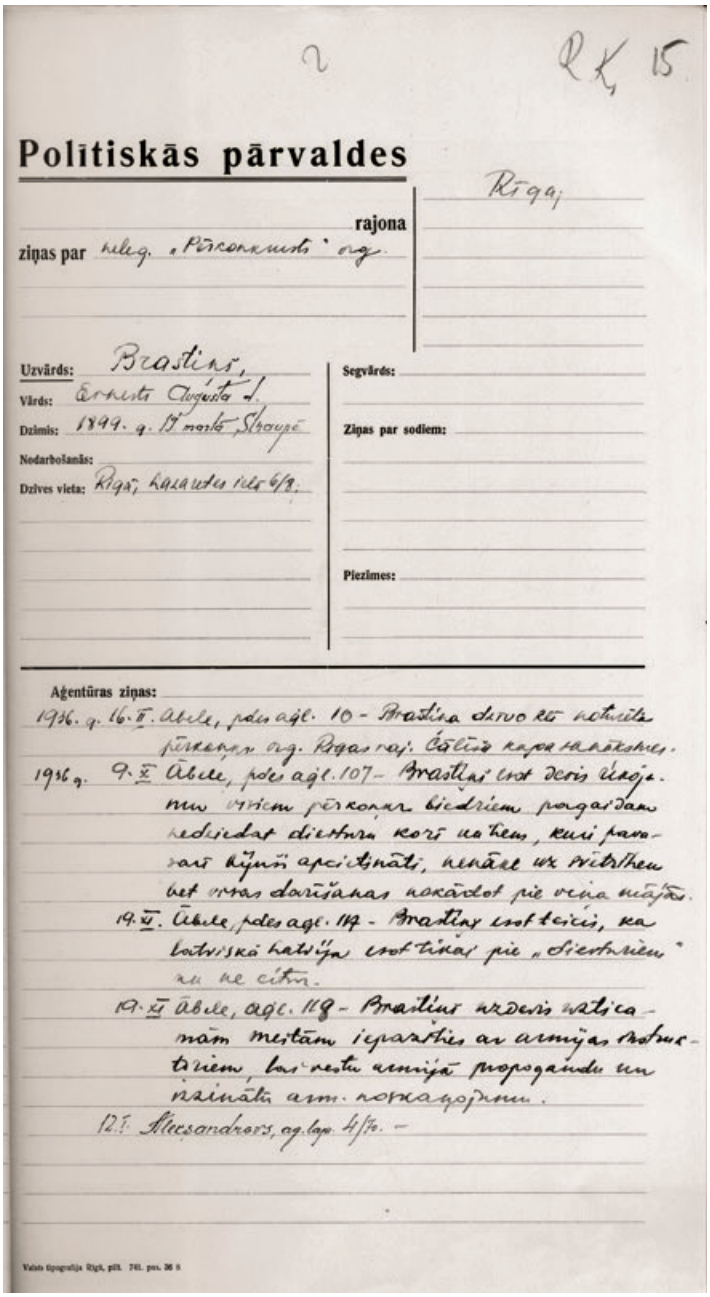

2 RK 15

Politiskās pārvaldes

Rīga,

rajona

ziņas par nelegāl. „Pērkonkrusts" org.

Uzvārds: Brastiņš,
Vārds: Ernests Augusts J.
Dzimis: 1899. g. 19 martā Straupē
Nodarbošanās:
Dzīves vieta: Rīgā, Kalnciema iela 6/9.

Segvārds:
Ziņas par sodiem:
Piezīmes:

Aģentūras ziņas:
1936. g. 16. II. Abele, pēc aģl. 10 – Brastiņa darbs tā notiekot pērkonkr. org. Rīgas raj. Čāķīša rajonā sarakstes.
1936 g. 9. X. Abele, pēc aģl. 107 – Brastiņš ieteicis ārzemju vācieši pērkonkr. biedriem pārgāju dienestu kārtā uz tiem, kuri pārzināt kājām apcietināti, nevārot viņiem vietām bet vietas darīšanas nokārtot pie viņa mājās.
19. XI. Abele, pēc aģl. 117 – Brastiņš izteicis, ka latviešu latvija iestāsot pie „dienstiem" un ne citur.
19. XI Abele, aģl. 118 – Brastiņš izdevis vācieši-nām meitām izpausties ar armijas noturā-tāriem, bet nestu armijā propagandu un zināšanas arm. noslēpumu.
12.I. Aleksandrovs, ag. lap. 4/70. –

Valsts tipografija Rīgā, pilī. 741. pas. 36 5

Politiskās pārvaldes Rīgā ziņu reģistrs par nelegālās organizācijas „Pērkoņkrusts" biedru Ernestu Brastiņu. 1936. gada februāris–decembris.
LVVA, 3235. f., 1/22 apr., 904. l., 15. lp.

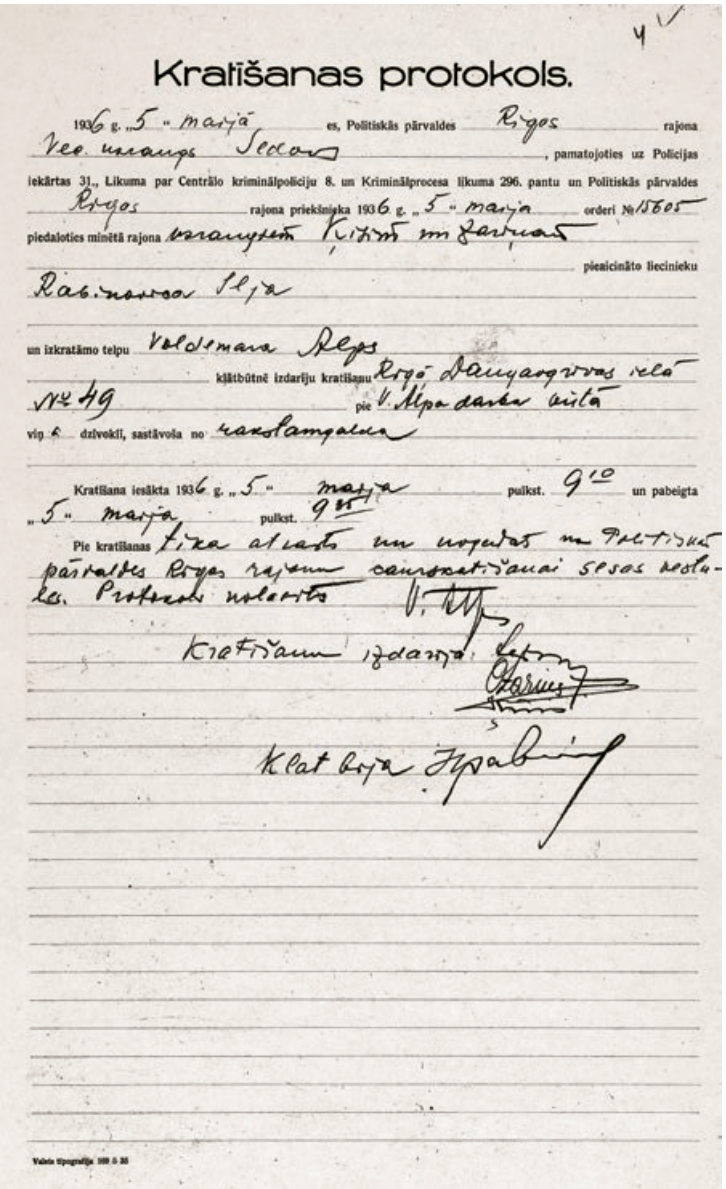

Kratīšanas protokols.

1936 g. „5" maijā es, Politiskās pārvaldes Rīgas rajona vec. uzraugs Seckars, pamatojoties uz Policijas iekārtas 31., Likuma par Centrālo kriminālpoliciju 8. un Kriminālprocesa likuma 296. pantu un Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšnieka 1936 g. „5" maija orderi № 5605 piedaloties minētā rajona uzraugiem Kitim un Garšvam piesaicināto liecinieku Rābinovas Elja un izkratāmo telpu Voldemara Alpa kāpbūtnē izdarīju kratīšanu Rīgā Daugavgrīvas ielā № 49 pie V. Alpa darba vietā viņa dzīvoklī, sastāvoša no karstamgaldu

Kratīšana iesākta 1936 g. „5" maija pulkst. 9.10 un pabeigta „5" maija pulkst. 9.35

Pie kratīšanas tika atrasts un noņemts no Politiskās pārvaldes Rīgas rajona cenzoratūrai sūtāmais vēstules. Protokols noslēgts

Kratīšanu izdarīja:

Klat. liecinieki

Valsts tipografija 109 5 36

Politiskās pārvaldes sastādīts protokols par kratīšanu bijušā Politiskās apsardzes vadītāja Voldemāra Alpa dzīvesvietā. 1936. gada 5. maijs.

LVVA, 3235. f., 2. apr., 7368. l., 4. lp.

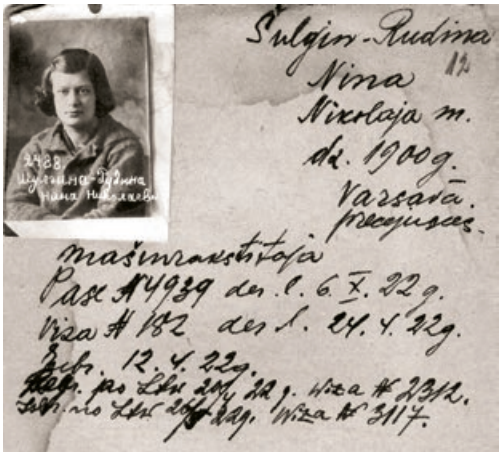

Drošības dienesta kartotēkas kartīte par Padomju Krievijas pārstāvniecības mašīnrakstītāju Ņinu Šulginu-Rudinu.
LVVA Politiskās policijas pārvaldes kartotēka.

Drošības dienesta uzmanības lokā esošo personu reģistrs tās oriģinālajā kartotēkas skapī, ko mūsdienās glabā Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 2020. gads.
Autoru foto.

No kreisās: Rīgas prefekts Teodors Grīnvalds, Politiskās pārvaldes priekšnieks Voldemārs Ozoliņš, Kriminālās policijas pārvaldes priekšnieks Gustavs Tīfentāls, Rīgas prefekta palīgs Hermanis Luters. 1927. gada 1. maijs.

LNA LVKFFDA 1. f., 10416P. l.

Amatpersonas Politiskās pārvaldes izveidotajā muzejā-izstādē Rīgā, Alberta ielā 13. Priekšplānā no kreisās: Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Fridrihsons, Lietuvas Drošības policijas priekšnieks Felicijons Bortkevičs (*Bortkevičius*), Aģentūras vadītājs Roberts Štiglics un Politiskās pārvaldes Rīgas rajona priekšnieks Artūrs Aprāns. 1936. gada jūlijs.

Okupācijas muzeja krājums.

Amatpersonu kopbilde pie ieejas Politiskās pārvaldes namā Rīgā, Alberta ielā 13.
Otrais no kreisās: Lietuvas Drošības policijas priekšnieks Felicijons Bortkevičs.
Pirmais no labās: Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Fridrihsons. 1936. gada jūlijs.
Okupācijas muzeja krājums.

Politiskās pārvaldes priekšnieks
Jānis Fridrihsons pie sava darba galda.
Rīga, 20. gs. 30. gadu otrā puse.
Okupācijas muzeja krājums.

Politiskās pārvaldes priekšnieks
Jānis Fridrihsons atpūtas brīdī.
20. gs. 30. gadu otrā puse.
Okupācijas muzeja krājums.

Rīgas pils labiekārtošanas darbu laikā tiek ielaistas zivis dārza baseinā.
Centrā: Valsts prezidenta amata izpildītājs Kārlis Ulmanis un Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Fridrihsons. 1936. gada 5. maijs.
LNA LVKFFDA 1. f., 1160A99 l.

Politiskās pārvaldes darbinieki komunistu pagrīdnieku ierīkotajā nelegālajā spiestuvē Ziepniekkalnā, Numurmuižas ielā 2.
No kreisās: 1) Rīgas rajona izmeklēšanas ierēdnis Artūrs Salnais, 2) Aģentūras vadītājs Roberts Štiglics, 3) Rīgas rajona vecākais uzraugs Fricis Smilškalns, 4) Rīgas rajona priekšnieks Artūrs Aprāns, 5) Politiskās pārvaldes priekšnieks Jānis Fridrihsons, 6) Liepājas rajona priekšnieks Nikolajs Roznieks, 7) Jelgavas rajona vecākais uzraugs Arvīds Zemītis. 1938. gads.
LVA, 1986. f., 1. apr., 9332. l., 134. lp.

Ie. M.
DROŠĪBAS POLICIJAS
DEPARTAMENTS
1940. g. „11" jūnijā
№ 368

Šis apliecības uzrādītājs Georgs
Fimbauers
Politiskās policijas pārvaldes
Liepājas rajona
vecākais uzraugs
Šī apliecība derīga arī kā ieroču atļauja.
Iekšlietu ministra biedrs-
Drošības policijas departamenta
direktors.
Sekretārs.

Drošības dienesta darbinieka Georga Fimbauera pēc Latvijas okupācijas izdotā dienesta apliecība ar Vikentija Latkovska parakstu. 1940. gads.
LVVA, 3235. f., 1/2. apr., 876a. l., 115. lp.

Aiga Bērziņa (1991)

Mg. hist.

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskā asistente un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva eksperte. 2015. gadā ieguvusi maģistra grādu vēsturē, šobrīd turpina studijas Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Doktora studiju programmā „Vēsture" un izstrādā promocijas darbu par Latvijas Republikas penitenciārās sistēmas izveidi un darbību. Pētniecības intereses: starpkaru Latvijas sociālā un politiskā vēsture, Latvijas iekšējās drošības struktūru izveide. Par šīm tēmām publicējusi vairākus zinātniskus rakstus un piedalījusies vairākās zinātniskās konferencēs Latvijā un ārzemēs.

Guntis Vāveris (1985)

Mg. hist, Mg. oec.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva galvenais arhīvists. 2009. gadā ieguvis maģistra grādu, absolvējot Banku augstskolas Uzņēmējdarbības vadības programmu, bet 2014. gadā – vēstures maģistra grādu Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Šobrīd turpina studijas Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Doktora studiju programmā „Vēsture" un izstrādā promocijas darbu par atturības kustības vēsturi Latvijā (1891–1940). Pētnieciskās intereses: sabiedrības un alkohola vēsture, 19. gadsimta otrās puses – 20. gadsimta pirmās puses Latvijas sociālā un kultūras vēsture, Rīgas kā industriālas lielpilsētas sociālā vēsture 19.–20. gadsimtā un Latvijas sporta vēsture. Par minētajām tēmām publicējis zinātniskus rakstus un uzstājies zinātniskās konferencēs Latvijā un ārzemēs.

ISBN: 978-9934-8830-4-0
9 789934 883040